

36-

25

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR,

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FÖLDES BÉLA.

XII.

A

VALUTA RENDEZÉSE MAGYARORSZÁGON

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÉSZPÉNZ-
FIZETÉSEK MEGKEZDÉSÉRE.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

Dr. FELLNER FRIGYES.

BUDAPEST

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 3.

1911.

Ára 6 korona.

MAGYAR
KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

A VALUTA RENDEZÉSE
MAGYARORSZÁGON

MAGYAR KÖZGAZDASÁGI KÖNYVTÁR

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI
FÖLDES BÉLA.

VI.

Dr. FELLNER FRIGYES:
A VALUTA RENDEZÉSE MAGYARORSZÁGON
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÉSZPÉNZFIZETÉSEK MEGKEZDÉSÉRE

BUDAPEST
GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALAT
IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 3.
1911.

A
VALUTA RENDEZÉSE
MAGYARORSZÁGON

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÉSZPÉNZ-
FIZETÉSEK MEGKEZDÉSÉRE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

D^R. FEILLNER FRIGYES

BUDAPEST

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

IV., VERES PÁLNÉ-UTCA 3.

1911

162084

A
VALUTA RENDÉSE
MAGYARORSZÁGON
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A KÉSZPÉNZ-
TÍZETÉSEK MEGKEZDÉSÉRE

A MAGYAR TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA KÉSZÍTÉSÉBŐL

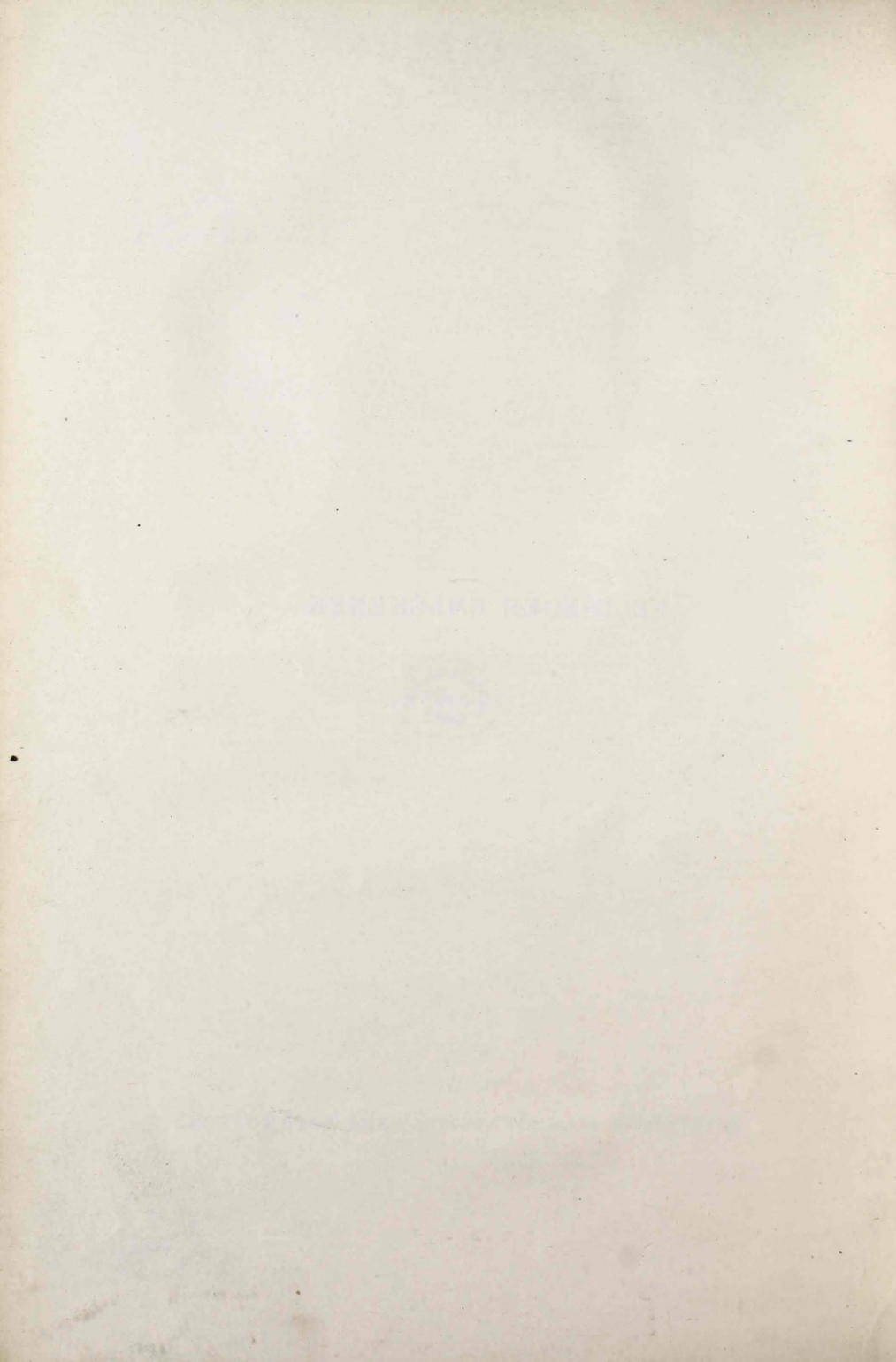

BUDAPEST
LÉGRÁDY TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA BUDAPESTEN

FELESÉGEM EMLÉKÉNEK.

TARTALOMMUTATÓ.

ELSŐ FEJEZET.

A valuta-viszonyok az 1892. év előtt.

	Lap
1. Ércpénz, bankjegy és államjegy. — A pénzforgalmi eszközökre vonatkozó törvényes rendelkezések.	3
2. Valuta-rendszerünk lényege és a forgalomban volt fizetési eszközök s azok mennyisége 1892 előtt	27
3. A rendezetlen valuta hátrányai, különös tekintettel az 1892. év előtti állapotokra.	
a) Miben állott valutánk rendezetlensége?	36
b) A rendezetlen valuta hatása	52

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1892. évi valutareform és keresztülvitele.

1. A valutareform célja és lényege	69
2. Az arany, mint a valuta ércalapja	71
3. A relatio	76
4. A pénzegység, a pénzláb és az érmerendszer	84
5. Az ezüst szerepe az új valuta-rendszerben.	
a) Az ezüstforint	104
b) Az ezüst- és az aranyveretés kérdése	110
6. Az aranybeszerzés kérdése	121
7. A papírpénzforgalom rendezése.	
a) Az államjegyek	127
b) A sójegyek	142
c) A bankjegyek	148
8. A koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról	163
9. Az Osztrák-magyar bank és szerepe a valutareform terén	170
10. A valutareform eddigi eredményeinek vázlata	175

HARMADIK FEJEZET.

A készpénzfizetések megkezdése.

1. Mit értünk a készpénzfizetések megkezdése alatt ?	178
2. A készpénzfizetések megkezdésének szükségessége	182
3. A készpénzfizetések megkezdésének előfeltételei.	
A) Jogi előfeltételek	190
B) Gazdasági előfeltételek.	191
a) Az érckészlet	192
b) A koronaértékre szóló aranyérmék forgalomba hozatala	198
c) A külföldi váltóárfolyam	209
d) Az aranytermelés alakulása	216
4. A készpénzfizetések megkezdésének technikai keresztülvitele	218
5. A készpénzfizetések fenntartásának feltételei.	
a) Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének alakulása	221
b) Az Osztrák-magyar bank deviza-politikája és az aranyszolgálat központosítása a jegybanknál.	238
c) A jegybank kamatláb-politikája	248
d) A jegybank egyéb aranyvédelmi eszközei	257
e) A kis bankjegyek kérdésének rendezése	261
f) Az ezüst-kuráns kérdése	264
A valuta- és bankközösség Ausztriával és a készfizetések kérdése	265
6. A készpénzfizetések hatása	275
7. Függelék	285

Táblázatos kimutatások

ELŐSZÓ.

A jelen munka, noha önálló, szerves egésznek képez, tulajdonképpen kiegészíti: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon“ című dolgozatomat, a mely jelen gyűjteményes vállalat V. kötetét képezi és „Die Zahlungsbilanz Ungarns. Ein Beitrag zur Lehre von der internationalen Zahlungsbilanz im Allgemeinen“ cím alatt E. Bernatzik és E. von Philippovich által szerkesztett Wiener Staatswissenschaftliche Studien nyolcadik kötetének első füzeté gyanánt németül is megjelent.

Ugy a már 1908-ban közzétett, mint az ezuttal közrebocsátott kötet eredményét képezi annak a megbízásnak, a melylyel a Magyar Tudományos Akadémia 1906. május 28-án tartott rendkívüli nagygyűlése a II. osztály javaslatára megtisztelt és a mely megbízás feladatommá tette, hogy a nálunk folyamatban lévő valuta-rendezés mivoltát és jelentőségét hazánkra nézve ismer-tessem és azokat a tényezőket, a melyektől a készpénz-fizetés felvétele és fenntartása függ, különösen pedig a készpénzfizetés felvételének és fenntartásának összefüggését a nemzetközi fizetési mérleggel kifejtsem.

Budapest, 1910. november havában.

Fellner Frigyes.

A

VALUTA RENDEZÉSE MAGYARORSZÁGON

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL

A KÉSZPÉNZFIZETÉSEK MEGKEZDÉSÉRE.

VALUTA KÖNYVÉSE MAGYARORSZÁGON
KÖNYVÉSEI
A KÖNYVÉSEK MUNKÁJÁNAK

ELSŐ FEJEZET.

A VALUTA-VISZONYOK AZ 1892. ÉV ELŐTT.

1. Ércpénz, bankjegy és államjegy.

A pénzforgalmi eszközökre vonatkozó törvényes rendelkezések.

A valuta rendezése a koronaérték alapján a magyar szent korona országaiban az 1892-ik évi törvényekkel indult meg. A koronaérték behozatala előtt fizetési eszköz és értékmérő gyanánt — a váltópénzeket nem említve — az ezüst-forint, a szabadalmazott osztrák nemzeti bank, illetve az osztrák-magyar bank jegyei és az államjegyek szerepeltek. Vagyis háromféle pénzforgalmi eszköz volt: az ércpénz, bankjegy és államjegy.

Az ezüst-forint, ha jogilag nem is, de tényleg 1858 november 1-től fogva van forgalomban a magyar szent korona országaiban.¹⁾ Ugyanis az 1858 április 27-diki császári nyiltparancs 1. §-a úgy intézkedik, hogy 1858 november 1-től fogva az egyedi törvényes érme- és számítási lábat és a kizárólagos törvényes országos érték (valuta) alapját a 45 frtos országos pénzláb képezi és ez időponttól fogva minden más érték hatályon kívül helyeztetik.²⁾ Magát az országos pénzlábat, mely szerint „osztrák

¹⁾ Lásd: 1858 április 27-diki császári nyiltparancs, melylyel az érme-forgalom viszonyai és az új osztrák érték alkalmazása a jogi viszonyokra szabályoztatik. (*Reichs-Gesetz-Blatt* 63. szám).

²⁾ Jelesen, az o. é. frt előtt forgalomban volt és a bajor választó fejedelemmel 1753 szeptember 21-én létrejött conventio után elnevezett, ezüstben és aranyban kivert konvenció (pengő) forint (Conventions-Münze).

érték“ elnevezés alatt egy (500 grammal egyenlő) font finom ezüstmű 45 frt veretik, az 1857 szeptember 19-diki császári nyiltparancs 4. cikke rendeli el.¹⁾ A 11 $\frac{1}{9}$ gramm tiszta ezüstöt tartalmazó forint volt az osztrák pénzegység. Az osztrák értékű forint képezett e patens 5. cikke értelmében kizárólag törvényes országos érmét, még pedig a forintosnak három alakja: a kétforintos, egyforintos és negyedforintos. Csakis az osztrák értékű, ezen ezüst-forintosoknak volt az a tulajdonságuk, hogy azokat mindenki korlátlan mértékben köteles volt fizetés gyanánt elfogadni. Csakis a két-, egy- és negyedforintosok képeztek törvényes fizetési eszközt (Cours légal, legal tender). Az ugyanezen patens rendelkezése alapján vert és a kereskedelem céljaira szánt egyesületi aranyérmék (koronák és félkoronák) nem voltak országos érmék, tehát nem képeztek törvényes ezüstértéket helyettesítő fizetési eszközt, ennek folytán senki sem volt köteles azokat törvényes ezüstérmék (forintosok) helyett elfogadni (16. cikk). Ép így nem képeztek törvényes fizetési eszközt a kereskedelmi érmék gyanánt vert osztrák aranyak (Dukaten) és az u. n. levantei vagy Maria Therezia-ezüsttallérok sem. De az ugyanezen patens (5. cikke) alapján vert egyesületi ezüstérmék (ezüst egy- és kéttallérosok) az u. n. másfélforintosok és háromforintosok elfogadását közpénztáraknál és a magánforgalomban teljes érték szerint, senki sem tagadhatta meg.²⁾ Tehát ép úgy törvényes

¹⁾ 1857 szeptember 19-diki császári nyiltparancs, melyben az osztrák császárság egész kiterjedésében az 1857. évi január 24-diki szerződés kapcsán az érmeügy rendezésére intézkedések tételnek (Reichs-Gesetz-Blatt 169. szám). Ugyanis az 1857. január 24-én (R.-G.-Bl. Nr. 101.) létrejött osztrák-német érmeszerződés folytán Ausztriában az addigi conventios érmeláb helyébe az „osztrák érték“-et léptették (100 frt conventios-érme = 105 o. é. frt). Ausztria kötelezettséget vállalt továbbá arra, hogy a valutáját helyreállítja és legkésőbb 1859 január 1-én újra megkezdi a készpénzfizetést, amelyet 1848-ban felfüggesztett.

²⁾ L. id. 1858 április 27-diki császári nyiltparancs 14. §-a.

fizetési eszközt képeztek, mint az o. é. forintosok, de csakis az 1870. év végéig.¹⁾ Ugy Ausztriában, mint Magyarországon — az előadottak szerint — az ezüstvaluta volt érvényben.

Az a tényleges állapot, amely szerint a valuta a magyar szent korona országaiban azonos volt az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok valutájával, csak évek hosszabb sora után, az 1867. évben nyert alkotmányos szentesítést.

Az 1867: XII. t.-c. 66. §-a kimondja, hogy a magyar korona országaiban és Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országokban szükséges, hogy úgy a pénzrendszer, mint a pénzláb egyenlő legyen; ennél fogva ezekre nézve a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése alkalmából egyezmények létesítendők. A magyar korona országai és Ő Felsége többi királyságai és országai közt kötött és az 1867: XVI. törvénycikkbe foglalt vám- és kereskedelmi szövetség XII. cikke kijelenti, hogy „az ausztriai érték, míg törvényesen meg nem változtattatik, közös érték marad.“ Továbbá: „Szabadságában áll mind a két félnek 10 krajcáros és azon alóli váltópénzt is veretni, mely a másik államterületen is a forgalomba fel fog vettetetni.“ A váltópénzek veretése a két miniszterium egyetértésével eszközzendő. E két törvényszakasz, amely által jogilag is közössé vált az osztrák érték Magyarországon és Ausztriában, a koronaérték behozatala előtt a valuta magyar alaptörvényeit képviselte.

Már az alkotmányos korszak idejéből való a magyar kir. pénzverdekben veretendő pénzek alakja, belértéke és súlya iránt intézkedő 1868: VII. t.-c., amely tartalmilag megfelel a fentebb ismertetett, 1857 szeptember 19-diki patensnek, azzal a lényegesebb eltéréssel, hogy nem szól az egyesületi érmékről és változtat

¹⁾ L. az 1867 június 13-diki szerződést az osztrák császárság és a liechtensteini hercegség kilépését illetőleg, az 1857. január 24-diki német érme-egyesületből. 2. cikk (R.-G.-Bl. 122. szám). (A valutaügyre vonatkozó törvények és fontosabb rendeletek Ausztriában és Magyarországon. Kiadja a magyar királyi pénzügyminiszterium. Budapest. 1891. 47. lap).

a váltópénzeken. Elrendeli aranyak, ezüst 1 forintosok, ezüst 20 krajcárosok, ezüst 10 krajcárosok és réz 4 és 1 krajcárosok veretését. Az 1869: XII. t.-c. a frank-rendszer meghonosítását vette célba, amikor 10 frank értékű 4 frtos és 20 frank értékű 8 frtos aranyak veretését rendelte el.¹⁾ Ez aranyak elfogadási értéke szabad egyezkedéstől függ. Egyben bevonta a 26 millió frtnyi, régi hat pengő-krajcáros ezüst-váltópénzeket, amelyeknek helyét az ezüst 10 és 20 krajcárosok foglalták el, hasonlóan kontingentált összegben. Az 1878: VI. t.-c. a réz-váltópénz szaporításáról intézkedik, amidőn 10 ezer frtnyi félkrajcáros és 490 ezer frtnyi egykrajcáros darabok veretéséről gondoskodott, egyetértőleg az osztrák kormányval. A veretésből 30 % Magyarországra esik. Az 1881: VII. t.-c. tovább szaporítja a réz-váltópénzt, elrendelvé, hogy 30 ezer frt félkrajcáros és 1,470.000 frt egykrajcáros darabokban veretendő; a veretés 30%-a Magyarországot illeti meg. Ép így az 1885: XII. t.-c. a réz-váltópénzt 2 millió forintnyi összegben, az 1891: XXII. t.-c. 1 millió frtnyi összegben szaporítja, egyetértésben az osztrák kormányval és azzal, hogy 30 % esik a veretési összegből Magyarországra, ahol a veretés csak egykrajcárosokban lesz eszközrendő.

Miután az ércpénzre vonatkozó, 1892. év előtti, törvényes (tételes) intézkedéseket megismertük és e korszakban az ércpénz mellett a bankjegy is törvényes fizetési eszköz volt, áttérünk a koronaérték behozatala előtti valutánk kiegészítő részét képező bankjegyekre vonatkozó törvényes intézkedések ismertetésére.

A szabadalmazott osztrák nemzeti bank jegyeinek 1848 előtt nem volt kényszerforgalmuk, de még csak törvényes fizetési eszköz jellegével sem voltak a bankjegyek felruházva. Az 1841 július 1. nyiltparancs 15. §-a világosan kifejti, hogy: „a bankjegyek elfogadására a magánforgalomban nem létezik kény-

¹⁾ Németországban is meg volt a törekvés a frankrendszer behozatalára. L. *Eingabe der Handelskammer von Mülhausen im Elsass über die Reform des deutschen Münzwesens*. Mülhausen im Elsass. 1871. (6. lap).

szer.“¹⁾ De mert azokat a bemutató kívánságára a bank minden pillanatban ércpénzre (pengő forintra) beváltotta: e bankjegyeket — minden kényszerítő szabály nélkül — a forgalomban névértékben fogadták el.²⁾ Az 1848. év eseményei arra indították a kormányt, hogy az 1848 május 21-diki pénzügyminiszteri rendelettel³⁾ felhatalmazta a nemzeti bankot — melynek érckészlete (annak folytán, hogy a közönség, hivatalos hirdetmények útján nem lévén a jegyforgalom és ércfedezet viszonyairól tájékoztatva, a legkedvezőtlenebb híreknek hitelt adott és a jegyeknek ezüstre való beváltását rohamosan követelte) hirtelen apadásnak indult — hogy jegyeinek beváltását ideiglenesen korlátozza.⁴⁾ Egy személynek 25 frtnál több nem váltatott be.⁵⁾ Együttal ideiglenesen törvényes fizetési eszközzé emelte a bank jegyeit, mert elrendelte, hogy mindenki köteles a szabadalmazott ószostrák nemzeti bank jegyeit minden fizetésnél teljes névértékben elfogadni. Csak ha aranyban vagy külföldi ezüstpénzben teljesítendő fizetés van kikötve, választhat az adós arra nézve, hogy a szolgáltatást vagy a kikötött érmenemben, vagy annak a fizetés teljesítése idejében fennálló értéke szerint, bankjegyekben teljesítse. Megerősítette, illetve jóváhagyta a pénzügyminiszteri rendeletet az 1848 június 2-diki nyiltparancs,⁶⁾ amely a mellett, hogy a nemzeti bank jegyeinek beváltását ezüst-pénz ellenében korlátozta és azokat ez által kényszerforgalommal látta el, fel-

¹⁾ *A valuta-ügyre vonatkozó törvények és fontosabb rendeletek Ausztriában és Magyarországon.* Kiadja: a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest 1891. (7. lap).

²⁾ *Helferich:* „Die österreichische Valuta seit dem Jahre 1848.“ (Zeitschrift f. die gesammte Staatswissenschaft. Jahrgang 1855. 260. lap).

³⁾ *Justiz-Gesetz-Sammlung.* No. 1152. (id. m. 105. l.)

⁴⁾ *Denkschrift über das Papiergeldwesen der österreichisch-ungarischen Monarchie.* Verfasst im k. k. Finanz-Ministerium. Wien 1892. 1. old.

⁵⁾ *Gr. Lónyay Menyhért:* „A bankügy.“ Budapest 1875. (141. lap).

⁶⁾ *Justiz-Ges.-Sam.* 1157. (id. m. 106. lap).

hatalmazta a bankot arra is, hogy egy- és kétforintos bankjegyeket bocsáthasson ki. Az államkormány azért volt kénytelen a bankot ily kis címletű jegyek kibocsátására felhatalmazni, mert az aprópénz-hiányon, mely az ezüst 10 és 20 krajcáros conventió érméknek a forgalomból való eltűnése következtében állott be, segíteni kellett. Hogy az ezüst-pénz — az 1848 április 2-án kelt ezüstkiviteli tilalom dacára — a forgalomból kiszivárgott, arra vezethető vissza, hogy a jegybank készpénzfizetési kötelezettségének felfüggesztésével megszűnt a bankjegyek tényleges értékének azonossága azok névértékével. A bankjegyek elértéktelenedésnek indultak; ennek folyománya gyanánt a nagyobb értékű ércpénzt mindenki félretenni törekedett, illetve az a külföldre, főleg Délnémetországba vándorolt és így a forgalomból eltűnt.

Az 1848 június 2-diki nyiltparancs által a bankjegyekre vonatkozólag elrendelt kényszerforgalmon némi könnyítést eszközölt az 1856 február 7-diki császári rendelet,¹⁾ amely szerint az ezen rendelet kihirdetése után ércpénzben adott kölcsönök az esetben, ha a hitelező a kamatokat és a tőke visszafizetését meghatározott érmenemben vagy ércpénzben köti ki, e kikötés szerint kamatoztatandók és fizetendők vissza, anélkül, hogy az adós bankjegyek elfogadását követelhetné a hitelezőtől. Vagyis az adósnak nincs megadva e rendeletben az az eddigi joga, hogy választása szerint, az ércpénznek megfelelő mennyiségű bankjegyekben is teljesíthet fizetést, azaz ércpénzbeli tartozását a diszágiónak megfelelően, nagyobb névértékű bankjegyekkel egyenlítsse ki.

Az osztrák nemzeti bank jegyeit — az 1848 május 21-i ideiglenes jellegű rendelkezés után — törvényes fizetési eszköznek az 1858 augusztus 30-diki császári rendelet jelenti ki.²⁾ Ugyanis

¹⁾ L. *id. m.* 107. lap.

²⁾ R.-G.-Bl. 131. szám (*id. m.* 108. lap).

— amint már említettük ¹⁾ — Ausztria a készpénzfizetés megkezdésére legkésőbb 1859 január 1-ig kötelezettséget vállalt a német-osztrák érmeszerződésben. Hogy a bank e kötelezettségének megfelelhessen, annak jegyeit két kategóriába osztották: nagyobb és kisebb bankjegyekre. A nagyobb bankjegyek 1859 január 1-től kezdve ezüstre voltak beváltandók és e rendelet szerint a szab. osztrák nemzeti bank 1858 november 1-től kezdve csak osztrák értékű 1000, 100 és 10 frtos jegyeket, tehát csak nagyobb bankjegyeket bocsáthatott ki. Köteleztetett továbbá arra, hogy osztrák értékre szóló bankjegyeit az előmutató kívánságára teljes értékű ezüst-érmék ellenében mindenkor beváltsa (2. §.). Ezzel a készpénzfizetés megkezdése (újból) elrendeltetett. Vagyis, a készpénzfizetés megkezdése céljából, az eddigi ideiglenes intézkedés helyett, a bankjegyek törvényes fizetési eszköznek nyilvánítottak, hogy azokat mindenki a forgalomban köteles legyen fizetés gyanánt elfogadni és az ércpénzre való beváltási kötelezettség elrendelésével a kényszerforgalom megszüntetése készítettett elő. A most említett és e rendelet szerint $\frac{1}{3}$ részben érczel fedezett bankjegyeknek tehát nemcsak azt a — nemzeti bank jegyeit általában megillető — szabadalmat biztosította e császári rendelet, hogy azok minden nyilvános pénztárnál elfogadtatnak, hanem abban a kedvezményben is részesítette, hogy mindenki köteles az o. é. jegyeket minden osztrák értékben teljesítendő fizetésnél teljes névértékben elfogadni. A bankjegyeknek törvényes fizetési eszköz (cours légal, legal tender) jellegével való felruházása mellett a bankjegyek kényszerforgalmát (cours forcé, Zwangskurs) is törekedett e patens az ércpénzre való beváltásuk elrendelésével beszüntetni.

A pengőpénzre szóló bankjegyek a forgalomban o. é. bankjegyekkel voltak kicserélendők e rendelet szerint. A kis bankjegyeknek bevonása volt tehát a legközelebbi feladat. Az 1858 de-

¹⁾ L. jelen m. 4. lap 1. jegyzet.

cember 26-diki császári rendelet¹⁾ a pengőpénzre szóló 5, 2 és 1 frtos bankjegyek bevonásának és forgalmuk megszüntetésének határnapjául 1859 december 31. napját jelölte meg és egyben felhatalmazta az osztrák nemzeti bankot arra, hogy azon mértékben, amint a most említett, pengő pénzre szóló jegyeit behívja, 100 millió forint erejéig 1 frtra szóló o. é. bankjegyeket bocsátasson ki. A kis bankjegyek mennyiségét ezzel meghatározott összegre redukálták. Ezen 100 milliónyi o. é. 1 frtos bankjegyek nem voltak ezüstre beváltandók, hanem ezekre nézve teljes törlesztésükig az osztrák nemzeti banknak átadott államjavak szolgálnak — e rendelet értelmében — külön teljes fedezetül. Ezen 1 frtos o. é. jegyek — eltekintve attól, hogy nem érczel és bankszerűen fedeztettek, mint az o. é. 1000, 100 és 10 frtos jegyek — ezekkel különben minden tekintetben egyenlőknek tekintendők e rendelet 4. pontja értelmében és arra szolgálnak, hogy átmenetileg a kis forgalmat és a kiegyenlítést addig közvetítsék, míg a forgalomba jövő ezüst-pénz ezen szükségletnek meg fog felelni. Ugy a nagy, mint a kis (1 frtos) bankjegyeket törvényes fizetési eszköznek jelenti ki tehát a törvényes rendelkezés, de míg a nagy bankjegyekre nézve a kényszerforgalom megszüntetése is tervbe vétetett, a kis 1 frtos bankjegyek kényszerforgalmának beállítása — minthogy nem voltak ezüstre beváltandók — provideálva nem volt.

A szab. osztrák nemzeti bank úgy látta, hogy az érmeszerződés rendelkezéseinek megfelelően és 1858 szeptember 6-án ismét megkezdte bankjegyeinek ezüstre való beváltását, teljes névértékben. A valutaviszonyok rendezésének keresztülvitelét azonban a háború kitörése megakadályozta, mert az állam kénytelen volt ismét a bank hitelét igénybe venni.

A hadviselésre szükséges rendkívüli költségek fedezésére elkerülhetetlenné vált 200 millió o. é. frtnyi kölcsön kibocsátása;

¹⁾ R.-G.-Bl. 244. szám (id. m. 110. lap).

de mert az 5 %-os kötvények eladására a viszonyok nem voltak alkalmasak, e kölcsönre a kormány előleg felvételét határozta el. E végből bocsátattott ki az 1859 ápril 29-diki császári rendelet,¹⁾ amely fölhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az 5 %-os államadóssági kötvényekben kibocsátandó 200 millió o. é. frtnyi kölcsön elhelyezéséig a beálló szükséglet mértékében az említett államadóssági kötelezvények elzálogolását a nemzeti banknál a névérték $\frac{2}{3}$ része erejéig kezdeményezze és egyuttal felhatalmazta a nemzeti bankot, hogy az előlegkölcsönnyújtás céljaira 5 frtos osztrák értékű bankjegyeket bocsásson ki. Ezen 5 frtos bankjegyek ép úgy, mint az 1 frtosak, a nemzeti banknak átadott államjavakban találták fedezetüket és egyenlőknek voltak tekintendők a banknak többi o. é. jegyeivel. Tehát szintén kényszerforgalommal ellátott törvényes fizetési eszközt képeztek, mert mindenki köteles volt azokat fizetésnél névértékben elfogadni, de ezüstre beváltandók nem voltak. Látni fogjuk később,²⁾ hogy a most ismertetett o. é. 1 és 5 frtos bankjegyeknek véget vetett az 1866 május 5. törvény, mely a kis címletű bankjegyeket államjegyekké nyilvánította.

Az ugyanesak 1859 ápril 29-én kelt pénzügyminiszteri rendelet³⁾ az akkori háborus időkre való tekintettel, a szabadalmazott osztrák nemzeti bankot az 1858 augusztus 30-i császári rendelet 2. §-ában foglalt azon kötelezettség alól, hogy o. é. jegyeit az előmutató kívánságára mindig teljes értékű ezüst-pénzzel beváltani köteles, utalással a császári elhatározásra, felmentette. A bankjegyek ezzel ismét kényszerforgalommal ruháztattak fel, ami a készfizetés megszűnését jelentette. A készpénzfizetés 1858 szeptember 6-tól 1859 április 25-ig tartott.

Valutánk szempontjából különös megvilágítást igényel az

¹⁾ R.-G.-Bl. 68. szám (*id. m.* 111. lap); továbbá *id. Denkschrift über das Papiergeldwesen* 11. lap.

²⁾ *L. jelen munka* 17. lapját.

³⁾ R.-G.-Bl. 69. szám (*id. m.* 112. l.)

a viszony, mely az államkormány és a jegybank között az államnak a bankkal szemben való eladósodása tekintetében kifejlődött. Ez eladósodásnak utolsó maradványát képezi az a 80 millió forint, amely javarészen még ma is fennáll.¹⁾ Ez a 80 millió frtos adósság tulajdonképen az egész bankadósságból kihasított tétel, amely összeg összetétele és esedékessége szabályozva az 1862 december 27-diki törvénybe foglalt, az állami kormányzat és a bank között létrejött egyezményben lett.²⁾ Ennek az egyezménynek célja és alapgondolata az államkormány és a bank közötti adósságviszony tisztázása, azaz az állampénzügyek és a bankjegyügy összehangolultságának végleges megoldása, rendezése volt és az, hogy a bank a készpénzfizetést újra megkezdhesse.³⁾ Ez egyezményben az államnak adóssága a bankkal szemben — a bank könyvei szerint — 1862 november 29-én a következő tételekben állott fenn:

a) a bécsi értékű papírpénz beváltásából származó adósság maradványa	36.914,954 frt 94 kr. ⁴⁾
b) az állami jószágok által fedezett adósság maradványa	87.053,779 „ 30 „
c) az 1859. április 29-iki legfelsőbb rendelettel előírt kölcsönre adott előlegek maradványa ⁵⁾	77.800,000 „ — „
d) a Londonban 1859. évben kibocsátott 3 millió font sterling kölcsönre adott előlegek	20.000,000 „ — „
összesen	221.768,734 frt 24 kr.

¹⁾ L. dr. *Fellner F.*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon“. Budapest 1908. (75. lap).

²⁾ *R.-G.-Bl.* 1863. 2. szám.

³⁾ *Dr. F. Kleinwächter*: „Die Entwicklung des Geld- und Währungswesens in Oesterreich-Ungarn unter der Regierung des Kaisers Franz Joseph I.“ Czernowitz 1896. (33. lap); *W. von Lucam*: „Die oesterreichische Nationalbank während der Dauer des dritten Privilegiums.“ Wien 1876. (2. lap).

⁴⁾ Ez az adósság volt a legrégibb, mert a bank alapítása óta szerepelt; az intézet létesítésének célja éppen e papírpénz beváltása volt.

⁵⁾ *L. jelen munka* 11. lap.

Ez egyezmény értelmében (2. és 3. §§.) az *a)* és *d)* alatti tartozásokat az állam 1866. év végéig volt köteles visszafizetni. A banknak teljes követeléséből — és pedig (a 4. §. értelmében) első sorban a *c)* alatt említett előlegek maradványából és amennyiben ez nem elég, az államjavakkal fedezett *b)* alatti adósságból — o. é. 80 millió forint választatott ki, amely összeget a bank az államnak kölcsönként átengedte. Más szóval, az államnak a banknál fennálló adósságából 80 millió frt kihasított az államnak átengedett állandó kölcsön gyanánt. Az adósság többi része pedig oly módon volt törlesztendő, hogy a bank feljogosított az államkormányzat által részére a bankjegyadósság fedezete céljából átadott állami jószágoknak 1866. év végéig eszközrendő eladására és az így befolyt összegnek az adósság törlesztésére való fordítására.

A bank viszont kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy az állami visszafizetések és a bank birtokában lévő, az államkormányzat által bizonyos adósságok fedezetéül átadott értékpapírok eladásából befolyó összegek arányában jegyforgalmát fokozatosan csökkenti, úgy hogy 1866. év végével a bankjegyek alapszabályszerű fedezete helyre legyen állítva (8. §.).¹⁾ Mindezeknél fogva e törvény 11. §-a kijelenthette, hogy az ezüstpénzes megkezdése a bank részéről 1867-ben meg fog történni.

Ez a bank egyezmény lényegében nem volt más, mint a valuta helyreállítására vonatkozó törekvés. Az egész valutarend-

¹⁾ Az 1862. dec. 27. törvénybe foglalt alapszabályok (az u. n. Plenerele bankakta) 14. §-a szerint, az ércikés és a jegykibocsátás között oly aránynak kell lenni, amely alkalmas arra, hogy a bank az általa kibocsátott jegyeket mindenkor teljes névértékben törvényes ezüstpénzben beválthassa. Mindenesetre szükséges azonban, hogy azon összeg, a melylyel a forgalomban lévő bankjegyek a 200 millió forintot felülmulják, törvényes ezüstpénzben vagy ezüstrudakban meglegyen. Hasonlóképen szükséges, hogy az az összeg, a melylyel a forgalomban lévő jegyek a létező készpénzösszeget felülmulják, bankszerűen fedezve legyen (értékpapírokkal stb.).

zés egyszerű pénzügyi művelete abból állott, hogy az állam tartozását a banknak visszafizeti és biztosítja a bank teljes függetlenítését az államtól. Ugyanis a valuta megromlása arra a függőségi viszonyra vezethető vissza, amelyben a jegybank az államhoz állott. Az állam szorult pénzügyi helyzetében ismételten igénybe vette a maga részére a bank érckészletét, amely jegyeinek beváltására készletben volt tartandó és ellenszolgáltatásul kénytelen volt a bankot jegyeinek beváltására vonatkozó kötelezettsége alól felmenteni és a bankjegyeket kényszerforgalommal felruházni, hogy azok a forgalomban megmaradjanak.¹⁾

A fenti egyezmény minden rendelkezését mindkét fél pontosan keresztül is vitte; az állam, az u. n. 80 milliós bankadóság kivételével, összes tartozását utolsó krajcárig lefizette, a bank pedig jegyforgalmát megállapodásszerűen csökkentette és érckészletét gyarapította, de a célt, a készpénzfizetés megkezdését, az 1866. évben kitört háború meghiúsította. A már-már helyreállított valuta megromlott, mert az állam (kötvénykölcsön felvétele nem sikerülvén) kénytelen volt — amint arra később részletesen rátérünk,²⁾ — az 1866 május 5. törvény alapján egyelőre 150 millió o. é. frt erejéig államjegyek forgalomba bocsátásához nyulni, amely pénzszerzési mód hova-tovább egyre nagyobb arányokat öltött és az államjegyeknek — amint rögtön látni fogjuk — nagy elszaporodásához vezetett.

A koronaérték behozatala előtt hazánk pénzforgalmában nagy fontossága volt az ércpénz és bankjegyek mellett az államjegyeknek is, amelyek fedezetlen papirpénzt képeztek. Az államjegyek zöme az 1866. évből származott. Csak elenyésző csekély része az államjegyeknek eredt korábbi időből. Nevezetesen a váltópénz-szükséglet kielégítésére szolgálni hivatott o. é. 10 krról szóló váltópénzjegyek mennyisége, amelyek legfeljebb 12 millió

¹⁾ Prof. *Carl Menger*: „Die Valuta-Regulierung in Oesterreich-Ungarn.“ (Conrad: Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik. 1892. 497. lap).

²⁾ *L. jelen munka* 15. s köv. lapon.

frt erejéig voltak az 1860. november 17-diki császári rendelet értelmében kibocsáthatók.¹⁾ E váltópénzjegyek — melyek a forgalomból eltűnt ezüst váltópénzek pótlására szolgáltak — az 1870. évig találhatók forgalmunkban.²⁾

A koronaérték behozatalakor forgalomban volt államjegyekre (állampapírpénzre) vonatkozó első törvényes intézkedés az 1866. évi május 5-diki törvény³⁾ az o. é. 1 és 5 frtos bankjegyek

¹⁾ L. R.-G.-Bl. 256. szám. (U. ott 79. lap).

²⁾ Az 1870. XXIV. t.-c. 1. §-a kijelenti, hogy a 10 krajcáros papírváltópénzek csak 1870. évi szeptember hó 30-ig váltatnak be.

³⁾ Csak történeti érdekesség szempontjából említjük meg, hogy már a XVIII. században is ösmeretes volt bankócédula elnevezés alatt az államjegyek forgalma, a mely fokozatosan oly mérvet öltött, hogy 1811-ben több mint egy milliárdra rugott. Az államjegyek disagioja 1200—1500 %-ot tett. E bankócédulákat az 1811 február 20. patens devalválta, értéküket egy-ötöd részre szállította le; 100 frt értékű bankócéduláért csere utján adtak 20 frt értékű váltójegyet (Einlösungsscheine). Ez a bécsi értékű papírpénz, újabb kibocsátások folytán, annyira elszaporodott, hogy 1816-ban szintén devalválták értékük kétötöd részére. E bécsi értékű papírpénz 1858-ig részét képezte a pénzforgalomnak. Az 1848. évben újra megindult a papírpénzkibocsátás és e különböző faju adóssági címletek 1849 év végén 242·8 millió pengő frtra rugtak. Az 1854. évi február 23-diki bankkegyezmény az egész állami papírpénzmennyiséget — mely 149·9 millió pengő frtra rugott — a szabadalmazott osztrák nemzeti bankra ruházta át, ennek következtében az állami papírpénz megszűnt, mint olyan, a forgalomban létezni és ezentul csak is az államnak a bankkal szemben egyik tartozási tétele gyanánt jelentkezett. Az állami papírpénz korszaka 1849—1854-ig tartott; 1854-től, mint-hogy a folyópénz az agio következtében a forgalomból eltűnt, a nemzeti bank jegyei képviselték, eltekintve a váltópénztől, kizárólag a pénzforgalmat. Egész 1866-ig, tehát tizenkét éven át, nem képezte a pénzforgalom tárgyát az államjegy, amely évben azonban az állami papírpénz újból visszakерült a pénzforgalomba, amelynek lényeges részét képezte a koronaérték behozataláig, sőt azon tul is. (L. A valuta-ügyre vonatkozó törvények és fontosabb rendeletek Ausztriában és Magyarországon. Kiadja: a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest 1891. 6. lap).

átvételéről az államkincstár terhére. E gazdasági és jogi szempontból érdekes törvény¹⁾ — mely a fenyegető háboru céljaira szükséges pénzeszközök előteremtéséről gondoskodott — az 1 és 5 frtos bankjegyeket államjegyekké nyilvánította és ezzel a szab. osztrák nemzeti bankot azok beváltására vonatkozó kötelezettsége alól felmentette. Vagyis az állam lépett adósi minőségben a bank helyébe. Az államjegyekké deklarált bankjegyek nem képezték többé a bank adósságát és kényszerforgalom erejével ruháztattak fel. Mindenkori forgalmuk összege 150 millió o. é. frtot meg nem haladhatott. A bank köteles volt az államnak magasabb címletű bankjegyekben megtéríteni az állam által ezen 1 és 5 frtos bankjegyek majdani beváltása iránt elvállalt kötelezettségének ellenértékét. Vagyis azzal, hogy a bank ezen 1 és 5 frtos jegyeinek aequivalensét magasabb kategoriájú jegyekben az állampénztárba beszolgáltatta, az állam pénzszükségletén segítve lett és a kényszerforgalommal ellátott 1 és 5 frtos jegyek a forgalom szükségleteinek szolgáltak. Ezek az államjegyekké nyilvánított bankjegyek — amint láttuk — csak ugyanez év végéig maradtak forgalomban, mert végleges államjegyekké cserélték ki őket. A helyzet tehát az volt, hogy a forgalomban megmaradtak az 1 és 5 frtos bankjegyek, de államjegyek alakjában és a bank ugyanolyan összegű magasabb címletű bankjegyet adott át az államnak ellenértékül azért, hogy az államnak képezte immár kötelezettségét az 1 és 5 frtos jegyek majdani beváltása. A papírpénz-mennyiség tehát megszorodott.

A papírpénzforgalom további fokozására vezetett az 1866. július 7-diki törvény 200 millió forintnyi hitel nyitásáról,²⁾ amely további államjegykibocsátásoknak képezte alapját. A háboru következtében a 150 millió frt elégtelennek bizonyult a nélkülözhetetlen kiadások fedezésére, ennél fogva a kényszerítő állami szük-

¹⁾ R.-G.-Bl. 51. szám (U. ott 82. lap).

²⁾ R.-G.-Bl. 89. (U. ott 85. lap).

ségességből hozott ez a törvény 200 millió frtnyi hitelt azzal a rendelkezéssel bocsátott a pénzügyi kormány dispositiójára, hogy ezt az összeget önkéntes kölcsön, vagy a fentebb említett 1866. május 5-iki törvény által teremtett államjegyek szaporítása, vagy mindkét eljárás együttes alkalmazása útján szerezze be. Addig is, amíg a szükséges intézkedéseket foganatosíthatják, a törvény a szabadalmazott osztrák nemzeti banknak köteleességévé tette, hogy az igényelt összegeket az állam szükséglete mérvében egyelőre 60 millió frt erejéig bankjegyekben előlegezze — a bankjegyek előállításai költségeinek megtérítése ellenében — amely előlegek visszafizetése a nemzeti bank saját jegyeiben biztosított, olyképen, hogy a kibocsátandó kölcsönből befolyó összegek, illetőleg az esetleg kibocsátandó további államjegyek ellenértéke első sorban e célra fordítandók. Ez előlegek teljes visszafizetéséig, — amelyeknek biztosítására a wielickai bányá szolgált jelzálogi fedezetül — az osztrák nemzeti banknak a készpénzfizetések felvételére vonatkozó köteleessége felfüggesztetett.

A koronaérték behozatalakor forgalomban volt államjegyekre vonatkozó alaprendelkezést az 1866. augusztus 25-diki törvény tartalmazza,¹⁾ mely a háború és annak következményei által előidézett rendkívüli követelmények számára szükséges pénzeszközök előállításáról és az értékjegyekből álló függő államadósság rendszeresítéséről és korlátozásáról szól. E törvény felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a most ösmertetett 1866. július 7-diki törvény által részére 200 millió frt erejéig nyitott hitelből még rendelkezésre állott 140 millió frtnyi hitel terhére 50 millió frtot 5 %-os o. é. államadóssági kötvények kibocsátása után szerezzen be, 90 millió o. é. frt erejéig pedig 1866 szeptember 1-től kezdve valóságos 1 és 5 frtos államjegyeket hozzon forgalomba. Továbbá a fentebb ösmertetett 1866 május 5-i törvénnyel államjegyeknek nyilvánított 1 és 5 frtos o. é. bankjegyeknek 1867 ja-

¹⁾ R.-G.-Bl. 101. szám. (U. ott 86. lap).

nuár 1-től kezdve eszközrendő bevonását és helyettük formaszerinti hasoncímletű államjegyek kibocsátást rendelte el. Vagyis az osztrák nemzeti bank cégére szóló 1 és 5 frtos jegyeket megfelelő egyenértékű, ujonnan készített államjegyekkel pótolták. Az államjegyeknek nyilvánított bankjegyeket valóságos államjegyek ellen cserélték be. Hogy a forgalom az immár 300 millió forint (60 millió + 150 millió + 90 millió) erejéig kibocsátható 1 és 5 frtos kis jegyekkel túl ne terheltecsék és hogy a nagykereskedés részére az ott eszközölt fizetéseknel oly kényelmetlen apró bankjegyek helyett nagyobb címletű jegyek álljanak rendelkezésre, e törvény felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az 1 és 5 frtos jegyek helyett 25 és 50 frt összegre szóló államjegyeket bocsáthasson ki, az államjegyek kibocsátása tekintetében fennálló korlát épségben tartása mellett. Az államjegyeket a törvény (V. cikk) kényszerforgalom erejével ruházta fel. Az ezen törvény értelmében kibocsátandó 90 millió forint értékű államjegyeket, az 1866 május 5. törvénnyel államjegyekké nyilvánított bankjegyeket 150 millió frt összegben, illetőleg az ezek beváltására szolgált hasonló összegű államjegyeket, továbbá az 1866. július 7. törvény értelmében az osztrák nemzeti banktól előlegképen felvett 60 millió frtot, azaz a most felsorolt összesen 300 millió frtot e törvény az állam által kibocsátott és az 1863. november 17-diki törvény¹⁾ által leg-

¹⁾ R.-G.-Bl. 98. szám. (U. ott 80. lap). E törvény V. cikke a kibocsátandó részleges jelzálog-utalványok maximális összegét 100 millió frtban állapította meg. A részleges jelzálog-utalványok, az u. n. sőbányautalványok vagy sőjegyek (Partialhypothekar-Anweisungen, Salinenscheine) keletkezése az 1848. évre megy vissza, amely évben az állam az akkori osztrák nemzeti banknak, a tőle kapott 30 millió pengő frt előleg fedezésére, a gmundeni sőbányákon jelzálogilag biztosított részkötvényeket adott át, tartozása erejéig. Az állam megbízásából a bank által kiadott ezek a részleges jelzálog-utalványok kamatozó, kerek összegről szóló, több havi lejáratu jegyek, amelyeket a bank a pénzpiac helyzete szerint, változó kamatláb mellett, bármely napon kiálthathatott annak részére, aki pénzt gyűmöleszőően kívánta elhelyezni; esedé-

feljebb 100 millió frtban meghatározott részleges jelzálogutalványokkal olyképen hozta kapcsolatba, hogy az állam terhére forgalomban lévő pénzjegyek összege a részleges jelzálogutalványoknak forgalomban lévő összegével együtt, a 400 millió frt legnagyobb összeget tul nem léphette; egyuttal felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az esetben, ha a részleges jelzálogutalványok forgalma az ezen értékpapírok tekintetében fennálló törvényes legnagyobb összeg, (tehát 100 millió frt) alászáll, a részleges jelzálogutalványok e hiányát az államjegyek forgalmának megfelelő növelése által pótolja, ellenben arra az esetre, ha a jelzálogutalványok utáni kereslet növekednék, az államjegyek forgalmát, az utalványok emelkedő kelendőségének arányában, de a 100 millió frtban megállapított legmagasabb összeg határán belül, megfelelőleg csökkentse. E szerint a 300 millió frtnyi jegyforgalom emelhető volt annyival, amennyivel a 100 millió frtnyi jelzálog-utalványforgalom csökkent; de az utóbbi 100 millió frtnyi összeget meg nem haladhatott. Az államjegyeknek forgalmát kapcsolatba hozni a sőjegyekkel azért volt szükséges, mert a 100 millió frtban kontingentált sőjegyek rövid lejáratu államkötvények voltak, amelyeknek birtokosa a tőke visszafizetését a lejáratkor követelhetette és ennek következtében a pénzügyi kormány gyakran jött abba a kellemetlen helyzetbe, hogy épen a nehéz időkben,

kesség napján a sőbánya-utalvány birtokosa vagy ennek beváltását vagy megújítását kérhette. Az évek során e jelzálogutalványok összege egyre emelkedett. Tekintettel a szomorú állampénzügyi helyzetre — annak daczára, hogy később a halleini és ausseei kinestári sőbányák is jelzálogi fedezettel szolgáltak, tehát a biztosíték kiterjesztetett — e sőbánya-utalványokat nem tekintették pénzügyi szempontból megfelelően fedezettnek, úgy hogy volt idő, amidőn még a kamatlábnak 6 %-ra való felemelése mellett sem maradtak a forgalomban. (L. *Spitzmüller*: Die österreichisch-ungarische Währungsreform. Wien, 1902. 31. lap; továbbá *dr. Friedrich Kleinwächter*: Die Entwicklung des Geld- und Währungswesens in Oesterreich-Ungarn unter der Regierung des Kaisers Franz Joseph I. — Czernowitz 1896. 22. lap).

amikor a kormánynak is sürgősen pénzre volt szüksége, az esedékes sójegyek birtokosai tömegesen kívánták a visszafizetést, ami által csak fokozták a pénzügyi kormány zavarát. Ezen segített a most említett törvényes intézkedés, mert a visszaözlő sójegyeket államjegyeknek megfelelő mennyiségű kibocsátásával lehetett pótolni. A most említett értékjegyekből álló 400 millió forintnyi függő államadósság mellett — a váltópénzjegyekre vonatkozó törvényes intézkedések épségben tartása folytán — forgalomban maradt a már ösmertetett 12 millió frtnyi váltópénzjegyek összege is. Mert az 1868: VII. t.-c. 11. §-a szerint, amely arányban kevesbednek a forgalomban a 10 krajcáros papírpénzjegyek a fémváltópénzekkel való kicserélés folytán, azon arányban fognak államjegyekkel pótoltatni, akként, hogy az összes 10 krajcáros papírváltópénz bevonása után¹⁾ az összes államjegyek forgalma a 312 milliót meg ne haladja. Vagyis az államjegyek és váltópénzjegyek összesen 312 millió frtra rugtak s ezek forgalma a 100 milliónyi sójegyekkel együtt 412 millió forintra emelkedett.²⁾ Kitűnik az előadottakból, hogy az államjegyforgalom összege nem volt állandó, hanem megállapított határokon belül változó, nevezetesen nem lehet több 412 millió frtnál és kevesebb 312 milliónál.

Ez az államadósság Magyarországot jogilag nem terhelhette, mert az 1867: XII. t.-c. 53. §-a világosan kijelenti, hogy: „Az államadósságokat illetőleg Magyarországot, alkotmányos állásánál fogva, oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, szorosan jogilag nem terhelhetik.“ De ugyanezen törvénycikk 54. és 55. §§-aiban a magyar törvényhozás méltányosságból és politikai tekintetéből, „hogy azon súlyos terhek alatt, miket az abszolút rendszer eljárása összehalmozott,

¹⁾ L. *jelen munka* 5. lapon.

²⁾ Az államjegyek és jelzálog-részutalványok forgalmát 1. *jelen munka* 34. lap.

Ő Felsége többi országainak jólléte s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon s a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak“, késznek nyilatkozott arra, hogy az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalja.

Az államadósságok után a magyar korona országai által vállalandó évi járulékról szóló 1867: XV. t.-c. 5. §-a az abszolút uralomban keletkezett és fent ösmertetett függő államadósságokat alkotmányosan szentesíti, amidőn az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló s összesen 312 millió frtot tévő függő adósságot Ausztria és Magyarország közös jótállása alá helyezi.¹⁾ Mivel pedig a gmundeni, ausseei és halleini sóbányákra bekebelezett 100 millió frtnyi zálogjegyek (részleges jelzálog-utalványok) oly összefüggésben állanak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az államjegyek együttvéve 400 milliót meg nem haladhatnak ugyan, de ezen véghatáron belül a zálogjegyek időnkinti kevesbedése a forgalomban államjegyekkel pótolandó: a két fél jótállását a törvény az államjegyeknek ez összefüggéséből időnkint eredhető többletére is kiterjesztette. Az államjegyekből és váltópénzjegyekből álló függő adósságnak minden szaporítását, valamint törlesztési módját a törvény a két törvényhozás (birodalmi tanács és országgyűlés) kölcsönös jóváhagyásának tartotta fenn.

Az 1868: VII. t.-c. 11. §-a,²⁾ tekintettel arra, hogy az államjegyek és váltópénzjegyek összes forgalma 312 millió frt, elrendeli, hogy amely arányban kevesbednek a forgalomban a 10 krajcáros papírpénzjegyek, a fémváltópénzekkel való kicserélés folytán, azon arányban fognak államjegyekkel pótoltatni, akként, hogy az összes 10 kros papír-váltópénz bevonása után az összes államjegyek forgalma a 312 milliót meg ne haladja. Vagyis e törvényszakasz a váltópénzjegyeket bevonta a függő államadósság

¹⁾ E törvényeikk hatályát az 1868: XXX. t.-c. 4. §-a Horvát-, Szlavon- és Dalmátorszáგokra is kiterjesztette.

²⁾ E törvényeikről 1. *jelen munka* 5. oldal.

maximális összegébe. Szóval e törvény folytán a papírváltópénzjegyek a forgalomból végleg kivonattak, azokat megsemmisítették és új ezüst váltópénzekkel pótolták. Az egész művelet 1870 szeptember 30-án teljesen befejeződött. Minthogy az 1867: XV. t.-c. 5. §-a szerint a váltópénzjegyek az államjegyekkel együttesen képezték a közös függő adósság egy részét, ennél fogva a 12 millió forintnyi váltópénzjegyek bevonása által az államjegyek összössommája, hasonló összeggel, 300 millió frtról 312 millióra, illetve az államjegyek és sóbányautalványok együttesen 400 millióról 412 millióra emeltettek, a mint azt egyébként már előadtuk.

Valamint az államjegyadósság, épügy az 1862 dec. 27-diki törvényben foglalt, az államkormány és a szabadalmazott osztrák nemzeti bank közt kötött egyezés 4. §-ában körülírt és az előbb említett, a bankot cselekvőleg illető 80 millió o. é. forintnyi államadósság jogilag nem terhelte a magyar korona országait az 1867: XII. t.-c. 53. §-ának kijelentése szerint.¹⁾ A méltányossági és politikai szempontoknak — amelyeket a magyar törvényhozás ugyanezen törvénycikk 54. és 55. §§-aiban elfogadott — eleget tett az 1867: XV. t.-c., amely az önkényuralomban keletkezett 312 millió forintnyi függő adósságot Ausztria és Magyarország közös jótállása alá helyezi. A magyar korona országai ezen 80 milliós adósság törlesztéséhez tehát nem kötelesek járulni. Mégis, hogy a Magyarország és Ausztria között függőben volt gazdasági és pénzügyi kérdések törvényes rendezése további késedelmet ne szenvedjen, az 1878: XXVI. t.-c. felhatalmazta a kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával a 80 millió forint bankadósságra nézve egyezséget kössön. Még pedig oly módon, hogy az 1878: XXV. t.-c. által létesített és — amint erről még bővebben lesz szó — a szabadalmazott osztrák nemzeti bank helyébe lépett Osztrák-magyar bank évi tiszta jövedelméből a magyar korona országai, illetőleg a birodalmi

¹⁾ *L. jelen munka* 20. s köv. lapokon; továbbá: *Lónyay* id. m. 319. l.

tanácsban képviselt királyságok és országok javára eső rész a bank-szabadalom tartama alatt évről-évre a 80 millió o. é. forintnyi kölcsön törlesztésére fordítandó és ezen tartozásból leirandó. A magyar korona országai a 80 milliónyi adósság azon részének törlesztéséhez, amely a szabadalom lejártával még törlesztetlenül fenmarad, oly módon járulnak, hogy az adósság törlesztetlenül fenmaradt része 30%-ának megfelelő összeget 50 egyenlő évi részletben kamat nélkül fogják Ausztria részére lefizetni. Az 1878: XXVI. t.-c.-ben foglalt intézkedések hatályát az 1887: XXVII. t.-c., majd az 1899: XXXVIII. t.-c. további tiz-tiz évre kiterjesztette, némi módosítással.¹⁾

A 80 milliónyi bankadósság alkotmányos szentesítést csak az 1878-ik esztendőben nyert, a mikor a szabadalmazott osztrák nemzeti bank helyébe az Osztrák-magyar bank lépett. 1867-ben a bankügyre vonatkozólag a két kormány között csak arra a közbeeső időre nézve létesült megállapodás, amíg a két állam közös megegyezéssel törvényhozási uton szabályozza a jegybankügyet.

Az 1867 szeptember 12-én Vöslauban kelt jegyzőkönyvben foglalt egyezmény 10-ik pontja a bankügyről következőleg szólt: ²⁾ „Mindaddig, míg a birodalom mindkét fele része egyértelmű megállapodás útján az osztrák birodalom bankjegy-ügyében új, törvényes határozatokat nem hozand, kötelezi magát a m. kir. miniszterium, hogy Magyarországon jegybankot állítani nem enged és az osztrák nemzeti bank bankjegyeinek kényszerforgalmát azonkép, mint az államjegyekét, valamint azoknak minden közpénztárnál leendő elfogadását, úgy mint eddig, föntartandja, de annak határozott kikötése mellett, hogy a nemzeti bank köteleztessék arra, hogy Magyarországon annyi fiókbankot fog állítani, amennyit a magyar miniszterium szükségesnek tartand, s

¹⁾ *Fellner Frigyes*: A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon. Budapest 1908. (75. lap).

²⁾ *Lónyay* id. m. 201. lap; id. *Denkschrift* 40. lap.

ezeket a kereskedelmi forgalom igényeinek megfelelő dotációval ellátja, továbbá alapszabályait oda fogja módosíttatni, hogy jogosítva legyen a birodalom mindkét felerészének értékpapirjaira, valamint egyéb szilárd hitelű s a börzén jegyzett értékpapírokra is kölcsönt adni“.

Az osztrák nemzeti bank, amelynek szabadalma 1876. év végéig terjedt, a most említett vöslai egyezmény megkötésénél mint szerződő fél nem vett részt, ennél fogva a két kormány közt létrejött megállapodásokat magára nézve kötelezőknek nem ösmerte el, ami a Magyarországon létesítendő fiókbankok felállításának megtagadásában jutott kifejezésre,¹⁾ még pedig azzal az indokolással, hogy a jegybankra vonatkozó jogállapot Magyarországon rendezve nem volt. Az osztrák nemzeti bank 1873. december 11-én új bankszabadalom engedélyezését kérte, még pedig a birodalom mindkét részére, de mert a két kormány között a bankügyre vonatkozó tárgyalások még folytak, a bank kérelme, a közben lejárt szabadalom hallgatólagos meghosszabbításával, csak az 1878: XXV. t.-c. útján nyert érdemleges elintézkést Magyarország részéről.²⁾ E törvény szerint az osztrák-magyar monarchia mindkét államát önálló jegybankok felállítása tekintetében megillető és kölcsönösen elismert jog a legközelebbi 10 évre igénybe nem vétetvén, 1878. évi július 1-től 1887. évi december 31-ig terjedő időre egy Osztrák-magyar bank létesítését határozta el; a szabadalmazott osztrák nemzeti bank e szerint osztrák-magyar bankká alakult át. Ennek a banknak a törvény kiegészítő részét képező alapszabályok 82. cikkében adatott meg a szabadalom, hogy az osztrák-magyar monarchia egész területén kizárólagos joga van önmagára szóló nem kamatozó és a bemutatónak kívánatára kifizetendő utalványokat kiállítani és forgalomba bocsátani. A bankjegyek 10 forintnál kisebb összegekről nem szól-

¹⁾ L. Lónyay id. m. 237. lap.

²⁾ Id. *Denkschrift* 47. lap.

hatnak. A bank köteles az általa kibocsátott jegyeket kívánatra azonnal törvényes ércpénzzel beváltani (83. cikk). Mig azonban az államjegyek kényszerforgalma a monarchia mindkét részében meg nem szüntettetik, a bank e kötelezettsége felfüggesztetik (111. cikk). A jegybeváltás törvényes felfüggesztése csakis a monarchia mindkét államában egyidejűleg történhetik. Az ércalap és a bankjegyforgalom között oly aránynak kell lenni, amely a jegybeváltási kötelezettség tökéletes teljesítését biztosítani alkalmas. A 200 millió forinton felül forgalomban lévő bankjegyek összegének ezüstben vagy aranyban minden esetben meg kell lenni. Azon összegnek, a melylyel a forgalomban lévő bankjegyek a meglevő érckészletet meghaladják, bankszerűleg kell fedezve lenni (azaz váltókkal, nemes ércekkel, osztrák és magyar állami, községi lejárt kölcsön - kötvényekkel stb.) (84. cikk). Az Osztrák-magyar bank jegyei kizárólag élvezik azt a kedvezményt, hogy a monarchia egész területén mindenki által teljes névértékükben elfogadandók olyan fizetéseknél, amelyek törvény vagy szerződés folytán nem teljesítendőek ércpénzben (86. cikk). A bankjegyek tehát az egész monarchiában a valuta és a kényszerforgalom kizárólagos szabadalmát élvezik, amely szabadalom csak a kényszerforgalmu államjegyek kibocsátásával van korlátozva, amely államjegyeket a bank köteles fizetésül elfogadni s ennek ellenében ezen államjegyeket joga van a bankjegyek bankszerű fedezetébe beszámítani. Azaz a forgalomban lévő bankjegyek összeségéből levonhatja a birtokában lévő államjegyek összegét és csak a levonás után mutatkozó bankjegy-mennyiségre nézve alkalmazandó az ércfedezetre vonatkozó intézkedés (110. cikk). A bank köteles törvényes ezüstpénzt vagy ezüstrudakat kívánatra mindenkor bankjegyekre beváltani, még pedig a finom ezüst ércfontjáért 45 frtot számítva bankjegyekben (87. cikk). Az ezüst szabad veretésének 1879-ben történt felfüggesztése után azonban a bank e kötelezettsége alól felmentetett.

Ez intézkedésre azért volt szükség, mert az ezüst depreciatioja folytán tömegesen kezdtek a külföldről behozott ezüstöt értékesebb bankjegyekre beváltani.¹⁾

Az 1887: XXVI. t.-c. az Osztrák-magyar banknak 1887 december 31-én lejárt szabadalmát további tíz évre azaz 1897 december 31-ig meghosszabbította, az alapszabályok egynémely intézkedéseinek módosításával. A leglényegesebb módosítás a jegykibocsátás határára vonatkozik. A tapasztalás azt mutatta ugyanis, hogy nagyobb hitelszükséglet idejében a 200 millió frtnyi jegykontingens szűk korlátot képezett, amely annál fogva, hogy a nemzetközi pénzpiactól valuta-viszonyainknál fogva, el voltunk zárva, még nyomasztóbbnak bizonyult. Ennélfogva az alapszabályok 84. cikke lehetővé tette a jegykibocsátás kiterjesztését bankjegyadó lefizetése ellenében. A forgalomban lévő bankjegyek teljes összegének legalább $\frac{2}{5}$ részben érckészlet által, a bankjegyforgalom maradékának pedig bankszerüleg fedezve kell lenni; ha a forgalomban lévő bankjegyek összege az érckészletet kétszáz millió frton tulmenő összeggel haladja meg, a bank ezen kétszáz millió frtot meghaladó többlet után évenként 5% adót tartozik a két államkormányának fizetni, amelyből 30% a magyar, 70% az osztrák államkincstárt illeti meg. A bankjegykibocsátás címén fizetendő adó megállapítása céljából a bank érckészlete és forgalomban lévő jegyeinek összege minden hó 7., 15., 23. és utolsó napján megállapítandó és az év végén e havonként négyszer eszközölt kimutatások alapján a bank által fizetendő bankjegyadó olyképen állapittatik meg, hogy a bankjegyforgalomnak azon összegei után, amelyek e határnapokon adóköteles többletként mutatkoznak, $\frac{5}{48}$ százalék vettetik ki adótartozás gyanánt. Ez egyes határnapok után adótartozás gyanánt kivetett összegek sommája képezi a bank által fizetendő adót.

Az Osztrák-magyar bank szabadalmát az 1898: I. t.-c. 1898.

¹⁾ L. részletesen *jelen munka* 42. lap.

dec. 31-ig, az 1899: IV. t.-c. 1899. évi dec. 31-ig ideiglenesen érvényben tartotta, míg az 1899: XXXVII. t.-c. a bank szabadalmát 1900. évi január hó 1-től 1910. évi december 31-ig ismét meghosszabbította.

2. Valuta-rendszerünk lényege és a forgalomban volt fizetési eszközök s azok mennyisége 1892 előtt.

Az ércpénzre, bankjegyekre és államjegyekre vonatkozó törvényes intézkedéseket megösmervén, megállapíthatjuk, hogy az 1892. évi valutatörvények meghozatalakor úgy a magyar korona országaiban, mint Ausztriában a pénz tulajdonképen csaknem kizárólag papírból állott. A forgalomban tényleg található és a mindennapi fizetések közvetítésére szolgáló pénz szerepét tulajdonképen a kényszerforgalommal ellátott, azaz mindenki által kivétel nélkül teljes névértékben fizetés gyanánt elfogadandó államjegyek és bankjegyek töltötték be. Más szóval, a fizetési forgalom tényleges eszköze jóformán kizárólag beválthatatlan papírpénz volt. Noha az államjegy nem foglalt magában meghatározott fizetési-, illetve beváltási ígéretet, mint a bankjegy, azért az államjegy pengő pénzbeli tartozása volt az államnak; mert minden egyes államjegy (épúgy mint a bankjegy) meghatározott összegű osztrák értékű forintra szólt, az osztrák értékű forint pedig törvény szerint nem egyéb, mint egy font finom ezüstnek verettel ellátott negyvenötöd része.¹⁾ Az ezüst forintot, mely országos értelmű képezett a mindennapi élet nagyobb fizetéseinél, csak kivételesen használták, pl. a hivatalnokok illetményeinek folyósításánál, a vámfizetéseknél, szóval, a hol a fizetést teljesítő fél ezt a ké-

¹⁾ Dr. Carl Bunzl: „Die Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn.“ Wien 1887. (3. lap); továbbá dr. Ignaz Gruber: „Statistische Beiträge zur Frage der Währung der österreichisch-ungarischen Monarchie“ Jena, 1890. (2. lap); Franz Perl: „Zur Frage der Valutaregulierung in Oesterreich-Ungarn“ Zürich 1887. (34. lap).

nyelmetlen fizetési eszközt a másik félre reákenyszerithette.¹⁾ A jogilag korlátlan mértékben elfogadandó, tehát törvényes folyópénzt képező ezüst forint csak a kis forgalomban szolgált tényleg fizetési eszközül, akár csak az ezüst osztó- és réz váltópénz. A nagyforgalom fizetési eszköze a papírpénz volt; mellette még az aranyat is fizetési eszköz gyanánt használták, dacára annak, hogy nem képezett törvényes fizetési eszközt; így a kereskedelmi érmék gyanánt 4·80 frt értékben vert osztrák aranyak (Dukaten), gyakrabban a 4·05 és 8·10 frtos aranyak, amelyek 10 és 20 frank értékben verettek, képezték még a nagyforgalom fizetési eszközeit.

A tényleg forgalomban lévő pénz-eszközök mellett még jelentékeny nyugvó tartalékokat képviseltek fizetési eszközökben az Osztrák-magyar bankhoz visszaözlött és évről-évre nagyobb értékészlet gyanánt összehalmozódott ezüstforintosok, hasonlóképen, de jelentéktlenebb mérvben, az egyes magánbankok, az állampénztárak ezüstkészletei, továbbá a különböző hitelintézetek és a jegybank által készletben tartott állományok külföldre szóló aranyváltókban (devizákban), aranyérmékben, aranyrudakban és márkabankjegyekben.

A rendelkezésre álló hivatalos adatokból felvilágosítást nyerhetünk az 1892. évi valutatörvények meghozatala előtt forgalomban volt fizetési eszközökről (érepénzről, államjegyekről és bankjegyekről). Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a monarchiában az 1857. évi szeptember 19-iki nyiltparancs és későbbi, már az alkotmányos korszak idejébe eső törvények alapján tizenkilenc féle pénzt vertek ezüsből, rézből és aranyból. Még pedig²⁾

¹⁾ *Walther Lotz*: „Die Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn und ihre wirtschaftliche und politische Bedeutung.“ (Schmoller: Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich. 1889. 1266. lap).

²⁾ Az adatokra nézve I. „A valuta-ügyre vonatkozó statisztikai adatok.“ Kiadja: A magyar királyi pénzügyminiszterium. Budapest, 1891. (21. s. köv. lap); továbbá *Denkschrift über den Gang der Währungsfrage seit dem Jahre 1867*. Verfasst im k. k. Finanz-Ministerium. Wien 1892. (17—18. lap).

Ércnem	1857—1867		1868—1891		1892—1891	
	darab	o. é. frt	darab	o. é. frt	darab	o. é. frt
<i>O. é. ezüstpénzek</i>						
Kettős egyesületi tallér ..	27.764	83.292	—	—	27.764	83.292
Egyes egyesületi tallér ..	31.060.321	46.590.481.50	—	—	31.060.321	46.590.481.50
Kétförintos	825.344	1.650.688	2.881.946	5.763.892	3.707.290	7.414.580
Egyforintos	108.939.595	108.939.595	268.876.458	268.876.458	377.816.053	377.816.053
Negyedforintos	173.471.939	43.367.984.75	572.060	143.015	174.043.999	43.510.999.75
Egy és félförintos	—	—	168.304	252.456	168.304	252.456
Összesen	314.324.963	200.632.041.25	272.498.768	275.035.821.	586.823.731	475.667.862.25
<i>Ezüst váltópénz</i>						
20 krajcáros	—	—	120.035.338	24.007.067.60	120.035.338	24.007.067.60
10 "	11.694.694	1.169.469.40	196.875.477	19.687.547.70	208.570.171	20.857.017.10
5 "	8.292.463	414.623.15	—	—	8.292.463	414.623.15
Összesen	19.987.157	1.584.092.55	316.910.815	43.694.615.30	336.897.972	45.278.707.85
<i>Réz váltópénz.</i>						
4 krajcáros	46.042.527	1.841.701.08	3.724.298	148.971.92	49.766.825	19.906.73
1 "	731.761.825	7.317.618.25	457.924.465	4.579.244.65	1.189.686.290	11.896.862.90
5/10 "	171.020.298	855.101.49	26.200.000	131.000	197.220.298	986.101.49
Összesen	948.824.650	10.014.420.82	487.848.763	4.859.216.57	1.436.673.413	14.873.637.39
<i>Kereskedelmi ezüstérmék</i>						
Levantei tallérok	15.064.455	31.708.123.16	25.713.701	54.122.979.90	40.778.156	85.831.103.06
<i>Arany érmék</i>						
Koronák	101.607	—	+	—	101.607	—
Félgörönák	794.099	—	—	—	794.099	—
Aranyak (4 frt 80 kr) ..	14.332.743	—	10.695.328	51.161.498.84	25.028.071	—
Négyes aranyak (19 frt 20 kr)	180.506	—	605.832	11.621.520.33	786.338	—
20 frankosok (8 frt 10 kr)	—	—	8.190.865	66.346.006.50	8.190.865	—
10 frankosok (4 frt 5 kr) .	—	—	889.019	3.600.526.95	889.019	—
Összesen	15.408.955 (à 13 frt)	76.689.230.32	20.381.044	132.729.552.62	35.789.999	209.418.782.94
Főösszeg	1,313.610.180	320.627.908.10	1,123.353.091	510.442.185.39	2.436.963.271	831.070.093.49

E szerint úgy Ausztriában, mint a magyar korona országában az osztrák érték behozatala, vagyis 1857 óta a korona-érték behozataláig, vagyis 1892-ig ezüsből, rézből és aranyból összesen 2·436 milliárd darab ércpénzt vertek 831·070 millió forint értékben. Ebből 475·667 millió forint esik az országos folyópénzre (értékpénzre), 45·278 millió forint az ezüst váltópénzre, 85·831 millió forint a levantei vagy Mária Thérézia-tallérokra; szóval 606,777.673·16 forint értékű ércpénzt vertek ezüsből, míg rézből 14,873.637·39 forint és aranyból 209,418.782·94 forint értékűt.

A most kimutatott 831·070 millió forint értékű ércpénzből 1867 óta a m. kir. pénzverdékben vertek.¹⁾

ezüst értékpénzt	98,693.311—	frt értékben
arany érméket	61,016.300—	frt értékben
ezüst váltópénzt	11,138.299·70	frt értékben
<u>réz váltópénzt</u>	<u>1,662.726·57</u>	<u>frt értékben</u>
ércpénzt összesen	172,510.637·27	frt értékben.

Természetes, hogy a kivert ércpénz-mennyiség nem mutatja azt, hogy mennyi ércpénz volt tényleg forgalomban a belföldön, mert régi pénzek újra veretnek és ezen felül az arany- és ezüst-érmék nemzetközi forgalomnak képezvén tárgyát, azok fizetési eszközül a külföldön is felhasználhatnak és viszont külföldi arany- és ezüst-érmék belföldön is fizetési eszközt képeznek. Ehhez járul, hogy a kivert pénzt rendeltetésétől sokszor elvonják thesauratio (azaz a kivert pénzeknek kincsgyűjtés céljából való elrejtése) útján és ipari fogyasztás folytán, ami az érmék beolvastásával jár.²⁾

¹⁾ Az adatokra nézve l.: *A valuta-ügyre vonatkozó statisztikai adatok.* Budapest 1891. (21. és köv. lapokon).

²⁾ *Soetbeer*: „Materialien zur Erläuterung und Beurtheilung der wirtschaftlichen Edelmetallverhältnisse und der Währungsfrage. Berlin, 1885.“ c. művében (78. lapon) a monarchia nemesére-készletét 500 millió márkára becsülte, amelyből 200 millió M. arany és 300 millió M. ezüst folyópénz.

Hogy mennyi volt a monarchia pénzkészlete az 1891. év végén, vagyis közvetlenül az 1892. évi valuta-törvények meghozatala előtt: arra nézve pontos választ adni nem lehet ugyan, de megközelítőleg megállapíthatjuk a következő adatokból.

Az Osztrák-magyar bank érckészlete volt: aranyban 54,483.667·74 frt, ezüstben 166,597.329 frt, vagyis összesen 221,080.996 o. é. frt, amihez a külföldi piacokra szóló és aranyban fizetendő 24,850.245 frtnyi ércváltók (devizák) számitandók.¹⁾ A magyar kir. állampénztárak készletei 1890. év végén 45,377.719·54 frtra rugták, amelyből az aranykészlet 3,819.955·84 frtot képviselt.²⁾ Az osztrák csász. kir. állampénztárak készletei 1899 végén 97,320.838·41 frtot tettek, amelyből 4,786.020·16 frt volt az ezüst és 8,770.972·83 frt az aranykészlet.³⁾ Az Osztrák-magyar bank által kibocsátott bankjegyek összege 1891. év végén 455,222.220 frt volt; az államjegyforgalom 378,845.091 frtra rugott.⁴⁾ Ezek szerint az aranykészlet 91,924.841·41 frtra, az ezüstkészlet 171,383.349·16 frtra tehető; a fedezetlen bankjegyek összege 209,290.979 frt volt (a bankjegyek összegéből levonva a jegybank érckészletét), ami az államjegyek összegével együtt 588,136.070 frt papírpénz-összeget képvisel; ehhez adandó a váltópénz-készlet, amelyet — a nemes fém pénzzel szemben — a kiveret pénz-mennyiséggel azonosnak tekintve, 60,152.345·24 frtban veszünk fel. Vagyis Ausztriában és a magyar korona országaiban 1891 végén a pénzkészlet 911,596.605·81 forintba tehető.⁵⁾ Hogy ez az

¹⁾ L. id. *Valuta-statisztika* 34. lap.

²⁾ *U. ott* 96. lap.

³⁾ *U. ott* 103. lap.

⁴⁾ *U. ott* 36. lap.

⁵⁾ *Menger* (id. ért. 653. lapon) a monarchia pénzforgalmát 1891. év végén következőleg állapítja meg:

bankjegyek és államjegyek	834.05 millió o. é. frt
ezüst váltópénz	38 „ „
réz váltópénz	14 „ „
ezüst folyópénz (Osztrák-magyar bankon kívül)	50 „ „
összforgalom	936.05 millió o. é. frt.

összeg a valóságot megközelíti, az kitűnik egyfelől abból, hogy a papírpénzmennyiség pontosan ösmeretes, másfelől pedig abból, hogy az érckészletet jóformán teljesen kimeríti a jegybank és az állampénztárak arany- és ezüstállománya, mert aranyat és ezüstöt másutt alig halmoztak össze. Ennek oka pedig a valutaviszonyok sajátságában rejlett. Ugyanis habár törvényileg az ezüstvaluta volt hatályban, a kényszerforgalom következtében tényleg papir-valuta uralkodott; de az ezüst elértéktelenedése az ezüst-agiót fokozatosan csökkentette, úgy hogy az 1878. év második felében az ezüst-agio közgazdaságunkból eltűnt ¹⁾ és ezzel a papírpénz elértéktelenedése is megszűnván, gyakorlatilag nem volt különbség az ezüst- és papir-valuta között. Mert 100 o. é. ezüst forintért nem kellett többet adni, mint 100 papírforintot. De miután a nehézkés ezüstforintost — amint említettük — a magánforgalomban visszautasították, az visszaözlött a jegybankhoz és az egész forgalom papírpénzzel volt telítve. A fent kimutatott ezüstmennyiségen felül tehát csak igen jelentéktelen tétel volt forgásban. Ami pedig az aranyat illeti, erre csak annyiban volt szükség, mert a vámot aranyban kellett fizetni és az államnak és egyes vasutvállalatoknak évenként jelentékenyebb összeget kellett kifejezetten aranyra szóló kötvényeik kamatoztatására fordítani. Tehát a fent kimutatott aranykészlet is jóformán kimeríti a tényleges állományt.

A fent megállapított 911·6 millió forintnyi pénzkészletből 64·5% papírpénz volt (bankjegy és államjegy), de tényleges fizetési eszköz gyanánt jóformán kizárólag, tehát még nagyobb arányban, a papírpénzt használták.

A közönség a 10, 100 és 1000 frtról szóló bankjegyek és az 1. 5 és 50 frtos címletekben kibocsátott államjegyek közötti különbséget nem ösmerte; nemcsak a bankjegyek, hanem az államjegyek is törvényes fizetési eszközt képeztek, tehát azokat min-

1) *Menger* (id. ért. 499. lap)

denki köteles volt korlátlan mértékben fizetés gyanánt elfogadni; a jegybank sem utasíthatta vissza az államjegyeket fizetéseknel; mindkét papírpénz-nem kényszerforgalmu, tehát beválthatatlan volt. Mig azonban a jegybank bőségesen rendelkezett a jegyeinek beváltására szükséges érckészlettel (mert jegyeinek 54%-a volt érccel fedezve; a törvényesen előirt 40% helyett) és a kényszerforgalom a bankjegyekre nézve bármikor megszüntethető lett volna, addig az államnak nem volt fedezete jegyeinek beváltására. Éppen ezért az államnak nem állott érdekében, hogy a bank a jegyeit beváltsa és ezzel a bankjegyek értéke az államjegyekkel szemben emelkedjék. Ennélfogva a jól fedezett bankjegyek az ezüsttel szemben ép úgy elértéktelenedtek, mint a nem fundált államjegyek.¹⁾ Ennek az értéktelenedésnek gátat vetett az ezüst érték hanyatlása, amely az ezüstforint és papirforint érték-paritására vezetett. Az ezüst további depreciatioja azonban már nem volt hatással az ezüstforint értékére, azaz az ezüstforint értéke nem szállhatott a papirforint értéke alá, mert az ezüstforint törvényes fizetési eszköz volt, azt névértékben kellett mindenkinek a fizetéseknel elfogadni.

Az államjegyek összege — amint azt fentebb részletesen kifejtettük²⁾ — 412 millió forintnál nem lehetett több és 312 milliónál kevesebb; mert a legfeljebb 100 millió forintig kibocsátható kamatozó sóbányajegyekkel (jelzálogrészutalványokkal) együtt az államjegyek 412 millió frtot meg nem haladhattak és a nem kamatozó 312 millió frtnyi államjegyeket, — amelyek a forgalomnak állandó elemét képezték — csakis a kamatozó sóbányautalvány-forgalom csökkenése arányában lehetett 100 millió frtig emelni. Vagyis 312 millió frton felül további, nem kamatozó államjegyeket csakis akkor bocsáthatott ki a pénzügyi kormány a megengedett összegig, vagyis legfeljebb 100 millió frtig, ha a

¹⁾ Walther Lotz id. m. 1268. lap; C. Menger id. ért. 498. lap.

²⁾ L. *jelen munka* 17. s köv. lapokon.

pénzpiac szükséglete kívánta és a sóbányajegyek, e kamatozó kincstári utalványok nem voltak a pénzpiacon elhelyezhetők. Egyébként e 100 millió nem kamatozó államjegy kibocsátása helyett a pénzbeszerzésnek kamatozó kincstári utalványok (sójegyek) útján kellett történnie.

Az államjegyek és a jelzálog-részutalványok kapcsolata a forgalmukra vonatkozó következő adatokból látható:¹⁾

év	államjegy-forgalom	jelzálog-részutalványok forgalma	összesen
1882	351.493,795 frt	60.505,342·50 frt	411.999,137·50 frt
1883	350.951,770 „	61.046,892·50 „	411.998,662·50 „
1884	354.248,072 „	57.750,342·50 „	411.998,414·50 „
1885	338.248,952 „	73.748,362·50 „	411.997,314·50 „
1886	344.176,555 „	67.822,162·50 „	411.998,717·50 „
1887	337.394,237 „	74.624,547·50 „	412.018,784·50 „
1888	336.843,175 „	75.154,997·50 „	411.998,172·50 „
1889	357.231,636 „	54.767,340 „	411.998,976 „
1890	370.361,103 „	41.633,850 „	411.994,953 „
1891	378.844,091 „	33.150,150 „	411.994,241 „

Ez adatokból látható, hogy a pénzügyi kormány a törvény rendelkezéseit pontosan betartotta és a valuta-reformot megelőző tíz esztendőben egyszer, alig említésre méltó csekély összeggel lépte túl a 412 millióban megállapított maximális jegyforgalmat. Alacsony kamatlábnál és pénzbőség mellett az államjegyek forgalma csökkent, a sójegyeké emelkedett.

A bankjegyforgalom 1867 végén 247.021,120 o. é. frtról 1891 végén 455.222,220 o. é. frtra emelkedett. A bankjegyek mennyiségének ez az emelkedése a bank érckészletének gyarapodására vezethető vissza, amennyiben az 1867-ben 108.346.593.91 o. é. frtról 1891-ben 221.080.996 o. é. frtra emelkedett, részint az erősebb ezüstbehozatal, részint a belföldi ezüsttermelés fokozódása folytán.²⁾

¹⁾ L. *Valuta-statisztika* 39. lap.

²⁾ U. ott 38. és 34. lapokon.

Összefoglalva az előadottakat, a valutaviszonyok lényege 1892 előtt a következő volt:¹⁾ törvényesen az ezüstvaluta volt érvényben, de 1879 óta az ezüstkuráns veretését magánszámlára egyszerűen administratív uton beszüntették, vagyis magánosok nem verethettek ki ezüstforintosokat, holott a szabad ezüstveretés a tiszta ezüstvaluta egyik alapkövetelménye;²⁾ a legfőbb pénzforgalmi eszköz az 1866. év óta jól fedezett bankjegy volt, amely beválthatósága dacára beválthatatlannak jelentetett ki és kényszerforgalommal volt ellátva; a bankjegyek mellett fizetési eszközök képeztek a legalább 312 és legfeljebb 412 millió forint erejéig forgalomban volt, beválthatatlannak kijelentett és szintén kényszerforgalommal felruházott államjegyek, amelyek azonban a forgalomban bármikor egyenlő névértékű ezüst folyópénzre voltak beválthatók, ép úgy, mint a bankjegyek; a folyópénzt képező ezüstforintnak nemesércértéke a veretési költséggel együtt jóval kisebb volt névértékénél (csereértékénél), mert egy o. é. ezüst forintosban foglalt $11\frac{1}{2}$ gramm tiszta ezüst 1892 január 1-én 83.07 o. é. krajcárért volt kapható a londoni ezüstpiacon.

A túlnyomó részben papírból álló pénzrendszer — habár feltűnő módon és érezhetően nem is nyilvánult hatása — nagyon hátrányos volt Ausztria és a magyar korona országainak gaz-

¹⁾ *Menger* id. ért. 503. lap.

²⁾ Az ezüstforintosok veretésének beszüntetését magánosok részére 1879-ben nem törvénnyel, vagy nyilvánosságra hozott rendelettel vitték keresztül, hanem az osztrák és magyar pénzverdekhez intézett egyszerű utasítás útján. (*Menger* id. ért. 506. lap). Ez intézkedésre azért volt szükség, mert az ezüstforintnak ez évben már kis disagioja lett a papirforinttal szemben, amit a belföldi bankárok tömegesen kezdtek kihasználni arbitrage-üzlet útján, még pedig úgy, hogy az olesó ezüstöt külföldről behozták, abból ezüstforintost verettek és azt forgalombahozatal, vagy a jegybankhoz történt beszállítás által értékesebb papirforintosra cserélték be. (*Lotz* id. ért. 1272. lap). Az állam ellenben a maga számlájára veretett ezüstforintosokat a belföldi ezüsttermelés erejéig, míg azt — amint látni fogjuk — az új valuta-törvények szintén beszüntették.

dasági szervezetére, aminek kifejtése a következőkben képezi feladatunkat.

3. A rendezetlen valuta hátrányai, különös tekintettel az 1892. év előtti állapotokra.

a) Miben állott valutánk rendezetlensége?

A valuta-viszonyok rendezetlen állapota 1892 előtt sok tekintetben volt hátrányos az ország közgazdaságára, állampénzügyeire és politikai helyzetére. Mielőtt a rendezetlen valuta hatását közgazdasági, állampénzügyi, politikai stb. szempontból elemeznénk, meg kell állapítanunk, hogy miben állott a valuta rendezetlenségének lényege és miben nyilvánult az az osztrák-magyar monarchiában.

A kuráns vagy folyópénzt (országos érmét) mindenki köteles fizetés gyanánt korlátlan összegben elfogadni, még pedig annak névértékében. A folyópénz tehát törvényes fizetési eszközt képez. Minden törvényes ércpénznek — ha az folyópénzt képez — kell, hogy belértéke névértékével szigoruan azonos legyen. Más szóval, minden folyópénznek ércértéke kell, hogy teljesen egyenlő legyen névértékével, mert az állam — a hitelezők és eladók jogainak sérelme nélkül — csakis e kellék fenforgásával ruházhatja fel a folyópénzt korlátlan fizetési eszköz jellegével. Amidőn tehát az állam „egy forint” verettel látta el azt a pénzdarabot, igazolta, hogy e pénzdarab valóban o. é. egy forintot ér és azt mindenki bizalommal el is fogadhatja. Mint minden folyópénznek, úgy az ezüst forintosnak is, ezek szerint kétféle az értéke: mint vert pénznek, névértéke van, amely meghatározott érték a vereten ki van tüntetve; és mint ércdarabnak belértéke, amely azonos az érc piaci árával.

Minden jó pénznek kelléke, hogy teljes értékű legyen, azaz névértéke (pénzértéke) összeessék, azonos legyen belértékével

(anyagának értékével). Ha a pénznek most említett kétféle értéke egymást fedi, az az, ha névértéke és belértéke azonos, úgy a pénz jó. Mindaddig, amíg $11\frac{1}{10}\%$ gramm tiszta ezüst, amelyet egy o. é. ezüst forint tartalmaz, a piacon 1 frtot ért, (ami fontonkint 45 frtnak felel meg), a pénz jó volt,¹⁾ azaz hivatásának, hogy nemcsak az országban, de a nemzetközi forgalomban is, fizetési eszköz gyanánt szolgálhasson és értékmérő legyen, megfelelt. Az ezüst értéke azonban a világpiacon — amint azt ki fogjuk fejteni — oly rohamosan és nagy mérvben hanyatlott, hogy az ezüst forint névértékének és belértékének azonosságát biztosítani és fentartani lehetetlen volt.

Hogyan biztosítható és tartható fenn valamely pénzrendszerben a folyópénz névértékének és ércértékének azonossága? Az eltérés a pénz névértéke és ércértéke között kétféle lehet. Vagy nagyobb az érmében foglalt ércnek értéke az érme névértékénél, pl. ha $11\frac{1}{10}\%$ gramm szinezüst egy frt és tíz krajcárt érne, amikor az érmedarab jogilag csak egy forintot ér, a tiszta érc értéke pedig, amelyet tartalmaz, 1.1 frt; vagy az érme ércértéke kisebb, mint az érme névértéke, pl. ha $11\frac{1}{10}\%$ gramm szinezüst csak 87 krajcárt érne, amely esetben az érmedarab jogilag 1 frtot ér, a tiszta ércmennyiség ellenben, amelyet az érme képvisel, csak 87 krajcárt. Az első esetnek különös gyakorlati jelentősége nincs, mert az állam, jelentékeny veszteség nélkül, tartósan nem verethet olyan érméket, amelyeknek névértéke kisebb, mint az azokban lévő érc értéke, amint a gyáros sem állíthat anyagi romlása nélkül tartósan elő olyan iparcikkeket, amelyeknek értéke kisebb a feldolgozott nyersanyagnál; ha pedig a már forgalomban lévő érméknek ércértéke emelkednék hirt-

¹⁾ Egy ezüstforint természetesen többet nyom $11\frac{1}{10}\%$ grammnál, mert ennyi tiszta ezüstöt tartalmaz. Tekintettel arra, hogy az ezüstforint $\frac{900}{1000}$ finomsággal veretett és így $\frac{100}{1000}$ rezet is tartalmaz, egy ezüstforint bruttó súlya 12.345 gramm. Egy 500 grammal egyenlő font szinezüsből vertek 45 frtot, a mely a fenti finomság mellett 555.555 gramm nyerssúlyt tartalmaz.

len, ez az áremelkedés sem lehet tartós, mert a közönség, mihelyt megtudná, hogy az ezüstforintos, mint nyersanyag, 1 frt 10 vagy 1 frt 15 krt ér, sietne ezüstpénzkészletét áru gyanánt értékesíteni, eladva azt súly szerint, amely folyamat mindaddig tartana, míg az ezüstérmék a forgalomból teljesen eltűnnének.¹⁾

Sokkal gyakorlatibb a jelentősége a második esetnek, amely Ausztriában és a magyar korona országaiban is tapasztalható volt az ezüstforintnál, amelynek darabja jogilag egy forintot ért, holott az általa képviselt ezüstmennyiség ércértéke — az ezüst világpiaci árának alakulása szerint — kisebb-nagyobb mérvben alatta maradt. A pénz ércértéke és névértéke között szükséges egyensúly fentartására szolgáló egyetlen eszköz: az érmeveretés szabadsága magánosok részére, azaz bárki számára biztosított az a jog, hogy a nyers fémből, a rendelkezésére álló nemes ércből (ércrudból, idegen érméből, emlékérméből, ékszer-anyagból stb.) az állam által saját számlájára verethet pénzt, tehát a nemes ércet bárki mindig érmékké veretheti az állami pénzverdékben. Az érmeveretés szabadságának tartama alatt biztosítva van az érme névértékének és ércértékének azonossága, mert mihelyt valami eltérés mutatkoznék az egyenérték között és az érmeérték az ércértéknél — ennek hanyatlása folytán — nagyobb lenne, (amely eset az ezüstforintnál tényleg be is következett) mindenki sietne az érmeveretésből származó hasznot kiaknázni, amennyiben a nyersércet, ércrudakat összevásárolva, azokat a pénzverdében érmékké (folyópénzzé) veretné mindaddig, míg a nyersércmennyiség csökkenése és az érmékké vert érc (folyópénz) szaporodása következtében az egyenérték ismét helyreállana a nyersérc és érme között.

Az ezüstforint belértékének és névértékének azonosságát biztosítani azonban lehetetlen volt, mert mielőtt az egyenérték helyreállott volna az ércérték fokozatos emelkedése és az ezüst-

¹⁾ L. e. kérdésre nézve *Gide*: „Principes d'économie politique“ Paris, 1905. 240. s. köv. lap.

érmék mennyiségének szaporodása által, az ezüstforintosok szabad veretését magánosok számlájára, be kellett szüntetni. Még pedig rövid uton, haladéktalanul és teljesen. Ennek a nagyfontossága, valutánk egész fejlődésére döntő jelentőségű kormányhatósági intézkedésnek megvilágítása végett az ezüst áralakulását kell első sorban megvizsgálnunk.

1848-ban — amint azt fentebb tárgyaltuk¹⁾ — az osztrák nemzeti bank jegyeinek kényszerforgalommal való felruházásával a bankjegyek elértéktelenedésnek indultak, tényleges értékük névértéküknél alacsonyabb lett, azaz az o. é. bankjegyek a folyópénzt képező o. é. ezüstforinttal szemben elértéktelenedtek. Aki nek ezüstpénzre volt szüksége, úgy azt bankjegyek ellenében megszerezhetette, de mindenkor egy bizonyos mennyiségű, folyton változó többletet (felpénzt) kellett adnia bankjegyekben ugyanoly névértékű ezüstforintért. Aki 100 o. é. ezüstforintot akart beszerezni, annak pl. 109 frt 36 kr-t kellett adnia érértük bankjegyekben. Ez a 9·36 frt többlet volt a felpénz, az ezüstagio, amely tehát a bankjegyek elértéktelenedésének mérvét mutatta az ezüstforinttal szemben, vagy ami ezzel egyértelmű, az ezüst értéktöbbletét a bankjegyekkel szemben.²⁾ Az ezüstforintnak agioja a bankjegyekkel és a később kibocsátott államjegyekkel szemben 1848-tól 1878-ig tartott. Az o. é. ezüstforint árfolyama bankjegyekben kifejezve hű képét adja az ezüst-agionak, mert mutatja, hogy mennyi névértékű bankjegyet kell adni 100 o. é. ezüstforintért. A bécsi tőzsdén ez időszakban (1848—1878) az ezüstforint árfolyama legmagasabb volt 1859-ben, amely évben 153·20-ig emelkedett, míg legalacsonyabb 1858 és 1859-ben volt, amely esztendőben 100·25-ig szállt le.³⁾ Mig az átlagos árfolyam legmaga-

¹⁾ L. *jelen munka* 6. és köv. lapokon.

²⁾ Az agio fogalmáról lásd: *Földes Béla*: „Papírváluta és ágio.” Budapest, 1883. 1. lap.

³⁾ L. az adatokra *C. Menger*: „Die Valutaregulierung in Oesterreich-Ungarn” (Conrad: Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik. Jena, 1892. 496. lap) és a jelen munkához esatolt „I. kimutatás”-t.

sabb (141:25) 1861-ben, legalacsonyabb (103:40) 1875-ben volt. Az ezüst forint árfolyama 1878-ban fokozatosan hanyatlásnak indult, úgy hogy ez év augusztus 30-án és 31-én a bécsi tőzsdén az o. é. ezüstforint árfolyama bankjegyekben kifejezve, 100.— volt. Vagyis az árfolyam parin állott. 100 o. é. ezüstforintért csak 100 frt névértékű bankjegyet kellett adni. Az ezüst-agio megszűnt; az ezüstforint nem ért többet a bankjegynél, illetve az államjegynél. E naptól kezdve mutat ugyan az árfolyam némi jelentéktelen ingadozást, elvéve pari fölé is emelkedik (így 1878 szept. 4-én a bécsi tőzsdén az ezüstöt ismét 100:40 árfolyamon jegyezték), de viszont szeptember 28-án az ezüst (99:90 árfolyammal) már pari alá szállott, sőt október 2-án az árfolyam 99:85-re csökkent.¹⁾ Ez azt jelenti, hogy az ezüstnek disagioja lett a bankjegyekkel szemben, azaz, hogy az ezüstforint értéke a bankjegyekkel szemben annyira csökkent, hogy 100 o. é. ezüstforintért bankjegyekben csak 99 frt 85 krt kellett adni. Az ezüst disagioja 100 frtnál 15 kr. volt. (1879 február 17. óta az ezüstforint árfolyamát a bécsi tőzsdén nem jegyzi, mert a kurzus már állandóan parin alul mutatkozott volna.) A papírpénznek az ezüsttel szemben 1848-ban beállott elértéktelenedése 1878-ban megszűnt. Megszűnt anélkül, hogy ez iránt akár Ausztriában, akár a magyar korona országaiban bárminő kormányhatósági intézkedés történt volna.

A papírpénz elértéktelenedésének eltűnése főleg az ezüst értékének rohamos hanyatlására vezetendő vissza. Az ezüst értékcsökkenésének mérve kitűnik abból, hogy 11 $\frac{1}{2}$ gramm finom-ezüst, amelyet az o. é. ezüstforint tartalmaz, 1879-ben 96:85 o. é. krajcárért, 1892 január 1-én 83:07 o. é. krajcárért volt a londoni ezüstpiacon vásárolható.²⁾ Az ezüst értékcsökkenése a nemzetközi nemesércpiac alakulásával kapcsolatban ment végbe, amint azt később ki fogjuk mutatni.

¹⁾ L. Menger id. ért. 499. lap.

²⁾ Menger id. ért. 503. lap.

Mihelyt az ezüstforint belső, tényleges ércértéke annak névértéke alá szállott és így disagiót mutatott az ugyancsak egy forint névértékű papírpénzzel szemben, azaz a kényszerforgalommal felruházott és törvényes fizetési eszközt képezett o. é. papirforintnál is kevesebbet ért, haszonnal járt a külföldön vásárolt ezüstöt az országba behozva, azt itt magasabb névértékű ezüstforintosokká érmésíteni. Az így nyert ezüstforintosokat azután a bankárok úgy Ausztriában, mint Magyarországon forgalomba hozták vagy beszállították a jegybankhoz, nagyobb értékű papirforintokra való becserélés céljából.¹⁾ Az ezüstbehozatal jelentékeny arányokat öltött és a monarchia mindinkább lera-kódó-helyévé vált az egyre értéktelenebb ezüstnek.²⁾ E fenyegető bajjal szemben védekezni kellett. Egy eszköz volt az elértéktelenedő ezüst beözönlésének meggátlására: az ezüst szabad veretéseinek beszüntetése magánosok számlájára.

Az állami pénzverdekben ugyanis, úgy Ausztriában, mint Magyarországon, bárkinek joga volt 1% veretési díj ellenében saját számlájára ezüstből folyópénzt veretni. Az ezüstforintosok veretése egyre nagyobb arányokat öltött. Míg 1872—1876-ig átlag évenként csak 8·5 millió ezüstforintot vertek ki, addig 1877-ben 16·4 millió, 1878-ban 25 millió és 1879-ben 64·4 millió frtra emelkedett az ezüstveretés évi összege. Az ezüstforintos ily nagy tömege forgalomba kerülván, értéke egyre jobban szállt alá. Az ezüstforint érték hanyatlását az a körülmény is előmozdította, hogy az üzleti világnak szükséglete ezüstben teljesítendő külföldi fizetések iránt az aranyvaluta térfoglalása következtében csökkent.

Ha tehát a kormány a korlátlan ezüstbeözönlésnek elejét

¹⁾ *Walther Lotz* id. ért. 1272. lap; *Menger* id. ért. 501. lap.

²⁾ A 70-es évek első felében a monarchia ezüst-kiviteli többlete átlag évenként meghaladta a 10 millió frtot, míg 1877-ben már az ezüst-behozatal túlhaladja a kivitelt, úgy hogy 1879-ben a behozatali többlet már 36·3 millió frtra rugott.

akarta venni és ezzel kapcsolatban az ezüstforint különben is feltartóztathatlan érték hanyatlásának mesterséges fokozásától tartózkodni kívánt, úgy az ezüstveretést magánosok számlájára be kellett szüntetnie.

E rendszabályt a kormányok úgy Ausztriában, mint a magyar korona országaiban 1879 március havában alkalmazták is, még pedig sem törvényhozási, sem rendeleti uton, hanem a pénzverdekhez rövid uton kiadott egyszerű utasítások alapján,¹⁾ amennyiben azt a rendelkezést, hogy 1% verdedij levonása ellenében a pénzverdek és beváltó-hivatalok a beszállított ezüstért kívánatra o. é. két- és egyforintosokat tartoznak téríteni, felfüggesztették.²⁾ Ugyancsak felfüggesztették ama törvényes rendelkezés hatályát, hogy a jegybank ezüstrudakat köteles volt mindenkor bárkinek kívánatára bankjegy ellen beváltani (a finom ezüst ércfontját 45 o. é. frtért).

Ez az adminisztratív intézkedés, amelylyel az ezüstveretéseket magánosok számlájára beszüntették, a monarchia egész valutarendszerét alapjában megváltoztatta, mert megszűnt valutánk tiszta ezüstvaluta jellege, amelynek főkritériuma az ezüst szabad veretése magánosok számlájára, amelynek állandó fentartása főbiztosítéka annak, hogy a folyópénz jellegével felruházott és így fizetéseknél korlátlan mérvben elfogadandó ezüstforint ércértéke és névértéke azonos maradjon. De megszűnt valutánk tiszta ezüstvaluta jellege azért is, mert az ezüst többé nem működött, mint valutánk általános és egyetlen értékmérője. Sőt ellenkezőleg, az o. é. ezüstérmék belső ezüstértéke azóta más

¹⁾ L. *jelen munka* 35. lap 2. jegyzet.

²⁾ Az o. é. ezüstforintosok veretését nemcsak a magánosok, hanem az állam számlájára is korlátozta, illetve beszüntette az 1892: XVII. t.-c. 10. §-a, amely szerint: „Ausztriai értékű ezüst egyforintosok ezentul csak abból az ezüstmennyiségből verhetők, amely a pénzügyi kormányzat birtokában van, vagy általa pénzverési célokra már megszereztetett. Ezenkívül ausztriai értékű ezüst értékpénzek többé nem veretnek.”

lett, mint az, amely fizető erejének idegen, aranyvalutapénzzel szemben megfelel.

A szabad ezüstveretés beszüntetésével az ezüstforint belértékének jelentősége gyakorlatilag megszűnt. Mert az adós, akinek 45 o. é. frtot kellett fizetnie, többé nem szabadulhatott tartozásától, ha egy font finomezüsttel rendelkezett, jöllehet a hitelezőnek nem volt egy font ezüsthöz több követelni valója. Mert az adós nem verethetett többé 45 frtot az ő egy font ezüstjéből és így közbössé vált az adósra nézve az ezüstforint ércértéke.

Ha a kormányok Ausztriában és a magyar korona országaiban az ezüst szabad veretését magánosok számlájára nem szüntették volna be, úgy az aequivalens az ezüstforint névértéke és alacsonyabb belső ércértéke között teljesen még sem állhatott volna helyre, mert lehetetlen lett volna a világpiacon szinte szakadatlanul és korlátlanul kínált ezüstmennyiségből Magyarországon annyit elhelyezni, hogy a nyers ezüst tömeges érmésítésével a nyers ezüst mennyisége csökkent és így értéke emelkedett volna. Az ezüst szabad veretésének huzamosabb ideig való fentartása ellenben maga után vonta volna azt, hogy az ezüstforintnak, mint érmének, vásárlási ereje, vagyis forgalmi értéke, — névértéke dacára és attól függetlenül — szállt volna le az ezüst belső, ércértékének színvonaláig. Mert az ezüstnek, mint nyers-ércnek kínálata a kereslethez viszonyítva szinte korlátlanul jelentkezett, úgy hogy az ezüst szabad veretése után a szükségletet messze túlhaladó mérvben került volna az ezüstforint forgalomba és szaporította volna a forgalomban lévő pénzmennyiséget, aminek következtében az ezüstforint vásárlási ereje (forgalmi értéke) az ezüst ércértékéig süllyedt volna. Minthogy pedig a papírpénz (bankjegy és államjegy) ép úgy kényszerforgalmat élvező törvényes fizetési eszköz volt, mint az ezüstforint és e fizetési eszközök a forgalomban egymást helyettesítették, tehát a szabad ezüstveretés beszüntetése nélkül nemcsak az ezüst kuráns, hanem a

bankjegyek és államjegyek forgalmi értéke is, az ezüst depreciációjával párhuzamosan, aláhanyatlott volna. Mihelyt a fizetési eszközök forgalmi értéke (amely azok vásárlási erejében nyilvánul) az ezüst belső, ércértékéig süllyedt volna, az ezüstbeözönlés is abbanmaradt volna ugyan, de valutánk is még jobban elértéktelenedve, megromolva, a nemesércpiacon 1879 óta beállott minden érték hullámzás és értékalakulás közvetlenül érvényesült volna pénzügyrendszerünkben. Az ezüstbeözönlés — bár későn — abbanmaradt volna a szabad ezüstveretés fentartása esetén, mert többé nem lett volna már nyereséges üzlet a nyers ezüst érmésítése, ha az ezüstforinttal és az ezzel párhuzamosan elértéktelenedett papirforinttal a belföldön, helyesebben Ausztriában és Magyarországon, úgy sem lehetett volna többet vásárolni, mint az általuk képviselt ezüstérc mennyiségével, a külföldön pedig, ahol a kényszerforgalomnak hatálya nincs, úgy is kizárólag az ezüstforint belső ércértéke lett volna irányadó a vásárlási erő szempontjából.

Ha az ezüstveretést magánosok számlájára be nem szüntették volna, úgy az ezüstforintnak vásárlási erejét feltüntető forgalmi értéke pl. 1892 március 30-án 76·86 o. é. krajcár lett volna.¹⁾

A szabad ezüstveretés beszüntetésével a két kormány még idejében megakadályozta az ezüst beözönlését és a fizetési eszközöknek ezzel járó mesterséges szaporítását s így pénzünk további elértéktelenedését. Megakadályozta azt, hogy pénzünk értéke az ezüstforint belső ércértékének színvonaláig süllyedjen. Az ezüst árhullámzása tényleg sokkal nagyobb volt, mint a forgalomban volt bank- és államjegyeink érték hullámzása; papirforintjaink, — dacára annak, hogy ezüstre szóltak — nagyobb értékűek

¹⁾ *Menger* id. ért. 503. lap. Mert $11\frac{1}{2}\%$ gramm finom ezüst ára Londouban 75·36 krajcár volt, 1% a veretési költség, $\frac{1}{2}\%$ a szállítási díj, tehát $57·36 + 1·5 = 76·86$.

voltak, mint maga az ezüst. Ez nemcsak a szabad ezüstveretés megszüntetésének a következménye volt, hanem annak a bizonyítéka, hogy nagyobb volt a monarchia hitelébe, mint az ezüst értékének állandóságába vetett bizalom. A szabad érmeveretésnél ugyanis a pénz értéke az érc értékéhez igazodik. A szabad ezüstveretés beszüntetése után az o. é. ezüstkuráns és papirforint érték-ingadozása elsősorban az ország pénzkeresletétől és az államhiteltől függött s nem az ezüst értékalakulásától. A pénzkereslet nagyobbodásával a pénzeszközök kínálata ugyszólván nem tartott lépést, értékük tehát emelkedett. Az osztrák érték az ezüst árhanyatlásától függetlenített. Az ezüst nemzetközi árának hanyatlása belgazdaságunkra ennél fogva nem érezte teljesen hatását. Az osztrák értékű forint vásárlási ereje, az alapját képező ezüستől többé-kevésbbé függetlenítve lévén, a nemzetközi piacon nagyobb volt, mint amennyi belső ezüsttartalmának, ércértékének megfelelt.¹⁾ Egy font finom ezüstért valamivel kevesebbet lehetett kapni, illetve vásárolni, mint 45 o. é. frtért érmében vagy o. é. papirforintban. A forgalmat nem az ezüst ércértéke, hanem a cirkuláló pénz vásárlási ereje szabályozta. A pénz értékének mértékét nem az ezüstérc képezte. A valuta Ausztriában és Magyarországon tényleg nem volt többé ezüstvalutának tekinthető, de mert értéke az ezüst ércértékénél nagyobb volt, ami főleg az ország

¹⁾ „Törvényjavaslat a koronaérték megállapításáról.“ Indokolás. 86. szám. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. III. kötet. 1892. 218. és 235. lapon); továbbá: dr. Ignaz Gruber: „Statistische Beiträge zur Frage der Währung der österreichisch-ungarischen Monarchie“ I. Heft. Jena, 1890. (15. lap), ahol ez a tény bő statisztikai adatokkal van beigazolva; Franz Pertl: „Zur Frage der Valutaregulierung in Oesterreich-Ungarn.“ Zürich, 1887. (34. lap); A. Spitzmüller: „Die österreichisch-ungarische Währungsreform“ Wien, 1902. (3. lap); Lukács László tartalmas felszólalása a valuta-enquéten, (A valuta-enquête naplója 1892 március 8—10. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest. (28. lap.)

hitelére volt visszavezethető, inkább „hitelvaluta“ gyanánt jelentkezett,¹⁾ amelynek értékelése a nemzetközi gazdasági forgalomban első sorban az osztrák-magyar vámterület fizetési mérlegének alakulásától függött, amennyiben ha a tartozás a vámkülfölddel szemben csökkent, az osztrák és magyar devizák kínálata is alászállt s ezzel értékük emelkedett, ami a valuta nemzetközi értékének emelkedésével egyértelmű.²⁾ Pénzünknek vásárlási erejében nyilvánuló forgalmi értéke — a szabad ezüstveretés beszüntetése következtében — nagyobb lett, mint az alapját képező ezüsté. De kisebb volt névértékénél. Ezért szűnt meg az o. é. ezüst forint jó pénz lenni.

Az o. é. ezüstforint névértéke nagyobb lévén belső, ércértékénél — mert 11¹/₂ gramm finom ezüstöt olcsóbban lehetett beszerezni, mint egy forinton — nem rendelkezett a folyópénz kellékével, amelynél főkövetelmény, hogy annak ércértéke és névértéke azonos legyen, szemben a váltópénzszel, amelynek viszont kisebb az ércértéke, mint a névértéke. De éppen ezért a váltópénz — amellet, hogy rendeltetésénél fogva a folyópénz értékénél kisebb összegre menő fizetésekre, tehát apró tételek kiegyenlítésére van hivatva — sohasem képez törvényes fizetési eszközt, mint a folyópénz, azaz senki sem köteles korlátlan mérvben fizetésül elfogadni, (mert hiszen érc értéke kisebb névértékénél) ami jelentékenyebb összegeknél lényeges károsodást jelentene; de a szabad pénzverés elve sem nyerhet alkalmazást a váltópénzeknél, azaz magánosok számlájára váltópénzek nem verethetők, mert hiszen ellenkező esetben, bárki verethetne értéktelenebb ércből nagyobb névértékű váltópénzt, így biztosítván a maga részére a váltópénz ércértéke és törvényes értéke

¹⁾ Így nevezi az osztrák értéket *Gruber* (id. m. 3. és 4. lapon); *Spitzmüller* is (id. m. 4. lap).

²⁾ L. e. kérdésről: *Fellner F.*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.“ Budapest 1908. (28. s. köv. lapokon).

között mutatkozó különbözetet, mint nyereséget. Váltópénzt mindig csak az állam verethet saját számlájára és csakis korlátozott mérvben, amennyi a forgalom szükségletének megfelel. Az ezüstforint ezek szerint csakis abban különbözött a közönséges váltópénztől, hogy — szemben az utóbbival — korlátlan összegben volt fizetésül elfogadandó, annak decára, hogy belértéke — ép úgy, mint a váltópénzé — névértékénél kisebb volt és magánosok saját számlájukra szintén nem verethettek ezüstforintot.

Valutánk rendezetlensége nemcsak az ezüstforint elértéktelenedésében állott, hanem abban is, hogy az ezüstforint mellett egy más törvényes fizetési eszköz, papírpénz is volt forgalomban. Még pedig jóval nagyobb, mint kétszeres összegben. Kimutattuk fentebb,¹⁾ hogy az 1891. év végén Ausztria és Magyarország aranykészlete 91,924.841.41 forint, ezüstkészlete 171,383.349.16 forint volt, míg a fedezetlen (v. i. a jegybank érckészletét meghaladó) bankjegyek összege 209,290.979 forintra, az államjegyeké 378,845.091 forintra rugott; 263,308.190 frt nemesérc-készlettel szemben 588,136.070 frt papírpénz volt forgalomban. Azaz, 324,827.880 forinttal több papírpénz volt forgalomban, mint ércpénz. A valutaviszonyokban rejlő bajoknak egyik főoka a papírpénz eme tulságosan nagy tömegében állott. Abban, hogy a pénzforgalmi eszközt főleg fedezetlen állami papírpénz és oly bankjegyek képezték, amelyeknek ugyan meg volt a törvényes ércfedezetük, de addig, amíg az államjegyek kényszerforgalma tartott, törvényes ércpénzre beválthatók nem voltak. A jegyforgalom nagyságát nem közgazdasági okok idézték elő, nem a forgalom szükséglete teremtette a fizetési eszközök kimutatott nagy tömegét, hanem az állampénzügy nyomasztó helyzete.

Az állam szorult anyagi helyzetében háromféle uton teremthet elő pénzt: adófelelélés, kölcsönfelvétel és papírpénzkiadás útján.

Adófeleléléshez nem folyamodott az osztrák kormány, ne-

¹⁾ L. *jelen munka* 31. és 32. lap.

hogy a népre újabb teher sulyosodjék.¹⁾ Kölcsönfelvétel után a meglevő bankjegyforgalomból a szükséges összegeket könnyen magához vonhatta volna az állam a kötvények eladásával, a nélkül, hogy a pénzforgalmi eszközök csökkentek volna, mert hiszen az állami kiadások fedezése által a bankjegyek a forgalomba csakhamar visszafolytak volna.²⁾ De a kölcsönfelvétel az államra mindig kamatterhet ró és az akkori háborus időkben nem lehetett remény a kötvények elhelyezésére, még a hitelezőkre nézve igen kedvező feltételek mellett sem. Ezért fordult az állam 1866-ban a harmadik eszközhöz, amely mindig a legkényelmesebb a szorult anyagi helyzetből való kibontakozásra: a papírpénz-kibocsátáshoz. A papírpénz-kibocsátás nem jár anyagi teherrel az államra nézve, mert nem kell az államjegyek után kamatot fizetni. Az osztrák kormány — amint tudjuk³⁾ — a jegybank igénybevitelével teremtett pénzt, amennyiben szükségletét a bankjegyek szaporításával fedezte, midőn az 1 és 5 frtos bankjegyeket államjegyekké nyilvánítva, azoknak forgalomban hagyásával ugyanoly összegű bankjegyet vett át a jegybanktól. Ily módon és a később még folytatólagos államjegy-kibocsátással sokkal több papírpénz került forgalomba, mint a pénzforgalom szempontjából szükséges volt, ami azok újabb elértéktelenedését vonta maga után.

Az a 324·8 millió forint, amelylyel a papírpénz túlhaladta az ércpénzkészletet, az osztrák-magyar monarchiára — 6% kamatot véve a számítás alapjául — évenként 19·489 millió forint kamatmegtakarítást jelentett ugyan, de ezen a hasznon nagyon tultett az a kár, és az a sok hátrány, amely a papírpénzözön (inflatio) nyomán mutatkozott.

Ugy a bankjegyek, mint az államjegyek elértéktelenedése

¹⁾ Az 1866. május 5. törvény bevezetésében ezt külön kiemeli. *R.-G.-Bl.* 51. szám. (Id. h. 82. lap).

²⁾ *Denkschrift über das Papiergeldwesen der oesterreichisch-ungarischen Monarchie.* Verfasst im k. k. Finanzministerium. Wien, 1892. (16. lap).

³⁾ *L. jelen munka* 15. s. köv. lapon.

abban mutatkozott, hogy az ezüstkuránsnak papírpénzben kifejezett árfolyama az ezüstforint névértékénél nagyobb volt. Más szóval, az o. é. ezüstforint többet ért, mint az o. é. papírforint. Azonban — amint tudjuk — az ezüstdepreziációjával kapcsolatban az ezüstforint értéke is fokozatosan hanyatlott, úgy, hogy a papírpénz színvonalára süllyedt, sőt később a papírforintnál is kevesebbet ért. Ez érthető is, ha figyelembe vesszük, hogy míg az ezüst világpiaci árhanyatlása közvetve állandóan hátrányos ható tényező gyanánt jelentkezett valutánkra, addig a valutánkat fenyegető másik veszélytől, a papírpénz-inflációtól, tartani nem kellett, mert az 1867: XV. t.-c. 5. §-a alapján az államjegy-mennyiség szigorúan korlátozva volt,¹⁾ a bankjegyek szükségleten túlmenő kibocsátásának pedig elejét vették a törvénybe foglalt alapszabályok szigorú rendelkezései.²⁾ Bank- és államjegyeinknek kényszerfolyamuk volt, de forgalmuk szabályozva lévén, újabb inflációtól tartani nem kellett, ami jelentékenyen fokozta valutánk iránt a bizalmat és biztosította azt további érték hanyatlással szemben.

Valutánk legfőbb hibáját nem is annak érték hanyatlása, hanem értékingadozása képezte. Az, hogy valutánk a külföldi valutákkal szemben szakadatlanul ingadozó viszonyt mutatott. Mint-hogy pedig minden érmerendszer — a sűrű nemzetközi gazdasági forgalomnál fogva — közvetlen és belső kapcsolatban áll a többi országok érmerendszerével, az o. é. ezüstforint értékének folytonos változása a külföldi országok aranyvalutájához viszonyítva, a milliárdokra rugó nemzetközi értékforgalomnál kiszámíthatatlan károknak volt előidézője. Valutánk értékállóságának hiánya, folytonos érték hullámlása, szinte lehetetlenné tett minden megbízható számítást az üzleti forgalomban a külföldi összeköttetéseknel. Az ezüstagio a papírforinttal szemben meg-

¹⁾ L. *jelen munka* 21. lap.

²⁾ *Spitzmüller* id. m. 6. lap.

szűnt ugyan 1879-ben, de ezüst- és papirforintunk az aranyvaluta alapján álló külföldi országok értékpénzeivel szemben mindig változó mérvben disparitást mutatott; azaz valutánk az aranyvalutával szemben értéktelenebb volt, még pedig folyton módosuló mértékben. Minthogy pedig a nemzetközi pénz-piacon az egyedüli fizetési eszköz az arany, valutánk a külföldi fizetéseknél értékvesztett és egyre változó értékű fizetési eszközt képezett. Az ezüstagio idejében is a valuta folytonos ingadozása kockázati elemet képezett a nemzetközi üzletek lebonyolításánál, mert minden egyes ügylet szükségképen valutaspekulációval volt összekötve; az ezüstagio helyett később az aranyagio okozta a külfölddel kötött minden egyes ügylet aleatorikus jellegét.¹⁾

Az arany- és ezüst értékaránya 1841-től 1870-ig, csekély ingadozástól eltekintve, állandóságot mutatott. 15·55 font finom ezüstért 1 font finom aranyat lehetett szerezni. De 1871-től kezdve az ezüst érték hanyatlása folytán egyre több ezüstöt kellett adni egy font aranyért, úgy hogy az értékarány 1876—1878-ban átlag úgy alakult, mint 1:17·65. Már 1879-ben az arany és ezüst relációja 1:18·37 volt, míg 1888-ban 22·07.²⁾ Az 1869: XII. t.-c. 1. §-a elrendelte 10 frank értékű 4 frtos és 20 frank értékű 8 frtos aranyak veretését. E 10 frankos arany — ugyanezen törvénycikk 2. §-a értelmében — $\frac{900}{1000}$ rész finomságu $\frac{1}{155}$ pénzfornak megfelelő súlyu aranyat tartalmaz. Ennyi aranyat lehetett akkor 4,05 o. é. frtért vásárolni. Vagyis az arany és ezüst akkori értékarányának (1:15·55) megfelelt a 4 o. é. ezüstforint és 5 o. é. krajcár. A mikor a törvényhozó 10 frankkal egyenlő 4 frtos aranyak veretését elrendelte, az arany és ezüst fenti értékarányát tartotta szem előtt, amely értékaránynak az ezüst rovására történt eltolódása következtében, később a 4 frtos aranyakért ezüstben az

¹⁾ Menger id. ért. 505. lap.

²⁾ Gruber id. m. 25. lap és Menger id. ért. 500 lap. L. az adatokra nézve a jelen munkához csatolt „I. Kimutatás”-t.

aranyagionak megfelelően többet kellett adni, mint 4 frtot. Az $\frac{1}{155}$ pénzfontnyi $\frac{900}{1000}$ rész finomságu aranyat tartalmazó érméknek elnevezése „4 frtos“ gyanánt nem felelt meg később a tényleges értéknek, mert ennyi aranyért többet kellett adni 4 frtnál. Még pedig annál többet, minél nagyobb lett az ezüst értékcsökkenése az arannyal szemben.

Minthogy az o. é. ezüstforint és o. é. papirforint — amint fentebb láttuk — nem mutatott mindig állandó értékarányt, ennélfogva természetesen az aranyagio is — az ezüstforint és papirforint egymás közötti disparitása esetén — más volt az ezüstforinttal, mint a papirforinttal szemben. Az aranyagio tehát csak akkor volt azonos úgy a papirforinttal, mint az ezüstforinttal szemben, a mikor utóbbiak értéke között paritás állott fenn.

A nemzetközi piacon az arany a kizárólagos fizetési eszköz; azok a gazdasági hátrányok tehát, amelyek valutánk érték-ingadozásaiból folytak, arra vezethetők vissza, hogy az osztrák-magyar monarchiának nem volt a kulturállamokkal közös fizetési eszköze; ennélfogva ezüstvalutánk folytonos érték hullámlása az aranyhoz, mint külföldi valutához viszonyítva, — amint érintettük — az ország és a külföld közötti üzletekben minden megbízható számítást lehetetlenné tett és ezzel minden nemzetközi ügylet lebonyolítása kockázatosná vált. A valutaingadozásokkal kapcsolatos kockázat annál nagyobb volt, minél szövevényesebb termelési folyamatnál kellett a valuta értékváltozásaiával számolni. A vállalkozóknak a valutaingadozások ellensúlyozása érdekében rendszeres üzérkedést kellett folytatniok külföldi váltókban és ércnemekben, ami újabb veszteségeknek válhatott forrásává. A valuta elértéktelenedése és erős ingadozása nagyon gyengíti az ország versenyképességét a világpiacon.¹⁾

A teljes értékű valutának az a nagy előnye, hogy az ország határain túl is szabadon özőnlík és szinte nemzetközi fizetési esz-

¹⁾ Spitzmüller id. m. 9. lap.

köz erejével bir és értékingadozásainak határai országról-országra kiszámíthatók. Ezzel a nemzetközi fizetéseknél a kockázati elem kiküszöböltetik. Holott a rendezetlen valutával rendelkező országoklan annyira kiszámíthatatlanok a valuta értékingadozásai, hogy az államhatalom bizonyos kivételes rendszabályok alkalmazásához kénytelen nyulni saját pénzével szemben is, amint nálunk történt, mikor elrendelte, hogy a vámok nem a kényszerforgalommal felruházott papírpénzben, hanem ércpénzben fizetendő, továbbá, a vasuti személytarifák kihirdetésénél azokat a valuta árfolyamingadozásai szerint módosította, stb. A külföldi hitelezőknek a tőkét és kamatokat a belföldi adós a külföldi hitelező valutájában volt kénytelen mindenkor fizetni, hogy ez által a bizonytalan fizetési eszközt képező osztrák érték ingadozásával szemben a külföldi hitelező védve legyen.¹⁾ A rendezetlen valutának minden baja a valuta folytonos értékingadozásából származik.

Megállapítván a valuta rendezetlenségének lényegét és azt, hogy miben nyilvánult az az osztrák-magyar monarchiában, átérünk első sorban annak fejtegetésére, hogy milyen hatása volt a rendezetlen valutának közgazdasági szempontból.

b) A rendezetlen valuta hatása.

Minden kulturállamban a csereforgalom pénz közvetítésével megy végbe. Míg a kezdetleges művelődési fokon álló népeknél a csere a forgalomnak rendes alakja (natural-gazdaság), addig ma, a pénz- és hitelgazdaság korában, alig van a forgalomnak alakulata, melyet nem a pénz közvetítene. Nemcsak az értékforgalom legnagyobb tömegét képviselő adás-vételi ügyleteket kötik pénz útján; nemcsak a kölcsönöket nyújtják pénzben, amelyeknek kamatai is pénzben fizetendők és törlesztése is pénzben eszközölendő; hanem a járadékok, illetmények, munkabérek, nyugdíjak

¹⁾ Ludwig Bamberger: „Reichsgold.“ Leipzig, 1876. (159. lap).

stb. mind pénzben állapíttatnak meg. A pénz értékének minden ingadozása tehát érezteti hatását a forgalmi életnek csaknem összes jelenségeinél. A valuta értékingadozásának visszahatása sokkal nagyobb a nemzetközi, mint a belforgalomban, mert az államhatalomnak a pénzforgalomra vonatkozó kényszerszabályai a külföldön erejüket veszítik. Minthogy az egyes országok egyre élénkebb, számosabb és bensőbb gazdasági vonatkozásban állanak egymáshoz, mert a termelésben és fogyasztásban egymásra vannak utalva, a nemzetközi érintkezések is mind sűrűbbekké válnak s a pénzforgalom és értékmozgalom az egyes országok között is egyre nagyobb arányokat ölt. A rendezetlen valuta tehát a külfölddel sokszoros kölcsönhatásban álló nemzeti termelés minden ágában, a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, stb. terén érezteti káros hatását.¹⁾

Általában mondhatni, hogy minden bajnak oka a pénz értékének folytonos ingadozásában, vagyis a pénz értékállandóságának hiányában állott.

A valuta rendezetlensége a mezőgazdaságra azért volt hátrányos, mert a valuta állandó ingadozása bizonytalanná tette a termelést, meghiusított minden biztos alapon való számítást.²⁾ Nem ellensúlyozta ezt a gazdákra nézve az az előny, hogy az ezüstérték hanyatlása az aranyvalutás országokból a kivittelt az osztrák-magyar monarchiába megnehezítette. A kivitel a külföldről azért vált nehezebbé az ezüst depreciatioja következtében, mert azt a kereskedőt, aki aranynyal fizette meg a külföldről behozott kiviteli cikkeit, a monarchiában elértéktelenedett ezüsttel fizették és így az ő haszna az ezüstérték hanyatlásának megfelelően csökkent. Az ezüst érték hanyatlása, azaz a valuta elértéktelenedése ezért kifelé védvám gyauánt hatott. De ez a hatás csak addig ér-

¹⁾ Lásd az agió hatásáról *Földes Béla* már idézett uttörő munkáját: „Papirvaluta és agió.” Budapest, 1883. 21. és köv. lapokon.

²⁾ Indokolás „a koronaérték megállapításáról” szóló törvényjavaslat-hoz. (Id. h. 211. lap); *Földes* id. munka 148. lap.

vényesült, míg a belföldi árak az osztrák érték csökkenése következtében emelkedtek; mihielyt bekövetkezett az árupiacon az ár-emelkedés, megszűnt az elértéktelenedett valuta védvám-jellegű hatása, a behozatalnak már nem volt akadálya, mert a disagionak megfelelő áremelkedésben az a kereskedő kárpótlást talált. Rossz valutánk tehát csak átmenetileg birt a védvám hatásával. A kivitelnél viszont az a haszna volt a gazdának, hogy termékeit a külföldön aranyban fizették, az aranyért pedig az értékvesztett pénzből itthon viszonylag többet kapott és így az ezüst értékesíkenésének erejéig a gazda mintegy kiviteli jutalmat élvezett,¹⁾ ami a gabonatermelésre kedvezően hatott. Ugyanis az ezüstforint vásárlási ereje még hosszú időn át változatlan maradt Ausztriában és a magyar korona országaiban, amikor az osztrák érték hanyatlása a világpiacon már nagy arányokat öltött. Ennélfogva a termelési költségek (munkabérek, adók, jelzálog-kölcsönkamatok stb.) Ausztriában és a magyar korona országaiban o. é. ezüstforintban kifejezve azonosak maradtak, míg annak a magyar gabonának és egyéb terméknek eladási árával, amely a világpiacon aranyból áll, a valuta elértéktelenedésének megfelelő nagyobb összeget értek el ezüstforintban. Ennek következtében a kivitelnél az eladási árban, minden veszteség nélkül, leszállhattak, mintha kiviteli jutalmat élveznének. Valutánk rosszabbodásából, az arannyal szemben mutatkozó disagioból mezőgazdáinknak tehát annyiban volt tagadhatatlanul hasznuk, hogy az aranyvalutával bíró vámkülföldre exportált termékeikért kapott aranyakért a belföldön a disagionak megfelelően több osztrák értékű forintot vettek kézhez, amely rossz pénzzel épp úgy fizet-

¹⁾ *Buchenberger*: „Grundzüge der deutschen Agrarpolitik.“ Berlin, 1897. (287. s. köv. lapokon); *Spitzmüller*: id. m. 8. lap; *Karl Helfferich*: „Währung und Landwirtschaft“ Stuttgart, 1895. (17. lap); *I. Wernicke*: „System der nationalen Schutzpolitik nach Aussen.“ Jena, 1896. (145. lap); *Lotz* id. ért. 1273. lapon; *A. Arnold*: „Das indische Geldwesen unter besonderer Berücksichtigung seiner Reformen seit 1893.“ Jena, 1906. (119. lap).

hették adóikat, a munkabéreket és a jelzálogkölcsön-kamatokat, szóval épp úgy fedezhették szükségleteiket, mint azelőtt hasonló mennyiségű jó pénzzel. De a gazdák most vázolt hasznát jelentékenyen ellensúlyozta az a körülmény, hogy viszont saját szükségleteik (gépek, félgyártmányok stb.) beszerzésénél is érezték a rossz valutának védvámyszerű hatását, amely általános áremelkedésben nyilvánult, majd a munkabér s általában a termelési költségek megrágulására vezetett. A valutakülönbözetek a bel- és külföldön ezzel megszűntek kiviteli jutalom gyanánt hatni; az aranyvalutával szemben elértéktelenedett valutában kifejezett ár- és munkabér-emelkedések a valutakülönbözetek hatását egészen vagy nagy részben kiegyenlítették.¹⁾ Még hátrányosabb volt mezőgazdáinkra nézve, ha valutánk értéke emelkedett, vagyis az ezüst disagioja az arannyal szemben csökkent, mert a gazda a külföldre exportált termékeinek aranyban felvett vételáráért a megjavult ezüstpénzből itthon kevesebbet kapott, mint előbb a rossz pénzből s a kevesebb jobb pénzből mégis ugyanazokat a kiadásokat kellett teljesítenie.²⁾ Más szóval, az agio csökkenése következtében a gazda helyzete terhesebbé vált, mert terményeiért, amelyeknek ára a világpiac szerint alakult, kevesebbet kapott a megjavult ezüstforintból, terhei, kiadásai azonban csaknem változatlanok maradtak. Ez az, amiért csak fentartással fogadható el az az állítás, hogy a kivitelnek az elértéktelenedett valuta kedvezett. Igen, ha az agio állandóan emelkedő irányzatot mutat, vagy a magas agio állandó, úgy megáll a tétel, hogy ez előmozdítja a kivitelt. De ha az agio olyan ingadozásokat mutat, mint

¹⁾ Wernicke id. m. 159. lap; Földes: „A valutarendezés kérdéséhez“ (Közgazdasági Értekezések. II. kötet. Budapest, 1902. 278. lap); Helfferich: „Die Währungsfrage.“ Stuttgart, 1895. (36. lap); Lotz id. ért. 1274. lap.

²⁾ Id. Indokolás 211. lap; Kleinwächter: „Die Valuta-Regulierung in Oesterreich-Ungarn“ (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft. 1893. 677. lap).

nálunk az 1880–1899-iki években, amikor a valuta értéke egy éven belül 2–3, néha 7, sőt 8% ingadozást ért el, amikor tehát a gazda 10 frtos csaknem változatlan nemzetközi piaci buzaár mellett nem tudhatta, hogy métermázsájáért 20–30, 70 vagy 80 krajczárral fog-e kevesebbet kapni az agio csökkenése, vagyis papirforintunk értékelkedése következtében: úgy nem lehet feltételezni, hogy a kivitelre az ily agio-ingadozás ösztönzőleg hatott, mert hiszen a gazdának attól kellett tartania, hogy esetleg lényegesen kevesebb lesz a termékeért kapott ellenérték.

A valuta rendezetlenségének további nagy hátránya volt a gazdákra nézve az az értékvesztés, az a kockázat, amely a külföldi valutákra való átszámítással, a beváltási és átváltási költségekkel járt. A gazda terményeiért rendszerint nem kapta a teljes külföldi árt, mert a valutaingadozások biztosítása gyanánt, a vevőről rá áthárított kockázat fejében, a beváltási költséget viselnie kellett, azaz, ha az aranyagio csökkenése következtében a gazda kevesebb ezüst-forintot kapott, a beváltásból folyó kevesebbet viselnie kellett; míg a valutaingadozásból származó előnyök rendszerint a közvetítő kereskedő javára estek. Viszont a külföldről behozott cikket a külföldi árnál drágábban vette, mert többletként viselte az átváltási költséget.

A mezőgazdának — a kifejtettek szerint — különös érdeke, hogy a valuta értékingadozása ne legyen gyakori és erős, hanem az elkerülhetetlen értékváltozások fokozatosan és lassanként menjenek végbe.¹⁾ Mert a gazdasági eredmény a mezőgazdasági termelésnél egy évnél korábban nem mutakozhatik, gyakran csak több esztendő során, ennél fogva a gazdának különös érdeke, hogy hosszabb időn át lehetőleg változatlan árakkal számolhasson. Minél erősebb az áringadozás, annál bizonytalanabb a gazdasági

¹⁾ Dr. Th. Freiherr von der Goltz: „Agrarwesen und Agrarpolitik.“ Zweite Auflage. Jena, 1904. ((209. lap).

helyzete és annál inkább fog üzérkedéshez hajlani, amire a mezőgazdasági vállalat nem alkalmas.

A valuta rendezetlensége hátrányos volt az ipari termelésre is. Valamint a mezőgazdaságnál, úgy az iparnál is a rossz valutának kétségtelenül megvolt az az előnye, hogy a külföldi termékek behozatalát megnehezítette, mert az arannyal fizetett külföldi iparcikkért a kereskedő belföldön elértéktelenedett ezüstöt kapott és így a haszna az ezüst elértéktelenedésének arányában csökkent, ami a külföldi iparcikkek behozatalának lucrativitását sok esetben megszüntette s így a rossz valuta hatásában a védvámval volt egyértelmű, de csak mulólag és átmenetileg, amíg a valuta elértéktelenedése következtében beállott áremelkedésben az a kereskedő kárpótlást talált. Ezzel a muló előnnyel szemben állandó hátrány volt az a bizonytalanság az ipari termelésnél, anélkül a valuta szüntelen ingadozása következtében minden biztos alapon való számítás meggyengülésében nyilvánul.¹⁾ A biztos alapon való kalkuláció lehetetlensége az ipari termelésnél fokozottabb mértékben hátrányos, mint a mezőgazdasági üzemnél, mert az ipari produkció inkább dolgozik tisztán pénzzel, továbbá, mert az ipartermékek ára nagyobb árhullámzásoknak van kitéve.²⁾

A valuta folytonos ingadozása és az ezzel járó biztos számvetés lehetetlensége következtében az iparos termelési költségeit előre meg nem állapíthatta, mert sem az anyagnak (feldolgozandó nyersanyag, félgyártmányok, gyári felszerelések stb.) külföldről való beszerzésénél, sem a kész iparcikkeknek külföldön való értékesítésénél az ezüst-forint és a külföldi valuta közt mutatkozó értékkülönbséget előre meg nem állapíthatta. A valuta ingadozásából eredő kockázat az iparost még jobban sújtotta, mint a mezőgazdát, mert az iparosok kisebb különbségre dolgoznak és így a valutának jelentéktlenebb ingadozása is már felemészt-

1) Földes idézett „Papirvaluta és ágio.“ Budapest, 1883. 143. lap.

2) Id. *Indokolás* 213. lap.

heti az iparos hasznát és mert az iparcikkek piaci értékét közvetlenebbül befolyásolják a külföldi árak, mint a mezőgazdasági terményekéit. És miután a magyar korona országaiiban az ipar jelentékeny része a külföldi árak befolyása alatt áll, a rendezetlen valutaviszonyok mellett az ipar nagy része nem lendülhetett fel, mert a készletekre való dolgozás, az ipari tömegtermelés lehetlenné vált.

Különös súlyjal nehezedett a valuta rendezetlensége a kereskedelemre. Nemzeti kereskedelmünk fejlődésére bénítólag hatott a váltó-árfolyamoknak szakadatlan ingadozása,¹⁾ az osztrák-magyar monarchia és az aranyvalutás külső országok között. Ha magyar vagy osztrák kereskedő aranyvalutás országba adott el árut, a vételárat nem forintban, hanem az illető ország valutájában (frankban, márkában, font-sterlingben) fizették meg neki és az ő dolga volt a vételárról külföldi valutában kiállított ércváltó árfolyamingadozásai ellen védekezni. A széles határok közt mozgó ez az árfolyamingadozás veszélyes volt; mert az a kereskedő nem tudhatta előre, hogy a váltó esedékességekor mennyi forintot fog kapni az idegen valutáról szóló váltóért. Viszont a magyar vagy osztrák kereskedő az általa fizetendő vételár fejében rendesen nem forintról, hanem idegen valutáról (márkáról vagy frankról) szóló váltót volt kénytelen adni a külföldi szállítónak és nem tudta előre, hogy mily áldozattal fogja a váltó esedékessége alkalmával a külföldi valutát előteremteni. A belföldi kereskedő tehát, akinek aranyvalutás országban kellett fizetést teljesítenie, vagy akinek onnan járt fizetés, a tulajdonképeni kereskedelmi ügylettel párhuzamosan a valutára nézve fedezeti ügyletet is kénytelen volt kötni a kockázat kiegyenlítésére. A valutafedezési ügylet eredménye szolgált az eredeti áruügyletből származó árfolyamvesztés vagy nyereség kiegyenlítésére.²⁾

¹⁾ Id. *Indokolás* 213. lap; *Lotz* id. ért. 1278. lap.

²⁾ *Lotz* id. ért. 1279. lap.

Tegyük fel, hogy egy magyar kereskedő 3 hó alatt fizetendő 50.000 márkáért adott el lisztet Berlinbe; ez az ügylet az alapjául szolgáló számvetés szerint, akkor jár nyereséggel az eladóra nézve, ha — az adás-vételi ügylet megkötésének napján jegyzett árfolyamnak megfelelően — 1 márkáért legalább 61 krajcárt kap. Ha az o. é. forint árfolyama a valuta javulása folytán 3 hónap múlva emelkedett, úgy a kereskedőt már veszteség érte, mert a lisztért kevesebbet kapott 30.500 frtnál. A kereskedőnek tehát védekeznie kellett a váltóárfolyam ingadozásából eredő veszély ellen. Erre több mód volt. Értékesíthette azonnal a Berlinbe szülő váltót, az ügylet megkötése után, akár bankárjánál, akár a tőrszén, amely esetben a váltó ellenértékét, az időközi kamatok és egyéb jutalékok levonásával, forintban kapta meg. Feltéve, azonban, hogy a kereskedő követelését annak esedékessége előtt értékesíteni nem akarta, úgy is biztosíthatta, hogy 3 hónap múlva, az esedékes 50.000 márkáért az ügylet megkötésekor jegyzett napi árfolyamnak megfelelően 30.500 frtot fog kapni, ha az ügylet megkötésével egyidejűleg, Berlinre szülő, 3 hónap múlva szállítandó papírt napi árfolyamon, tehát 30.500 frtéért elad, amely esetben kamatlevonásnak helye nincs, mert a váltó ellenértékét nem az esedékesség előtt kapja kézhez. De fedezhette magát a kereskedő az árfolyamveszteségek ellen úgy is, hogy három hónap múlva szállítandó, font-sterlingről szóló bankjegyeket adott el in bianco, megfelelő árfolyamon; minthogy Magyarország szempontjából nagyjában egyforma árfolyamingadozást mutatott a márka és a sovereigne, ennél fogva, ha az o. é. forint árfolyama emelkedett és így a kereskedő a lisztért kapott márka-váltó esedékességekor o. é. forintban az árfolyamemelkedésnek megfelelően kevesebbet vett be, kárpótlást talált viszont abban, hogy az eladott angol bankjegyeket az o. é. forint árfolyamemelkedése következtében megfelelően olcsóbban szerezhette be a szállítás időpontjában. A márka-váltón szenvedett veszteséget kiegyenlítette a font-

sterlingen szerzett nyereség és így fedezte a kockázatot. Viszont, ha a valuta rosszabbodott és az o. é. forint árfolyama hanyatlott, a kereskedő tehát több forintot kapott a márkáért, úgy az így elért nyereségtöbblet szolgált a fedezeti valutaügylet veszteségének kiegyenlítésére.

A tulajdonképeni áruügylettel kapcsolatos valutaüzérkedést, amellyel, hogy ez külön terhet rótt a közvetítő kereskedelemre és gyakran tetemes veszteségekkel is járt, jóformán csak az arbitrage-üzlet finomságaiban járatos nagykereskedők és nagyiparosok használhatták a valutaingadozásokból eredő kockázatok kiegyenlítésére. Az arbitrage-üzletben járatlan és megfelelő hitelben nem részes kisebb kereskedők és iparüzők a külkereskedelemben, a valutaingadozások folytán érdemetlen haszonra tettek szert, vagy veszteséget szenvedtek.¹⁾ A kereskedelem fejlődését a bizonytalanság és üzérkedés akadályozza.²⁾

A rendezetlen valutaviszonyok a munkásosztály anyagi érdekeit is hátrányosan érintették. A természetben való munkabérfizetésnél — amely a mezőgazdasági munkások javadalmazásánál Magyarországon és az agrárjellegű Galicia több vidékén igen gyakori — nem érvényesültek a rendezetlen valuta hátrányai. A mezőgazdaságban és a nagyiparnál alkalmazott azok a munkások azonban, akiknek munkabére pénzben folyósított, azért szenvedtek hátrányt, mert a valutarosszabbodás következtében a létfenntartáshoz szükséges javak drágulása hamarabb következett be, mint a munkabérek emelkedése. Ennélfogva az átmeneti idő alatt a munkásosztály ugyanoly bérösszezből lévén kénytelen megdrágult életszükségeit fedezni, életszínvonala mindaddig szükségkép csök-

¹⁾ *Spitzmüller* id. m. 7. s. köv. lapon, részletesen fejtegeti a valuta-fedezési üzletet.

²⁾ Hogy az indiai külkereskedelem a rupia árfolyam-ingadozása következtében mily károkat szenvedett, érdekesen és részletesen fejtegeti *dr. A. Arnold*: „Das indische Geldwesen unter besonderer Berücksichtigung seiner Reformen seit 1893.“ Jena, 1906. 149. és köv. lap.

kent, míg a munkabérek emelkedése az életfentartás költség-többletét kiegyenlítette. Mindenütt, ahol a valuta megromlott és a rosszabbodás tartós, a munkabérek — éppgy, mint az árak — emelkednek.¹⁾ De a munkabér nem alkalmazkodik azonnal a csökkent pénzürtékhez és az áruk áremelkedéséhez, hanem csak fokozatosan; innen van, hogy a vállalkozó, aki a pénz értéksökkenésének megfelelően magasabban adja el az áruit, a munkabér rovására mindaddig gazdagodik, amíg ez is a pénz érték hanyatlásának arányában emelkedik; a munkabéremelkedést a munkásosztály — a megélhetésnek mindinkább érezhető nehézsége által indítva — rendszerint tömeges munkabeszüntetés útján éri el.

Minthogy a munkabér sok tekintetben hasonló a meghatározott illetményhez (fix fizetéshez), ennél fogva a rendezetlen valuta hatása a hivatalnok-osztály széles rétegeire ugyanoly elbírálás alá esik, mint a munkásosztálynál láttuk. Vagyis a hivatalnokok állandó fizetései nem emelkedtek oly gyorsan, mint ahogyan az életfentartás költségei megrágtak, ami az életszínvonaluk hanyatlását vonta maga után. A pénz elértéktelenedése következtében a hivatalnoki fizetések, a nyugdíjak, a járadékok értéke is csökkent. A hivatalnoki osztály károsodása addig tartott, amíg illetménye a pénz értéksökkenésének megfelelően nem emelkedett. A nyugdíjasok és a meghatározott járadékból élők ellenben állandóan károsodtak a pénz érték hanyatlása folytán, mert járandóságuk emelésére nem tarthattak számot.²⁾

A pénz értéksökkenése általában a hitelezők kárára, az adósok javára szolgál. Téves volna azonban ezt — általános

¹⁾ *Wernicke* id. m. 149. és 182. lap; *Lotz* id. ért. 1276. lap; *Helfferrich*: „Die Währungsfrage“ Stuttgart, 1895. 21. és 34. lap; *Földes* id. ért. 277. lap.

²⁾ A rupia elértéktelenedése következtében az angol kormány az Indiában szolgáló angol államhivatalnokoknak és katonáknak kénytelen volt pótlékot „Allowances“ engedélyezni fix fizetésükhöz. A nagy vállalatok is fizetési pótlékot adtak európai alkalmazottaiknak. (*L. Arnold* id. m. 111. és köv. lapon).

szokás szerint — azzal az érveléssel kisebb bajnak tekinteni, hogy a hitelezők, mint gazdaságilag erősebb osztály, a károsodást inkább elviselhetik, mint az adósok. Mert nem szabad elfelejteni, hogy nemcsak a nagytőkés, hanem a nép széles rétegeit képező alsó néposztály is hitelező, sőt sokkal inkább az. A munkások, cselédek, kishivatalnokok, apró megtakarításaikkal százmilliókra rugó összegekig hitelezők; hitelezők a köz- és magánhivatalnokok illetményeikre nézve; az özvegyek, árvák nyugdijaik és a nevelési pótlékok tekintetében; hitelező az a sok kisjáradékos, akinek megélése éppen hogy biztosítva van. Ezzel szemben azonban elhamarkodottan „gazdaságilag gyengébb“-nek nevezett adós az a dúsgazdag nagybirtokos, aki a legkedvezőbb feltételek mellett élvez jelzálogköcsönt; a nagyvállalkozó, a nagyiparos, aki nagy részben idegen tőkével dolgozik; sőt az adósok osztályába tartoznak azok a hatalmas pénzüzetek is, amelyek kötvények kibocsátásával szereznek pénzt; betetőzi az adósok sorát maga az állam, járadékcimleteinek kibocsátásával. A számottevő adósok tömegét nem a gazdaságilag gyengébb néposztályok alkotják, hiszen ezeknek nincs is hitelük, hanem az idegen tőkével dolgozó hatalmas termelők, amelyek a gazdaságilag legerősebb tényezők. A gazdaságilag gyengébb elemek ezeknek hitelezői. Amikor tehát a valuta rosszabbodása a hitelezők megkárosításával az adósok javára szolgál, ez sok tekintetben a gazdaságilag gyengébb elemek rovására megy.

A rendezetlen valuta káros hatásából a nagy- és kistőkések is kivették részüket, akik a tőzsdei forgalomtól távol állottak. A takarékoskodó közönséget a bizonytalan valutaviszonyok folytán a legegyszerűbb tőkebefektetésnél is kockázat terhelte. Ha pl. egy osztrák és egy német vagy francia tőkés ugyanazon napon, tehát azonos árfolyamon, vettek magyar papíráradékot, amelynek árfolyama pár hónap múlva emelkedett, úgy ezen árfolyam-emelkedésből a német és francia tőkésnek nagyobb haszna volt, mint

az osztráknak. Mert az árfolyamemelkedés egész összegben szolgáltat javukra, míg az osztrák tőkésnek az árfolyamemelkedésből annyival kevesebb haszna maradt, amennyivel javult a belföldi valuta. Más szóval, a belföldi valuta értékelkedése a javulás mérvének megfelelően csökkentette az osztrák tőkésnek árfolyamnyereségét. A kamatszelvevény ellenben, amely a valuta ingadozásától függetlenül meghatározott összeget biztosított osztrák értékben az osztrák tőkésnek, viszont a németnek és a franciának az árfolyamingadozásnak megfelelően hozott többet vagy kevesebbet márkában, illetve frankban. Az aranyjáradék-szelvevénynél azonban külföldi valutában is biztosítva lévén a kamatfizetés, az árfolyamingadozás nem érintette a külföldi tőkések kamatélvezetét, de befolyásolta ezzel szemben az osztrákét, aki az emelkedő aranyagio mellett nyert, a csökkenőnél veszített. Innen van, hogy a belföldi tőkések a bankértékre szóló állami járadékkötvényeknek adtak előnyt a tőkebefektetéseknél, míg a külföld az aranyértékre szóló járadékokat vette, ami kifejezésre jutott abban, hogy az aranyforintra szóló magyar államadóssági címletekből 1890-ben 81.22% volt külföldön elhelyezve és csak 18.78% Ausztriában és Magyarországon, holott a bankértékre szóló ilyen címletekből csak 3.48 % volt külföldön, míg túlnyomó részük (96.52 %) Ausztriában és Magyarországon talált elhelyezést.¹⁾

Miután a rendezetlen valuta hátrányait közgazdaságunkra kimutattuk és elemeztük azt a hatást, amelyet az a mezőgazdaságra, iparra, kereskedelemre, a munkás- és hivatalnoki osztályra, általában az állandó jövedelemmel bíró néprétegekre, végül a tőkésekre gyakorolt, vizsgálunk kell, milyen befolyással volt a valuta rendezetlensége az állampénzügyekre.

A valuta rendezetlensége súlyos terhet rótt az állam pénz-

¹⁾ L. A valuta-ügyre vonatkozó statisztikai adatok. Kiadja: a magyar kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1891. (87. lap); Fellner F.: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.” Budapest, 1908. (75. lap és VI. kimutatás); Lotz id. ért. 1287. lap.

ügyeire agio-veszteségek alakjában. Magyarország tőkeszegénységénél fogva mindenkor a külföld hitelére volt utalva, hogy a nemzeti termeléshez hiányzó tőkét ott beszerezhesse. Az állam tőkeszükségletét részben belföldön, részben a külföldön fedezte. Ennélfogva az államadósság is részben belföldi, részben külföldi volt. Ennek nagy jelentősége az állampénzügy szempontjából nyilvánvaló, ha figyelembe vesszük, hogy a külföldi adósság aranyadósság volt. Aranyforintra szóló államadósságból 1890-ben 653,011,500, frt volt a vámkülföldön, míg a bankértékű forintból csak 28,168,900 frt.¹⁾ A bevételek, amelyekből az állam a kamatszélvényeket beváltotta, ezüstben folytak be, miután pedig a külföldi tőkés részére a kamatfizetést aranyban kellett teljesíteni, ennélfogva az arany-államadósságok után járó kamatoknál annnyival többet kellett ezüstben, illetve bankértékben számítva a kamatösszeghez adni, amennyivel az ezüst értéke az aranyhoz viszonyítva csökkent, más szóval az állam az arany-agionak megfelelő összeggel volt kénytelen mindenkor többet fizetni. Az államnak külföldre teljesítendő fizetései után ily módon állandó teher-tétellel kellett számolnia, amelyet agio-szükséglet címén a költségvetésbe is felvett kiadás gyanánt.²⁾ Az agio-szükséglet a költségvetésben állandóan bizonytalan elemet képezett, amely minden reális számítást jóformán lehetetlenné tett. Nem a tehertétel önmagában véve, hanem annak bizonytalansága, folytonos ingadozása és növekedése épen a válságos pénzügyi viszonyok közt nehezedett különös súlyjal az állami pénzügyekre. Minél inkább rosszabbodott a valuta az ezüst elértéktelenedése következtében, annál nyomasztóbb volt az agio.

1) Id. *Statistikai. adatok.* (85. lap). Az összes államadósságból 804,204.100 frt aranyértékre, 817,836.670 frt bankértékre szólt.

2) Id. *Indokolás* 214. lap; *Helfferrich*: „Aussenhandel und Valutaschwankungen.“ (Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft 1897. 375. lap).

A valuta-viszonyok rendezetlensége miatt szenvedett államhitelünk is, amely nem állott arányban az ország vagyonosodásával, gazdasági erejének fejlődési képességével és kulturájával. A külföldnek az állam tartós fizetési képességébe vetett nem nagy bizalmáról tanuskodott a járadékkötvények alacsony árfolyama, amelyre még további nyomást gyakorolt a valuta folytonos ingadozásával járó kockázat. Láttuk, hogy a külföld csak aranyértékeink felvételére volt hajlandó, papírértékeink elhelyezése ott csaknem lehetetlen volt. A tőkebefektetéseknél a kockázat — mely a valutaingadozással járt — bizalmatlanságot szült. Az a tőkés pedig, aki mégis vásárolt a bankértékre szóló címletekből tőkebefektetési célokra, a valutaingadozás legkedvezőtlenebb esélyét véve számítási alapul, ennek megfelelő alacsony árt adott a papírért, ami azoknak nyomott árfolyamában jutott kifejezésre.

A valutaviszonyok rendezetlensége hátrányosan befolyásolta az állam védképességét és hatalmi állását is. A modern hadszervezet költségei annál nyomasztóbban terhelték az állam pénzügyeit, minél kisebb volt a pénz vásárlási ereje; mert a drágaság fokozta a védszervezetnek hozott áldozatok súlyát. A mozgalmas idők beálltával a haderő költségei teljes mérvben igénybe veszik az államháztartást. A rossz valuta ilyenkor, annak további megromlásával, nemcsak az állam által teljesítendő és rohamosan megnövekedett fizetéseknel érezteti hátrányos hatását, a pénz vásárlási erejének lényeges hanyatlása folytán, hanem a szükséges tőkének külföldön való beszerzésénél is, ahol a megszorult állam csak a legterhesebb feltételek mellett jut kölcsönhöz. Nem szolgál soha az állam hitelének javára, ha más valutából meríti bevételeit és másban fizeti adósságait.

Nem lenne teljes a kép, amelyet a rendezetlen valuta káros hatásáról nyújtottunk, ha nem emlékeznénk meg arról az elszigeteltségről, amelyben az ország valutája tekintetében állott. Amig az egyes országok között — mint régebben — a nemzetközi

gazdasági összeköttetés jelentéktelen volt, a valutaviszonyok is csak másodrendű fontossággal bírtak; de amily arányban élénkült a nemzetek közt a gazdasági forgalom és váltak egyre sűrűbbé a nemzetközi értéktáruházasok (külkereskedelem, vasuti és hajózási forgalom, értékpapír-mozgalom, idegenforgalom stb. alakjában) oly mérvben mutatkoztak a nemzetközi gazdasági küzdelemben az ország rovására azok a hátrányok, amelyek folyományai voltak az ország elszigeteltségének valutája tekintetében.

Az elszigeteltség állapota abban állott, hogy — a mint részletesen kifejtettük¹⁾ — az ezüst szabad veretésének beszüntetése és az ezüstforintnak mintegy 76 krajcárnyi ércértékét meghaladó magas forgalmi értéke folytán minden kapcsolat megszűnt nemcsak az aranyvalutás országok valutájával, hanem még a külföldi ezüstvalutákkal is, mert sem idegen érmék osztrákká, sem osztrák érmék idegenekké át nem alakulhattak az osztrák valuta mesterséges — belső ércartalmától eltérő — értékénél fogva. Ezüstvalutánk elszigetelten állott a különböző országok aranyvalutái között és mesterséges értékénél fogva lényeges disparitást mutatott még az ezüstvalutás országok valutájával szemben is. Mírhogy ércáramlat a bel- és külföld között nem volt, hiányzott az osztrák és magyar pénzpiacon a külföldi pénzáramlatnak szabályozó befolyása.

A megromlott valuta mintegy chinai falat emelt az ország körül.²⁾ A még kiaknázatlan dus termelési erők nem ébresztették fel a vállalkozási szellemet, a tőke érdeklődését, megnehezített az ország gazdasági erőforrásainak kihasználása idegen tőke segítségével; mert a bizonytalan valutaviszonyok az elhelyezést kereső külföldi tőkéket a beözönléstől távoltartották. Az ország

¹⁾ L. jelen munka 42. s. köv. lapok.

²⁾ Walther Lotz id. ért. 1288. lap.

és a külföld között a nemzetközi értékforgalom nagyobb lendületet nem vett.

A valuta elszigeteltsége következtében — amint érintettük — nem volt élénk ércáramlat a bel- és külföld között ez pedig átlagosan magas kamatlábat idézett elő. Ha valamely rendezett valutával bíró országban a pénzforgalmi eszközök mennyisége a szükséglethez viszonyítva csökken és a kamatláb a külföldi kamattételek fölé emelkedik, úgy a pénz-, illetve fizetési eszközök a külföldről beözönlenek, viszont a kamatláb csökkenése esetében a pénz kiáramlása indul meg a kedvezőbb kamatozást biztosító külföld felé. A némesérc-áramlatnak kiegyenlítő hatása a nemzetközi kamattételekre automatikusan érvényesül. A sajátos valutaviszonyok Ausztriában és Magyarországon az ércáramlatot jelentékenyen megnehezítették, ennél fogva a külföldi pénzpiacoknak átmenetileg kedvező konjunkturáit az ország alig használhatta ki.¹⁾ Az olcsóbb külföldi tőke beözönlése nehézséggel járt, mert a kecsegtető magasabb kamatélvezetet ellensúlyozta a valutánk ingadozásával járó kockázat, a belföldre nézve pedig ugyanez okból kockázatos volt idegen valutára szóló kötelezettséget vállalni. A külföldi tőke tartzkodó magatartása az ország kamatlábjának tartós emelkedésére vezetett. A kamatláb úgy Ausztriában, mint a magyar korona országaiban többnyire magasabb is volt, mint az aranyvalutás országokban.

Az ország gazdasági feltárásához szükséges idegen tőkék beszerzése nagyon sok nehézséggel járt, a mi bénítólag hatott a közgazdaság fellendülésére. A magyar korona országai — mint általában a papir- és ezüstvalutás országok — nem állottak a gazdasági fejlődés magas fokán. A magyar mezőgazdaság és ipar fejlődése főképen attól függött, hogy mily mértékben bocsátották az aranyvalutás országok tőkéjüket rendelkezésre. Az aranyva-

¹⁾ *Menger* id. ért. 506. lap; továbbá *Helfferrich* id. m. 19. lap; *L. Bamberger*: „Reichsgold.“ Leipzig, 1876. 138. lap.

lutas országoknak a bizonytalan valutaviszonyokkal szemben tartózkodó tőkéje a nagyobb kockázatnak megfelelően csak is jelentékenyen magasabb kamatláb mellett volt tartós befektetésekre kapható.

A valutaviszonyok bizonytalanságával járó drága tőkebeszerzés úgy a magántőke kezdeményező vállalkozását, mint az államnak az ország gazdasági fejlesztésére és a természeti erők kihasználására irányuló tevékenységét lényegesen korlátoztá. Meglassította a vasutak építését, az uthálózat kiépítését, a vízlecsapolási és talajjavítási műveletek keresztülvitelét stb. Meglassította, mert az ezen beruházási műveletekhez szükséges tőkéknek cimletek kibocsátása útján eszközölt beszerzése a külföldi pénzpiac tartózkodása folytán a szükségletéhez viszonyítva csak kis mérvben volt biztosítható.

De nemcsak az értékpapír-kibocsátás útján eszközölt tőkebeszerzés volt drága, hanem az időleges és mindenkori konjunkturát kihasználó közvetlen tőke bevonása is, amely rövid lejáratra áll a kereskedelem és ipari termelés rendelkezésére és a magasabb váltó- és kézizálogkamatban keres részesedést a belföldön. A valuta ingadozása természetesen megnehezítette és megdrágította a külföldi tőkének a kamatkülönbözet kihasználását.

A valutarendszer úgy a bel- mint a külforgalom tekintetében nem felelt meg rendeltetésének. Mutatják ezt azok a hátrányos jelenségek és káros hatások, amelyekre — azok részletes fejtegetésével — fentebb rámutattunk.

Mínthogy a valuta káros hatása annak elértéktelenedéséből és főleg folytonos értékingadozásából származott, a körültekintő gazdasági és pénzügyi politikának főfeladatát szükségképen a valutaviszonyok rendezése, tehát a pénz értékállandóságának biztosítása képezte. Ez csak is a valutarendszer gyökeres megváltoztatásával volt elérhető.

MÁSODIK FEJEZET.

AZ 1892. ÉVI VALUTAREFORM ÉS KERESZTÜLVITELE.

1. *A valutareform célja és lényege.*

Minden jó pénzrendszernek — amint láttuk — fő kelléke, hogy a pénz értéke állandó legyen. A pénz, mint általános érték-mérő és cserésszköz, csak úgy felelhet meg rendeltetésének, ha értéke minduntalan nem változik. Minthogy valutánk, azaz pénzünk értéke, viszonyítva más államok pénzéhez, 1892 előtt folytonos értékingadozást mutatott, a valutaviszonyok rendezésénél legfőbb feladat volt, valutánk értékének állandóságát biztosítani, pénzrendszerünkől a kockázati elemet kiküszöbölni. A valutareform célja volt a pénzértéknek lehető állandóságát, stabilitását megteremteni. Nem a megrosszabbodott valuta értékének — különben is keresztülvihetetlen — emelése, nem a valuta értékhatáryatolásának meggátolása volt a legközelebbi feladat, hanem az állandó értékfahullámozás, a folytonos értékváltozás megszüntetése. A pénzértéknek lényegtelen emelkedése vagy csökkenése nem jár válságos hatással; a pénzérték gyenge emelkedése nem fogja nagyon nyomni az adózt, sem az áruk árát erősen befolyásolni, vagy a leszámitolási kamatlábat lényegesen emelni és a vállalkozói nyereséget oly mérvben csökkenteni, hogy üzemszorítózás álljon be; viszont csekély pénzértékfahullámozás csak elenyésző módon károsítja az állandó illetményt élvező néprétegeket és a hitelezőket és az árakra is csak mérsékeltén fog hatni.¹⁾ Káros hatása, hátrá-

¹⁾ Dr. Karl Helfferich: „Die Währungsfrage“. Stuttgart, 1895. (23. lap); Lotz id. ért. 1291. lap; Földes: „A valutarendezés kérdéséhez.“ (Közgazdasági Értekezések. II. Budapest, 1902. 288. lap).

nya csak a pénz folytonos értékingadozásának van, amint azt részletesen kifejteni alkalmunk volt. A pénzértéknek ezt a folytonos változását megakadályozni, az elkerülhetetlen ingadozásokat úgy felfelé, mint lefelé korlátozni: ez a feladata a valutapolitikának, ezt volt hivatva biztosítani a valutareform.¹⁾

Minthogy valutánk érték hullámzása — amint láttuk — pénzrendszerünknek két elemére volt visszavezethető: az ezüstre, mely a valuta alapját képezte, és a beválthatatlan papírpénzre, amely a pénzforgalmi eszközök legnagyobb részét alkotta, ennélfogva a rendezett pénzviszonyok helyreállítása az értékingadozás ez elemeinek kiküszöbölésével volt biztosítható.²⁾ Más szóval, a valutánk alapját képezett ezüst helyébe, a beválthatatlan, fedezetlen papírpénzforgalom megszüntetésével, az értékállandóság jellegével bíró aranyat kellett tenni, vagyis a monarchia pénzrendszere oly ércalapra volt helyezendő, amely a modern gazdasági életben általános értékmérő gyanánt használatik. Az arany választása a valuta alapjául a legbiztosabb eszköz volt a pénz értékállandóságának elérésére. Mert ha a valuta az ezüst alapul vételével rendeztetett volna, oly módon, hogy a legalább 312 millió forintnyi államjegyeknek és az azokkal összefüggő legfeljebb 100 millió forintnyi sóbányautalványoknak ezüsttel történt beváltása után és az ezüstveretésnek magánosok számlájára való megengedésével, a készpénzfizetéseket ezüstvalutában újra megkezdték volna; a célt, melyet a valutaingadozások megszüntetése képezett, nem érhattük volna el, de sőt a valutaviszonyok rosszabbodása elkerülhetetlenné vált volna, mivel papírpénzünknek értéke a szabad ezüstveretés beszüntetésével — amint tudjuk — az alap-

¹⁾ Spanyolországban sem az agio megszüntetése, hanem az agioingadozások kiküszöbölése volt a valutarendezés célja. (Lásd *Otto Heyn*: „Kritische Erörterung des Projekts der Beseitigung des Goldagios in Spanien.“ (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1903. 765. lap).

²⁾ *Carl Bunzl*: „Die Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn.“ Wien, 1887. (34. lap).

jául szolgáló ezüstnél magasabb lett, az ezüst készfizetések megkezdésével pedig az o. é. forint depreciálódott volna és az ezüst piaci árához simulva, pénzünknek alapja még ingadozóbbá vált volna. Tehát csak az arany szolgálhatott a valutának állandó biztos alapul.¹⁾

A valutareform e szerint lényegileg nem volt egyéb, mint az ezüstnek helyettesítése arannyal, oly módon, hogy az arany képezi a jövőben a törvényes általános értékmérőt és általános fizetési eszközt; a fedezetlen papírpénzforgalom pedig megszüntetett; amennyiben az állam a lebegő adósságot képező papírpénzt, az államjegyeket, a forgalomból kivonta, kölcsön útján gondoskodván a papírpénz beváltásához szükséges pénzeszközökről. Azaz az állam a függő államadósságot állósított adóssággá változtatta.²⁾

A valutareform nagy műveletének részletes elemzése képezi a következőkben feladatunkat.

2. Az arany mint a valuta ércalapja.

Mint minden ország, úgy Ausztria és Magyarország is a többi külföldi országokkal élénk gazdasági összeköttetésben áll. A külkereskedelem útján végbemenő áruforgalom, az értékpapír-átruházások országról-országra, a vasuti és hajózási forgalomban felmerülő fuvarozási költségek az országok között, a vándormozgalom és idegenforgalom stb. évenként milliárdokra menő nemzetközi

¹⁾ Id. *Indoklás* 217. lap; 1. továbbá *Hegedüs Sándor és Wekerle pénzügyminiszter beszédei a képviselőházban 1892. július 11-én (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. V. kötet. Budapest, 1892. 159. és 166. lapon); Menger id. ért. 512. és köv. lapon; Lukács Antal felszólalását a valuta-enquéten. (A valuta-enquête naplója. 1892 márc. 8—10. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest. 40. lap).*

²⁾ *Földes id. ért. 287. lap.*

értékmozgalmat teremtenek a bel- és külföld között.¹⁾ Kívánatos és szükséges tehát, hogy ily élénk gazdasági összeköttetésben álló országok valutái az évenként milliárdokra rugó értékforgalom minél zavartalanabb és egyszerűbb lebonyolíthatása érdekében szilárd viszonyban álljanak egymással. Hogy különböző országok pénzürtékei között megközelítőleg szilárd viszony létesíthessék, kell, hogy az egyes államok pénzüik értékét közös alapra, ugyanazon nemesércre fektessék. A valutafém azonossága az országok közt a nemzetközi gazdasági forgalmat megkönnyíti, elősegíti.

A magyar korona országainak és az osztrák birodalmi tanácsban képviselt királyságoknak és országoknak legfőképen azért kellett az aranyat a valuta alapjául elfogadni, mert mindazokban az államokban (Németbirodalom, Franciaország, Anglia, Olaszország, Hollandia stb.), amelyekkel élénk és sokszoros gazdasági összeköttetésben állottak, az arany volt a törvényes értékmérő és az általános fizetési eszköz. A valutánk rendezését célzó 1892: XVII. t.-c. 1. §-a úgy intézkedik, hogy: „Az eddigi ausztriai érték helyébe az aranyérték lép . . .” Az által, hogy az ezüst megszűnt valutaérem lenni és valutánk alapja az arany lett, Magyarországnak és a többi aranyvalutás országoknak pénzürtéke között szilárd, határozott, biztos viszony létesített, amely a paritásban jut kifejezésre.

Ugyanis egy kilogramm finom aranyból	
Németországban	2790— márkát
Franciaországban	3444.44 frankot
Hollandiában	1653.44 forintot
Angliában	136.568 sovereignt
Oroszországban	1291.60 rubelt
Észak-Amerikában	664.62 dollárt

¹⁾ L. e. kérdésről részletesen: *Fellner F.*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.” Budapest 1908. (15. és köv. lap).

vernek.¹⁾ Ezen érmék értéke a fenti mennyiségben egymással azonos, mert mindegyik érme-mennyiség egy kilogramm finom aranyat tartalmaz. Az 1892: XVII. t.-c. 3. §-a értelmében egy kilogramm finom aranyra 3280 korona esik. Ebből következik, hogy 3280 korona = 2790 német márka = 3444·44 frank = 1653·44 holland forint stb. Minthogy a fenti érmenemek értékét aranytartalmuk határozza meg, 2790 márka beolvasztásával mindenkor annyi aranyat nyerek, hogy abból 3280 koronát verethetnek és fordítva. (Természetesen a veretési költséget és a kopás folytán ne'án előállott súlyhiányból származó veszteséget viselni kell.) A fenti paritásnak megfelelően 1 korona = 0·85 márka = 1·05 franc = 0·504 holland forint stb.

Mindazon országok valutája között szilárd paritás áll fenn, amelyeknek valutája azonos ércalapra van fektetve, mert pénzük értéke ugyanazon érc értékétől függ.²⁾

Az arany- és ezüst-valuták közt azonban meghatározott, szilárd paritás nem áll fenn, mert a paritás érc-súlyt jelent, az aranynak és ezüstnek azonos súlymennyisége a változó értékkülönbségnél fogva pedig összehasonlítás alapjául nem szolgálhat.

Magyarország kénytelen volt tehát az aranyat választani valutája alapjául, mert a legtöbb és legjelentékenyebb kulturálm már az aranyvaluta alapján állott. Kérdés azonban, miért mentek át mindazok az államok, amelyek pénzürendszereiket rendezték, az aranyvalutára? Első sorban azért, mert az ezüst — rohamos és folytonos depreziatioja következtében — értékállandóságot, mely a jó pénz első követelménye, nem mutatott.

Az ezüst ára az 1873. év óta, folytonos ingadozás mellett,

¹⁾ Aug. Arnaudé: „La monnaie, le credit et le change.“ Paris 1909. (89. lap). Paritás alatt a pénz értékét más pénzben kifejezve értjük, tekintettel a pénzben foglalt törvényes finom éremmennyiségre.

²⁾ K. Helfferich id. m. 12. lap; Arnaudé id. m. 89. lap.

állandó hanyatlást mutatott.¹⁾ Mig 1873. előtt évtizedek hosszú során át az arany és ezüst értékviszonya átlag $1:15\frac{1}{2}$ volt, azaz 1 kg finom arany értéke megfelelt $15\frac{1}{2}$ kg finom ezüst értékének, addig 1892-ben, a valutareform megindulásánál az ezüst relatíója az aranyhoz már 23·72 volt, azaz 1 kg finom aranyért már 23·72 kg finom ezüstöt kellett adni. Az ezüst árhanyatlása — folytonos ingadozás mellett — egyre tart; 1909-ben az arany értékviszonya az ezüsthöz 1:39·71. Ebben az évben volt az ezüst árhanyatlása eddig a legnagyobb.

Az ezüst árának hanyatlását annak a londoni tőzsdén jegyzett világpiaci ára mutatja. Mig az 1873. évben egy Troy-unzia standardezüst ára $59\frac{1}{4}$ pence volt, addig 1892-ben $39\frac{13}{16}$ pence, 1902-ben $24\frac{1}{16}$ pence.²⁾ Az ezüst ára aranyban lévén kifejezve, természetes, hogy a fehér fém árhanyatlásában nemcsak annak depreciációja, hanem az arany értékgyarapodása is kifejezésre jut; mert az ezüst árhanyatlása nemcsak a fehér fém csökkenő értékét mutatja, hanem az arany értékének emelkedését, megdrágulását is, amelyből annál kevesebbet kell adni egy bizonyos ezüstmennyiségért, minél nagyobb az arany értéke.

Az ezüst árhanyatlásának oka részint és főképen az ezüst elértéktelenedése, részint, de kevesebb mérvben, az arany értékemelkedése.

Az ezüst fokozatos elértéktelenedése mindenképp előtti termé-

¹⁾ L. a jelen munkához csatolt „I. kimutatás”-t.

²⁾ 1 troy-font = 12 unzia (ounce, oz); 1 unzia = 20 pennyweight (dwt); 1 dwt = 24 grain. 1 troy-font = 373.242 gramm; 1 oz = 31.1035 gramm; 1 dwt = 1.555175 gramm. A standard-ezüst azon keverék finomsága, amelyből a pénzt verik. Egy troy-font standard ezüstben 11 oz, 2 dwt finom ezüst és 18 dwt keverék van. V. i. a standard-ezüst $\frac{87}{40}$ vagy $\frac{925}{1000}$ finomságú. A jegyzett egység a tőzsdén a Troy-ounce standard-ezüst, amely ezek szerint 28 77 gramm (28·7707395) finom ezüstöt tartalmaz. (Arnauné id. m. 34. lap; továbbá: Weninger Vincze: „Politikai Számítan.” Budapest 1875. 41. lap és 496 lap).

szetes folyománya volt annak, hogy az összes kulturállamok egyre-másra az aranyvalutára tértek át. Németország, Olaszország, a Skandináv-államok, Románia, majd Oroszország stb. mind az aranyat tették általános fizetési eszközzé és értékmérővé, az ezüst pedig csak korlátozott mennyiségben maradt forgalomban; az ezüst újabb kiveretését korlátozták, majd általában beszüntették. Az ezüst demonetisatioja következtében a kereslet a fehérfém után nem tartott lépést az egyre fokozódó kínálattal, amelyet nemcsak az ezüst emelkedő termelése, hanem az aranyvalutára áttért országok felszabadult ezüst-készletének értékesítése is táplált.¹⁾

Az ezüst depreciatioja, folytonos árhanyatlása és szüntelen értékingadozása következtében mind kevésbbé vált alkalmassá arra, hogy valutapénzül szolgáljon és mint ilyen, a nemzetközi gazdasági forgalom lebonyolításánál értékmérő legyen. Az ezüst értékének hanyatlásánál fogva, inkább csak másodlagos pénz szerepére lett utalva, hogy a helyi, belföldi csereforgalom lebonyolításának eszköze legyen. Az ezüst a nemzeti, az arany a nemzetközi értékgorgalomnak vált főkép eszközévé.

Az ezüst árhanyatlásának másik, bár alárendeltebb oka: az arany értékelkedése volt. Az arany értékének növekedésével vásárló ereje is növekedett, azaz ugyanazt az árut kevesebb arannyal lehetett megvásárolni. Minthogy az ezüst is áru gyanánt szerepel, az arany értékelkedése folytán ugyanazon ezüstmennyiség kevesebb arannyal, tehát olcsóbb áron volt megvásárolható. Az arany értékének növekedése²⁾ az aranyérc termelésének csökkenésére és az aranykereslet egyidejű növekedésére vezethető vissza.

¹⁾ E. v. Halle: „Die Weltwirtschaft.“ 1906. I. Teil. Leipzig 1906. (98. s. köv. lap).

²⁾ Arnould id. m. 51 s. köv. lapokon; továbbá: Robert Giffen: „Gold supply; the rate of discount, and prices“ (Essays in Finance. Second Series. Second Edition. London, 1887. 37. s. köv. l.); Kleinwächter: „Die Valuta-Regulierung in Österreich-Ungarn.“ (Zeitschrift für die ges. Staatswissenschaft. 1893. 470. lap).

Az arany értékingadozása sokkal kisebb, ritkább mint az ezüsté. Kitünik ez az aranyak o. é. jegyekben kifejezett árából. 1859—1891. évig terjedő időszakban, tehát a valuta rendezésének évét megelőző 33 esztendőben 100 aranyforint értéke o. é. frtban (a 20 frankos aranyárfolyam alapján) kifejezve 115·81 o. é. frt (1890. évben) és 120·79 o. é. frt (1883. évben) között ingadozott.¹⁾ Az ezüst ára tehát sokkal gyakoribb és nagyobb ingadozásoknak volt alávetve,²⁾ mint az aranyak o. é. jegyekben kifejezett ára.

Valutánk rendezése alkalmával — mind ezek szerint — csak is az aranyértéket lehetett alapul venni.

3. A relatió.

A valuta rendezésénél megoldásra váró problémák egyik legnehezebbike a relatió megállapítása volt. Vagyis annak eldöntése, hogy az osztrák értékű forint mennyit ér aranyban; más szóval egy osztrák értékű forintért mennyi aranyat kell adni az új valutapénzben kifejezve, tehát az aranyak mekkora súlya képezze a valutarendezésnél az o. é. forintnak az egyenértékét. A relatió megállapítása azért volt szükséges, mert minden, osztrák értékben vállalt kötelezettség az aranyvalutára történt átmenei után aranyban teljesítendő és az új valutapénzben a régi kötelezettséggel egyenlő belértéket kell szolgáltatni.

Az osztrák forint értékének megállapítása az aranyhoz viszonyítva igen kényes és nehéz gazdaságpolitikai és jogi kérdés volt. Az osztrák általános polgári törvénykönyv 988. és 989. §§-ai a valuta ércalapjának változtatásánál figyelembe nem jöhettek; mert midőn az előbbi szakasz úgy rendelkezik, hogy az érme belértékének megváltoztatása esetén a fizetés az érmének a kölcsön-

¹⁾ A valuta-ügyre vonatkozó statisztikai adatok. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1891. (52. lap).

²⁾ L. jelen munkához csatolt „I. Kimutatás“-t. Továbbá *Benedikt Moriz* felszólalását az osztrák valuta-enquétén. (*Stenographische Protokolle über die vom 8. bis 17. März 1892 abgehaltenen Sitzungen der nach Wien einberufenen Währungs-Enquête-Commission.* Wien, 1892. (17. lap).

nyújtás idejében fennállott belértéke arányában teljesítendő, a 989. §. szerint pedig, ha a visszafizetés idejében az illető érmék nincsenek forgalomban, úgy az adós a hitelezőt leginkább hasonló pénzdarabokkal oly számban és módon tartozik kielégíteni, hogy a hitelező a kölcsönnyújtás idejében szolgáltatott belértéket kapja vissza, e törvényszakaszok azonos érmeércre vonatkozó pénzláb és finomsági tartalom módosítását tartották szem előtt (amilyen eset a conventios vagy pengő forint helyébe 1859 január 1-én az o. é. frt léptetése volt, a midőn egy ezüstpénzlábról egy más, ugyancsak ezüstpénzlábra történt az átmenet) és nem vonatkoznak érc-alapváltoztatásra, tehát ezüstről aranyvalutára való átmenetre.¹⁾

Szorosan vett jogi szempontból az o. é. forintnak az az értékarány felelt meg, amennyit a pénzfint $\frac{1}{45}$ része, tehát $11\frac{1}{9}$ gramm tiszta ezüst aranyban ér. Mert — amint tudjuk — az 1857 szept. 19-i császári nyiltparancs 4. cikke értelmében, amely rendelkezést az 1867: XVI. t.-c. XII. cikke törvényesített hazánkban, az osztrák érték törvényes alapja az ezüst volt. Azonban — amint azt részletesen fejtegettük ²⁾ — az osztrák forintnak akár kiverve ezüst alakban, akár bankjegy vagy államjegy alakjában nagyobb forgalmi értéke volt, mint amennyi az általa képviselt ezüstmennyiségnek a világpiacon megfelelt; még pedig azért, mivel a magánosok számlájára való ezüstveretés megszüntetése és az államjegyek törvényes kontingentálása folytán pénzeszközeink csak az állami bányákból termelt ezüst kiveretésével, tehát csak esekély mérvben szaporodtak és így jóformán ugyanoly mennyiségű pénzeszköz szolgált az évek során egyre nagyobbodó forgalmi igények kielégítésére. A gyarapodó kereslet a pénzeszközök

¹⁾ L. e kérdésről: *F. Perl* id. ért. 37. lap; *Bunzl* id. m. 51. lap; *Paul Pacher*: „Die österreichisch-ungarische Währung.“ Leipzig, 1890. (83. lap); *Landesberger*: „Währungssystem und Relation.“ Wien, 1891. (160. lap); *Knies*: Das Geld. Berlin, 1885. 423. s köv. lap.

²⁾ L. *jelen m.* 45. s köv. lap.

íránt és az államhittel fokozatos megszilárdulása azt eredményezték, hogy az osztrák ezüst- és papirforint vásárlási ereje az alapjukat képező ezüstmennyiségnél nagyobb lett és ezzel az ezüstvaluta „hitelvaluta” jellegét öltötte magára. A forint értéke nem az alapját képező ezüstérc árától, hanem számos egyéb gazdasági tényezőtől (pénzeszközök szaporítása, pénzkereslet mérve, államhittel stb.) függött. Nyilvánvaló tehát, hogy a relatio megállapításánál a forint ezüstértékét figyelmen kívül kellett hagyni,¹⁾ mert az o. é. forintnak ezüstartalmánál nagyobb értéke alapján jogok és kötelezettségek keletkeztek. A forint értéke, ezüstartalma szerint, a ténylegesnél kisebb lett volna. Így pl. az 1891. évben egy 20 frankos aranyért osztrák értékben csak 9 frt 25 krt kellett adni, holott a kisebb értékű ezüstben annak ára 11 frt 19 kr. volt az ezüst és arany piaci ára, illetve paritása alapján.²⁾

A helyes kiindulópont a relatio megállapításánál nem a forint ezüstartalmának értéke az aranyhoz viszonyítva, hanem az volt, hogy a forintnak, mint hitelpénznek értéke milyen az aranyhoz. Vagyis az o. é. forint vásárlási erejét, amely annak forgalmi értékében jelentkezik, kellett aranyban megállapítani.

Erre támpontot a belföldi forgalomban találni nem lehetett, mert a belföldön az áruknak, személyes szolgáltatásoknak, ügyleteknek közvetlenül aranyban kifejezett értéke nincs.³⁾ A forint-

¹⁾ Lásd *Spitzmüller* id. m. 14. lap; *F. Perl*: „Zur Frage der Valuta-regulierung in Oesterreich-Ungarn.“ Zürich, 1887. (48. lap); *C. Bunzl* id. m. 55. és 56. lap; *I. Gruber* id. m. 15. lap; *Lukács László* felszólalását a valuta-enquéten. (A valuta-enquête naplója 1892. március 8—10. 128. lap).

²⁾ 100 ar. frt értéke o. é. frtban 116 frt volt 20 frankos aranyárfo-lyam alapján; 100 ezüstforint pedig 72.59 aranyforint volt. (Id. *Valuta-statisztikai adatok*. 52. és 55. lap).

³⁾ *Indokolás „a koronaérték megállapításáról” szóló törvényjavaslat-hoz*. Id. Képviselőházi Irományok. III. köt. 1892. (235. lap); továbbá *Neumann Ármin* beszéde 1892 július 12-én a képviselőházban (Az 1892 február 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Budapest, 1892.

nak aranyban kifejezett vásárlási erejét megállapítani csakis a nemzetközi váltóárfolyamok és a vertpénzek árfolyama segítségével lehetett.

Az 1869: XII. t.-c. 1. §-a értelmében vert 20 frank értékű 8 frtos arany sulya $\frac{2}{155}$ pénzfont, finomsági tartalma $\frac{900}{1000}$ (3. §.). Az aranyforint tehát nyolcadrésze a 8 frtos aranydarabnak (= 20 frankosnak). Egy pénzfont $\frac{2}{155}$ része 6·45160 gramm, ami egy 8 frtos arany bruttó-sulyával egyenlő, ez pedig a fenti finomsági tartalom mellett 5·80644 g. szinaranynek felel meg. Egy aranyforint tehát 0·72580 gramm finom aranyat képvisel.

A relatio megállapítása végett azt kellett már most kipuhatolni, hogy 0·72580 gramm finom aranyért osztrák értékben mennyit kell adni, illetve — ami ezzel egyértelmű — 100 aranyforintnak mennyi osztrák értékű forint felelt meg. Ez a 20 frankos arany árfolyama alapján könnyen volt megállapítható.

A vert pénzek árfolyama változik és mindenkor üzleti konjunkturák eredménye; de — bár nem tartósan — mesterségesen is befolyásolható annak alakulása. Ezért a relatio kipuhatolásánál, illetve a forint aranyban kifejezett vásárlási erejének megállapításánál nem lehetett egy bizonyos nap pillanatnyi árfolyamait alapul venni, hanem az árfolyamoknak hosszabb időre terjedő átlagát kellett keresni. Nem a napi árfolyam (Moment-Cours), hanem több évi átlagárfolyam (Durchschnitts-Cours) alapján volt a relatio megállapítandó.¹⁾ Ez az átlagos árfolyam

192. lap); *Gesetzentwürfe betreffend die Regelung der Valuta etc.* Wien, 1892. 436 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XI. Session 1892. Motive 11. lap.

¹⁾ Lásd Hegedűs Sándor felszólalását a képviselőház 1892 július 11-én tartott ülésén (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Ötödik kötet. Budapest, 1892. 163. lap); Széll Kálmán beszédét a valuta-enquêteen (A valuta-enquête naplója 1892 március 8—10. Kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest. 24. lap); Landesberger id. m. 172. s köv. lap.

volt hivatva az arany-agiót, vagyis az arany értéktöbbletének fokát az o. é. forinttal szemben fixirozni és ezzel az agiót a relatió útján állandósítani, stabilizálni.

Ugy jogi, mint gazdaságpolitikai szempontból döntő fontosságu volt az osztrák érték és az új aranyérték (a koronaérték) közti arálynak megteremtése, mert hiszen az új aranyparin fordult meg a jövő pénzegység vásárlási ereje.

Ha az o. é. forint az aranyhoz viszonyítva alacsonyan értékeltek, tehát magas agió állapittatik meg, úgy az o. é. forint viszonylag csekélyebb arany mennyiségnek felel meg és ily értelemben beszéltek „könnyű forint“-ról. A „nehéz forint“ az o. é. forint magas értékelését és alacsony aranyagió állandósítását jelentette, tehát viszonylag nagyobb aranytartalommal volt egyértelmű. A könnyű forint megállapítása az adósok érdekében állott, tehát nem annyira a gazdaságilag gyengébb elemeknek, amint az adósokat általában tekinteni szokás — hanem a jelzáloghitelt élvező dúsgazdag földbirtokosnak, az idegen tőkével dolgozó nagyiparosnak, nagyvállalkozónak, a cimletkibocsátó hatalmas pénzintézeteknek és a járadékkötvények kibocsátása folytán legnagyobb adósnak, az államnak, vagyis a gazdaságilag legerősebb tényezőknek javára szolgált. Mert ezzel a cimletek beváltása, az adósságok visszafizetése, az államjegyek bevonása kisebb értékűnek felvett új pénzben, tehát kevesebb arany mennyiséggel történhetik. (Igy pl. ha a relatió csak egy krajcárral állapittatik meg alacsonyabban, úgy ez az államra 312 millió frtnyi államjegy beváltásánál aranyra 3,120.000 frt megtakarítást jelentene). Viszont nem hagyható figyelmen kívül, hogy azt a gazdasági előnyt, amely az eladósodott földbirtokosra, a hitelt élvező nagyiparosra, vállalkozóra a könnyű forint megállapításával hárult volna, ellensúlyozta az, hogy saját szükségleteik fedezésénél viszont mint fogyasztóknak, a könnyű forint elfogadásával egyértelmű pénzértécsökkenés nyomában járó általános áremelkedést, tehát a drágaság terheit is viselniök kellett volna.

A nehéz forint mellett a hitelezők és az állandó illetményt élvezők (hivatalnokok, munkások) érdeke szólt; nemcsak a nagytőkés hitelező azonban, hanem a munkások, eselések, kishivatalnokok, apró megtakarításaikkal, a köz- és magánhivatalnokok illetményeikkel, az özvegyek, árvák nyugdíjaik és nevelési járu-léaikkal, a kisjáradékosok egész serege, mind mint hitelezők jelentkeznek. Mindezeknek érdeke az volt, hogy követeléseiket a régivel egyenértékűnek kijelentett olyan új pénzben kapják meg, amelynek aranytartalma a lehető legnagyobb. Más szóval, a hitelezők és állandó illetményt élvezők csoportjának az lett volna leginkább érdekükben, ha az o. é. forint az aranyforinttal (2 frank 50 centime) vétetett volna egyenértékűnek, amire azonban az árfolyamalakulásnál semmi támpontot találni nem lehetett, mert az 1879—1891. időszakban az o. é. forintnak elért legmagasabb árfolyamértéke 90·7 aranykrajcár (2·2675 frank) volt.¹⁾ Ez érdekesopontra nézve azonban a nehéz forint választása csak annyiban biztosította volna a jövedelmük nagyobb vásárlási erejével járó előnyöket, ha az így beálló könnyebb megélhetési viszonyok nem vezetnének lassankint munkabér-redukciókra.

Mindezek a körülmények azokat a törekvéseket igazolták, amelyek a relatió megállapításánál nem egyes gazdasági és társadalmi körök érdekeit tekintették irányadónak, hanem kizárólag azt, hogy az új pénzérték megteremtése minél kevesebb zavarral járjon a gazdasági szervezet életműködésében, tehát a tényleges birtok- és adóssági viszonyokban értékelődások lehetőleg elkerültesse- nek és a hirtelen árváltozásokból indokolatlan károk és érdemetlen nyereségek ne keletkezzenek.²⁾

¹⁾ A könnyű és nehéz forint kérdését szépen fejtegeti *Spitzmüller* id. m. 15. lap; továbbá *dr. Ludwig v. Mises*: „Die wirtschaftlichen Motive der österreichischen Valutaregulierung“ (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung 1907. 580. lap); *Alfred Ostersetzer*: „Währungswechsel und Aufnahme der Barzahlungen. I. Wien, 1892. 43. s. köv. lap.

²⁾ *Lotz* id. ért. 1292. lap; *Pacher* id. m. 84. lap.

Ezen elvi álláspont figyelembe vételével a relatió megteremtése céljából, 1879-től, az ezüst szabad veretésének megszüntetésétől, az o. é. frt önálló értékképződésének kiindulási pontjától, 1891-ig, tehát a valutarendezést megelőző évig terjedő időszakban megállapított a 8 aranyforinttal egyenértékű huszfrankos arany árfolyama alapján minden egyes óra nézve az átlagos aranyagió, vagyis 100 aranyforintnak ára osztrák értékben. Az így kiszámított 156 árfolyam átlaga szerint 100 aranyforint (250 frank) 118 frt 75 kr. osztrák értékben. A 156 árfolyam $118 \frac{3}{4}$ körül egyenlően oszlott meg, amennyiben 78 árfolyam magasabb, 78 pedig alacsonyabb volt ennél. A $118 \frac{3}{4}$ -en felüli árfolyamok közül $118 \frac{3}{4}$ frt és $122 \frac{1}{2}$ frt közé 38, a $123 \frac{3}{4}$ frt és 126 frt $81 \frac{1}{2}$ kr. közé 40 árfolyam esik. Ennélfogva az átlag inkább a $118 \frac{3}{4}$ frt fölé hajlott.¹⁾ Egyfelől ezért, de másfelől, hogy a régi érték az újra tört számok elkerülésével legyen átszámítható, az átlagos árfolyam felfelé 119 frtra kerekített ki. Indokolta e kikerekítést az a körülmény is, hogy az aranyagió, mely 1891-ben átlag 16 % körül mozgott (100 arany frt ára 116 o. é. frt volt), tehát jelentékenyen a relatió által állandósított agió alatt maradt, 1892-ben fokozatos emelkedést mutatott és a valuta javaslatok benyújtásakor 1892 május 14-én már csaknem a napi árfolyamnak felelt meg.²⁾ Ez az emelkedés részben a törvényjavaslat benyújtása előtt köztudomásra jutott relatióparitás megállapítása nyomán keletkezett üzérkedésre, részben a kormányoknak a valuta-rendezés céljaira szükséges aranyvásárlásaira volt visszavezethető, amely előreláthatóan vonta maga után az agió emelkedését.³⁾ Minthogy továbbá kívánatos volt, hogy az új értékre való

¹⁾ Id. *törvényjavaslat* indokolása 236. lap.

²⁾ *Spitzmüller* id. m. 17. lap.

³⁾ *Wekerle* pénzügyminiszter 1892. július 11-én mondott képviselőházi beszédében hangsúlyozta, hogy a relatio megállapítására semminemű megteremtési befolyást nem gyakoroltunk; a kormányok aranyvásárlásai 1891. októberben be lévén fejezve, az azóta szünetelő vásárlások a relatio alakulására

átmenet a közgazdaság minden megzavarása nélkül menjen végbe, ez pedig csak úgy volt biztosítható, ha az áttérési érték nemcsak a jog és méltányosság követelményeinek, hanem a tényleges viszonyoknak is megfelel, a reláció által stabilizált agió az átmenet idejében fennállott árfolyamtól lényegesebben el nem térhetett, amely követelmény szempontjából az agió említett emelkedése kedvező volt.

A reláció megállapítása 119-es árfolyamban azt jelenti, hogy 100 aranyforint 119 o. é. frtot ér, más szóval, hogy egy o. é. frt-ért 84 aranykrajcárt kell adni, azaz 2 frank 10 centimet, azaz 0·85 márkát.¹⁾ Egy aranyforint 0·72580 gramm finom aranyat képvisel, tehát egy o. é. forint $(72\cdot580/119 =) 0\cdot609$ gramm tiszta aranytartalomnak felel meg. Az új valutarendszerben tehát egy osztrák értékű forintnak 0·609 gramm tiszta arany képezi az egyenértékét.

A reláció megállapításával elértük azt, hogy az osztrák forint — melynek értéke a szabad ezüstveretés beszüntetése és az államjegykibocsátás kontingentálása következtében a gyarapodó forgalomban egyre emelkedett — értékében ne növekedjék, mert az o. é. frtnak megfelelő pénzegység szerves kapcsolatba került

befolyással nem lehettek. (Id. *Képviselőházi Napló*. 168. lap). A pénzügy-miniszternek ez a kijelentése nincs ellentétben álláspontunkkal; a kormányok szerintünk sem azért vásároltak aranyat, hogy ezzel az agiot mesterségesen emeljék és a megállapított relatiohoz közelebb hozzák, hanem körültekintésre mutatott a relationak felfelé történt kikerekítése, mert a valutarendezéshez nélkülözhetetlen aranyállomány beszerzése előreláthatóan az aranyagio emelkedésére vezetett, amire a kormányoknak számítani is kellett. A bel- és külföldi spekuláció pedig a már előre ismert relacio folytán szintén előmozdította az aranyagio emelkedését. (L. még *Wekerle* felszólalását a valuta-enquêten. id. m. 168. lap).

¹⁾ *Hieronymi Károly* már a valuta-enquêten az új aranyforintot 84—85 aranykrajcárban tartotta megállapítandónak (id. *Napló* 37. lap); *Lánczy Leo* 84 aranykrajcárban (u. ott 87. lap); *Mattekovits Sándor* is (u. ott 119. lap).

a világpiacon aranyérmével és így az aranyérmék érték hullámzásainak vált részesévé.

A 19%-os aranyagio állandósítása, illetve a választott reláció — amint azt az azóta eltelt tizenhét évi tapasztalat alapján mondhatjuk — a gazdasági forgalomban semmi lényeges, kimutatható zavart elő nem idézett és valutánk értékállandóságát e paritás alapján biztosíthattuk.

A koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII. t.-c. a relációról közvetlenül nem intézkedik. Az o. é. frt és a korona közötti értékarány azonban megállapítható a 3. §-ból, amelynek rendelkezése szerint egy kilogramm finom aranyra 3280 korona esik és a 10. §-ból, amely szerint az ezüst egyforintos két koronával egyenlő. Mert az itt megállapított pénzláb szerint egy koronára 0.304878 gramm finom arany esik, tehát a két koronával egyenlősített o. é. forintra 0.609756 gramm, ami a 0.72580 gramm finom aranyat képviselő aranyforinthez viszonyítva 119.032 %-os relációnak felel meg.

4. A pénzegység, a pénzláb és az érmerendszer.

A valutareform kiinduló pontja annak megállapítása volt, hogy mennyi arany mennyiség lép új pénzegység gyanánt a régi pénzegység, vagyis az o. é. forint helyébe.¹⁾

Az az értékarány, amelyben az új pénzegység a korábbihoz áll — amint tudjuk — a relációban jut kifejezésre.

A reláció eldöntésével jutunk a pénzegység fogalmához. Mert, ha — a reláció szerint — 100 aranyforint = 119 o. é. frt és egy aranyforint törvényes finom arany súlya 0.72580 gramm, akkor egy o. é. forint 0.609 gramm tiszta arany súllyal egyenlő; ennek a fele „korona“ elnevezés alatt lett az új valutarendszer egysége. (1892: XVII. t.-c. 1. §.) Vagyis az o. é. forint helyébe az o. é. forint felének aranyban megállapított egyenértéke lépett pénzegység gyanánt. A korona tehát nem valamely már fenn-

¹⁾ A pénzegység kérdését legbővebben tárgyalja Földes akadémiai díjjal kitüntetett két dolgozata: „Megjegyzések a pénzegység kérdéséhez“ és „Pénzegység és árák“ (Kölg. ztd. Értékeztet. I. 182. és 196. l.).

álló pénzláb segítségével, hanem közvetlenül a relatio alapján állapítottatott meg.

Amidőn eldöntetett, hogy egy o. é. forint 84 aranykrajcárral egyenlő, ezzel eldölt az is, hogy az új pénzegység (a régiek a fele) nem lehet sem a frank, sem a márka, mert negyvenkét aranykrajcárban több aranytartalom van, mint egy frankban és kevesebb, mint egy márkában. Az új pénzegységnek, illetve számítási egységnek indokolt volt külön nevet adni, mert más arany mennyiséget képviselt, mint a frank vagy a márka. Ha az árfolyamok alapján a relatio szerint pl. egy o. é. frt egyenlő lett volna 2 frankkal, akkor a frank elfogadható lett volna pénzegységnek új valutarendszerünkben is, mert a frankban foglalt arany mennyiség megfelelt volna az o. é. frtben foglalt arany mennyiség felének. Ha ellenben a korona helyett franknak neveztük volna az új pénzegységet, úgy — mivel ez nagyobb arany mennyiséget képviselt a franknál — a komplikált átszámítás a belforgalomban sok zavarra és főleg az alsó néposztálynál károsodásokra vezetett volna.

A pénzegység megállapításánál egyébiránt nem a külforgalom szempontjait kell figyelembe venni, hanem csak a belforgalom érdekeit,¹⁾ mert a nemzetközi forgalomban nem a pénzegység fontos, hanem az értékegység, amely az ércalapú azonosságában jut kifejezésre. A nemzetközi forgalomban az érintkezést nem a pénzrendszer azonossága, hanem a valutaférfi közössége segíti elő; az értékegység alárendelt jelentőségű, nemcsak azért, mert ennél egyszerű számvetéssel könnyű az egységes alapot megállapítani (1 korona = 1.05 frank = 0.85 márka), hanem mert a nemzetközi tartozások kiegyenlítésénél nem a nemesérc, hanem a váltók, chequek, átutalások, szelvények stb. játszzsák a legfőbb szerepet. Már pedig a nemzetközi váltóknak, a pénzegy-

¹⁾ L. Lukács László felszólalását a valuta-enquêten (id. m. 130. lap) és Neumann Ármin beszédét a képviselőházban 1892 július 12-én (id. h. 194. lap).

ség azonossága esetében is megvolnának a fizetési mérleg alakulásától függő hullámzásai.¹⁾ A koronának, mint pénzegységnek megállapítása ebből a szempontból is teljesen megfelelt a követelményeknek, mert a belforgalomban — ami az alsóbb néposztály széles rétegeit tekintve a legfontosabb — az átszámítás a régi pénzegységről az újra a legegyszerűbb és semmi nehézséggel nem jár, mert a kettővel való szorzás adja az o. é. frtnak megfelelő koronát, míg a kettővel való osztás a koronának megfelelő o. é. forintot és így minden töredékrész nélkül tértünk át a belforgalomban az új pénzrendszerre. A töredékrészekkel való számítás a nemzetközi értékforgalom lebonyolításánál részes nagykereskedők, bankárok stb. pedig minden nehézség nélkül elvégezhetik. Az új egység minden kimutatható károsodás elkerülésével terjedt el a népesség legkevésbé művelt rétegeiben is, éppen az átszámítás könnyűségénél fogva.

A koronának elfogadása számítási egységül a kis pénzegységgel összekötött előnyöket is biztosította közgazdaságunknak, amennyiben — bizonyos lélektani szempontból — a kis számítási egység a takarékosági hajlamot és a pénz megbecsülését főleg az egyszerűbb, műveletlenebb néprétegekben előmozdítani, fejleszteni alkalmas. Továbbá, ha a pénzegység kicsiny, akkor annak százados felosztásával nyert legkisebb számítási egység az érték legcsekélyebb árnyalatának kifejezésére is alkalmas. A korona száz fillerre oszlik. (1892: XVII. t.-c. 1. §.) Egy fillér kisebb érték kifejezésére szolgál, mint egy krajcár, vagyis a nagyobb pénzegységet jelentő forint századrésze.²⁾

¹⁾ A külföldi tartozások kiegyenlítési módjairól l. részletesen *Fellner F.*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.” Budapest 1908. (21. s. köv. lapok).

²⁾ Lásd *Láng Lajos* beszédét a képviselőházban 1892 július 13-án a kis pénzegység érdekében (id. *Napló* 219. lap) és *Carl Menger*: „Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn. Jena, 1892. (56. s. köv. lap) a kis pénzegység ellen.

A relatió megállapításával eldőlt a pénzláb kérdése is, vagyis a pénzegységeknek az a száma, amely a valutafémből az alapsúlyra esik. Mert, ha egy aranyforint az 1869: XII. t.-c. 3. §-a alapján 0.72580 gramm finom arany súlylyal bir, akkor — a 119.032 %-os relatió szerint — egy o. é. forintnak, vagyis két koronának 0.609756 gramm finom arany felel meg, egy korona tehát 0.304878 gramm finom aranyat képvisel. Tehát egy kilogramm finom aranyra 3280 korona esik.

A törvény az itt kifejtettek alapján a következőképen rendelkezik: „A pénzverés alapsúlya a kilogramm és ennek tizedes részei.“ (2. §.). „Az értékpénzt képező arany-érmék 900 ezredrész arany és 100 ezredrész rezet tartalmazó ötvözetből veretnek. Egy kilogramm ötvözött aranyra 2952 korona, következésképp egy kilogramm finom aranyra 3280 korona esik.“ (3. §.).

A pénzláb a nyerssúly alapul vételével van megállapítva, mert ez megkönnyíti az érmeforgalmat és a szintén nyerssúly alapján darabolt érmekre való átszámítást. De a törvény a pénzlábat finomsúly-kilogrammban is kifejezi, ami viszont megkönnyíti az átszámítást a finomsúly alapján megállapított pénzláb szerinti érmékre. A törvényes pénzláb szerint, tekintettel arra, hogy egy kilogramm finom aranyra 3280 korona esik, ennél fogva egy koronának finom súlya $(\frac{1000}{3280}) = 0.304878$ gramm. Egy kilogramm finom arany nál $\frac{160}{1000000}$ gramm számszerű hiány mutatkozik, ami gyakorlatilag abban nyilvánul, hogy a tiz-, illetőleg huszkoronás és százkoronás aranydarabok kiveretése után minden kilogramm finom arany nál a törvény szerint megkövetelt és a tényleg elhasznált finom arany mennyiség közt $\frac{160}{1000000}$ gramm eltérés lesz, illetve ennyi marad fenn. A frankrendszer nál $\frac{278}{1000000}$, a márkarendszernél $\frac{169}{1000000}$ gramm marad vissza kilogrammonként.¹⁾

Az 1892: XVII. t.-c. 4. §-a és az ezt kiegészítő 1907: XLVII.

¹⁾ Id. törvényjavaslat 238. lap.

t.-c. 1. §-a a kuráns vagy folyópénz (országos érme, értékpénz) veretését szabályozza. Ösmeretes,¹⁾ hogy a kuránspénzt mindenki korlátlan összegben köteles fizetésül elfogadni annak névértékében; éppen ezért annak névértéke és belértéke kell, hogy azonos legyen. Valutarendszerünk alapját az arany képezi, ennél fogva az értékpénzt aranyból verik. A fent említett törvényszakaszok szerint arany-értékpénzül száz-, husz- és tizkoronás érmék veretnek. Egy kilogramm ötvözött aranyból 29·52 százkoronás, 147·6 huszkoronás, illetőleg 295·2 tizkoronás, tehát egy kilogramm finom aranyból 32·8 százkoronás, 164 huszkoronás, illetőleg 328 tizkoronás aranyérme veretik. A huszkoronásnak nyers sulya 6·775067, finom sulya 6·09756 gramm, a tizkoronás nyers sulya pedig 3·3875338 és finom sulya 3·04878 gramm. Végül a százkoronásnak nyers sulya 33·8753387 gramm, finom sulya pedig 30·4878048 gramm. Kuránspénzünk suly tekintetében a márka és a frank között foglal helyet; mert a tizfrankos finom sulya 2·90322 gramm, nyers sulya 3·225180 gramm, tehát a tizkoronásnál könnyebb, míg a tizmárkás finom sulya 3·58423 gramm, nyers sulya ellenben 3·9824771 gramm, ennél fogva a tizkoronásnál nehezebb.

A tizkoronásnál kisebb aranyérme veretésére nincs szükség, sőt az célszerűtlen volna, mert eltekintve a nehézkes kezeléstől, minél kisebb az érme, viszonylag annál inkább kopik és a veretés is költségesebb. A Németbirodalomban, ahol az 1871 december 4. érmétörvény 1. §-a értelmében egy font finom aranyból 139·5 darab aranyérmét vernek, éppen azért, hogy a pénzverde a pénzítés végett beszolgáltatott egy font finom aranyat teljes mennyiségében vert érmékben adhassa vissza, e kerek kiegyenlítés érdekében nem ugyan magánosok számlájára, hanem a birodalom számlájára, 5 márkás aranyakat is verettek (az 1873 július 9. érmétörvény 2. §-a alapján), de ezeket a célszerűtlen ötmárkás ara-

¹⁾ L. jelen munka 36. lap.

nyakat az 1900 június 1. törvény 1. §-a forgalmon kívül helyezte. Nálunk a tizkoronásnál kisebb érmék veretésére már azért sincs szükség, mert pénzlábunk szerint a finom súly szerinti kilogramm kerek számu érméket ad ugy a huszkoronásoknál (164 darabot), mint a tizkoronásoknál (328 darabot.)

Az értékpénz természetéből folyó követelményt valósít meg az 1892: XVII. t.-c. 6. §-a, amidőn elrendeli, hogy: „Az érmék veretésénél követett eljárás által a finomság és a súly tekintetében a teljes pontosság biztosítandó.” Ezzel a rendelkezéssel van elérve az értékérmék névértékének és belértékének az azonossága. Az állam az értékérmék kiveretésén nem nyereszkeskedhetik. Minthogy azonban érmétechnikailag lehetetlen, hogy minden egyes érmének a törvényt szabta finomsági tartalma és sulya legyen, a törvény az egyes érmék veretésénél megengedhető eltérés mérvét a súlynál kétezredrészben, a finomságnál egyezredrészben állapítja meg. „Amennyiben az egyes érménél teljes pontosság nem érhető el; oly eltérés fölfelé vagy lefelé meg van engedve, amely a súlyban kétezredrész, a finomságban egyezredrész nem halad meg.” (6. §.) A százkoronásoknál ezen eltérés mérve kisebb, amennyiben az ugy a súlyban, mint a finomságban egyezredrész nem haladhat meg (1907: XLVII. t.-c. 1. §.); még pedig a remedium azért kisebb, mert nagyobb érmék veretése nagyobb pontossággal eszközölhető. Az érmék veretésénél megengedett eltérés (remedium tolérance) az érmék forgalomba hozatala előtt állapittatik meg.

Nem tévesztendő össze ezzel a már forgalomban lévő értékérmék súlyának megállapítása, amiről az 1892: XVII. t.-c. 7. §-a rendelkezik.¹⁾ Az érmék ugyanis a forgalomban folyton vesztenek súlyukból. Kopnak a rendes használat folytán vagy pedig nem a rendes kopás, hanem egyéb körülmény (véletlen vagy

¹⁾ Lásd e kérdésekről: *Knies*: „Das Geld.“ Berlin, 1885. 413. s köv. lap; továbbá id. *javaslat* 238. s köv. lap; id. *Gesetzentwürfe* 14. s köv. lap.

szándékos rongálás) következtében szenvednek súlyveszteséget. Az általános érmeforgalom rendjének érdekében a törvény meghonosította a „forgalmi súly“-t (Passirgewicht), amely a teljes súlynak azt a hányadát jelenti, amelylyel ha valamely különben ép érme még bir, ez teljes értékű érme gyanánt fogadandó el. A törvény a huszkoronás forgalmi súlyát 6·74 grammban, a tizkoronásét 3·37 grammban, a százkoronásét pedig 33·8 grammban állapítja meg. A forgalmi súly a százkoronásnál azért van viszonylag némileg magasabban felvéve, mert ennek kopása — az érme nagyságánál s forgalma lassubb voltánál fogva — csekélyebb.¹⁾ „Oly aranyérmék, amelyek a rendes forgalom folytán megfogynak, de a forgalmi súlyt még elérik, az állami és más közpénztáraknál, valamint a magánforgalomban is, minden fizetésnél teljes súlyúakként fogadandók el. Oly aranyérmék ellenben, amelyek hosszas forgalom és kopás folytán súlyukból annyit vesztek, hogy a forgalmi súlyt nem érik többé el, az állam költségére, beolvasztás végett bevonatnak. E végből az ily kopott aranyérmék minden állami és egyéb közpénztárnál mindig teljes névértékben fogadandók el s a m. kir. központi állampénztár útján a m. kir. pénzverdébe szállítandók. Ha az állami és egyéb közpénztárakhoz oly érmék kerülnek, amelyek súlyukban nem a rendes forgalom folytán, hanem egyébként fogytak meg: azokat az állami és egyéb közpénztárak a finomsági tartalmuknak megfelelő érték megtérítése ellenében, tekintet nélkül névértékükre, bevonják s a fönnbbieket szerint átveretik.“

A törvény ezen rendelkezéséből következik, hogyha az érmék nem természetes használatuk folytán vesztek súlyukból, azok pusztán ezen tényről fogva már nem forgalomképesek, még ha

¹⁾ Indokolás „a koronaérték megállapításáról szóló 1892. évi XVII. törvénycikk további kiegészítéséről“ szóló törvényjavaslatához. (Az 1906. évi május 19-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XI. kötet. Budapest 1907. 486. lap).

a súlyveszteségük oly jelentéktelen is, hogy az érmék a forgalmi súlyt el is érik; az ily érméket a magánforgalomban senki sem köteles elfogadni, azok hivatalból bevonandók és nem a névértékük, hanem csak a tényleg meglévő aranyértékük térítendő meg. Az ilyen kényszerbevonás esetében beálló kár teljesen az érmebirtokost éri. Ellenben ha rendes kopás folytán vesztenek az érmék súlyukból, de a kopás oly csekély, hogy az érmék a forgalmi súlyt elérik, úgy azok a forgalomban maradnak és minden fizetésnél teljes súlyúaknak fogadandók el; ha viszont a kopás folytán az érmék a forgalmi súlynál kevesebbet nyomnak, a magánforgalomban ily érméket senki sem köteles elfogadni, de az állami és egyéb közpénztárak azokat teljes névértékükben bevonják. A rendes kopás esetében tehát az érmebirtokost soha kár nem érheti, mert ha a kopás csekély, úgy az érmék forgalomképesek maradnak, ha nagy, úgy teljes névértékük megtérítése ellen vonatnak be.

A forgalmi súly intézményi biztosításával az állam elejét veszi az aranyérmék, tehát a kuránspénzek elértéktelenedésének, amelyeknek belértéke minden egészséges pénzrendszerben kell, hogy a névértéknek megfeleljen. Az ércértékükben veszített érmék a közbizalom, a publica fides hiányánál fogva káros hatásukat első sorban a nemzetközi váltóárfolyamra éreztetnék és egymaga ez a körülmény is már indokolja az értékérmék anyagának ép-ségben tartásával az államkinestárra háruló periodikus áldozatok szükségességét. De az érmerendszernek ép-ségben tartását az állam — saját számlája terhére — el sem kerülheti. Mert ha az érmék sokáig maradnak forgalomban a szenvedett súlyveszteségük után is, úgy mind nehezebb a súlyhiány okát megállapítani és ugyanazon érméknek egymás közt is különböző értékük keletkeznék, az értékesebbek (teljes súlyúak) külföldre szivárognának és végre is előállana a beváltás szüksége, tetemes pénzügyi áldozattal, a közgazdaságot ért veszteség elszenvedése után.

A 20 és 10 koronás arany-értékpénzekén kívül a törvény 9. §-a megengedi, hogy az 1868: VII. t.-c. 2. és 3. §§-ának megfe-

lelőleg aranyak kereskedelmi értékül továbbra is veretessenek, mert irántuk, minthogy a keleten (a Balkánon) forgalomban vannak, folyton van kereslet és helyenkint a számítási egységet is képezik. Ez érték (Dukaten) veretését kereskedelmi érdekeink teszik kívánatossá.

Ellenben, hogy koronaértékrendszerünk aranyérméi minél nagyobb elterjedést nyerjenek, az 1869: XII. t.-c. alapján forgalomba hozott nyolc- és négyforintos aranyérmék (20 és 10 frankosok) többé nem veretnek. Hogy a 8 és 4 frtos aranyak veretésének beszüntetése által a forgalom fennakadást ne szenvedjen és az aranyforintra szóló kötelezettségek a koronaérték aranyérméiben legyenek teljesíthetők, szükséges volt, hogy az aranyforintokban megállapított szolgáltatások egyenértéke oly értékben állapíttassék meg, amilyen érték veretése és a belértéknek megfelelő áron való megszerzése akadályokba nem ütközik.¹⁾ Ezért az 1892: XIX. t.-c. 1. §-a szerint oly fizetési kötelezettségek, melyek tényleg magyar vagy ausztriai aranyforintokban teljesítenedők, az adós választása szerint koronaértékbeli aranyérmékben is teljesíthetők. Ily fizetéseknel 42 magyar vagy ausztriai aranyforint a koronaértéknek aranyérméiben 100 koronával számítandó egyenlőnek (1892: XIX. t.-c. 2. §.). E rendelkezések a határvámfizetéseknel is alkalmazandók (3. §.), mert a vámdíjak aranyban fizetendők, a vámtarifa tételei pedig ennélfogva aranyforintokra szólnak.

A törvény tehát az adós választására bizza a fizetés teljesítését aranyforintosokban, vagy pedig aranykoronásokban, ami azért helyes rendelkezés, mert az 1892: XVII. t.-c. 9. §-a csak az aranyforintos értéknek veretését szüntette be, de nem intézkedett az aranyforintosok bevonásáról, meg kellett tehát védeni az adóst

¹⁾ Indokolás „az aranyforintra szóló kötelezettségeknek koronaértékbeli aranyérmékben való teljesítéséről” szóló törvényjavaslathoz. (*Az országgyűlés képviselőházának irományai.* III. kötet, 1892. 266. lap).

azon veszélylyel szemben, hogy az aranyforintos érméket, amelyek többé nem veretnek, korlátozott mennyiségükön alapuló agióval legyen kénytelen beszerezni, annival is inkább, mert nemcsak az állam fizetési kötelezettségeinek egy része szólt aranyforintokra, hanem az aranyforintokra szóló szerződések a magánforgalomban is jelentékeny szerepet játszottak.

Mig tehát az 1869: XII. t.-c. értelmében vert, de többé nem szaporítható 8 és 4 frtos aranyoknak a koronaérték érméit helyettesítő fizetési ereje van, addig az 1868: VII. t.-c. 2. és 3. §§-ai alapján vert és az 1892: XVII. t.-c. 9. §-a szerint továbbra is verhető kereskedelmi érméknek, a koronaérték érméit helyettesítő fizetési ereje nincs, amit az 1899: XXXVI. t.-c. 11. §-a is deklarál.

Az aranyvalutával bíró országokban a kisebb értékek kifejezésére hivatott alsóbbrendű érméknek, a váltópénzeknek fontos szerepe van. Ezért gondoskodott az 1892: XVII. t.-c. 11. §-a értékpénzt (kuránspénzt) nem képező, azt csak helyettesítő és az érmerendszer kiegészítő részeit képező érmék veretéséről is, amiddön elrendelte ezüst-egykoronások, nikkel huszfilléresek és tízfilléresek, végül bronz-kétfilléresek és egyfilléresek veretését. Az 1899: XXXII. t.-c. értelmében ötkoronás ezüstérmék is veretnek. Mindezek az érmék nem valutaérmék, hanem ezeknek csak helyettesítői.

Az egykoronások 835 ezredrész ezüstöt és 165 ezredrész rezet tartalmazó ötvözetből veretnek. Egy kilogramm ötvözött ezüstből 200 darab egykoronás veretik. Az egykoronás súlya tehát 5 gramm. (1892: XVII. t.-c. 12. §.) A törvény által megengedett eltérés (remedium) fölfelé vagy lefelé, finomságban $\frac{3}{1000}$ rész, súlyban $\frac{10}{1000}$ rész.

Az ötkoronások 900 ezredrész ezüstöt és 100 ezredrész rezet tartalmazó ötvözetből veretnek. Egy kilogramm ötvözött ezüstből 41 $\frac{2}{3}$ darab ötkoronás veretik. Az ötkoronás súlya tehát 24 gramm. A törvény által megengedett eltérés az ötkoronások veretésénél fölfelé vagy lefelé, finomságban $\frac{3}{1000}$ rész, súlyban $\frac{5}{1000}$ rész. (1899: XXXII. t.-c. 2. §.)

Látható a törvényes rendelkezésből, hogy az ötkoronás ötvözetének finomsága meghaladja az egykoronását és egyenlő az ezüst egyforintos ötvözetével. Az ötkoronás sulya az ötvözet finomságával kapcsolatosan meghatározza az ötkoronásnak sulyszerinti értékarányát a koronaérték aranyérméihez. Ez az értékarány 14:16:1. Az egykoronásoké 13:69:1. Az ezüstforintosoknak a korona-pénzláb szerinti értékaránya az aranyhoz 18:22:1. (Mert egy kilogramm finom ezüsből 90 ezüstforintot vernek, egy kilogramm finom arany pedig 3280 K = 1640 frt). Az ötkoronás beltartalma szerint tehát értékesebb öt darab egykoronásnál, de kevesebb ezüsttartalma van, mint 2 ½ ezüstforintosnak.

Az egykoronások és az ötkoronások — mint értékpénzt nem képező és névértéküknél kisebb belértékű érméknek az lévén hivatása, hogy kisebbszerű, aranyban nem teljesíthető fizetésekre szolgáljanak — csak korlátolt fizetési erővel bírnak, amennyiben a magánforgalomban senki sincs kötelezve egykoronásokat ötven korona, (a finomabb ötvözetű) ötkoronásokat kétszázötven korona összegben tul, fizeteskép elfogadni, de minden állami és egyéb közpénztárnál korlátlanul elfogadandók fizetésül névértékükben. (1892: XVII. t.-c. 19. §. és 1899: XXXII. t.-c. 5. §.) Azonkívül ezek az érmék a váltópénztáraknál kívánatra értékpénz (kuránspénz) ellen beváltatnak. Az államnak ez a beváltási kötelezettsége azért volt megállapítandó, hogy a forgalomban az, aki napi bevételeit kisebb és belértékénél nagyobb névértékű, tehát rosszabb pénzdarabokban kapja, de kiadásait, nagyobb tartozásait, értékesebb aranypénzben (értékpénzben) kénytelen fedezni, meg ne károsodjék.

Az átlukasztott, meghamisított, vagy az olyan egy- és ötkoronás érmék (és egyéb váltópénzek), amelyeknek sulya máskép, mint a rendes forgalom folytán kevesbbedett, nem váltandók be, hanem minden megtérítés nélkül bevonandók; ellenben, ha a hosszas forgalom és a kopás következtében sulyukban, vagy felismerhető voltukban nagyobb mérvben szenvedtek, az állami és

egyéb közpénztárak által fizeteskép vagy átváltás végett elfogadandók. (1892: XVII. t.-c. 20. §. és 1899: XXXII. t.-c. 5. §.)

A nikkel-érmék tiszta nikkelből veretnek. Egy kilogramm tiszta nikkelből 250 huszfilléres és 333 tizfilléres veretendő. (1892: XVII. t.-c. 15. §.) A huszfilléres sulya e szerint 4, a tizfilléresé 3 gramm. Egy kilogramm sulyu huszfilléres nikkelérmék névértéke 50 korona, ugyanily sulyu tizfilléres nikkelérmék névértéke pedig 33 korona 30 fillér.

A bronzérmék ötvöze 95 rész rezet, 4 rész ónt és 1 rész horganyt tartalmaz. Az ötvözet egy kilogrammjából 300 darab kétfilléres, vagy 600 darab egyfilléres veretendő. (1892: XVII. t.-c. 17. §.)

Az egy- és ötkoronások, a nikkel- és bronzérmék kizárólag az állam számlájára veretnek, ami természetes, mert sem az ezüst, sem a nikkel, sem a bronz a valutafém és az ezüst-, nikkel- és bronzérmék belértéke kisebb, mint a névértéke. Ugy az egy- és ötkoronások, valamint a nikkel- és a bronzérmék veretése kontingentálva van, amennyiben nikkelérmék 24 millió korona összegig veretendők (1907: X. t.-c. 1. §.), a bronzérmék összege pedig 7.800.000 koronát nem haladhat meg (18. §.), az ezüst egykoronások 60 millió korona összegben (14. §.), az ötkoronások pedig 38.400.000 korona összegben veretendők. (1899: XXXII. t.-c. 4. §. és 1907: XLVII. t.-c. 3. §.)

A mindennapi, belföldi kis forgalom lebonyolítására hivatott váltópénzek veretésének és fizetési erejének korlátozása azért szükséges, mert ha a szükséglet túlhaladó mérvben kerülne a váltópénzek forgalomba korlátlan fizetési erővel, akkor azoknak fizetési ereje csökkenne, elértéktelenednének, amely értékesökkenés e váltópénzeknek belső, ércértékéig is súlyedhet. Azt, hogy a forgalom váltópénzzel túl van telítve, gyakorlatilag az állam megállapíthatja abból, hogy az állampénztárban a vál-

tópénzkészletek nagyon felhalmozódnak.¹⁾ A korlátolt fizetési erővel felruházott váltópénzek óvatos forgalomba hozásával a szükségelt váltópénzmennyiség gyakorlatilag tehát könnyen megállapítható, mert ha a szükségleten tulmenő mennyiségben kerülnek a váltópénzek forgalomba, a magánosok az elfogadási kötelezettségen tulmenő összegeket visszautasítják, azok tehát értékpénzre való beváltás végett az állampénztárba folynak és ott összehalmozódnak, a tulkibocsátás jeléül. Minthogy pedig az állam a váltópénzek kiveretését és kibocsátását kezében tartja, azok forgalmát a szükséglethez mérten szabályozhatja és az érme-rendszer rendjét fentarthatja.

A forgalomban a koronaértékre szóló ezüstérméknek az a feladata, hogy kitöltsék az ürt a tulajdonképeni váltópénz és az értékpénz közt; míg a 24 millió koronányi nikkelérmék az o. é. 20 és 10 krajcáros ezüst váltópénzt, a 7·8 millió koronányi bronzérmék az o. é. 4, 1, és $\frac{1}{2}$ krajcárosokat voltak hivatva pótolni és azok bevonása mellett bocsáttattak ki.

Tudjuk,²⁾ hogy a monarchiában 1857—1891 végéig 45,278.707·85 o. é. frtnyi ezüst-váltópénz³⁾ és 14,873.637·39 o. é. frtnyi réz-váltópénz veretett és igen valószínű, hogy 1891 végén csaknem az egész kivert összeg tényleg forgalomban is volt és ez a váltópénz-mennyiség a forgalmat nem terhelte, sőt inkább abban hiány volt észlelhető. Tekintettel arra, hogy az 1892: XVIII. t.-c.-be foglalt és a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött szerződés

¹⁾ *Freiherr von Myrbach* (Gutachten über die Fortführung der Valuta-Reform in Oesterreich, Wien, 1896. 164. lap); *G. F. Knapp*: „Staatliche Theorie des Geldes.“ Leipzig 1905. (167. lap).

²⁾ *L. jelen munka* 29. lapon a táblázatot.

³⁾ „A koronaérték megállapításáról“ szóló törvényjavaslat indokolása (id. helyen 244. lapon) tévesen állapítja meg ezt az összeget 38,134.656·15 frtban.

IX. cikke és az 1907: XI. t.-c. 1. §-a szerint mindkét államban mindössze 80 millió korona összegben kontingentáltatott a nikkelermékek veretése, 26 millió koronában a bronz-érméké; a X. cikk alapján pedig ez érmék kibocsátásának összege a monarchia két állama között 30:70 arány szerint osztatott meg: a kontingensből Magyarországra eső 24 milliónyi korona nikkelváltópénz a folyton növekedő kiskorlatom lebonyolítására elégtelennek látszanék, ha nem vennők tekintetbe azt, hogy az ezüst 20 krajcárosok helyét részben az egykoronások is betöltik az új érme-rendszerben.

A fent említett 1892: XVIII. t.-c.-be foglalt érmeszerződés IX. cikke értelmében a monarchia mindkét államában egyelőre mindössze 200 millió korona összegben veretnek egykoronások és ebből 30%, v. i. 60 millió esik hazánkra;¹⁾ míg az 1899: XXXIII. t.-c.-be s az 1907: XLVIII. t.-c.-be foglalt pót-érmeszerződések II. cikke a mindkét államban veretendő ezüst ötkoronások összegét 128 millió koronában kontingentálja, amiből a fenti arány szerint reánk 38·4 millió esik.

A nikkell- és bronz-érmék még korlátoltabb fizetési erővel vannak felruházva, mint az ezüst egy- és ötkoronások, amennyiben a magánforgalomban senki sincs kötelezve a koronaértékre szóló nikkelerméket tíz korona, bronzérméket egy korona összegben tul, fizeteskép elfogadni, és az állami és egyéb közpénztárak is csak tíz koronáig terjedő összegekben tartoznak a nikkell és bronzérméket fizetésül elfogadni, nem pedig korlátlanul, mint az egy- és ötkoronásokat. A váltópénztáraknál azonban a nikkell és bronzérmék is kívánatra értékpénz ellenében beváltandók.

Az ezüst 5 és 1 koronás, a nikkell 20 és 10 filléres, a bronz 2 és 1 filléres érméknek, mint váltópénzdaraboknak az a közös tulajdonságuk — a fentiek szerint — hogy a magánforgalomban

¹⁾ Az 1895: LI. t.-c. 1. §-a elrendeli, hogy e 60 millió egykoronásból egy millió az ezredéves ünnepélyek alkalmára a többi egykoronástól csak a veret tekintetében eltérő külső kiállítással veretendő.

korlátolt fizetési erejük van, de viszont a váltópénztáraknál beváltás utján mindenkor törvényes értékpénz (kuránspénz) ellenében elfogadandók. Továbbá a váltópénzek nem korlátlan mennyiségben verethetők, hanem a kiveretés összege kontingentálva van.

A koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII. t.-c. — a mint annak címe ki is jelenti — csak megállapítja az új értékrendszert, de nem vezeti azt még be a forgalomba. A koronaértéknek gyakorlati keresztülvitele érdekében a törvény a koronaértéknek még csak e törvénycikk életbe lépése után¹⁾ kiveretendő értékét a törvényes fizetési eszköz (legal tender, cours légal) jellegével ruházta fel, a midőn a 23. §. intézkedése szerint minden fizetés, amely ausztriai értékben — még pedig akár ércpénzben, akár nem abban — teljesítendő, a fizetésre kötelezett fél tetszése szerint koronaértékbeli aranyérmékben is teljesíthető olyképp, hogy a huszkoronás aranyérme tíz osztrák értékű forinttal, a tízkoronás aranyérme pedig öt ausztriai értékű forinttal számítandó. Ugyanez a rendelkezés kiterjed az ötkoronásokra, az egykoronásokra s a koronaértékre szóló nikkell- és bronzérmékre is, figyelemmel azoknak korlátolt fizetési erejére, még pedig olyképen, hogy az ötkoronás 2 forint ötven krajcárral, az egykoronás ötven, a huszfilléres tíz, a kétfilléres egy, az egyfilléres fél ausztriai értékű krajcárral számítandó. (1892: XVII. t.-c. 23. §. és 1899: XXXII. t.-c. 5. §.)

A törvény tehát a koronaértékre szóló összes arany-, ezüst-, nikkell- és bronzérméket törvényes fizetési eszközökké emelte, úgy hogy a fizetéseknél a koronaértékre szóló aranyérméket egyáltalán, a többi érmeiket pedig a törvény által megállapított korláton belül senki vissza nem utasíthatja.

Az érmerendszert kiegészíti még az o. é. ezüst egyforintos, amelynek sajátos helyét valutarendszerünkben külön fogjuk tár-

¹⁾ Az 1892: XVII. t.-c. — a 2325/P. M. sz. összminiszteriumi rendelet szerint — 1892. évi augusztus hó 11-én lépett hatályba. Hasonlóképen az 1892: XVIII. t.-c. is. (*Magyarországi Rendeletek Tára. 1892. 1896. lap*).

gyalni a következő szakaszban, itt csak azt említjük meg, hogy az 1892: XVII. t.-c. 10. §-a értelmében az ezüst egyforintos további rendelkezésig törvényes forgalomban marad és minden fizetésnél, amely a törvény szerint koronaértékben teljesítendő, az állami és egyéb közpénztárak, valamint a magánosok által, az ezüst egyforintost két koronával egyenlőnek véve, elfogadandó fizetéskép. Az ezüst egyforintos tehát korlátlan törvényes fizetési eszközt képez.

Az érmerendszert a következő érmedarabok alkotják:

aranyból vert 100, 20 és 10 koronások, továbbá

ezüst egyforintosok, mint országos (kurans) érmék;

ezüsből vert 5 és 1 koronások,

nikkelből vert 20 és 10 filléresek és

bronzból vert 2 és 1 filléresek, mint váltó (osztó) pénzek,

az aranyból vert kereskedelmi érmék (Dukaten) és a

8 és 4 frtos aranyak, mely utóbbiakból ujak már nem veretnek,

egészítik ki érmerendszerünket, amely tehát tizenháromféle érmedarabból áll.

A törvények hatálybalépte, vagyis 1892. évi augusztus hó 11. után azonnal megindult a koronaértékre szóló érmék veretése, úgy hogy a huszkoronások 1892 október hó 20-án;¹⁾ a 2 és 1 filléres bronzérmék 1893 április 1-én;²⁾ a 20 és 10 filléres nikkelérmék 1893 május 1-én;³⁾ az egykoronás ezüstérmék pedig 1893 május 16-án⁴⁾ hozattak forgalomba. Minthogy az új érték meghonosodásának érdekében kívánatos volt, hogy az o. é. ezüst és

¹⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1892. dec. 28-án kelt 90.402. sz. rendelete. (*Magyarországi Rendeletek Tára. 1892. 3466. lap*).

²⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1893 márc. 28-án kelt 19.147. sz. rendelete. (*M. R. T. 1893. 564. lap*).

³⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1893 április 25-én kelt 27.671. sz. rendelete. (*M. R. T. 1893. 749. lap*).

⁴⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1893 május 3-án kelt 27.688. sz. rendelete. (*M. R. T. 1893. 949. lap*).

réz-váltópénzek mielőbb forgalmon kívül helyeztessenek és mint-hogy a nikkelérmék forgalomba hozatala az o. é. ezüst-váltópénzek, a bronzérméké pedig az o. é. réz-váltópénzek bevonása mellett volt csak elrendelhető (az 1892: XVII. t.-c. 16. és 18. §§. értelmében), ennél fogva a koronaértékre szülő bronzérmék kiadásának arányában a 4 krajcáros o. é. réz-váltópénzek,¹⁾ a koronaértékre szülő nikkelérmék kiadásának arányában pedig a 20 krajcáros o. é. ezüst-váltópénzek bevonattak,²⁾ míg végre az o. é. 20 krajcáros ezüst- és 4 krajcáros rézváltópénz 1895 január 1-ével,³⁾ az o. é. 10 és 5 krajcáros ezüst-váltópénz 1897 január 1-ével törvényes forgalmon kívül helyezettett.⁴⁾ Az o. é. 1 krajcáros és ½ krajcáros réz-váltópénz 1898 július 1-ével helyezettett forgalmon kívül.⁵⁾

Hogy az érmeforgalom az o. é. pénzláb szerint vert ezüst-érméktől megtisztíttassék, az 1857. évi szeptember 19-én kelt császári nyílt parancs alapján vert o. é. kétforintos és negyedforintos ezüst értékérmék is 1893 június 1-ével forgalmon kívül helyezettettek;⁶⁾ ugyanezen időhatállyal forgalmon kívül helyezettettek az osztrák veretű egyesületi tallérok (o. é. 1 frt 50 kr.) és egyesületi kettőstallérok (o. é. 3 frt) is.⁷⁾

Az előadottakból kitűnik, hogy átmenetileg, 1892 október 20-tól 1898 július 1-ig, úgy osztrák értékre, mint koronaértékre

¹⁾ *M. R. T.* 1893. (564. lap).

²⁾ *M. R. T.* 1893. (750. lap).

³⁾ *M. R. T.* 1894. (1092. lap). A m. kir. pénzügyminiszternek 1894 június 23-án kelt 46.903. sz. rendelete.

⁴⁾ *M. R. T.* 1895. II. köt. (1670. lap). A m. kir. pénzügyminiszternek 1895 december 20-án kelt 92.675. sz. rendelete.

⁵⁾ *M. R. T.* 1897. I. köt. (776. lap). A m. kir. pénzügyminiszternek 1897 május 23-án kelt 40.918. sz. rendelete.

⁶⁾ *M. R. T.* 1893. (741. lap). A m. kir. pénzügyminiszternek 1893 április 8-án kelt 24.151. sz. rendelete.

⁷⁾ *M. R. T.* 1893. (747. lap).

szóló érmék egymás mellett forogtak és képeztek a magánforgalomban részint korlátlan, részint korlátozott törvényes fizetési eszközt és csak fokozatosan tisztult meg a forgalom a régi, osztrák értékű pénzeszközöktől. Érmrendszerünk a maga tisztaságában még ma sincs kiépítve, mert — nem szólva a már veretés útján többé nem szaporítható 8 és 4 frtos aranyról — az ezüstforintos érmrendszerünknek — az alatt részletesen kifejtendő okokból — integrans részét képezi.

Tekintettel arra, hogy az o. é. ezüst- és rézváltópénzek bevéltására kitűzött végső határidők lejárta után ily érmék a forgalomban még mindig előfordultak, az érmeforgalom megtisztítása és az ily érmékkel rendelkező, nagyobbára szegényebb sorsu falusi nép méltányos kártalanítása végett a két pénzügyi kormány elrendelte, hogy az állami pénztárak az o. é. váltópénzérméket a névérték felével továbbra is beválthassák. Hasonló méltányossági szempontból váltatnak be o. é. kétforintos ezüstérmék bruttó kilogrammonként 120 koronával, o. é. negyedforintosok 70 koronával.

A kitűzött véghatáridő leteltéig beváltásra került Magyarországon és Ausztriában:¹⁾

	Magyarországon	Ausztriában	összesen
20 krajezáros	24 386,082 db	58.252,163 db	16.525,649 frt — kr értékben
10 „	33.561,019 „	89.045,448 „	12.260,646 „ 40 „ „
5 „	6,563 „	199,986 „	10,327 „ 45 „ „
4 „	6.404,404 „	13.889,325 „	811,749 „ 16 „ „
1 „	64.653,372 „	178.663,333 „	2.433,167 „ 05 „ „
⁵ / ₁₀ „	475,000 „	11.045,251 „	57,601 „ 25 ¹ / ₂ kr „

A váltópénzérméknek összesen 32,099.140 frt 31¹/₂ krajcárra rugó beváltási költségéből Magyarország terhére 30% v. i.

¹⁾ Az adatokra nézve lásd: „A magyar kir. pénzügyminiszterium tíz évi működése 1895—1905.“ Lukács László pénzügyminiszter megbízásából kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1905. (273. és 274. lap).

9,629.742 frt 09 kr., Ausztriára 70%, azaz 22,469.398 frt 22 kr. esik.

Ez adatokból látható, hogy míg a fent felsorolt o. é. ezüst- és réz-váltópénz összesen 60,152.345 frt 24 kr. értékben veretett,¹⁾ a kitűzött véghatáridőig csak 32,099.140 frt 31½ kr. került beváltásra, nagyon méltányos intézkedés volt tehát a beváltás folytatását — bár a névérték felével — elrendelni.

Az o. é. váltópénzérték bevonása természetesen csak is a koronaértékre szóló váltópénzek kiveretése és forgalomba hozatala után történhetett, mert hiszen utóbbiak a forgalomban azok helyettesítésére voltak hivatva.

Az 1892. évben megindult veretése a koronaértékű érméknek állandóan folyik.²⁾ Az összes váltópénzek kontingense már csaknem teljesen kiveretett; a 60 millió darab ezüst egykoronás veretésével 1896-ban készültek el; a nikkel-érméket is már teljes összegben kiverték, amennyiben mind a 24 millió korona n. é. 20 és 10 filléres 1909. év végén ki volt verve; az 1899. és 1907-ik évben 38·4 millió korona névértékben veretni rendelt ezüst ötkoronások 1909-ben szintén csaknem teljes összegben kiverettek, amennyiben 1909. év végéig 37,211.650 K értékű ezüst ötkoronás lett kiverve. A 7·8 millió korona n. é. 2 és 1 filléres bronzérmék kontingense is csekély tétel hiányában teljes összegben veretett ki 1909 végéig. (A kiveret bronzérmék összege 7,739·816.26 kor. n. é.) Az ezüst egykoronások és a nikkelérmék — amint a jelen munka végéhez csatolt II. kimutatásból látható — kis, alig említésre méltó részben már át is verettek.

Az 1909. év végéig kiveret fém-váltópénzek (ezüst-, nikkel- és bronzérmék) — a m. kir. állami számvevőszék kimutatása³⁾ sze-

¹⁾ L. *jelen munka* 29. lap.

²⁾ Lásd a jelen munkához csatolt „II. kimutatás”-t.

³⁾ *Budapesti Közlöny* 1910 január 29. számában.

rint — teljes összegben forgalomba is bocsáttattak, a bronzérméknek egy elenyésző csekély kis tételétől eltekintve.

Az értékpénzt képező 100, 20 és 10 koronás aranyérmékből — amelyeknek veretése természetesen nincs kontingentálva, tehát állandóan tart — 1909 év végéig összesen 29,105.351 darabot veretek és e célra felhasználtak 168.151.4403 kg ötvözött aranyat 496.174.230 K névértékben.

Az ezüst egykoronások veretésére hazánkban első sorban a pénztári készleteket, majd a forgalomból kivont és beolvasztott o. é. ezüst váltópénzeket, végül a hazai bányákból nyert ezüstöt használták fel.¹⁾

Az ezüst ötkoronások veretéséhez szükséges ezüstöt pedig a veretendő ötkoronások névértékével egyenlő összegű o. é. ezüst egyforintosnak az Osztrák-magyar bank érckészletéből, törvényes más fizetési eszközök (aranyérmék) ellenében való átvétele útján szerezték be.

A nikkelérmék veretéséhez szükséges tiszta nikkelt vétel útján szerezték be; míg a bronzérmék veretéséhez szükséges anyag részint az o. é. réz-váltópénzek beolvasztásából, részben vétel útján került elő.

Minthogy a váltópénzek törvényes névértéke — amint említettük — nagyobb, mint azok belértéke (ércérték és verdeköltség együtt), ennél fogva a kincstárra ez érmék kiveretéséből jelentékeny pénztési nyereség hárul, amely az összes váltópénzek kiveretése után 34 millió koronára tehető.²⁾

1) Wekerle pénzügyminiszter beszéde a képviselőházban 1892 július 14-én. (Id. *Képviselőházi Napló* 260. lap).

2) 1895—1903-ig a magyar kincstár pénztési nyeresége 22,473.609 koronát tett ki. Minthogy a pénztési nyereség az ezüst pénzeknél a névérték 25 %-ának, a bronzpénzek veretésénél a névérték 66 %-ának, a nikkelérméknél a névérték 75 %-ának felel meg, a magyar kincstár pénztési nyeresége az összes váltópénzeknél 34 millió koronára tehető. Az aranyérmék veretésénél pénztési nyereség természetesen — valutatörvényünk értelmében — nem

Érmerendszerünkben — noha négy különböző ércből vert érméink vannak — mégis egyedül és kizárólag az aranynak az értéke mérvadó a magyar pénz értéke szempontjából. Csak az aranyérmék névértéke felel meg teljesen érctartalmuk értékének. A többi érmék értéke független azon érc értékétől, amelyből verettek. Az ezüst értéke az 5 és 1 koronásra, a nikkell értéke a 20 és 10 filléresre, a bronz értéke a 2 és 1 filléresre teljesen közömbös és jelentőség nélküli. Mind e pénznemek értéküket a magyar aranykoronától nyerik, amelynek alapján tagozódnak. Tehát az arany az egyetlen, mérvadó alapja a magyar pénznek és ezért mondjuk, hogy aranyvalutánk van.

Érmerendszerünkben sajátos helyet tölt be az o. é. ezüstforint, amelyről külön és részletesen kell megemlékeznünk.

5. Az ezüst szerepe az új valutarendszerben.

a) Az ezüst forint.

Az 1892: XVII. t.-c. 10. §-a értelmében az értékpénzült vert ausztriai értékű ezüst egyforintosok további rendelkezésig törvényes forgalomban maradnak. „Amíg az ezüst egyforintosok forgalmon kívül nem helyeztetnek, azok minden fizetésnél, amely a törvény szerint koronaértékben teljesítendő, az állami és egyéb közpénztárak, valamint a magánosok által, az ezüst egyforintost két koronának véve, — fizeteskép elfogadandók.”

A valutaszabályozás alaptörvényének eme rendelkezése szerint a régi veretű ezüstforintosok forgalomban hagyattak és azok az ujonnan megállapított arany-értékegység kétszeresével egyenlő értékeknek jelentettek ki; az új érmerendszerben az ezüstforintos megmaradt fizetési eszköznek és abban — ép úgy, mint az arany-

fordulhat elő. (L. A m. kir. pénzügyminiszterium tíz évi működése 1895—1905. Lukács László pénzügyminiszter megbízásából kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1905. 388. lap és Spitzmüller id. m. 40. és 41. lap).

huszkoronás és tizkoronás — értékpénz (kuránspénz) szerepét tölti be.

Mi az oka annak, hogy a koronaértékre való áttérés nem a tiszta aranyvaluta alapján történt, hanem az arany mellett a fehér fém is törvényes és korlátlan fizetési eszköz gyanánt forog az ezüsforint alakjában?

Az ezüstforintnak forgalomban tartása az új aranyvaluta-rendszerben első sorban pénzügyi okokra vezetendő vissza. Tehát nem elvi, hanem tisztán gyakorlati tekintetek voltak irányadók a fehér fémnek értékpénzül való fentartásánál.

Ugyanis, mikor valutánkat a koronaérték alapján rendeztük, nemesfém-készleteink nagyobb része ezüst volt.¹⁾ Bizonyos, hogy tiszta aranyvalutás országban sem lehet szó az ezüst teljes kiküszöböléséről, mert hiszen a mindennapi belföldi kisforgalom céljaira csekélyebb értékű fémből vert érmékre multhatatlan szükség van. Fehér fémkészletünk azonban 260-575 millió frtra volt tehető a monarchia mindkét államában, tehát oly nagy volt, hogy a csak kontingentált mennyiségben forgalomba hozható kisebb értékű érmék (az ezüst-koronások) kiveretése után is jelentékeny ezüstkészlet fenmaradásával kellett számot vetni. Ezüst-fémkészletünknek monetarius célokra fel nem használt részét csak tete-

¹⁾ L. *jelen m.* 30 lap, továbbá *Hieronymi Károly* beszédét a képviselőházban 1892 július 12-én (Napló id. h. 205. lap). Az ezüst fémkészlet a monarchiában — amelylyel a valuta rendezésekor számolni kellett — volt:

az Osztrák-Magyar-Bank ezüstkészlete	166.597 millió frt
ezüst váltópénz	45.278 „ „
a m. kir. és osztr. cs. kir. állampénztárak ezüstkészlete	9.500 „ „
forgalomban volt	25.000 „ „
az osztrák és magyar bányák 3 évi termelése	14.200 „ „
	260.575 millió frt.

Menger a valutarendezés szempontjából tekintetbe jövő ezüstkészletet kerek 250 millió frtra, 2,8 millió kg. finom ezüstre (1 kg. = 90 o. é. frt) becsülte. (*Carl Menger*: „Beiträge zur Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn. Jena, 1892. 47. lapon).

mes veszteséggel tudtuk volna értékesíteni és ezért — fiskális takarékoságból — volt célszerű az ezüstforintnak meghagyása az új érmerendszerben is,¹⁾ még pedig változatlanul kuránspénz gyanánt, amint azt lentebb közelebről megvilágítani fogjuk.

A Németbirodalomban szintén korlátlan fizetési eszközt képezett az arany mellett az ezüst is. Nevezetesen a birodalmi érmék (tehát a 20 és 10 márkás aranyak) helyett minden fizetésnél elfogadandók voltak, 1910 január 1-ig a német veretű egy- és két-tallérosok, egy tallért 3 márkával számítva.²⁾

Ha a Németbirodalomban nem demonetizálták teljesen a fehér fémeket, hanem az új valutarendszerben az arany mellett kuránspénz jellegével ruházták fel az ezüst-tallérosokat, hogy elejét vegyék annak a kárnak, amely a régi valutarendszerből fennmaradt nagy ezüstkészlet tömeges értékesítésével járó veszteségek következménye lett volna: úgy sokkal inkább indokolt volt az ezüstforintnak forgalomban hagyása nálunk, ahol a nagy ezüstkészletünk értékesítésével járó veszteség mellett még egy más, valutapolitikai szempontból fontos körülmény is számba volt veendő. Nevezetesen, míg a Németbirodalom nagy, felhalmozott aranykészlettel rendelkezett és fizetési eszközeinek mennyisége a nemzetközi értékgorgalmának lebonyolításához szükségelt mennyiséget jelentékenyen meghaladta és a pénzpiacnak — a nagy tartalékoknál fogva — nem kellett attól tartania, hogy az aranyban vagy ezüstben mutatkozó apadás a forgalom által igényelt fizetési eszközök álladéára gyakorolhatna visszahatást: addig nálunk, ahol felhalmozott aranykészleteink nem voltak, ahol a nemzetközi érintkezés céljaira szükséges arany mennyiség beszerzése is nagy nehézséggel járt, az egyik vagy másik nemesfémbe beálló hiány nem a tartalék-fémkészletek csökkentésére vezetett

¹⁾ L. id. törvényjavaslat indokolása 241. lap.

²⁾ Gesetz betreffend die Abänderung des Art. 15 des Münzgesetzes vom 9. Juli 1873. Vom 6. Januar 1876. (Reichsgesetzblatt. 3. lap). Ausgegeben am 18. Januar 1876. — Münzgesetz. Vom 1. Juni 1909. 15. és 16. §§.

volna — mert ilyenek, főleg aranyban, hiányoztak — hanem egyenesen a fizetési eszközök csökkentését, a — csakis a szükséglet mérvéhez képest beszerzett — nemesfém-készlet elégtelenségét idézte volna elő.¹⁾ Már pedig a valutareformot úgy kellett keresztülvinni, hogy a pénz- és hiteleszközökben mutatkozó jogos szükséglet mindennemű korlátozása elvileg távol tartassék. Nem volt szabad e tekintetben feledni, hogy forgalmi eszközeink jó része nem fundált államjegyekből állott, amelyeknek fedezése is nagy fémszükségletre készített elő. A fém pénz-készlet kellő mennyiségének biztosítása volt az ezüstforint megtartásának másik oka.

Tekintettel tehát a nagy ezüstkészletre, mely rendelkezésre állott és a nehézségekre, amelyekkel a valuta rendezéséhez szükséges arany mennyiség beszerzése járt, az ezüstkészlet felhasználása és a beszerzendő arany mennyiség kevesbitése által könnyebbé vált a rendezés keresztülvitele és kevesbedett az áldozathozatal.

Az ezüstforint érmerendszerünkben kuránspénzt (országos érmét) képez, mert azt mindenki köteles fizetés gyanánt névértékben korlátlan összegben elfogadni és pedig még az esetben is, ha a fizetések a koronaérték folyópénzeiben (országos érméiben) teljesítendőek (1892: XVII. t.-c. 10. §.); továbbá, mert az ezüstforint a tulajdonképeni alapértékre, aranyra be nem cserélhető, mivel az aranyat pótolja. Mig ugyanis az öt- és egykoronások és a koronaértékre szóló nikkel- és bronzérmék — mint váltópénzek — a váltópénztáraknál értékpénz ellenében beválthatók (1892: XVII. t.-c. 19. §.), addig az ezüstforintosok — értékpénzt képezvén — értékpénzre be nem válthatók. Az ezüstforintos beválthatatlan értékpénz.²⁾ Ennek mellőzhetetlen következménye, hogy a jegybank sem

¹⁾ Id. *törvényjavaslat* indokolása 220. lap; továbbá id. *Regierungsvorlage* (436 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen d. Abgeordnetenhauses XI. Session 1892. 3. lap).

²⁾ *Knapp* a beválthatatlan pénzt végleges (definitiv) pénznek nevezi a beváltható, ideiglenes (provisorius) pénzzel szemben (*Georg Friedrich Knapp*: „Staatliche Theorie des Geldes.“ Leipzig, 1905. 92. lap).

tartozik kizárólag arannyal beváltani a jegyeit, hanem a beváltásnál arany helyett kuránspénzt is adhat.

Az ezüstforint azonban a kuráns- (folyó) pénz ama követelményének, hogy belértéke névértékével azonos legyen — amint azt részletesen kifejtettük,¹⁾ nem felel meg. Nem teljes értékű pénz. Bár többet ér belértékénél, de kevesebbet névértékénél.²⁾ Ennek dacára a törvény elrendelte, hogy az o. é. ezüst-egyforintos két koronával számítandó. A világpiaci páritás az ezüst-egyforintosok és a koronaértékbeli aranyérmék nemesfém-tartalma között, szemben a névleges értékarannyal, akkor állana be, ha a standard uncia ezüst londoni ára 51·74975 penny volna, ami 1:18·22 értékarálynak felel meg.³⁾ Holott az arany és ezüst relatiója 1892-ben már 23·72 volt és ezóta az ezüst hátrányára folyton rosszabbodott (1909-ben az értékarány 1:39·71).⁴⁾

Ha az ezüstforint — annak dacára, hogy nem rendelkezett a jó pénz kellékével — mégis kuránspénz gyanánt hagyatott a forgalomban, ennek oka az volt, hogy az Osztrák-magyar banknál az ezüstforint csak mint országos (folyó) pénz volt a bankjegyek ércfedezetére alkalmas, mint nem teljes fizetési erővel felruházott váltópénz ellenben a bank ércfedezetében helyet nem foglalhatott volna. Ha tehát az o. é. ezüstforint váltópénz gyanánt és nem mint értékpénz maradt volna meg az új érmerendszerben, akkor a jegybanknak ércfedezetül szolgáló egész ezüstkészletét arannyal kellett volna kicserélni. Ez pedig a nagy áldozatokkal és nehézséggel beszerzendő aranszükségletet jelentékenyen fokozta volna. De a valuta rendezésével járó áldozatok még az által is súlyosbodtak volna, hogy a forgalomban lévő ezüstforintosokat is be kellett volna hívni és átveretni váltópénzekké, az ezüstkészlet viszont a váltópénzmennyiség céljaira szolgáló ezüst-

¹⁾ L. *jelen munka* 36. lap.

²⁾ L. *jelen munka* 46. és köv. lap.

³⁾ Id. *törvényjavaslat* 241. lap.

⁴⁾ L. *jelen munkához* csatolt „I. kimutatás”-t.

szükségletet jóval túlhaladta, úgy hogy a fenmaradó ezüst — amint említettük — csak veszteséggel lett volna értékesíthető. Ez az oka, amiért az ezüstforint — amely tehát nemcsak fizetési, hanem fedezeti eszköz is — folyópénz gyanánt maradt a forgalomban.

Ezüstkészletünket tehát az új érmerendszerbe kénytelenek voltunk úgy beilleszteni, hogy annak egy része kuránspénz gyanánt maradt a forgalomban. De az ezüstkészlet részbeni felhasználása kuránspénz gyanánt, valutarendszerünk aranyjellegének kockáztatása nélkül volt keresztül viendő.

Ezt pedig az új érmerendszerben felhasználandó ezüstmennyiség kontingentálása biztosította.

A midőn az aranykoronák mellett az ezüstforint folyópénz gyanánt forgalomban hagyatott, a törvény elrendelte, hogy: „Ausztriai értékű ezüst egyforintosok ezentul csak abból az ezüstmennyiségből verhetők, amely a pénzügyi kormányzat birtokában van, vagy általa pénzverési célokra már megszereztetett. Ezen kívül ausztriai értékű ezüst értékpénzek többé nem veretnek.” (1892: XVII. t.-c. 10. §.) Ezzel a rendelkezéssel a törvény meggátolta azt, hogy ezüst folyópénzben, tehát korlátlan fizetési eszközt képező, de aranyra át nem váltható pénzben nagyobb mennyiség kerüljön forgalomba, mint a mennyire a forgalomnak szüksége van. Ha az ezüstforint nem kontingentáltatott volna, hanem tovább veretvén, a forgalom szükségletén túl szaporított volna, akkor az veszélyeztette volna az aranyvaluta fentartását, mert tömegesen lerakódnék a jegybankban, az aranyfedezet rovására és veszélyeztetné a jegybank beváltási képességét, amelynek a teljesen és végleg rendezett valutarendszerben biztosítva kell lennie. Holott a kontingentálás elejét veszi az ezüstforint összehalmozódásának a jegybankban, mert a forgalomnak szüksége van a kontingensben kifejezésre jutó mennyiségre.

Az ezüstforintosok veretésének teljes és végleges beállításával tehát a törvény az ezüstkuráns mennyiségét korlátozta, sza-

porításának elejét vette és egyeidejűleg valutánk arany-jellegét is megvédte, mert az ezüstkuráns kontingentálása mellett az érték-pénzt képező aranyérmék szabad veretését biztosította.

b) Az ezüst- és az aranyveretés kérdése.

Ugy Ausztriában, mint Magyarországon — amint azt tudjuk¹⁾ — bárkinek joga volt az állami pénzverdekben 1% veretési díj ellenében saját számlájára ezüsből kuránspénzt (o. é. forintost) veretni, amely szabad ezüstveretés következtében az egyre értéktelenebb ezüst beözönlött a monarchiába, mert az o. é. forintnak nagyobb volt az értéke, vásárlási ereje, mint az általa képviselt ezüstmennyiségé. A korlátlan ezüstbeözönlés és az o. é. forint érték hanyatlásának feltartóztatása érdekében 1879-ben az ezüstveretést megánosok számlájára beszüntették, de az állam a saját bányáiból előállított ezüsből, amelyet tehát nem vétel útján, hanem a termelési költségek feláldozásával szerzett meg, mérsékelt mennyiségben továbbra is vert ezüstforintosokat. Az 1892: XVII. t.-c. 10. §-a az állam számlájára is beszüntette az ezüstveretést. Mig tehát 1879-ben az ezüstveretés csak korlátoztatott, mert az állam saját számlájára folytatta az ezüstforintosok kiveretését, addig 1892-ben az végleg és teljesen beszüntettetett. Ez óta nem vernek ezüstforintosokat. Az ezüstveretés teljes beszüntetésével a törvény nemcsak fentartotta a forintnak, mint hitelpénznek²⁾ belértékénél nagyobb forgalmi értékét, amely az o. é. ezüstforintot már 1892 előtt is jellemezte, hanem amidőn az ezüst egyforintost egyuttal két koronával egyenlőnek jelentette ki, annak forgalmi értékét is állandósította 0.609756 gramm tiszta arany értékének megfelelően, mert két korona (2×0.304878 gramm $\Rightarrow$) 0.609756 gramm tiszta aranyat képvisel. Minthogy egy kilogramm finom

¹⁾ L. *jelen munka* 42. s köv. lapokon, ahol az ezüst szabad veretésének és felfüggesztésének hatását behatóan tárgyaltuk.

aranyért mindig kapható 3280 korona és egy ezüstforint két koronával egyenlő, ennél fogva a forint értéke soha sem emelkedhetik $\frac{2}{3280}$ kilogramm arany fölé. Az ezüstforintos értékét az arany határozza meg. Minthogy viszont egy ezüstforintosban $11\frac{1}{9}$ gramm tiszta ezüst foglaltatik, értéke soha sem szállhat $11\frac{1}{9}$ gramm ezüst értéke alá.

Az ezüstforint-kiveretésnek úgy a magánosok, mint az állam számlájára való beállításával — ami egyszerű következménye volt az aranyvalutára történt átmenetnek — megszűnt az ezüstforintos tulajdonképeni kuránsjellege, mert — amint azt részletesen kifejtettük,¹⁾ — a kuránspénznek éppen az a főjellemlvonása, hogy a rendelkezésére álló nemesérből (ércrudból, idegen érméből, emlékérméből, ékszeranyagból stb.) bárki mindekor, a saját számlájára verethet folyóérmét az állami pénzverdében, mert a szabad érmeveretés biztosítja az érme névértékének és ércértékének azonosságát. De megszűnt az ezüstforintos kuránsjellege annyiban is, mert belső ércértéke kisebb volt névértékénél, holott az országos (folyó) pénznél — amelyet mindenki korlátlan összegben tartozik fizetéseknél névértékben elfogadni — éppen ezen korlátlan fizetési erejénél fogva követelmény, hogy belértéke ne legyen kevesebb, mint a névértéke.

Minthogy az ezüstforint szabad kiveretése beszünttetett és minthogy névértéke nagyobb belértékénél, ennél fogva az ezüstforint csak fiktíve kuránspénz, csak a törvény erejénél fogva, névleg értékpénz, amennyiben korlátlan fizetési eszközt képez és nem váltható be a valuta alapja gyanánt szolgáló aranyra, szemben a tulajdonképeni kuránspénzt, tényleges értékérmét képező aranykoronásokkal, amelyek természetszerűleg nemcsak bevált-hatatlanok és korlátlan fizetési erővel vannak felruházva, hanem ércértékük, belső értékük megfelel névértéküknek is és — amint arra rátérünk — szabadon verethetők magánosok számlájára.

A fent előadottakból következik, hogy ámbár érmerendsze-

¹⁾ L. *jelen munka* 38. lap.

rünkben úgy arany-, mint ezüstkurans képezi a forgalom tárgyát, még sincs kettős valutánk; valutánk nem a bimetallizmus alapján van szabályozva, hanem a mi valutánk ez idő szerint u. n. „sánta aranyvaluta“. És addig lesz sánta aranyvalutánk, amíg az ezüstforint értékpénz gyanánt marad a forgalomban. Tehát csak ideiglenesen, átmenetileg. Mert az 1892: XVII. t.-cz. 10. és 23. §§-ai az ezüstforintosok forgalmon kívül helyezését tervezik.¹⁾

Kettős valutáról (bimetallizmusról) nálunk nem lehet szó. Mert ennél az aranynak és ezüstnek értékaránya egymáshoz törvény alapján van meghatározva, továbbá mindkét fémből egyaránt korlátlanul és szabadon verethető kuranspénz magánosok számlájára és nemcsak az arany ezüstre, hanem az ezüst aranyra is beváltható. A mi valutarendszerünkben, — amint láttuk — az ezüstkurans nem váltható át aranyra és az ezüst érték-aránya az aranyhoz nincs fixirozva. Tiszta aranyvalutánk sincs, mert az aranykurans mellett az ezüstforint is korlátlan fizetési erővel van forgalomban. Ezért neveztük valutánkat sánta aranyvalutának, mely lényegében, mint értékmézőre, az aranyra van alapítva, de az arany mellett az ezüst is a törvény által megállapított értékben (1 ezüstforint = 2 korona), korlátlan fizetési eszközként, kuranspénz gyanánt van — bizonyos meghatározott mennyiségben, tehát kontingentálva — forgalomban. A sánta aranyvalutánál is az állam — úgy mint a kettős valutánál — hatalmi szavával állapítja meg két fém értékarányát. De míg a kettős valutánál az arany- és ezüsfémnek, mint árunak értékarányát fixirozza az állam, a mi maradandó hatással keresztül sem vihető, mert hiszen két különböző feltételektől függő árunak egymáshoz való értékviszonyát állandóan megállapítani nem lehet: addig a sánta

¹⁾ Az 1892. évi valutajavaslat indokolása szerint is a végeél a tiszta aranyvaluta behozatala és nem a sánta valuta állandósítása (id. *törvényjavaslat* 241. lap).

aranyvalutánál, a sárga és fehér fémnek nem mint árunak érték-aránya van meghatározva, hanem egy meghatározott mennyiségű, tehát kontingentálva kiveret ezüstkuransnak az értéke van az aranyhoz viszonyítva. Nem az ezüst értéke van az aranyhoz megállapítva, hanem a kiveret ezüstforintosok meghatározott, adott mennyiségének értéke van az arany értékéhez viszonyítva. Az ezüstforintnak értékét nem annak érc tartalma adja meg, amely jóval kisebb névértékénél, hanem az államnak az az intézkedése, hogy az ezüstforintot bizonyos arany mennyiségnek (0.609756 g arany) megfelelő fizetési erővel ruházta fel, ami által az ezüstforint az aranypénznek, a tulajdonképeni értékmérőnek bizonyos hányadát képviseli.

Az ezüstforintnak két koronával egyenlősített fizetési erővel való felruházása, tehát ércértékét messze túlhaladó névértékkel történt ellátása a valódi utánveretés veszélyével jár.¹⁾ Miután az ezüst egyforintosban foglalt ezüstmennyiség sokkal kevesebbet ér két koronánál, úgy igen nyereséges ezüstforintosokat valódi finomsági tartalommal, tehát a törvény által megkövetelt érc tartalommal magánuton utánveretni. A pénzítés hamissága az anyagban nem mutatható ki, hanem csak a veretben, mert a valódi ezüsből, megfelelő finomsági tartalommal vert érmedarab pengése a törvényes, azaz állami pénzverdében készült érmével azonos. A valódi utánveretés veszélyének jelentőségét csökkenti az a körülmény, hogy a sikerült utánveretéshez alkalmas gépek beszerzése igen költséges és az egész érmehamisítási művelet csak akkor járna nagyobb haszonnal, ha azt nagy méreteken vinnék keresztül, ez pedig nem maradhatna hosszabb időn át rejtve.

Az ezüstveretés teljes beszüntetése és az aranyvaluta beho-

¹⁾ L. e. kérdésről dr. Helfferich: „Die Währungsfrage.“ Stuttgart, 1895. (30. lap) és dr. O. Lecher szakvéleményét (*Gutachten über die Fortführung der Valuta-Reform in Oesterreich*. Gesammelt und herausgegeben von der Gesellschaft österreichischer Volkswirthe in Wien. — Wien, 1896. 103. lap).

zatala következtében az arany- és ezüstneműek beváltását is szabályozni kellett. A pénzügyminiszter körrendelete értelmében¹⁾ 1892 augusztus hó 31-én túl ezüstneműek pénz ellenében a m. kir. fémbeváltó-hivataloknál és kohóműveknél többé be nem váltattak; veretlen finom ezüsttel cserében azonban ezüstneműek továbbra is elfogadtatnak a finomítási és egyéb költségek lefizetése ellen. Aranyneműek ellenben továbbra is beváltatnak, azonban az addigi $\frac{1}{2}\%$ -os verdedij helyett finom aranykilogrammonként 3 korona verdedij fizetendő.

Az ezüstveretés teljes beszüntetése szükségképeni előfeltétele volt az aranyvalutára való áttérésnek. Érmék magánszámlára ki nem verethetők oly ércből, amely a tulajdonképeni valuta alapját nem képezi.

Az aranyvalutára való áttéréssel viszont a szabad aranyveretést intézményileg kellett biztosítani. Mert az érmeveretés szabadsága, — vagyis az a jog, hogy bárki aranyat vihet az állami pénzverdébe és azt egy bizonyos, csekély illeték ellen értékpénzt képező aranyérmékké átveretheti, — biztosítja azt, hogy az értékérme névértékének belső értéke is megfeleljen. Mert mihelyt csökken az arany értéke, mindenki sietni fog a nyers ércet értékesebb érmékké átveretni, amely folyamat addig tart, míg az arany-nyersérc csökkenése és az érmékké vert értékpénzek szaporodása következtében az egyenérték ismét helyreáll az aranyérc értéke és az érme névértéke közt.²⁾ Csakis az érmeveretés szabadságával tehető a forgalom saját pénzszükségletének független szabályozójává.

Az 1892: XVII. t.-c. 8. §-a azt az elvi kijelentést tartalmazza, hogy az aranyértékpénzek magánosok számlájára is ve-

¹⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1892 augusztus 14-én 57.405. sz. a. kelt körrendelete, arany- és ezüstneműek beváltása tárgyában. (*M. R. T.* 1892. 1943. lap).

²⁾ *Arnaudé* id. m. 154. lap.

retnek, föltéve, hogy a verde nincs az állam számlájára elfoglalva. „Az értékpénzt képező aranyérmék az állam számlájára veretnek. Magánosok számlájára is veretnek ily aranyérmék, ha a kir. pénzverde nincs az állam részére való veretéssel elfoglalva.“ Egyuttal szabályozza e törvényszakasz a magánosoktól szedhető verdedij legmagasabb mérvét, amely rendeleti uton állapítandó meg. A verdedij huszkoronások veretése esetén az érték 0·3%-át, tizkoronásoknál annak 0·5%-át meg nem haladhatja. Ezen törvényes rendelkezés alapján a huszkoronásoknak magánosok számlájára történő veretéseért a verdedij a finom arany kilogrammja után rendeletileg 6 koronában,¹⁾ az Osztrák-magyar bank számlájára történő veretésekért 2 koronában állapított meg.²⁾ Rögtön rátérünk arra, miért mérsékeltebb a jegybank számlájára történő veretések után a verdedij. Az előbb említett verdedijat egy későbbi rendelet a tizkoronások veretése esetére is kiterjeszti.³⁾ A verdedij e szerint 0·2%-on is alul marad; sőt a jegybank által a huszkoronások után fizetendő verdedij alig haladja meg az 0·05%-ot (0·0609‰).

Az 1907. XLVII. t.-c. értelmében vert százkoronás aranyértékérmék verdedija e törvénycikk 1. §-a szerint meghaladhatja a huszkoronások veretésére nézve érvényes százalékos verdedij legmagasabb mértékét. E törvényes rendelkezés alapján a pénzügyminiszter százkoronásoknak magánosok számlájára történt veretéseért a verdedijat⁴⁾ egy kilogramm szinarany után 9 koroná-

¹⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1892 augusztus 11-én 2326. sz. a. kelt rendelete. (M. R. T. 1892. 1897. lap).

²⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1903 július 15-én 2920. sz. a. kelt rendelete. (M. R. T. 1903. 763. lap).

³⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1892 december 15-én 83.354. sz. a. kelt rendelete. (M. R. T. 1892. 3436. lap).

⁴⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1907 december 31-én 3349. sz. a. kelt rendelete. (M. R. T. 1907. 2283. lap).

val, ennél kisebb mennyiség veretésénél darabonként 30 fillérrel állapítja meg.

Minthogy egy kilogramm finomaranyra nálunk 3280 korona esik, a verdedij pedig a finomarany kilogrammja után 6 korona, a pénzverde köteles mindenkinek egy kilogramm finom aranyért $3280 - 6 = 3274$ koronát vert aranyokban visszaszolgáltatni. Hasonlóképen köteles a jegybank — az 1892: XX. t.-c. 1. §-a, illetve alapszabályainak 87. cikke értelmében — aranyrudakat a koronaértékbeli pénzlábnak megfelelően bankjegyekre kívánatra mindenkor beváltani a verdedijak levonása mellett. Minthogy az Osztrák-magyar bank számlájára történő veretésekért járó verdedij a finomarany kilogrammja után csak 2 korona,¹⁾ tehát az Osztrák-magyar bank köteles aranyrudakat a finomarany kilogrammja után számítandó 3278 koronáért bankjegyekre mindenkor beváltani. Látható tehát, hogy az arany értékesítése a jegybanknál előnyösebben eszközölhető, mint a pénzverdénél, sőt kényelmesebben is, mert a jegybanknál a nyers aranyért a bankjegyek kiszolgáltatása rövid uton megy végbe, holott a pénzverdénél a beszállított arany kiveretését be kell várni, amely várakozás kamatvesztéssel jár. Ez az oka annak, amiért a magánosok mindig a jegybank útján értékesítik nyersarany-készleteiket és más nem él a szabad aranyveretés jogával, mint a jegybank.

Érintettük már, hogy a szabad aranyveretés joga biztosítja az aranykuransok teljes értékűségét; sőt értékének állandóságát is, a nagyobb árhullámzások korlátozása által. Ugyanis, mivel nálunk bárki bármikor szerezhet egy kilogramm finom aranyért a pénzverdébe való beszállítás útján 3274 koronát, vagy ami még előnyösebb, a jegybank részére való eladás útján 3278 koronát, senki sem fogja aranyát olcsóbban értékesíteni, mint kilogrammonként 3274, illetve 3278 koronával; az állam, illetve az Osztrák-magyar bank pedig korlátlan vevője a sárga fémnek kilogram-

¹⁾ Id. pénzügyminiszteri rendelet. (M. R. T. 1903. 763. lap.)

monkint a fent meghatározott áron. Az arany kilogrammjának értéke így nem szállhat ezen ár alá, ennél fogva soha sem lehet olcsóbb 3274 koronánál és a magyar pénz értéke soha sem emelkedhet annyira, hogy 3274 korona többet érjen, mint egy kilogramm finom arany. A magyar pénz értékének tehát felfelé szilárd határa van az arany értékében. Valutánk értékének emelkedése bizonyos határon túl tehát meg van gátolva. Viszont 328 tizkoronás érme egy kilogramm finom aranyat tartalmaz. Senki sem fog tehát egy kilogramm finom aranyért 328 darab tizkoronásnál többet adni, mert hiszen ezekben az érmékben egy kilogramm szinaranyat talál; de 3280 koronánál többet ezüstérmében vagy bankjegyben sem fog adni senki, amíg az ezüst és papírpénznek a forgalomban az aranypénzzel azonos érvénye van, amíg tehát bárki egy bizonyos összegű ezüst- vagy papírpénzért ugyanolyan összegű aranypénzt kaphat. Az arany kilogrammjának értéke tehát nem szállhat ezen ár fölé. Ezzel adva van a második szilárd pont a magyar pénz és az aranyérc között. Míg a magyar pénz értékének az arany értékéhez viszonyítva felfelé szilárd határa van, amennyiben — amint láttuk — 3278 koronáért egy kilogramm finom aranyból többet kapni soha sem lehet, mert a jegybank 3278 korona ellenében egy kilogramm szinaranyból többet nem követelhet, addig a magyar pénz értékének az arany értékéhez viszonyítva lefelé is szilárd határa van, amennyiben 3280 koronáért mindig kapható egy kilogramm szinarany, tehát 3280 koronánál kevesebbel soha sem kell megelégedni. A magyar pénz értéke tehát oly módon van az arany értékével összekötve, hogy egy kilogramm arany értéke csak 3274 és 3280 korona között ingadozhatik, más szóval kilogrammonként 6 koronával, azaz a verdedij összegével. Minthogy gyakorlatilag az arany értékesítése — a fent említett okokból — mindig a jegybank útján történik, a verdedij a jegybank számlájára történő veretésekért pedig 2 korona, tényleg 3278 és 3280 korona közé van az arany árhullám-

zása szorítva. Az ingadozási lehetőség alig valamivel több $\frac{1}{2}$ ezreléknél. A Német Birodalomban egy font arany értéke 1395 és 1392 márka között ingadozhatik, mert a verdedij fontonként 3 márka.¹⁾ Valamivel több, mint $2^0/_{00}$.

A szabad érmeveretés által így módon biztosítatik az arany értékérméknek, amelyek tehát szabadon verethetők, a teljesértékűség, vagyis a bel- és névérték azonossága és értéküknek — eltekintve a csekély ingadozástól — állandósága.

Ha a szabad aranyveretést az egész országokban beszüntetnék, vége volna az arany értékállandóságának. Az arany értéke jelentékenyen hanyatlanék, mert megszűnnék a szabad aranyveretés uralma alatt állandósult, korlátlan kereslet a sárga fém után, a mely az ipar által fel nem használt minden aranyat pénzzé, illetve a bankjegyek ércfedezetévé alakítani törekszik. Az aranytermelésnek az ipar által fel nem használt része vezetne az arany értékének lenyomására. Az aranyérmék névértéke azonban — a szabad veretésnek beszüntetése után — nagyobb volna, mint ércértékük, ép úgy, mint az ezüstforintnál tapasztaltuk.

A mi érmerendszerünkben csak a koronaértékre szóló aranyérmék verethetők ki szabadon, értékük tehát pontosan megfelel aranytartalmuk értékének. A többi érmék értéke egyáltalán nincs összefüggésben annak az ércnek az értékével, amelyből verettek.

Már az előadottakból is kitűnik, hogy a verdedij mérvének megállapítása mily nagy jelentőségű. Akinek aranya van, azonnal szerezhethet magának fizetési eszközöket, amennyiben vagy aranyának közvetlen kiveretésével szerzi meg a szükséges arany érték-pénzt, vagy pedig — és ez a szabály — aranyát bankjegyekkel

¹⁾ Dr. Karl Helfferich: „Die Währungsfrage.“ Stuttgart, 1895. (7. lap); továbbá: Carl Menger: „Der Übergang zur Goldwährung.“ Wien, 1892. (22. lap); dr. F. Bendixen: „Geldwert und Goldwährung.“ (Bank-Archiv. 1910 január 15. 118 lap).

cseréli be; mindkét esetben a verdedij levonása mellett. A verdedij magas megállapítása valutapolitikai szempontból helytelen. A magánosok, ha a maguk számára aranyat veretnek, kamatvesztésnek nem akarják kitenni magukat. Fontos tehát, hogy lehetőleg minél rövidebb idő alatt jussanak idegen arany helyett belöldi érmékhez, és minél kevesebb verdedij levonása ellenében. A legelőnyösebb ut mindkét tekintetben — amint láttuk — a jegybankon vezet át. A verdedij mérvétől függ — amint tudjuk — az arany értékingadozásának határa. A verdedij a váltóárfolyamban is szükségkép kifejezésre jut, mert úgy az arany kiveretése, mint bankjegyekre becserélése esetében számolni kell a verdedijjal; a külföldről az arany bejövetelét előmozdítja a verdedij csekélysege és az arany — *ceteris paribus* — oda fog menni, ahol kisebb levonással verethető át érmékké, vagy cserélhető be bankjegyekre, azaz, ahol a beszolgáltatott arany mennyiségért többet lehet elérni.

Verdedij szedésétől az állam el nem tekinthet. Az érmeforgalom biztonsága érdekében az állam áldozatot hoz már akkor, amidőn a rendes kopás következtében súlyvesztett aranyérméket teljes névértékben beváltja, még pedig tekintet nélkül arra, hogy azokat saját, vagy magánfelek számlájára verette. Bizonyos, csekély mérvű verdedij megállapítása tehát méltányos, de ajánlatos is, tekintettel arra, hogy a verdedij a váltóárfolyamok alakulására és az aranymozgalomra is hatással van. Minthogy a verdedij egyik eszköze az aranymozgalom némi irányításának, ezért a törvény csak a verdedij maximumát állapítja meg, a tényleges verdedij számszerű meghatározását pedig rendeleti utra hagyta. Ez által számolni lehet a forgalom váltakozó igényeivel.¹⁾

Nálunk úgy a husz-, mint a tizkoronások veretését megengedi a törvény magánosok számlájára. Ausztriában — a koronaérték megállapításáról szóló 1892 augusztus 2. törvény VIII. cikke

¹⁾ Id. *törvényjavaslat* indokolása 240. lap.

értelmében — csak huszkoronások verethetők magánosok számlájára. Németországban is a magánosok csak huszmárkásokat verethetnek. Ez a törvényes megszorítás teljesen felesleges, mert a magánosok (illetve a jegybank) úgy is tetemesen nagyobb mennyiségben veretnek magasabb névértékű érméket ott is (igly pl. Franciaországban), ahol meg van engedve részükre a kisebb érmék veretése is. Még pedig azért, mert a nagyobb érmék veretése kevesebb kamatvesztést okoz, mint a kisebb érméké. A szabad veretés korlátozásának a nagyobb érmékre, gyakorlati jelentősége nincs. Minthogy a tizkoronások veretése költségesebb és inkább a huszkoronás aranyérmék forgalma mozdítandó elő, mert ezek a tulajdonképeni standard-érmék, a törvény — amint említettük — a tizkoronások veredijának maximumát magasabban állapította meg; de rendeletileg¹⁾ a kétféle érmék veretési díja közt különbség nem tétetett, éppen azért, mert gyakorlatilag úgy is a huszkoronások veretése nagyobb mérvű. Mig 1892—1909-ig huszkoronásokból 20.367,865 darabot vertek 407.357,300 korona értékben, addig tizkoronás aranyérmékből csak 8.721,463 darabot, 87.214,630 korona értékben.²⁾

A törvény aranyérmék veretését magánosok számlájára annyiban engedi meg, amennyiben a pénzverde nincs az állam részére való veretéssel elfoglalva. Ez a fenntartás szükséges volt, mert az aranyvalutára történt átmenet idejében a pénzverde na-

¹⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1892 december 15-én 83.354. szám a. kelt rendelete az aranyértékpénzeknek magánosok számlájára történő veretése tárgyában. (*M. R. T.* 1892. 3436. lap); ugyanez a rendelet azonban kijelenti (3441. lap), hogy a m. kir. pénzverő hivatal egyelőre, további rendelkezésig, csak huszkoronásoknak magánosok számlájára való veretését vállalja el. De már 1895. év végén a pénzügyminiszter felhatalmazta a körmeői pénzverdét, hogy magánosok számlájára tizkoronásokat is kiverhessen. (A m. kir. pénzügyminiszterium tiz évi működése. 274. lap)

²⁾ L. a jelen munkához csatolt „II. Kimutatás“-t.

gyon igénybe volt véve az állam által beszerzett aranykészletek és az új ezüstkoronások kiveretésével.

Áttérünk már most annak a kérdésnek tárgyalására, hogyan szerezte be az állam a valuta rendezéséhez szükséges aranyat.

6. Az aranybeszerzés kérdése.

A valutarendezés nagy műveletének végrehajtásánál az első lépés az új valuta alapját képező aranyak beszerzése volt.

A valutareform megindulásakor a jegybanknak csak 109 millió koronája volt aranyban és az egész monarchia összes aranyállománya — statisztikai számítás szerint — csak mintegy 140 millió koronára rugott.¹⁾ Az aranykészletet tehát a külföldről való beszerzés útján kellett szaporítani. A koronaérték behozatalára szükséges arany mennyiség beszerzése oly kiadást, oly terhet jelentett az államra, amelyet az állam rendes, folyó bevételeiből egyszerre fedezni nem lehetett.

A magyar kormány 1890 óta, a valutajavaslatok benyújtásáig, tehát két év alatt, minden feltűnés nélkül, előrelátással kerestek 45 millió aranyforint értékű aranyat szerzett be a pénztári készletekből, az aranyárak kedvező alakulásának ügyes kihasználásával. A valutarendezés céljaira azonban ez az összeg természetesen még nem volt elegendő.²⁾

Mondottuk, hogy a valutarendezés lényege az ezüst he-

¹⁾ Dr. Ignaz v. Gruber: „Bericht betreffend eine Statistik der internationalen Zahlungsbilanz.“ (International Statistical Institute, London, 1905. 8. lap), továbbá: *Bulletin de l'Institut International de Statistique*. Tome XV. 2. 1906. (119. lap).

²⁾ Indokolás a „néhány államadósság beváltásáról s a koronaérték behozatalára szükséges arany beszerzéséről“ szóló törvényjavaslathoz. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai III. köt. 1892. 274. lap).

lyettesítése arannyal és a fedezetlen papírpénzforgalom megszüntetése volt. Az államjegyeket a forgalomból ki kellett vonni és arannyal helyettesíteni. Ha tehát csak a 312 millió o. é. frtnyi közös függő adósságot képező államjegyek törlesztési szükségletének Magyarország terhére eső hányadrészét tekintjük, úgy a már rendelkezésre állott 45 millió aranyforinton felül még mintegy 33·6 millió aranyforint beszerzése volt szükséges. (Mert a 312 millió o. é. forintnyi közös lebegő adósságból Magyarországot 30% = 93·6 millió o. é. frt terhelte, ez megfelelt a 19%-os relatio szerint 100 o. é. frtot 84 aranyforinttal számítva, 78·6 millió aranyforintnak, tehát a 45 millió felül fedezetlen maradt 33·6 millió aranyforint.) Ausztriában 218·4 millió o. é. frtnak megfelelő 183,456.000 aranyforint volt a beszerzendő effektív arany.¹⁾

Minthogy ez a 78·6 millió frtnyi arany a legminimálisabb aranszükséglet gyanánt jelentkezett, elengedhetetlennek mutatkozott még további aranykészletek beszerzése. Annyi arany beszerzése volt kívánatos, amennyi csak az állam külön megterhelése nélkül lehetségesnek bizonyult.

Az aranyat a kormány új kölcsön kibocsátása útján, még pedig az állami háztartás külön megterhelése nélkül, úgy szerezte be a külföldről, hogy az 1892: XXI. t.-c. alapján, az 5%-kal kamatozó állami kölcsön-kötvényeket és az államosított vasutak részvényeit konvertálta, alacsonyabb kamatozású kölcsönökké változtatta át és az ez által elért kamatmegtakarítást az aranybeszerzés fejében kibocsátott új kölcsönkötvények kamatszükségletének fedezésére fordította. Tehát a konversio folytán elért megtakarítások terhére kibocsátott címleteknek főleg külföldön történt értékesítéséből szereztetett be az aranykészlet a valutarendezés céljaira. Vagyis a konversioval elért megtakarítások tőkésítése által szereztetett be az arany mennyiség. Az aranybeszerzés-

¹⁾ Gesetzentwürfe betr. die Regelung der Valuta. (436 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XI. Session. 1892. 50. lap).

sel kapcsolatban az államadósság tőkeálladéka emelkedett ugyan, de a kamatterhek növekedése nélkül.¹⁾

Az 1892: XXI. t.-c. 1. §-a felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a papir- és ezüstértékű 5%-os kötvényeket és vasuti részvényeket bevonja s amennyiben ezeknek birtokosai a kibocsátandó mérsékeltebb kamatozású kötvényeket elfogadni nem hajlandók, a bevont kötvények s részvények névszerinti tőkeértékét készpénzben kifizethesse.

E papirok konvertálása minden nehézség nélkül sikerült, mert az 5%-os állami adósságaink kötvényei és államosított vasutaink részvényei állandóan magas árfolyamon állottak, sőt e kamattypus idejét is multa, mert 4½%-os cimleteink is csaknem kivétel nélkül elérték a pari árfolyamot.

A konverzionális művelettel az az előny is járt, hogy a sokféle adósság nehézkes és költséges kezelése helyett, a különböző adósságnemek egységesítésével a kezelés egyszerűsítése következett be.

A papir- és ezüstértékű adósságok visszafizetésére — e törvény 7. §-a értelmében — 4%-kal kamatozó s koronaértékre szóló egységes adómentes járadék-kötvények bocsáttattak ki, míg az aranyértékre szóló tartozások beváltására az 1881: XXXII. t.-c. alapján forgalomba hozott 4%-os aranyjáradékhoz hasonló adómentes kötvények kibocsátása szolgált. Ugyanilyen aranyjáradék-kötvények voltak — a 7. §. értelmében — kibocsáthatók az effektív arany beszerzése végett oly összeg erejéig, amelynek kamatszüksége fedezhető volt a konvertált tartozások kamatozási és törlesztési szüksége és az ezen adósságok beváltására szolgáló új adóssági cimletek évi szüksége közti különbözet által.

¹⁾ Ezért nincs igaza Knapp tanárnak, aki már idézett híres munkájában („Staatliche Theorie des Geldes.“ Leipzig, 1905. 381. lap) az aranybeszerzésről szólva azt mondja: „Die Anschaffung des Goldes bewirkte . . . eine Erhöhung der Staatslasten, also eine grössere Leistung der Steuerzahler.“

Tehát a konverzió útján elért évi megtakarítás volt hivatva fedezni az effektív arany beszerzésére szolgáló címletek kamatszükségletét. Minél nagyobb volt tehát a kamatmegtakarítás a konverzió műveletéből, annál több címetet lehetett kibocsátani a kamatmegtakarítás fedezete alapján s így annál több arany volt a valutarendezés céljaira beszerezhető.

A 9. §. értelmében, a konverzió eredményeként beszerzett aranykészlet, a már előbb beszerzett és a pénztári készletekből kihasított 45 millió aranyforinttal együtt kizárólag pénzverési és illetőleg valutarendezési célokra volt csak felhasználható; az aranykészletek felhasználása az országgyűlés mindkét háza által kiküldött országos bizottság ellenőrzése alá helyeztetett.

A törvény alapján a pénzügyminiszter 90 millió n. é. aranyjárdékot bocsáthatott volna ki, de tényleg csak 42 millió volt a kibocsátás összege.¹⁾ Ugy hogy még 48 millió kibocsátható. (Konverzióra kibocsátható volt 18 millió frt n. é. 4% aranyjárdékkötvény, míg a kamatmegtakarítások értelmében 72 millió frt n. é. 4% aranyjárdékkötvény. 1893-ban a 18 millión kívül további 24 millió ily kötvény bocsáttatott ki.) Ugyancsak az 1892: XXI. t.-c. értelmében kibocsáttatott 1,062.000.000 korona 4%-os magyar koronajárdék, amely a papir- és ezüstértékű adósság konverziójára fordíttatott.²⁾

Az 1892:XXI. t.-c. 9. §-a értelmében kizárólag valutarendezési célokra szolgáló arany mennyiség 1894. év január 31-én, 54,980.425 aranyértékű forint volt; de a magyar kincstár ezen felül még to-

¹⁾ Spitzmüller id. m. 25. lap; *Mihók-féle Magyar Compass* 1909/10. II. 1000. lap.

²⁾ Ausztriában a kormány 183.456 millió effektív aranyforintot volt jogosítva kibocsátani, de csak 150 millió n. é. aranyjárdékot bocsátott ki, melyért 143,773,958.87 aranyforintot kapott; még kibocsáthat 39,682,041.12 aranyforintot (*Gesetzentwürfe betr. die Aufnahme der Barzahlungen etc. 1718 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XVII. Session. 1903. 8. lap*).

vábbi 29,171.121 aranyértékű forintra rugó arany felett is rendelkezett.¹⁾ Vagyis az összes aranykészlet nálunk 1894 elején 84.151.546 aranyforintot tett ki. Az osztrák államkormány pedig 100 millió frtnyi 4%-os aranyjáradékkötvényt bocsátott ki és ennek ellenében már 1894-ben 224,634.515 K 96 f. effektív aranyat szerzett be.²⁾

Az arany beszerzése az azzal megbízott konsortium körületekintő, ügyes eljárásával a külföldi üzleti összeköttetések megzavarása és minden különösebb nehézségek nélkül ment végbe. Az arany beszerzésére szolgáló kötvények elhelyezése óvatosságot és körültekintést igényelt. Mert ha nagy tömegben kerültek volna egy piacon elhelyezésre, úgy az értük szolgáltatandó arany mennyiség kifolyása a bank-kamatláb emelését vonta volna maga után az illető piacon, ez pedig az épen imént elhelyezett kisebb kamatozású címletek piacra dobását vonta volna maga után, a monarchia pedig a címleteit kénytelen lett volna árfolyamának fenntartása végett újra visszavenni, ami a beszerzett aranyhoz az országból való kiszivárgását jelentette volna. Az állam-kötvények elhelyezése azonban simán ment végbe. Főleg a külföldön elhelyezett el a kölcsön; de a belföldi elhelyezés is aranybeszivárgással járt, mert a helyettük eladott régi címletek árfolyamhanyatlása a külföldi tőkét azok felvételére indította. Az arany hiánya miatt támasztott aggodalmak alaptalanoknak bizonyultak.³⁾ A

¹⁾ *A magy. kir. pénzügyminiszterium tíz évi működése. 1895—1905.* (273. lap); továbbá Indokolás „a közös függő adósság egy részének beváltásáról“ szóló törvényjavaslathoz. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XIX. kötet. 1894. 6. lapon).

²⁾ Gesetzentwürfe betreffend die Einlösung von Staatsnoten und die Herabminderung der schwebenden Schuld in Partial-Hypothekaranweisungen. (819 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XI. Session 1894. Beilage I.)

³⁾ Prof. Victor Mataja: „Die österreichische Währungs-Enquête.“ (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Socialpolitik und Verwaltung. 1892. 345.

valutarendezés teljes befejezéséhez szükséges arany mennyiség azonban nem egyszerre, hanem csak fokozatosan, körültekintéssel szereztetett be.

Az aranybeszerzés problémáját nem meríti ki az államjegyek fedezéséhez szükséges aranykészletek biztosítása az államkormányok részéről, amely arany mennyiség nélkül a valutarendezés még csak meg sem lett volna indítható. A legnehezebb feladat, az államkormányok által szerzett arany mennyiségen felül a valutaváltoztatáshoz szükséges oly aranykészlet gyűjtése volt, amely a pénzforgalom lebonyolítására és a már rendezett valuta fenntartásának biztosítására volt hivatva. Ennek a feladatnak megoldása az Osztrák-magyar bankra, a monarchia jegykibocsátó intézetére várt. Erről egy későbbi fejezetben fogunk részletesen szólni.

Az aranyrudakból és idegen aranyérmékből állott hatalmas sárgafémkészlet beszerzése után 1892-ben úgy nálunk, mint Ausztriában haladéktalanul hozzáfogtak a 20 és 10 koronások kivertéséhez, amely veretés — amint tudjuk — azóta állandóan és minden zavar nélkül folyik úgy az állam, mint a magánosok (azaz a jegybank) számlájára. Az új aranyérmék egyelőre nem kerültek forgalomba, hanem gondos őrizet alatt tartattak, amíg a törvényhozás azok felett rendelkezett, a miről a következő szakaszban lesz szó.

lap); továbbá: *Stenographische Protokolle über die vom 8. bis 17. März 1892. abgehaltenen Sitzungen der nach Wien einberufenen Währungs-Enquête-Commission*. Wien, 1892. (4., 21., 73., 99., 164., 226. és passim); *Ludwig Sachs*: „Die italienische Valutaregulierung.“ *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*. 1892. 827. lap); *Lotz Walther*: „Die Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn und ihre wirtschaftliche und politische Bedeutung.“ (*Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft*. 1889. 1296. lap); *William Scharling*: „Die gesetzliche Verdrängung des Silbers“ (*Wissenschaftliche Gutachten über die Währungsfrage*. Berlin, 1893. 13. lap); *Ostersetzer* id. m. II. 20. és 26. lap.

7. A papírpénzforgalom rendezése.

a) Az államjegyek.

Az 1892: XVII. t.-c. 22. §-ának rendelkezése értelmében „az ausztriai értékre szóló papírpénzjegyek mindaddig, amíg forgalmon kívül nem helyeztetnek, minden fizetésnél, amely a törvény szerint koronaértékben teljesítendő, az állami és egyéb közpénztárak, valamint a magánosok részéről fizeteskép elfogadandók, még pedig olykép, hogy névértékük minden forintja két koronával számíttassék.”

A törvény ezen rendelkezése alapján a koronaérték behozatala után is — bárcsak ideglenesen és átmenetileg — kényszerforgalom erejével maradtak felruházva az egy-, öt- és ötvenforintos államjegyek és a tíz-, száz- és ezerforintról szóló bankjegyek. Az állam- és bankjegyek forgalma és fizetési ereje egyelőre nem szenvedett változást.¹⁾ Ugy, hogy átmenetileg, a koronaértékre szóló érmék mellett és azokkal egyidejűleg nemcsak az ezüst egyforintosok, hanem a fedezetlen államjegyek és a beválthatatlan, bár fedezett bankjegyek is törvényes fizetési eszközt képeztek.

Tudjuk, hogy 1892 előtt a valuta rendezetlenségének és az ezzel járó gazdasági zavaroknak és hátrányos hatásoknak egyik főoka a forgalomban lévő fedezetlen államjegyek nagy tömege volt. A valuta rendezése tehát a kényszerforgalommal ellátott és fedezetlen államjegyek forgalomban hagyásával nem volt elképzelhető.

A rendezett valutaviszonyok létesítése végett az első és leg-sürgősebb lépést ennél fogva a pénzforgalom megtisztítása képezte a fedezetlen államjegyektől; más szóval a közös függő adósságot képező 312 millió o. é. frtnyi államjegyek fedezése és helyettesítése más fizetési eszközökkel, amit azonban csak a szükséges

¹⁾ Lásd az államjegyek és bankjegyek természetéről *jelen munka* 32. s köv. lap; az államjegyekre vonatkozó tételes intézkedésekről *jelen munka* 15—21. lapon.

aranymennység beszerzése után lehetett keresztülvinni. Ezért volt kénytelen a törvényhozás átmenetileg, amíg a szükséges aranymennység birtokába jut, az államjegyeket forgalomban tartani.

A törvényhozás a papírpénzforgalom rendezését, illetve az államjegyeknek bevonását a forgalomból mindjárt a valutareform megindításakor elhatározta, a mikor a monarchia két államának kormányai között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag kötött és az 1892: XVIII. t.-c.-be foglalt szerződés XIX. cikkében a két állam kormányainak szerződésszerű kötelességévé tette és ezzel úgy nálunk, mint Ausztriában törvénnyel becikkelyezett biztosítékát nyújtotta annak, hogy az államjegyek kérdése csakugyan rendeztetni fog. Együttal megállapította azt az arányszámot, mely szerint a közös függő adósságot képező 312 millió o. é. frtnyi államjegyek bevonásából előálló költségek a két szerződő államot terhelik.

Az 1867: XV. t.-c., mely Magyarország jóállását a 312 millió frt függő adóssággal szemben megállapítja,¹⁾ nem intézkedik arról, hogy ezen adósság bevonásának esetére az abból előálló terhen Ausztria és Magyarország hogyan osztozzék. A függő adósságok ellenőrzéséről szóló 1868: XLVI. t.-c. 17. §-a csak az államjegyek készítése, az elhasznált jegyek megsemmisítése, a forgalmon kívül helyezett jegyek beváltása s az ezen műveletek körüli eljárás által igényelt költségek tekintetében állapítja meg a kulcsot úgy, hogy a magyar korona országai azokból 30%-ot, a birodalmi tanácsban képviselt országok pedig 70%-ot viselnek; a 22. §. pedig ugyanezen arányt alkalmazza a függő adósságok közös kezelésének megszűnése (tehát az államjegyek bevonása) esetére a kezelési alap megosztása tekintetében is. A 312 millió frt államjegy beváltásának terhére nézve — a most említett megosztási

¹⁾ L. jelen munka 21. lap.

kulcs praedudiciumnak lévén tekinthető — a két kormány a 30:70 kulcsszámban állapodott meg.

Az 1892: XVIII. t.-c. XIX. cikke az államjegyek bevonásánál követendő eljárást is megállapítja, a midőn elrendeli, hogy első sorban az 1 frtos államjegyek vonandók be s helyettesítendők — az államjegyek kizárásával — más törvényes fizetési eszközzel. A bevont államjegyek megsemmisítendők s azok összege a 312 millió frtnyi államjegyforgalomból mint törlesztett rész leirandó volt. Ebben a szakaszban tehát a valutareform keresztülvitelére vonatkozó programszerű intézkedés van lerakva.

A két törvényhozás most vázolt szerződészerű kötelezettségének folyománya volt a közös függő adósság egy részének beváltásáról intézkedő és az erre vonatkozólag a monarchia két államának kormányai között megkötött egyezményt magában foglaló 1894: XXIV. t.-c., amely az 1892. évi valuta-törvényekben elvileg már elhatározott államjegyek bevonását kezdi meg és ezzel a papírpénzforgalom új rendjének megteremtéséhez az első lépést képezi.

Az 1894: XXIV. t.-c. I. cikke elrendeli, hogy az államjegyekből álló s 312 millió o. é. forintot tévő közös függő adósságból egyelőre 200 millió o. é. forintot tévő rész váltandó be; ez a beváltás az o. é. összes egyforintos államjegyek fölmondása és beváltása és a többi államjegycimlet megfelelő összegének beváltása útján történik. A beváltás korlátozása egyelőre 200 millió frtra, a valutarendezési célokra szánt osztrák és magyar aranykészlet mérvében találja indokát.

Az államjegyek beváltása a monarchiában az egyforintos államjegyek bevonásával kezdődött, hogy a forgalom első sorban a legkisebb államjegy-cimlettől tisztittassék meg. De szükséges volt az egyforintos államjegyek bevonása azért is, mert az ezüst egykoronás érmék kiveretése már tetemesen előrehaladt és ezek az érmék hivatva voltak az egyforintos államjegyeket pótolni a

forgalomban. Az ezüst egykoronások addig nem voltak forgalomba hozhatók, míg értéküknek megfelelő más pénzjegyek a forgalomból ki nem vonattak, mert a hitelre alapított pénzforgalom (a minő az ezüstérmék és államjegyek forgalma, amelyek nem önmagukban hordják értéküket, mint az aranyérmék) korlátok közé szorítandó. A hitelre alapított pénzforgalom pedig növekedett volna, ha az ezüst egykoronások kibocsátása az egyforintos államjegyek bevonása előtt eszközöltetett volna. Tehát minden kibocsátott két-két darab egykoronás érme fejében egy-egy o. é. egyforintos államjegyet tartottak vissza az állampénztárak.

Az államjegyek bevonásának megkezdésekor, v. i. 1894. július 24-én forgalomban volt egyforintos államjegyek a cs. és kir. közös központi pénztár aláírásával és 1888. évi július 1. kelettel voltak ellátva. A korábban kibocsátott egyforintos államjegyek beváltási határideje már véglegesen lejárt és így csak az 1888. évi július 1. kelettel ellátott egyforintos államjegyekre kellett kiterjeszkedni a bevonási intézkedésnek. A törvény tehát a most említett o. é. egyforintos államjegyekre nézve fennállott azt az általános kötelezettséget, hogy azok fizeteskép elfogadandók. 1895. évi december 31-ével megszüntette. (II. cikk) Az egyforintos államjegyek kényszerforgalmának megszüntetésével egyidejűleg beállította a törvény azok kiadását is, még pedig úgy, hogy 1894. július 24. óta o. é. egyforintos államjegyeket többé ki nem bocsátottak.

A kényszerforgalom megszüntetése 1895. évi december 31-ével csak a magánforgalomra szolt; az állampénztárakkal szemben az o. é. egyforintos államjegyek forgalmi képességét a törvény 1896. évi június 30-ig tartotta fenn. A beváltás utolsó határidejül a törvény 1899. évi december 31-ikét állapította meg, amely nappal az államnak az egyforintos államjegyek beváltására vonatkozó mindennemű kötelezettsége megszűnt.

Az egyforintos államjegyeken felül — a törvény III. cikke

értelmében — legkésőbb 1897 végéig az o. é. ötforintos, illetőleg ötvenforintos államjegyekből annyi volt beváltandó, hogy az egyforintos államjegyekkel együtt összesen 200 millió o. é. forint váltassék be. Minthogy a beváltandó egyforintos jegyek összege a monarchiában kereken 64 millióval volt számbavéve,¹⁾ a többi 136 millió forint az öt- és ötvenforintos államjegyek részbeni beváltására volt hivatva. Tényleg azonban 1894 július 24-én összesen 57,883.361 egyforintos államjegy volt a monarchiában forgalomban, tehát az öt- és ötvenforintosok beváltására kikerekítve 142,116.640 frt volt fordítható.²⁾

Tekintettel arra, hogy az o. é. öt- és ötvenforintos államjegykategoriák nem teljesen, hanem egyelőre csak részben vonatnak be, ezért az o. é. öt- illetőleg ötvenforintos államjegyekből álló most említett összeg nem felmondás útján vonatott be (mint az egyforintosok), hanem oly módon, hogy a monarchia két államának pénztáraiban meg volt, vagy oda került öt- és ötvenforintosokat többé nem bocsátották forgalomba, hanem azokat beváltás végett visszatartották és más fizetési eszközökkel helyettesítették. Az egyforintos államjegyeket azért lehetett felmondás útján beváltani, mert az e célra szükséges arany mennyiség, illetőleg fedezet, rendelkezésre állott; de az öt- és ötvenforintos egész államjegykategória behívásához szükséges arany mennyiség még nem volt összehozva és ezért szabályoztatott ezek bevonása az arany-készletnek, illetőleg a fedezetnek megfelelő összegben való visszatartás útján. Az sem lett volna célszerű intézkedés, ha az egyforintosok után — mondjuk — az ötforintos államjegyek behívása ren-

¹⁾ Törvényjavaslat a közös függő adósság egy részének beváltásáról. (Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XIX. köt. 1894. 9. lap).

²⁾ Törvényjavaslat az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról. (Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. XV. kötet. 1898. 40., 53. és 55. lap).

deltetett volna el, mert a pénzforgalom akkori rendszere nem nélkülözhetette e cimleteket.

A törvénybe foglalt egyezmény IV. cikke elrendeli, hogy a bevont államjegyek más, törvényes fizetési eszközökkel — mik azonban államjegyek nem lehetnek — beváltandók. A beváltott államjegyek helyébe tehát államjegyek nem voltak kiadhatók. És megállapítja, hogy a bevonandó 200 milliónyi államjegyek helyébe egykoronások, ezüstforintosok és bankjegyek lépnek fizetési eszközök gyanánt.

Még pedig úgy, hogy a 200 milliónyi államjegyek beváltására mindennek előtt 40 millió o. é. frtnak megfelelő egykoronás érmét fordítottak, amely 80 millió darab ezüst egykoronás hivatva volt a forgalomban az 57·8 millió frtnyi egyforintos államjegyek egy részét pótolni. Igaz, hogy a kényszerforgalmu államjegyek korlátlan fizetési erővel voltak felruházva, az ezek helyettesítésére szánt ezüstkoronás érmék pedig csak váltópénzt képeznek az új érmerendszerben, de ez valutapolitikai szempontból még sem kifogásolható, mert — amint tudjuk — az ezüst egykoronások értékállandóságát azoknak mérsékelten megállapított kontingense (melynél fogva nem verethetők ki tetszés szerinti mennyiségben) és az biztosítja, hogy az állammal szemben korlátlan fizetési erejük van és értékpénzre (tehát a készpénzfizetések megkezdése után aranyra) bármikor beválthatók.

A 200 millió o. é. frtnyi államjegyek további beváltására, azaz a 80 millió ezüst egykoronással fedezett 40 millió forinton felüli rész beváltására, tehát 160 millió fedezésére értékpénzt képező ezüst egyforintosok és az államjegyekkel egyenlő fizetési erejű, kényszerforgalmu bankjegyek szolgáltak. Az ezüst egyforintosokra a forgalomnak szüksége volt, mert 80 millió darab egykoronás — az összes egyforintos — államjegykészlet és az ötforintosok tetemes részének bevonásával — nem volt elegendő fizetési eszköz a még beváltatlan ötforintos államjegyekkel együtt

a tízforinton aluli forgalom lebonyolítására. A bankjegyekre pedig azért volt szüksége a forgalomnak, mert az egykoronás és egyforintos érmék egymagukban nem pótolhatták a 200 millió frtnyi államjegyeket a forgalomban.

Az ezüst egyforintosokat és a bankjegyeket, amelyek az államjegyek bevonására szolgáltak, a két kormány az Osztrák-magyar banktól szerezte be, még pedig úgy, hogy 160 millió forintot tett le a jegybanknál huszkoronás darabokban. Ebből 30% = 48 millió forint a magyar kormányra esett, míg 70% = 112 millió forint az osztrákra. (V. cikk).

Miután azt, hogy a bevonandó államjegyek helyébe külön mennyi ezüst egyforintos és mennyi bankjegy adassék át a forgalomnak, előre nem lehetett megállapítani, mert nem volt meghatározható előzetesen, hogy az öt- és ötvenforintosokból mennyi kerül beváltásra, — ezért a törvény a két pénzügyminiszterre bízta, hogy esetről-esetre egyetértőleg döntsék el, mily összegben lesz a lefizetett huszkoronások törvényes ellenértéke ezüst érték-pénzben s mily összegben bankjegyekben felveendő.

Hogy az államjegybevonási célokra forgalomba hozott bankjegyeknek teljes aranyfedezete legyen és a beszolgáltató huszkoronások alapján a jegybank ne fokozhassa jegykibocsátási képességét, a huszkoronások — noha a bank érckészletéhez számitatnak — csakis épen a lefizetett huszkoronások ellenértéke gyanánt kibocsátott bankjegyek fedezésére fordíthatók (V. cikk, 2. pont).¹⁾

A beváltott államjegyeket megsemmisítették és a függő adósnak közös költségre beváltandó összegéből leírták. (VI. és VIII. cikk).

Az 1894: XXIV. t.-c. 2. §-a felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy az 1892: XXI. t.-c. 9. §-a szerint kizárólag valutaren-

¹⁾ *Id. törvényjavaslat. (Irományok. XIX. 1894. 12. lap).*

dezési célokra szánt aranykészletet az államjegyek beváltására fordíthassa.

A 200 millió frtnyi államjegy bevonása gyorsan ment végbe. A bevonás tárgyát képező, 1888 július 1-i kelettel kibocsátott egyforintos államjegyekből az utolsó beváltási határidőig, v. i. 1899 december 31-ig bevonatott 57.211,383 frt, de elkallódás, elenyészés folytán 671,978 frt nem lett beváltásra bemutatva.¹⁾ Ezek mint törlesztettek leirattak és az így mutatkozott megtakarításból az 1894: XXIV. t.-c. VII. cikke értelmében 30% illette Magyarországot. Az 57,883,361 frtnyi egyforintos államjegyek megsemmisítése után a forgalomból 1894 augusztustól 1896 június 30-ig visszatartatott 18,991,690 o. é. ötforintos és 123.124,950 o. é. ötvenforintos, összesen 142,116,640 o. é. forint,²⁾ amely összeg szintén megsemmisítettén, a közös költségre megsemmisítendő 312 millió frtnyi államjegy-készletből még 112 millió frtnyi összeg maradt beváltandó.

Ennek beváltását az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról szóló 1899: XXXI. t.-c. rendelte el. Az államjegyek teljes beváltása tehát két törvény alapján eszközöltetett.

A közös költségen beváltandó államjegyeknek 112 millió o. é. frtot tévő maradványa, amely 1,383,850 frtnyi 50 forintos és 110.616,150 frtnyi 5 forintos jegyekből állott, — a III. cikk értelmében — akkép váltatott be, hogy a csász. és kir. közös központi pénztár által kibocsátott és 1881. évi január 1-ről keltezett o. é. ötforintos államjegyek, valamint a cs. és kir. közös központi pénztár által kibocsátott és 1884. évi január 1-ről keltezett o. é. ötvenforintos államjegyek, — amelyek a forgalom tárgyát képezték — fölmondattak és beváltattak. Az öt- és ötvenforintosok teljes bevo-

¹⁾ Gesetzentwürfe betr. die Aufnahme der Barzahlungen etc. (1718 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XVII. Session. 1903. 8. lap).

²⁾ Id. törvényjavaslat. (Irományok XV. köt. 1898. 55. lap) és id. „Pénzügyminiszterium tíz évi működése“ (276. lap).

násáról lévén szó, azokat ép úgy fel kellett mondani, mint 1894-ben az egyforintos államjegy-cimleteket. A beváltott államjegyeket megsemmisítették (VII. cikk) és a közös függő adósság összegéből, mint törlesztetteket, leírták. (VIII. cikk).

A beváltási művelet nem volt fedezhető államjegyek kiadása útján, hanem a beváltott államjegyeket a forgalomban — az V. cikk rendelkezése alapján — 32 millió o. é. frt, azaz 64 millió korona erejéig koronaértékre szóló ötkoronás ezüstérmékkel és 80 millió o. é. frt, azaz 160 millió korona erejéig tíz koronára szóló bankjegyekkel pótolták a monarchia két államának kormányai. Oly fizetési eszközök kerültek ezzel a forgalomba, amelyekkel az eddig nem rendelkezett. A tizkoronás bankjegyek kibocsátását az 1899: XXXIV. t.-c. szabályozta.

Az államjegyek bevonására szolgált ötkoronás ezüstérméket és tizkoronás bankjegyeket a monarchia két állama úgy szerezte be, hogy az Osztrák-magyar banktól ötkoronások veretése céljából átvettek 32 millió o. é. ezüst egyforintost (30%-ot = 9·6 millió frtot a magyar állam, 70%-ot = 22·4 milliót Ausztria); az ellenértéket huszkoronás aranyérmékben fizették le. (1899:XXXIII. t.-c. III. cikke). A tizkoronás bankjegyek ellenértéke fejében pedig 80 millió o. é. frtot, azaz 160 millió koronát fizettek le a koronaérték aranyérméiben, amely összegből 48 millió korona Magyarországra, 112 millió korona Ausztriára esett. (1899:XXXIV. t.-c. III. cikk). Vagyis a két kormány a jegybanknál 224 millió koronát tett le aranyérmékben (156·8 milliót az osztrák és 67·2 milliót a magyar kormány).

A beváltási művelet végrehajtásával a törvény az Osztrák-magyar bankot bizta meg (VI. cikk), mert a beváltásra került államjegyek tulnyomó részének pótlására rendelt tizkoronás bankjegyek kibocsátó helye szintén a jegybank volt és célszerűnek mutatkozott, hogy az egész művelet tervszerűen egy kézből legyen vezethető. Önként értendő, hogy a bevonási mű-

veletben az állampénztárak is részt vettek, amennyiben a fizetési képen oda befolyt államjegyeket visszatartották.

Természetes, hogy az öt- és ötvenforintos államjegyeknek közös költségen való beváltása, az 1899:XXXI. t.-c. értelmében, nem vehette kezdetét az azok helyettesítésére hivatott ötkoronások és a tizkoronás bankjegyek elkészülte és forgalomba bocsátása előtt. Mert csakis a beváltandó államjegyek rögtöni pótlása által volt biztosítható a pénzforgalmi eszközök mesterséges megszükitésének, contractiójának teljes elkerülése. A beváltási művelet azonban előkészítettet azzal, hogy az államjegyek kibocsátása a cs. és kir. közös központi pénztárnál beszüntettetett (IV. cikk), még pedig 1899 szeptember 23-ával, aminek következtében az e napig kibocsátott öt- és ötvenforintos államjegyek összege többé nem volt szaporítható. A forgalomnak azonban az öt- és ötvenforintos államjegy-állományra, azoknak megfelelő fizetési eszközökkel leendő helyettesítéséig, szüksége lévén, meg kellett engedni, hogy a forgalomra hasznavehetetlenné vált ötforintos és ötvenforintos államjegyek ugyanolyan címletű új államjegyek ellenében egyelőre továbbra is átválthatók legyenek. Az öt- és ötvenforintosoknak a forgalomban való pótlására rendelt fizetési eszközök (ezüst ötkoronások és tizkoronás bankjegyek) elkészültéig az állami pénztárak és hivatalok a náluk befolyó öt- és ötvenforintos államjegyeket fizetési és átváltásképen ismét kiadhatták.

Minthogy az ötkoronások és tizkoronás bankjegyek elkészülte előre pontosan meg nem volt állapítható, az öt- és ötvenforintos államjegyek felmondásáról és beváltásáról a két kormány — a törvény IV. cikkében foglalt felhatalmazás alapján — rendeletileg intézkedett.

A beváltási művelet — az ötkoronás ezüstérmék forgalomba hozatalával — 1900. évi március 15-én indult meg a pénzügymi-

niszter rendelete értelmében.¹⁾ Az Osztrák-magyar bank pénztárai az o. é. ötforintos államjegyek beszolgáltatása ellenében és visszatartása mellett megkezdték az ötkoronások kiadását. Ötkoronás ezüstérméket 64 millió korona erejéig bocsátottak ki és ezzel egyidejűleg 32 millió frtnyi államjegyet vontak be a forgalomból. Az öt- és ötvenforintos államjegyek behívásáról és beváltásáról az 1901. augusztus 10-iki pénzügyminiszteri rendelet intézkedett.²⁾ Az állami pénztáraknál 1901 szeptember 1-ével az 5 és 50 forintos államjegyek kiadása és átváltása teljesen megszüntetett. Az államjegyek kényszerforgalma pedig, azaz az államjegyekre nézve fennállott az az általános kötelezettség, hogy fizeteskép elfogadandók, 1903 február 28-án megszűnt. Az öt- és ötvenforintosok a magánforgalomban tehát csak 1903 február 28-áig bezárólag voltak névértékben elfogadandók. Az állampénztárak azonban még 1903 augusztus 31-ig voltak kötelesek ezen államjegyeket fizetés gyanánt elfogadni; míg más törvényes fizetési eszközökre való átváltás végett ez időponttól 1907 augusztus 31-ig. Ez államjegyek beváltása 1901 szeptember 2-től kezdve 160 millió korona erejéig kibocsátandó tizkoronás bankjegyekre való átváltás útján az Osztrák-magyar bank pénztárai által eszközöltetett, miután 64 millió korona erejéig kibocsátott ötkoronás ezüstérmék ellen 34 millió frtnyi államjegy már korábban beváltatott. 1907 augusztus 31-én tul az államnak (illetve a jegybanknak) az öt- és ötvenforintos államjegyek beváltására vonatkozó mindenemű kötelezettsége megszűnt, tehát ez időponton tul többé az államjegyeket már nem váltották be.

¹⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1900 március hó 8-án 16728. szám alatt kelt rendelete a koronaértékre szóló ötkoronás ezüst-érmék forgalomba hozatala tárgyában. (*M. R. T. 1900. I. 336. lap*).

²⁾ A m. kir. pénzügyminiszternek 1901. augusztus hó 10-én 58.136. szám alatt kelt rendelete az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltása és a tizkoronás bankjegyeknek az Osztrák-magyar bank által leendő kiadása tárgyában. (*M. R. T. 1901. 508. lap*).

A valutareform szempontjából különös jelentősége van az 1903. év február 28-ának, amely napon az államjegyek kényszerforgalma megszűnt. Mert ezzel a készpénzfizetések jogi akadályát elhárították.¹⁾

Az államjegyek beváltása és megsemmisítése gyorsan haladt előre. 1901 augusztus 31-én az államjegyek összege még 224 millió koronára rugott, de már 1901 szeptember 2-án kezdetét vette az államjegyek kivonása a forgalomból, úgy, hogy 1902 december 31-én már csak 5,284.020 korona értékű államjegy volt forgalomban (990.300 K értékű 50 frtos és 4,293.720 K értékű 5 frtos);²⁾ míg 1903 február 28-án, amely napon az államjegyek kényszerforgalma megszűnt, már csak 4.180.000 K értékű államjegy maradt beváltatlan.³⁾ A beváltási határidőn, v. i. 1907 augusztus 31-én tul, 2,506.215 K értékű államjegy maradt beváltatlan (még pedig 474.579 K értékű 50 frtos és 2,031.636 K értékű 5 frtos), úgy, hogy ez az összeg, mint törlesztett, leiratott.

Az 1894. XXIV. t.-c. és az 1899. XXXI. t.-c. alapján beváltásra került a 312 millió frtnyi o. é. egy-, öt- és ötvenforintos államjegykészlet és ennek bevonásával pénzforgalmunk az államjegyeiktől végleg megszabadult. Pénzrendszerünk ezzel alapjában átalakult, mert abban többé az állam pénzügyi céljaira szolgáló beválthatatlan papirforgalmi-eszköz nem maradt; a papírpénzforgalom a banktechnika szigorú alapelvei szerint szabályoztatott és annak beválthatósága dus fedezettel biztosított.

¹⁾ L. jelen munka 181. lap.

²⁾ *Törvényjavaslat a készpénzfizetés felvétele tárgyában.* (Képviselőházi Irományok. 1903. 369. szám. 15. lap.)

³⁾ *Gesetzentwürfe betr. die Aufnahme der Barzahlungen etc.* (1718 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XVII. Session 1903. 9. és 28. lap.)

Az államjegyek végeredményben arannyal lettek fedezve, de helyettesítésükre a forgalomban ezüst egyforintosok, egykoronások, ötkoronások, továbbá o. é. bankjegyek és tizkoronás bankjegyek szolgáltak. Az államjegyek tehát nem váltattak be közvetlenül arany ellenében, mert akkor aranyat kellett volna közvetlenül forgalomba bocsátani. Ez nem lett volna azonban gazdaságos, mert a közös költségen beváltott és tisztán hitelpénz jellegével bíró államjegyek legnagyobb része ötforintos volt és az ezek által teljesített szerepet a forgalom jó részében, a valutarendszer teljes épségben tartása mellett tovább is fiduciarius pénzeszközökkel, hitelpénz jellegével bíró ezüst-érmékkel és bankjegyekkel lehetett ellátni. De az arannak közvetlenül a forgalomba bocsátása feltételezte volna azt, hogy a jegybank a készpénzfizetést tényleg, már megkezdte és gyakorolta. Mert csak így pótolható automatikusan a forgalomban az aranyban esetleg beálló hiány;¹⁾ míg ha a jegybank nem készfizető, úgy a beszerzett arany az országból való kifolyás veszélye nélkül a forgalomnak nem adható át. A jegybank azonban az államjegyek bevonásakor még nem lévén készfizető, tehát az államjegyek helyébe nem közvetlenül arany, hanem teljesen arannyal fedezett fizetési eszközök léptek.

A pénzforgalom egyöntetősége a koronaérték tekintetében is lényegesen előrehaladt, mert pénzrendszerünk — az államjegyek bevonásával — tulnyomóan koronaértékre szóló érmékből és oly bankjegyekből állott, amelyeknek tetemes része szintén koronaértékre volt kiállítva; továbbá, mert az ötkoronások veretéséhez szükséges anyagot az ezüst egy-

¹⁾ Indokolás „az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltásáról“ szóló törvényjavaslathoz. (*Országgyűlés képviselőházának irományai XV. 1898. 16. lap*); továbbá *Walther Lotz: Geschichte und Kritik des deutschen Bankgesetzes vom 14. März 1875. Leipzig, 1888. 279. lap s. köv.; ugyanazon szerző: Die Währungsfrage in Oesterreich-Ungarn“ (id. h. 1295. lap).*

forintosokból nyerték, tehát a 64 millió korona erejéig vert ezüst ötkoronás érmék kibocsátásával kapcsolatban a forgalomból 32 millió o. é. ezüst egyforintos végleg kivonatott. Valutánk jósága pedig megjavult azáltal, hogy a jegybanktól beszerzett ezüst egyforintosok ellenértéke huszkoronás aranyérmékben fizettetett le és meglévő ezüst-kuransunk összege apadt az által, hogy annak számottevő része ezüst váltópénzzé alakítottatott át. Ez pedig egy további lépés volt a sánta valutától a tiszta aranyvaluta felé. És az államjegyek helyébe forgalomba hozott fizetési eszközök teljesen alkalmasak voltak arra, hogy fizetési erő tekintetében az államjegyeket pótolják. Az egyforintos államjegyek bevonásával a kis címletű papírpénz nálunk is megszűnt és a kis forgalom ez óta ércpénzzel bonyolittatik le. A tényleges ércforgalom az államjegyek helyettesítése után lényegesen kiterjesztetett.

Összefoglalva a közös függő adósságot képező és így Magyarország és Ausztria által közös költségen fedezendő 312 millió frtnyi = 624 millió koronára rugó államjegyek beváltási műveletét, annak lényege a következő volt:

Bevonatott és megsemmisítettett:

114,422.766	K értékű	1	frtos	államjegy
257,184.044	„	„	5	„
248,543.021	„	„	50	„
620,149.831	K értékű			államjegy.

Mint beváltatlan leiratott:

1,343.954	K értékű	1	frtos	államjegy
2,031.636	„	„	5	„
474.579	„	„	50	„
3,850.169	K értékű			államjegy.

Megsemmisítettett és leiratott összesen 624,000.000 korona (= 312,000.000 o. é. frt) értékű államjegy.

Elteltekintve a beváltás utolsó határidejéig be nem mutatott 1,343.954 koronára rugó o. é. egyforintos és 2,506.215 koronára rugó o. é. öt- és ötvenforintos államjegyek bevonásának elmaradásából származó megtakaritástól, amely a 624 millió korona fedezésére vonatkozó szükségletet 3,850.169 koronával csökkentette, a két államkormány a közös államjegyadósság fejében kerek 542,656.053 koronát helyezett le az Osztrák-magyar banknál (amelyből 162,796.813 K esett Magyarországra) országos aranyérmékben; 80 millió korona pedig egykoronás ezüst érmékben szolgáltat fedezetül. Az államjegyek bevonására szükségeltetett 620,149.829 korona, amelyet a letett arany mennyiség és a 80 millió ezüst egykoronás fedezett. A két kormány az arany mennyiséget — amint tudjuk — magas kamatozású államadóssági címleteinek konvertálásával kapcsolatban kötvénykibocsátás útján és kis részben pénztárkészletéből teremtetten elő.

Az államjegyek beváltása végett kibocsátattott:

80,000.000 K ezüst egykoronásokban

77,350.524 „ ezüst egyforintosokban

64,000.000 „ ezüst ötkoronásokban

398,799.305 „ bankjegyekben (ebből 157,493.785 K tizkoronás bankjegy¹⁾)

összesen 620,149.829 K bankjegyekben és ezüst érmékben.

Ha ehhez az összeghez vesszük a beváltás végett be nem mutatott egy-, öt- és ötvenforintos államjegyek fejében leírt 3,850.171 koronát, úgy megkapjuk a teljesen beváltott közös függő adósságot képező államjegyek összegét, 624,000.000 koronát (= 312 mil-

¹⁾ Lásd: „Az Osztrák-Magyar Bank közgyűlésének XXX. rendes évi ülése 1908. évi február hó 3-án.“ Bécs, 1908. (5. lapon).

lió o. é. forintot.) Az államjegyek beváltási művelete 1894 július 24-étől 1907 augusztus 31-éig tartott.¹⁾

b) A s ó j e g y e k.

A monarchiában több államjegy volt forgalomban, mint 312 millió o. é. frt. Tudjuk, hogy 1891. év végén²⁾ az államjegyforgalom 378,844.091 o. é. frtra rugott. A 312 millió frtot meghaladó összeg sójegyek (sóbányákra bekebelezett részleges jelzálogutalványok) helyett bocsátatott ki. A sójegyek keletkezéséről, jogi természetéről és gazdasági szerepéről már részletesen szoltunk.³⁾ Tudjuk, hogy a sóbánya-utalványok, melyek legfeljebb 100 millió o. é. frtig voltak kibocsáthatók, oly kapcsolatban állottak az o. é. államjegyekkel, hogy az állam terhére forgalomban lévő pénzjegyek (államjegyek) összege a sójegyek forgalomban lévő összegével együtt 412 millió forintot tul nem léphetett és az esetben, ha időnként a sójegyek összege a forgalomban 100 millió frt alá szállt, a hiányzó sójegyek helyébe megfelelő összeg erejéig államjegyeket lehetett kibocsátani, viszont, ha a sójegyek összege megint emelkedett, a megfelelő összeg erejéig az államjegyek forgalma csökkent. Vagyis a forgalom igényei szerint a visszafolyó sójegyek helyett államjegyeket adtak ki és viszont a visszafolyó államjegyekért sójegyeket bocsátottak forgalomba. Az államjegy-forgalom összege tehát 312 millió frt és 412 millió frt között ingadozott. Az államjegyforgalom és a jelzálogrészutalványok forgalma a valuta-rende-zés megindítása óta — minden év utolsó napján — következőleg alakult:⁴⁾

¹⁾ L. *Az Osztrák-magyar bank jelentését 1908-ról* 5. lapon.

²⁾ L. *jelen munka* 34. lap.

³⁾ L. *jelen munka* 18. és köv. lapokon.

⁴⁾ Az 1892. év előtti forgalmat lásd *jelen munka* 34. lapon; az adatokra nézve l. „Statisztikai adatok az 1898. évi valuta- és banktörvényjavaslatokhoz.“ (*Országgyűlési Irományok XV. 1898. 39. lap*); *Gesetzentwürfe betr.*

jelzálog-részutalványok

év	államjegy-forgalom	forgalma	összesen
1892	343.970,577 frt	68.023,800 frt	411.994,377 frt
1893	372.098,255 „	39.892,900 „	411.991,155 „
1894	303.305,895 „	38.606,150 „	341.912,045 „
1895	193.539,593 „	41.309,600 „	234.849,193 „
1896	138.949,109 „	43.779,350 „	182.728,459 „
1897	119.315,410 „	63.370,100 „	182.685,510 „
1898	117.854,750 „	43.630,600 „	161.595,350 „
1899	124.142,899 „	36.170,400 „	60.312,299 „
1900	112.000,000 „	— 1)	—
1901	17.936,870 „	—	—
1902	2.642,010 „	—	—
1903	1.494,125 „	—	—
1904	1.370,620 „	—	—
1905	1.310,375 „	—	—
1906	1.276,095 „	—	—
1907	1.253,107 „	—	—
1908	—	—	—

A valuta helyreállítása megkövetelte, hogy ne csak a 312 millió frtnyi államjegy váltassék be, hanem a sóbányautalványok helyett forgalomban lévő államjegyek is, azaz azok az államjegyek, amelyek a közös államadósságot képező 312 millió forinton felül forgalomban voltak, illetve, ami ezzel egyértelmű, a valuta

die gänzliche Einlösung der Staatsnoten etc. (1. der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session 1898. Tabellarische Beilage. 9. lap); és *Tabellen zur Währungs-Statistik*. Verfasst im k. k. Finanz-Ministerium. Dritte Ausgabe. 6. Heft. Wien, 1906. 605. lap.

¹⁾ 1900 november 1-éig az osztrák államkincstár a sőjegyek helyett kibocsátott összes államjegyeket beváltotta; az összefüggés az államjegyek és sőjegyek között megszűnván, valutapolitikai szempontból Magyarországot a sőjegyek kérdése ezentul már nem érdekelte. (L. *jelen munka* 147. lap). Ausztriában a sőjegyek forgalma következőképen alakult az államjegyekkel való kapcsolatuk után:

1900-ban 94,280.900 korona	1905-ben 89,600.300 korona
1901-ben 91,940.000 „	1906-ban 89,599.100 „
1902-ben 89,600.000 „	1907-ben 57,324.900 „
1903-ban 89,602.900 „	1908-ban 57,324.800 „
1904-ben 89,602.300 „	

helyreállításával kapcsolatban a sósójegyek ügye is rendezendő volt; azokat a forgalomból ki kellett vonni, ép úgy, mint az államjegyeket, melyekkel kapcsolatban voltak. Mert így követelte ezt az 1892: XVIII. t.-c.-be foglalt érmeszerződés XIX. cikke, amely az összes államjegyek bevonását rendeli el, de úgy, hogy csak 312 millió forint erejéig viselendő a két állam által közösen és megálapított arányban a bevonás költsége.

Az 1894: XXIV. t.-c. IX. cikke, 1894 július 24-étől, v. i. a közös függő adósság egy részének beváltására vonatkozó egyezmény megkötésének napjától kezdve az államjegyek forgalmát arra az összegre szorította, amely a beváltott és megsemmisített államjegyek levonása után előállott, tekintettel az államjegyek forgalmával összefüggésbe hozott sósóányautalványok legfeljebb 100 milliót tévő összegére. E szerint a beváltási művelet folyamán az államjegyeknek és sósójegyeknek 412 millióban megálapított együttes összege egyre szűkebbre szorult, amint a beváltás előrehaladtával államjegyek megsemmisítettén, az államjegyforgalomból mint törlesztett rész leirattak. (Számszerűen látható ez a fenti kimutatásból.)

A forgalomban a sósójegyeket pótló államjegyek kizárólag a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok által voltak rendezendők¹⁾, mert a sósóányautalványok — az 1867: XV. t.-c. 5. §-a alapján — azokhoz az adósságokhoz tartoztak amelyeknek kamatoztatásához és törlesztéséhez Magyarország — az 1867: XV. t.-c. 1. §-a értelmében — az államadóssági járulékkal hozzájárult. E hozzájárulás ellenében Ausztria gondiát képezte az adósságok rendezése, tehát a sósóányautalványok helyett forgalomban volt államjegyeknek törlesztése is.

Az államjegyekből álló függő adósság teljes rendezésének érdekében a sósójegyekkel kapcsolatban forgalomban volt államjegyek

¹⁾ Id. *Képviselőházi irományok*. III. kötet. 1892. (263. lap); továbbá id. *Képviselőházi irományok* XV. köt. 1898. (28. lap).

bevonásának keresztülvitele végett az 1899: XXXI. t.-c.-be foglalt egyezmény II. cikke az államjegyek forgalma és a sóbányautalványok között fennálló összefüggést 1899. november 1-én (az egyezmény megkötésének napján) megszüntette. E napon 13,311.900 forint összegű államjegy volt sójegyek (jelzálog-részutalványok) helyett forgalomban. Ennyivel haladta meg ugyanis e napon az államjegyforgalom a még beváltatlanul maradt és közös költségen bevonandó 112 millió o. é. frtnyi (öt- és ötvenforintos) államjegyeket.¹⁾ E naptól kezdve sóbányautalványok helyett államjegyek többé nem voltak kiadhatók, ennek következtében a sójegyekből álló függő adósság ezentul csak ily jelzálogrészutalványokból állott.

Az osztrák államkincstár az említett egyezményben kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy azokat az államjegyeket, amelyek sójegyek pótlására lettek kiadva, kizárólag saját költségén váltja be és ezt a beváltási műveletet egy éven belül, tehát 1900 november 1-ig lebonyolítja.

Az osztrák államkincstár a beváltást nem felmondás útján eszközölte, mint a közös költségen beváltott többi öt- és ötvenforintos bevonásánál láttuk, hanem úgy hajtotta végre, hogy az állami pénztárakba befolyt öt- és ötvenforintos államjegyből a beváltási kötelezettségének megfelelő összegű államjegyeket visszatartotta, illetőleg 13,311.900 forint erejéig az államjegyeket minden megtérítés nélkül beváltotta. Azaz 13,311.900 frt értékű államjegyet törlesztett és ez összeg helyett forgalomba hozott jelzálogrészutalványokat, amelyek azonban már semmi összefüggésben az államjegyekkel nem voltak.²⁾ Nyilvánvaló tehát, hogy a sójegyekből álló államadósság, a sójegyeket a forgalomban helyet-

¹⁾ *Tabellen zur Währungs-Statistik. Dritte Ausgabe. 6. Heft. Wien, 1906. (645. lap).*

²⁾ *Országgyűlési Irományok. 1898. XV. (28. lap); továbbá id. 1718 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XVII. Session 1903. (9. lap).*

tesítő államjegyek bevonása által eddigi terjedelme tekintetében érintetlen maradt. Ausztria a sőjegyek tekintetében szabad kezet nyert és tovább is kibocsáthatott a törvény szerint megengedett összegig sőjegyeket, esedékes sőjegyek megújítására vagy prolongálására.¹⁾

¹⁾ Gesetzentwürfe betr. die gänzliche Einlösung der Staatsnoten, die Ordnung der schwebenden Schuld in Partial-Hypothekaranweisungen etc. (*1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session 1898. 60. lap.*).

Tekintettel az államjegyforgalom rendezésének szükségességére és arra, hogy a sőjegyek kelendősége csökkent, mert azoknak kamatlábát — mely 3% és 3½% volt 1894-ben — az állósított államadósság kamatlábához kellett alkalmazni, amennyiben a függő adósság kamatlábának emelése természetes határt talál a fundált adósság szokásos kamatlábában (Gesetzentwürfe betr. die Einlösung von Staatsnoten und die Herabminderung der schwebenden Schuld in Partial-Hypothekaranweisungen. *819 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XI. Session. 1894. 25. lap.*): az osztrák államkincstár már 1899. november 1. előtt, tehát az államjegyek és a sőjegyek között fennálló összefüggés megszüntét megelőzőleg — az 1894 július 9. törvény értelmében — (*Reichs-Gesetz-Blatt Nr. 156.*) megkezdte a függő adósságot képező jelzálog-részutalványok forgalmának csökkentését 70 millió o. é. forintig. Még pedig úgy, hogy a 70 millió frton felül kiadott sőjegyeket, illetve (az ezeket a forgalomban pótló) államjegyeket bevonta és a forgalomban más fizetési eszközökkel pótolta, amelyeket kamatozó járadékadósság felvételével volt joga a pénzügyi kormánynak megszerezni, de e jogával nem élt. (*Spitzmüller id. m. 33. lap; és 1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session. 1898. 58. lap.*). Az osztrák pénzügyminiszter a sőjegyek forgalmát három éven át (1894—1896) 10—10 millió forinttal korlátozta. (Az 1894. november 20. pénzügyminiszteri rendelet. (*R.-G.-Bl. Nr. 217.*) 90 millió frtra csökkentette a sőjegyekből álló függő adósságot; az 1895. december 12. p. m. rendelet (*R.-G.-Bl. Nr. 196.*) 80 millió frtra; az 1896 december 14. p. m. rendelet (*R.-G.-Bl. Nr. 239.*) 70 millió frtra.

Az 1897 január 26. költségvetési törvény VIII. cikke (*R.-G.-Bl. Nr. 34.*) alapján, 1898 december 28-án 20 millió o. é. forint, az 1897 január 26. törvény IV. cikke (*R.-G.-Bl. Nr. 33.*) alapján további 495.000 o. é. forint

A jelzálogrészutalványok kérdése Magyarországot valutapolitikai szempontból 1900. év november 1-től fogva nem érdekli, mert e napig teljesen beváltotta az osztrák államkincstár a sőjegyeket pótló államjegyeket, és a sőjegyek és államjegyek közt már egy év óta kapcsolat úgy sem állott fenn, 1900 november 1. óta — az 1899: XXXI. t.-c. II. cikke értelmében — a sőbányautalványok-

erejéig váltottatott be államvagyonban lévő sőjegy, amelyet a sőjegyekből álló függő adósság maradványösszegéből mint törlesztettet leirtak. A sőjegyekből álló függő adósság immár csak 49,505.000 o. é. frtra rugott, amely állomány elévülés címén törlesztett gyanánt leirt 19.647.50 frtnyi sőjegy levonása után 49,485.352.50 o. é. frtra csökkent. A beváltott jelzálog-részutalványok helyett új jelzálog-utalványokat, illetve államjegyeket kibocsátani nem volt szabad.

Az osztrák pénzügyminiszter a jelzálog-részutalványok állományát fokozatosan tovább csökkentette, még pedig 48.336.000 frtra, úgy, hogy az — elévülés címén törlesztett gyanánt leirt 26.347.50 frtnyi sőjegy levonása után — 48,309.652.50 o. é. frtra szállt le (1899 dec. 30. pénzügyminiszteri rendelet *R.-G.-Bl. Nr. 260.*). Ép így leiratott az államvagyonban lévő sőjegyekből álló függő adósságból 1900—1902-ig évenként 2,338.000 korona (1,169.000 frt), elévülés címén 53.695 K, 53.695 K, 54.895 K, úgy hogy a sőjegyekből álló függő adósság 89,603.105 koronára (44,801.552.50 frtra) csökkent. (Lásd az 1900 dec. 28-iki, 1901 dec. 28-iki és 1902 dec. 27-iki pénzügyminiszteri rendeleteket (*R.-G.-Bl. Nr. 224. 218. 241.*).

A sőjegyek teljes törlesztése — habár az többé nem valutapolitikai követelmény az államjegyekkel való kapcsolatuk megszűnte óta — állandó törekvés és feladatát képezi az osztrák pénzügyi kormánynak, noha ez adóssági címletek azzal az előnnyel jártak a kincstárra, hogy alacsony kamatozásuk és az el nem helyezett sőjegyekért kibocsátott államjegyekkel meg éppen megtakarította a kamatfizetést. A sőjegyek teljes törlesztése tehát az osztrák kincstárra kamattehernövekedéssel jár, mert átlag több kamatot fog fizetni a sőjegyek refundálására szolgáló összegek, mint a sőjegyek után. (*Lónyay Menyhért: „A bankügy.“ Budapest, 1875. 460. lap.*)

A jelzálogrészutalványok bizományi kibocsátása és eladása az Osztrák-magyar-banktól 1900 november 1-től átmént a „K. K. Priv. Oesterreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe“ bécsi intézetéhez (*R.-G.-Bl. Nr. 177. 1900 október 25.*), majd 1902 november 1-től az osztrák cs. kir. postatakarékpénztárhoz.

ból álló függő adósság a cs. és kir. közös pénzügyminiszterium kezeléséből a cs. kir. pénzügyminiszterium kezelésébe ment át és a függő adósságokat ellenőrző magyar bizottságnak ellenőrzése erre a függő adósságra nézve szintén megszűnt.

c) A bankjegyek.

Mint minden rendezett valutával bíró országban, úgy nálunk is, fontos szerepe van a pénzforgalom terén a bankjegyek. A bankjegy csakis az államjegyek teljes bevonása után jutott a pénzforgalom terén az őt megillető szerephez, mert csak a fedezetlen államjegyeknek a forgalomból való kiküszöbölése után és annak következtében, hogy a jegybank lett az egyedüli jegykibocsátó hely, volt a pénzforgalom kizárólag a banktechnikai szervezet alapjaira fektethető, ami által egyedül érhető el a pénzforgalom összehuzódási és terjeszkedési képessége és ezzel a pénzforgalomnak bizonyos határokon belül a pénzszükséglet ingadozásailhoz való alkalmazása, a mire a belföldi hitelszükséglet kielégítésénél és ezzel egyidejűleg a külföldi fizetések lebonyolításánál szükség van.¹⁾

Az államjegyek eltűnésével pénzrendszerünkben a jegykibocsátó bank lett a pénzforgalom egyedüli szabályozója, a bankjegy a kizárólagos papírpénz.

A koronaérték behozatalakor — amint tudjuk — osztrák értékre szóló 10, 100 és 1000 forintos bankjegyek voltak forgalomban. Ezeket az o. é. frtra szóló jegyeket az azokat kibocsátó Osztrák-magyar bank — tekintettel arra, hogy a szabadalmának meghosszabbításáról szóló 1899: XXXVII. t.-c. 4. §-ának b) pont-

¹⁾ Dr. Ignaz von Gruber: „Bericht betreffend eine Statistik der internationalen Zahlungsbilanz“ id. h. 8. lap; Gesetzentwürfe betreffend die gänzliche Einlösung der Staatsnoten etc. Wien, 1898. (1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session. 1898. Grundsätzliche Erläuterungen. 3. lap).

ja értelmében ausztriai értékre szóló bankjegyeket 1902 december hó 31-én tul nem bocsáthatott ki — 1901 szeptember 2-án, 1902 október 6-án, illetve 1902 december 13-án kiadott hirdetményeivel behívta. Helyettük tiz-, husz-, ötven-, száz- és ezerkoronás bankjegyek kerültek forgalomba.

A korona-értékre szóló bankjegyek forgalomba hozatala, még pedig a 20 koronásoké 1900 szeptember 20-án, a 10 koronásoké 1901 szeptember 2-án, az 50 koronásoké 1902 május 26-án, a 100 koronásoké 1902 október 26-án és az 1000 koronásoké 1903 január 2-án kezdődött meg.¹⁾

A korona-értékre szóló bankjegyek kibocsátása az Osztrák magyar bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló 1899: XXXVII. t.-c.-be foglalt módosított alapszabályok 82—90 és 111. cikkei, továbbá az 1899: XXXIV. t.-c. alapján történik.

Az osztrák-magyar monarchia mindkét államában csakis az Osztrák-magyar banknak van kizárólagos joga — mindaddig, amíg szabadalma fennáll — bankjegyeket, azaz önmagára szóló utalványokat, amelyek a bank által a bemutatónak látra, kamat nélkül kifizetendők, kiállítani és forgalomba hozni.²⁾

A jegybank nem bocsáthat ki tetszés szerinti mennyiségben jegyeket, hanem a jegykibocsátást csak meghatározott szabályok alapján gyakorolhatja. A jegykibocsátás pedig úgy van szabályozva, hogy a bank az általa kibocsátott jegyeket mindenkor beválthassa törvényes ércpénzzel.

Az Osztrák-magyar bank alapszabályainak 84. cikke általános főelv gyanánt kimondja, hogy az ércalapnak a bankjegyforgalomhoz oly arányban kell lennie, mely a bank jegybevál-

¹⁾ „A magyar kir. pénzügyminiszterium tíz évi működése 1895—1905.“ Lukács László pénzügyminiszter megbízásából kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1905. (284. lap).

²⁾ L. a bankjegy fogalmáról dr. Eugen von Philippovich: „Grundriss der Politischen Oekonomie.“ Erster Band. Tübingen 1909. (268. lap); Földes: „Társadalmi gazdaságtan“ II. Budapest, 1894. (286. lap).

tási kötelezettségének tökéletes teljesítését biztosítani alkalmas. De nem elégzik meg ezen elvi kijelentéssel — mint a Banque de France-ra vonatkozó törvényhozás, mely különleges előírásokat a jegyfedezetre nem ösmer¹⁾ — hanem részletesen szabályozza a bankjegyek fedezésének módját.

Eszerint a forgalomban lévő bankjegyek teljes összegének legalább $\frac{2}{5}$ részében (40%-ában) névértékével számított magyar vagy ausztriai veretű törvényes ércpénzzel, vagy súly szerint a koronaértékbeli törvényes pénzlábnak megfelelően és a (bank részére kilogrammonként 2 koronával megállapított) verdedij levonása mellet (azaz kilogrammonként 3278 koronával) számított belföldi kereskedelmi aranyérmékkel, külföldi aranyérmékkel, aranyrudakkal, a bankjegy-forgalom maradékának pedig, hozzá-számítva az összes azonnal lejáró tartozásokat, bankszerűleg fedezve kell lennie. Tehát nemcsak az aranyérmék, az ezüstforintosok és az ezüst-váltópénzek számíthatók az ércfedezetbe, hanem a nikkel- és bronzérmékből álló váltópénzek is, mert ezek is törvényes ércpénzt képeznek. Ezzel azonban az ércfedezet minősége nem szenved; mert a váltópénz-mennyiség kontingentálva van és arra a forgalomnak szüksége lévén, nem lesz a bankban lera-kódva. Minthogy pedig a bank a váltópénzt fizetési erejéhez képest fizetőkép elfogadni tartozik és a váltópénz a készfizetések megkezdése után aranyra átváltható lesz, nem lehetett attól eltekinteni, hogy a bank érckészletébe számítható törvényes ércpénzhez a váltópénz is számíttassék.

Nézetünk szerint azonban az ércfedezetbe számítható váltópénzek csak az ezüst- és nikkelváltópénzekre volnának korláto-

¹⁾ A Banque de France szabadalmának meghosszabbításáról intézkedő törvény 14. cikke csak az elvet állapítja meg, hogy a bank köteles jegyeinek ércpénzre való beváltásáról gondoskodni, de a jegyfedezetről nem intézkedik; ily intézkedéseket az előző törvényekben sem találunk. (Loi du 17 novembre 1897. portant prorogation du privilège de la Banque de France. *Lois et Statuts qui régissent la Banque de France*. Paris, 1902. 149. lap).

zandók — a bronzérmék kizárásával — mert míg az ezüst- és nikkel váltópénz-érmekeket mindenki köteles oly összegig elfogadni, amely ellen bankjegyek is adhatók (így az ezüst ötkoronások 250 K-ig, az egykoronások 50 K-ig és a nikkel husz- és tízfilléresek 10 K-ig), addig a bronz egy- és kétfilléreseknek csak 1 K-ig terjedő fizetési ereje lévén, ily kis bankjegy-cimletek pedig nincsenek, tehát a jegybank nem szabadulhat a bankjegyeknek törvényes ércpénzre való beváltásánál a bronz-érmekészletétől.

A megengedett legkedvezőtlenebb esetben tehát a forgalomban lévő bankjegyek 40%-a van érccel fedezve és 60%-a bankszerűleg.

A bank jogosítva van a birtokában lévő külföldi piacokra szóló váltókat (devizákat) és külföldi jegyeket, ha azok aranyban vagy arapynyal egyenértékű valóságos ércértékben fizetendők, legfeljebb hatvan millió korona erejéig érckészletébe beszámítani. (Alapszabályok 111. cikk.) Az ércfedezet tehát 60 millió korona erejéig külföldi ércváltókból és aranyvalutás külföldi országok (Anglia, Németország és Franciaország) jegyeiből is állhat.¹⁾ A 60 milliót túlhaladó devizakészletét a bank már nem ércfedezetül, hanem csak bankszerű fedezetül használhatja.

Bankszerű fedezetül szolgálhatnak: leszámított váltók és értékpapírok; zálogul elfogadott (lombardirozott) nemes ércek, értékpapírok és váltók; lejárt értékpapírok és szelvények; olyan külföldi piacokra szóló váltók (devizák), amelyek legfeljebb hat hó alatt fizetendők és rendszerint három, mindenesetre azonban két fizetéképes kötelezettnek aláírásával vannak ellátva, végül külföldi jegyek. A bankszerű fedezet e szerint könnyen értékesíthető, rövid lejáratu, a banküzletből szerzett követelésekből áll.

Ha a forgalomban lévő bankjegyek összege az érckészletet

¹⁾ Hogy minő valóságos ércértékek tekintendők az arapynyal egyenértékűeknek, azt a bank fötanácsa a két állam pénzügyminisztereivel egyetértőleg állapítja meg. Ez az egyenértékűség egyelőre a német, angol és francia valutára nézve üsmertetett el. (Spittmüller id. m. 36. lap).

400 millió koronán túlmenő összeggel haladja meg, a bank ezen négyszáz millió koronát meghaladó többlet után évenként 5%-nyi adót tartozik a két államnak fizetni.

A bankjegykibocsátás címén fizetendő adó megállapítása céljából a bank érckészletének és forgalomban lévő jegyeinek összegét minden hó 7., 15., 23. és utolsó napján (tehát évenként 48 ízben) megállapítani és az év végével kimutatásban mindkét pénzügyi kormányznak benyújtani tartozik. Ezen kimutatások alapján a bank által fizetendő bankjegyadó olyképen állapittatik meg, hogy a bankjegyforgalom azon összegei után, amelyek e határnapokon adóköteles többletként mutatkoznak, $\frac{5}{48}\%$ vettetik ki adótartozás gyanánt. Ezen, az egyes határnapok után adótartozás gyanánt kivetett összegek sommája képezi a bank által fizetendő adót.¹⁾

Az Osztrák-magyar bank jegyeinek fedezeti rendszere a jegyforgalom biztonsága mellett a pénzeszközök iránt időnként mutatkozó váltakozó szükségletnek törekszik megfelelni. Ha csakis az ércmennységnak megfelelő összegű bankjegy, azaz csupa érccel fedezett bankjegy volna csak forgalomba hozható,

¹⁾ A jegyforgalom szabályozását egy példával fogjuk megvilágítani. Az Osztrák-magyar bank 1910 október 15-iki kimutatása szerint az érckészlet 1,680.445.000 K volt (kerek összegben). Ennélfogva az érckészlet alapján kibocsátható volt teljes ércfedezet mellett 401,305.000 korona bankjegy (mert az államjegyek beváltásából kifolyólag a két kormány által letett huszkoronás aranyérmék ellen ily összeg erejéig bocsátott ki a jegybank bankjegyeket); 40%-nyi ércfedezet, azaz $(1,680.445.000 - 401,305.000 =) 1,279.140.000$ kor. ércfedezet alapján 3,197.849.000 korona bankjegy: összes megengedett bankjegykibocsátás maximális összege tehát 3,599.154.000 K. Ebből a bank adómentesen kibocsáthatott 2,080.445.000 K jegyet (még pedig az érckészlet fejében 1,680.445.000 K-t, a kontingens fejében 400,000.000 koronát); adóköteles 1,518.709.000 koronát $(3,599.154.000 - 2,080.445.000)$. Minthogy tényleg 2,227.266.050 korona bankjegy volt forgalomban, az adóköteles bankjegyforgalom 146,821.000 koronára rugott. A bankjegyek 75,45%-ig voltak érccel felezve, tehát az előírt minimális 40%-os felezetet messze túlhaladták.

ugy — eltekintve attól, hogy a jegykibocsátás nem lenne hasznosító üzlet a bankra nézve — a forgalom igényeit igen gyakran nem lehetne kielégíteni. Az érczésletet rendszerint messze túlhaladó pénzzükséglet csakis a fedezetlen (azaz nem érccel, hanem bankszerűen fedezett) jegykibocsátással elégíthető ki. A fedezetlen bankjegy-forgalom mindenkor a szükséglethez simul. Rugalmas. Hogy azonban normális időben kellő határok közé szoríttassék, kontingentálva van. De nem közvetlenül (mint pl. Franciaországban, ahol kimondja a törvény, hogy a Banque de France jegykibocsátásának összege 5·8 milliárd francot nem haladhat meg)¹⁾, hanem közvetve. A közvetlen kontingentálásnak sok értelme nincs; mert, ha a kontingens alacsonyan van megszabva, ugy gyakran nem elégíthető ki a fizetési eszközök iránti szükséglet, ha pedig magas a kontingens, ugy egyáltalán nem érvényesül a hatása.

Az Osztrák-magyar bank alapszabályai a fedezetlen bankjegyforgalom közvetett kontingentálásának rendszerét az 1875 március 14-iki német birodalmi banktörvényből vették át. A gondolat Michaëlis Ottóé, a német banktörvény szerzőjéé, aki akkor a birodalmi kancellári hivatalban előadó tanácsos volt.²⁾

Az Osztrák-magyar bank érccel nem fedezett (u. n. fedezetlen) jegyforgalma nincs egy maximális összeg felállításával korlátozva. Nincs közvetlenül kontingentálva. Hanem közvetve. Még pedig az által, hogy az érczésletet 400 millióval túlhaladó

¹⁾ Loi du 9 février 1906, relative à la limite de l'émission des billets de la Banque de France. Az 1897 november 17. törvény a Banque de France szabadalmának meghosszabbításáról, 13. cikkében 5 milliárdban kontingentálta a jegykibocsátás maximumát. (*Lois et Statuts qui régissent la Banque de France*. Páris, 1902. 148. lap).

²⁾ Karl Helfferich: „Das deutsche System der Kontingentierung des Notenumlaufs“ (Finanz-Archiv. Herausgegeben von Georg Schanz. XIII. 2. Stuttgart, 1896. 84. lap); dr. Walther Lotz: „Geschichte und Kritik des deutschen Bankgesetzes vom 14. März 1875.“ Leipzig, 1888. 174. lap.

bankjegy-mennyiségen felüli jegyforgalom 5% adó alá kerül. A jegybanknak tehát csak akkor van haszna az érckészletet 400 millió koronával túlhaladó bankjegy-mennyiségen felüli fedezetlen jegykibocsátásból, ha a bankkamatláb több, mint 5%. A jegybanknak tehát nem áll üzleti érdekében az érckészletnek megfelelő összegben túl még adómentesen kibocsátható 400 millió koronán felül jegyeket kibocsátani, ha a bankkamatláb egyuttal nem emelkedik 5% fölé. Az 5%-os bankjegyadónak célja tehát a bankkamatláb felemelése, mielőtt a kontingenst képező 400 millió korona túl van lépve és pedig a kamatláb legalább 5%-on túl emelendő, mert hiszen a felemelt leszámítolási tételből kell az 5%-os adót fizetni. A bankkamatláb emelése viszont a jegybank igénybevételére korlátozóan hat és mivel a jegybanknak — az adószolgáltatás folytán — a kontingens tartós túllépése szintén nem áll érdekében, állandó a törekvés mindig a jegyforgalomnak a kontingenshatár alá szorítására.

A bankjegy-adó hatása alatt tehát a jegyforgalom rendszertí terjedelmét csak akkor lépi túl, ha a rendkívüli pénzkereslet és a rendes kamatláb emelkedése a különös szükségletet indokolja. A bankjegy-adó e szerint nem teremt egy túl nem léphető határt, mint a direkt kontingens, hanem olyant, amely átléphető ugyan, de oly feltétel mellett (kamatláb-emelés), amely a fedezetlen jegyforgalom lehető gyors csökkenésére automaticæ hatni törekszik.¹⁾

¹⁾ A Bank of England fedezetlen bankjegyeket 18,450.000 font sterling erejéig bocsáthat ki, a többi, tetszés szerinti mennyiségben kibocsátható jegyek teljesen arannyal fedezendők. Ezen merev szabály az angol törvényhozást már több ízben arra készítette, hogy a banktörvényt ideiglenesen felfüggesztve, megengedte a jegybanknak, hogy a megállapított kontingenst túllépve, fedezetlen bankjegyeket bocsásson ki, de kikötötte, hogy a kontingens túllépése tartamára 8%, illetve 10% leszámítolási kamatláb alkalmazandó és a jegyek tulkiadásából eredő nyereség az államnak kiszolgáltatandó. Ezzel az angol jegybanknak semmi érdeke nem volt a kontingens-túllépés meghosszabbításában. (*Helfferich* id. ért. *Finanz-Archiv*. XIII. 2. 90. lap).

Az Osztrák-magyar banknál, amely nem merőben osztalékra dolgozó magánintézet, hanem közérdekű intézmény (publica institutio) jellegével bír, jegykibocsátási és leszámítolási politikájában elsősorban a köz java és az osztrák és magyar valuta épsége és biztonsága irányadó, ezért a bank gyakran — amidőn közgazdaságilag indokoltnak jelentkezett — az adómentes jegykontingens túllépése esetén sem emelte a kamatlábat. A bankjegyadó ily esetben, amikor tehát a bankkamatláb 5%-on alul maradt, egyenesen a jegybank nyereségét csökkentette. A jegykontingens túllépésével beálló adóköteles bankjegy-forgalom nem jár az Osztrák-magyar banknál mindjárt kamatláb-emeléssel. Még kevésbé 5%-on felüli bankkamatlábbal. A törvényhozó intentiója dacára, a gyakorlatban, az 5%-os jegyadó, a kontingens-túllépés legtöbb esetében nem gyakorol hatást a jegybank kamatlábjára. Ugyanezt látjuk a német birodalmi banknál is.¹⁾ Ha pl. a jegybank még adómentes jegytartalékkal rendelkezik is, indokolt lehet a bankkamatláb felemelése 5%-on felül, amikor aranykészletét a külföld veszélyezteti; de a jegykontingens túllépése esetén sem fogja rögtön 5%-on túl emelni a kamatlábat, ha a belföldi forgalom igényeit kell kielégíteni és előrelátható, hogy a kibocsátott jegyek és készpénz pár héten belül visszafolyik, mert a jegyforgalom emelkedése átmeneti jellegű és nem jelenti a jegybank állásának tartós gyengülését. A jegybank kamatláb-politikájánál nemcsak a pénzszükséglet mennyisége, hanem annak minémősége is irányadó, holott a közvetett kontingentálás rendszere az 5%-os adó útján, csak a kibocsátott jegyek mennyiségére van tekintettel.²⁾ Ez a magyarázata annak, hogy az Osztrák-magyar

¹⁾ *Helfferrich* id. ért. (Finanz-Archiv. 1896. 2. 103. lap); továbbá: *Walther Lotz*: „Geschichte und Kritik des deutschen Bankgesetzes vom 14. März 1875.“ Leipzig, 1888. 265. lap.

²⁾ *Helfferrich* id. ért. (u. ott 104. lap).

bank közgazdasági tekintetekből az 5%-os jegyadó terhét gyakran sajátjából viseli és inkább mellőzi a kamatláb-emelést.¹⁾

Az Osztrák-magyar bank által kizárólagosan kibocsátott jegyek úgy vannak fedezve, hogy a bank azokat bármikor ércpénzzel beválthatja. A bank — alapszabályainak 83. cikke értelmében — köteles is az általa kibocsátott jegyeket kívánatra azonnal törvényes ércpénzzel beváltani. Az erre vonatkozó ígéret a bankjegyek szövegében fel van véve. Ha a bank e kötelezettségét legfeljebb 24 óra alatt a bemutatástól számítva nem teljesítené, úgy ez a szabadság elvesztését vonná maga után, kivéve a jegybeváltásnak a monarchia mindkét államában törvényes úton egyidejűleg történt ideiglenes felfüggesztésének esetét. — Az alapszabályoknak ezen határozmányai, amelyek a bankjegyeknek ércpénzzel való beváltására vonatkoznak, fel vannak függesztve. A jegybank tehát még nem készpénzfizető.²⁾ Az Osztrák-magyar bank jegyeit nem köteles ezidőszerint még ércpénzre beavltani, tehát a bankjegyek nálunk kényszerfolyammal (*cours forcé*) bírnak. De ez csak idő kérdése. Mihelyt a bank megkezdli a készpénzfizetést, a jegyeknek már nem lesz kényszerfolyamuk.

Az Osztrák-magyar bank jegyei — az alapszabályok 86. cikke szerint — törvényes fizetési eszköz jellegével is fel vannak ruházva. Azaz kizárólag élvezik azt a kedvezményt, hogy minden a koronaértékben teljesítendő olyan fizetésnél, mely törvényes rendelkezés vagy szerződészerű kötelezettség, avagy egyéb magán akaratnyilvánítás folytán nem teljesítendő ércpénzben, az osztrák-magyar monarchia mindkét államában mindenki által, valamint minden közpénztárnál teljes névértékükben elfogadandók. A bankjegyek törvényes fizetési eszköz jellege csak azokra az esetekre van korlátozva, amelyekben a fizetés a törvény erejénél vagy

¹⁾ Ugyanez a tapasztalat a német birodalmi banknál is. (*Lotz* id. m. 286. lap).

²⁾ *L. jelen munka*: Harmadik Fejezet.

szerződéses kötelezettségnél fogva nem teljesítendő ércpénzben. Tehát nem lehet bankjegyekben fizetni a határvám-illetéket, amely az 1878: XXI. t.-c., illetve az 1882: XVI. t.-c. értelmében aranyban fizetendő, sem a verdediját.

Az államjegyek beváltása óta a bankjegyek kiváltságos helyzete, amely szerint kizárólag képeztek törvényes fizetési eszközt (legal tender, cours légal), teljes mérvben érvényesült.

Minthogy a bankjegy nem pénz, hanem hitelpapír, a törvényhozások rendszerint nem teszik közkötelezővé a bankjegyek elfogadását. Így a német birodalmi bank jegyei 1910 január 1-ig nem képeztek törvényes fizetési eszközt; a sveici nemzeti bank jegyei ma sem képeznek törvényes fizetési eszközt.¹⁾ Ellenben a Bank of England és a Banque de France jegyei törvényes fizetési erővel vannak felruházva.²⁾ Amazok 1834 január 1. óta, ezek 1870 augusztus 12. óta.

¹⁾ „Eine Verpflichtung zur Annahme von Banknoten bei Zahlungen, welche gesetzlich in Geld zu leisten sind, findet nicht statt und kann auch für Staatskassen durch Landesgesetz nicht begründet werden“. *Bankgesetz. Vom 14. März 1875. §. 2. (R.-G.-Bl. Ausgegeben am 18. März 1875. S. 177.)*. Ezt a törvényt módosította az 1909 június 1. törvény, melynek 3. cikke szerint: „Die Noten der Reichsbank sind gesetzliche Zahlungsmittel.“ E rendelkezés a 8. cikk értelmében 1910 január 1-én lépett hatályba. (*Gesetz betreffend Änderung des Bankgesetzes. Vom 1. Juni 1909. Reichs-Gesetzblatt Nr. 34. Ausgegeben zu Berlin den 5. Juli 1909.*). *Bundesgesetz über die Schweizerische Nationalbank. Vom 6. Oktober 1905. Art. 23.*

²⁾ *Loi du 12 août 1870 relative au cours légal et au cours forcé des Billets de la Banque de France et à la limite de leur émission. Art. 2.* „A partir du jour de la promulgation de la présente Loi, les Billets de la Banque de France seront reçus comme monnaie légale par les caisses publiques et par les particuliers.“ (*Loi et Statuts qui régissent la Banque de France. Páris, 1902. 94. és 69. lap*). Lásd továbbá a bankjegyeknek törvényes fizetési erővel való felruházásáról: *Ludwig Bamberger: „Die Zettelbank vor dem Reichstag.“ Leipzig, 1874. (105. lap); Walther Lotz: „Geschichte und Kritik des deutschen Bankgesetzes vom 14. März 1875.“ Leipzig, 1888. (205. lap); Földes id. m. 292. lap; Charles Brouilhet: „Le nouveau régime*

Tekintettel arra, hogy mindenkinek módjában van a bank jegyeit a banknál törvényes ércpénzre beváltani, a kultur-államokban minden fenntartás nélkül elfogadják a bankjegyeket fizetés gyanánt, még pedig ott is, ahol a törvény alapján a bankjegyeket vissza is utasíthatnák. Ha jogilag nem is, de tényleg mindenütt a törvényes fizetési eszközökkel egyenlő jelentősége van a forgalomban a bankjegyeknek. Már ezért is helyes azokat törvényes fizetési erővel felruházni. De helyes azért is, mert nehéz időkből a jegybank aranykészlete jobban van megvédve ott, ahol a bankjegyet mindenki köteles fizetés gyanánt korlátlanul elfogadni, mint ahol csak az arany képez korlátlan mérvben törvényes fizetési eszközt; mert saját fizetőképességének biztosítása végett mindenki (bank, közpénztár, fizetési hely, stb.) törekedni fog magához vonni aranyat, amelyről biztosan tudja, hogy azal minden körülmények között liberálhatja magát kötelezettségei alól. Ha ellenben a bankjegy törvényes fizetési eszköz, nem forog fenn semmi ok arra, hogy a jegybank aranykészletét igénybe vegyék, mert nem csak az arany az egyetlen, feltétlenül érvényes és használható fizetési eszköz, hanem a bankjegy is. De csendes, nyugodt időben sem kell bankoknak, fizetési helyeknek, takarékpénztáraknak, stb. aranykészletről gondoskodni, ha tudják, hogy a bankjegyet senki a fizetésnél vissza nem utasíthatja.

Az Osztrák-magyar bank jegyei dacára annak, hogy kényszerfolyammal bírnak, törvényes fizetési eszközt is képeznek.¹⁾

A bankjegyek nem szólhatnak ötven koronánál kisebb összegről. (Alapszabályok 82. cikk.) Ez az elvi rendelkezés azonban,

de la Banque de France.“ Paris, 1899. (26. l.); A. de Foville: „La monnaie.“ Páris, 1907. (206. lap); W. Stanley Jevons: „Geld und Geldverkehr.“ Leipzig, 1876. (78. lap); *Bankenquôte 1908*. Stenographische Berichte. Berlin, 1909. 168., 172., 173., 184., 197. lap; *Entwurf eines Gesetzes, betreffend Änderung des Bankgesetzes*. Zu Nr. 1178. 11. lap. (Gedruckt in der Reichsdruckerei 5487. 1909.).

¹⁾ L. ennek vizsátságáról jelen m. 7. lap.

mindaddig, a míg aranyérmék elegendő mennyiségben lesznek forgalomban, tehát ideiglenesen át van törve és a jegybank a forgalomban hiányzó keménypénz helyett 20 koronás jegyeket is bocsáthat ki. De csak addig, amíg nem készfizető.

Elvi követelmény, hogy a legkisebb bankjegynek nagyobb névértékre kell szólnia, mint a pénzrendszer alapérméjének. Nálunk a huszkoronás a standard-aranyérme. Ha a legkisebb bankjegy-cimlet nagyobb névértékű, mint huszkorona, úgy a forgalomban a valutapénz a bankjeggyel nem fog versenyezni, ha nem azt kiegészíti és nem kell attól tartani, hogy a papír fizetési eszköz az értékesebb aranyérmét a forgalomból kiszorítja, mert az arany értékérmét — ha nincs mellette ugyanoly címletű bankjegy — a forgalom szükséglete tartja lekötve a belföldön.

Minthogy — amint részletesen kifejtettük¹⁾ — az aranynak közvetlen forgalomba bocsátása az államjegyek bevonásának stádiumában nem volt célszerű, a bank a tízforintos bankjegyek helyébe — hogy a forgalom szükséglete kielégíttessék — nem huszkoronás aranyérméket, hanem huszkoronás bankjegyeket volt feljogosítva kibocsátani, természetesen csak addig, a míg a huszkoronás aranyak tényleg forgalomba kerülnek, azaz a készfizetések megkezdéseig. (Alapszabályok 111. cikk). Hogy a huszkoronás bankjegy-mennyiség a valódi szükséglet mérvén túl ne legyen szaporítható és megfelelő időpontban a huszkoronás bankjegyek bevonásával simán és gyorsan legyen az arany forgalomba bocsátható, a huszkoronás bankjegyek kibocsátható mennyiségét a két pénzügyminiszter van jogositva megállapítani.²⁾ (Alapszab. 111. cikk).

¹⁾ L. jelen munka 139. lap.

²⁾ Indokolás „az Osztrák-magyar bank szabadalmának meghosszabbításáról” szóló törvényjavaslathoz. (Országgyűlés képviselőházának irományai. XV. kötet. 1898. 220. lap).

A huszkoronás bankjegyeket az Osztrák-magyar bank 1900 szeptember 20-án kezdte kibocsátani.

Tudjuk, hogy az 1894: XXIV. t.-c. V. cikkének 1. pontja alapján kibocsátott s az államjegyek bevonására szolgált o. é. bankjegyek, illetve helyettük a bank alapszabályai 111. cikke értelmében forgalomba hozott koronaértékű bankjegyek teljesen arannyal vannak fedezve, azaz nem részben érccel, részben bankszerűen. Ezeknek a bankjegyeknek teljes aranyfedezetét az biztosítja, hogy az 1894: XXIV. t.-c. V. cikkének 2. pontja értelmében, a két kormány által az államjegyek bevonása végett lefizetett huszkoronás aranyérmék — bár a bank érckészletéhez számíttatnak — abban a mérvben, amint a bank a lefizetett huszkoronások ellenértékét nem ezüstforintokban, hanem bankjegyekben adta, csak is épen ezeknek az o. é., majd koronaértékű bankjegyeknek fedezésére fordíthatók. A bank tehát nincs jogosítva a beszolgáltatott huszkoronások alapján a megengedett jegyforgalom összegét fölemelni.

Az Osztrák-magyar bank — amint tudjuk — az 1899: XXXIV. t.-c.-be foglalt és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával kötött egyezmény 1. cikke értelmében köteles tizkoronás bankjegyeket is kibocsátani, amelyek a bevont államjegyek részbeni pótlására voltak hivatva. A tizkoronás jegyek kibocsátása az 5 frtos államjegyek bevonása folytán általános szükségletnek felelt meg. És habár e jegyeket az Osztrák-magyar bank bocsátja is ki, azok kibocsátása nem a bank alapszabályszerű joga alapján, hanem külön törvény erejénél fogva történik. Mig — az eddigi megállapodások szerint — a huszkoronás bankjegyek pályájukat befejezik a készfizetések megkezdésével, addig a tizkoronás jegyek bevonására külön határidő megállapítva nincs, tehát azok esetleg forgalomban maradhatnak a készpénz-fizetések megkezdése után is. Papírpénzünk jó hite-

lének megóvása és a tizkoronás jegyek állandó bevonhatása érdekében a tizkoronás bankjegyek kibocsátható mennyisége 160 millió koronában van kontingentálva (1899: XXXIV. t.-c. III. cikk 3. pont), amely összegen felül a bank még a szükség mérvéhez képest további, legfeljebb 20 millió korona bankjegyet bocsáthat ki egyenlő összegű ezüst ötkoronások visszatartása mellett, úgy, hogy a tizkoronás bankjegyek összes forgalma semmi esetre sem haladhat meg 180 millió koronát. (1899: XXXIV. t.-c. III. cikk 6. pont). A tizkoronás bankjegyek kontingensének emelését egyenértékű ezüst ötkoronások egyidejű bevonása mellett óvatosságból rendelte el a törvény, ha netán az ércpénz (u. n. keménypénz) hirtelen forgalomba bocsátása nehézséggel járna a papírpénzhez szokott közönségnél és kényelemből, megszokásból a 64 millió koronányi ezüst ötkoronásokat teljes összegben fel nem véve, azok visszafolynának. Erre az esetre provideálta a törvényhozó ezeknek helyettesítését a bankjegyekkel, mert az államjegybevonás műveletét akadálytalanul kellett folytatni és a bevont fizetési jegyeket a forgalomban rögtön pótolni. A tizkoronás bankjegyek és az ötkoronás ezüstérmék közötti virement csak átmeneti jellegű intézkedése a törvénynek és mivel a forgalom az ötkoronás ezüstöt felvette, nem is került a sor a tizkoronás jegykontingens felemelésére.

A tizkoronás bankjegyek — az arannyal fundált o. é. öt- és ötvenforintos államjegyek helyett bocsáttatván forgalomba — teljesen arannyal vannak fedezve, azaz nem részben ércel, részben bankszerűen. Az 1899: XXXIV. t.-c. III. cikkének 1. pontja szerint a két kormány által az Osztrák-magyar banknál a koronaérték aranyérméiben lefizetett 160 millió korona — bár a 4. pont szerint a bank érckészletéhez számíttatik — a 2. pont értelmében a tizkoronás bankjegyek külön fedezetére fordíttatik. Azaz a 160 millió korona a bank érckészletét képezi, de nem szolgál a bankjegyek ércfedezetéül, ezért a 160 milliónyi arany alapján a bank a megengedett jegyforgalom összegét nincs jogosítva fel-

emelni. De joga van a pénztáraiban meglévő tizkoronás bankjegyeket a bankjegyforgalom ércbeli és bankszerű fedezetének, valamint az esetleges bankjegyadónak megállapításánál a forgalomban lévő bankjegyek teljes összegéből levonni, amely rendelkezéssel a forgalom által feltétlenül megkövetelt beváltása a tizkoronás jegyeknek más kategoriájú jegyek ellen (a bankalapszabályok 88. cikke értelmében) lehetővé van téve.

Az Osztrák-magyar bank köteles a két kormány felszólítására, mely a törvényhozások jóváhagyását igényli, a tizkoronás bankjegyeket egész összegükben vagy részben bevonni. Ebben az esetben a kormányok a tizkoronás jegyek fedezetét képező aranyból a bevonandó jegyek összegével egyenlő összeget utalnak a bank végleges tulajdonába, de joguk van a tizkoronás jegyek beváltására szükséges fizetési eszközöket a banknak egyéb fizetési eszközökben szolgáltatni és ennek fejében ugyanoly összegű aranyérmét a banktól visszavenni. (1899: XXXIV. t.-c. III. cikk 7. pont).

Az Osztrák-magyar bank — az előadottak szerint — nem egész érckészlete alapul vételével van feljogosítva jegyeket kibocsátani, hanem csak annyi érckészlet alapján, amennyi a két állam által az 1894: XXIV. t.-c. V. cikkének 1. és 2. pontja, továbbá az 1899: XXXIV. t.-c. III. cikkének 1., 4. és 6. pontja, végül az 1899: XXXV. t.-c. II. cikkének 1. pontja értelmében a jegybanknál az államjegyek fedezésére letett és bankjegyek kibocsátására fordított aranykoronások levonása után fenmarad, mert ezek az aranyérmék — bár a bank érckészletéhez számíttatnak — mindaddig nem szolgálhatnak a megengedett jegyforgalom összegének felemelésére, míg a bank tulajdonába nem mennek át, mivel a kibocsátott jegyek teljes fedezésére fordítandók.

Mindkét pénzügyi kormány az államjegyek bevonása és 5 koronások veretése alkalmából huszkoronás darabokban lefizetett 542,656.053:20 korona aranyat. Ennek ellenében kiszolgáltattott a bank 241,305.520 korona bankjegyet és 157,493.780 koronányi

tizkoronás jegyet (államjegyek beváltása ellen), összesen tehát 398,799.300 korona bankjegyet; a lefizetett többi arany huszkoronás ellenében a bank ezüstforintosokat adott ki.¹⁾

Az érckészletbe tehát a 398,799.300 korona értékű arany beszámítható ugyan, de az ugyanennyi összeg erejéig kibocsátott jegyek teljes fedezetére szolgálván, nem fordíthatók a megengedett jegyforgalom emelésére.

A tizkoronás bankjegyeket az Osztrák-magyar bank 1901 szeptember 2-án kezdte kibocsátani.²⁾

8. A koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról.

A koronaérték megállapításáról szóló 1892: XVII. t.-c. kimondja, hogy az eddigi ausztriai érték helyébe az aranyérték lép; szabályozza az aranyérték behozatalát, de nem rendezi intézkedéseivel a valutaviszonyokat. Senki sem volt kötelezve még a koronaértékben számítani, a koronaérték érméiben fizetni. Nem is lehetett. Azon egyszerű okból, mert az új értékrendszerhez tartozó fizetési eszközök előállítása csak az 1892: XVII. t.-c. életbe lépte után volt megkezdhető és éveket vett igénybe, míg az új értékérmék és a koronaértékre szóló váltópénzek megfelelő mennyiségben elkészültek.³⁾ E szerint az 1892. év után is még az osztrák érték maradt szükségképen, törvényes országos valutánk.

¹⁾ Az ezüst értékérmék (ezüst egyforintosok,) amelyeket a jegybank arany ellen kiadott, 4,124.892 K erejéig egyforintos államjegyek, 73.225.641 K erejéig öt- és ötvenforintos államjegyek bevonására és 64,000.000 K erejéig 5 koronások veretésére szolgáltak. Az adatokra nézve l. *Az Osztrák-magyar bank közgyűlésének XXX. rendes évi ülése 1908. évi február hó 3-án.* Bécs, 1908. (5. lap).

²⁾ *M. R. T. 1901.* (508. és 510. lap). A m. kir. pénzügyminiszter 1901. évi 58.136. számú rendelete, az államjegyekből álló függő adósság teljes beváltása és a tizkoronás bankjegyeknek az Osztrák-magyar bank által leendő kiadása tárgyában.

³⁾ L. jelen munkához csatolt „II. kimutatás“-t.

Gyakorlati tekintetek is azt javasolták, hogy az új valuta megállapítása, annak általános meghonosításától időileg külön választassék, mert közben az új pénzrendszerhez tartozó fizetési eszközök egyre nagyobb tömegekben kerültek forgalomba és ezzel egyre jobban biztosított az, hogy az új pénzrendszer a köztudatba átmelessen, mielőtt az általánosan kötelező módon behozatott.¹⁾ A koronaértéknek átmenetét a köztudatba jelentékenyen előmozdította az 1892. évi törvényhozásnak az a rendelkezése is, hogy a koronaérték érméi a törvényes fizetési eszköz jellegével ruháztattak fel és azokkal ausztriai értékre szóló kötelezettségek is teljesíthetők voltak.

Az 1892: XVII. t.-c. 23. §-a már kijelenti, hogy külön törvény fogja szabályozni a koronaértékben való közkötelező számítás behozatalát, kapcsolatban ezzel az általános érmeforgalom viszonyait és az új értéknek a jogviszonyokra való alkalmazását. Ennek a kijelentésnek megvalósítása az 1899: XXXVI. t.-c.

Tekintettel arra, hogy a monarchia két állama közt a gazdasági és értékforgalom sűrű, továbbá, hogy az osztrák általános polgári törvénykönyv a magyar szent korona országainak több részében máig is érvényben van és valutapolitikai szempontból is szükséges, az 1899: XXXVI. t.-c.-ben foglalt elvi rendelkezések nagyjában azonosak az idevágó viszonyokat szabályozó osztrák rendelkezésekkel.²⁾

Az 1899: XXXVI. t.-c. 1. §-a értelmében a koronaérték 1900. évi január 1-től kezdve mint egyedüli és kizárólagos törvényes érték az ausztriai érték helyébe lépett. Ez gyakorlatilag abban

¹⁾ Indokolás „a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról, az általános érmeforgalom rendezéséről és a koronaértéknek a jogviszonyokra való alkalmazásáról” szóló törvényjavaslathoz. (*Országgyűlési Irományok. XV. kötet. 1898. 158. lap.*).

²⁾ Az 1899. évi valutatörvényeket Ausztriában az 1867 december 21. állami alaptörvény 14. §-a alapján léptették életbe az 1899. szeptember 21. császári rendelettel. (*R.-G.-Bl. Nr. 176. III. Theil.*).

nyilvánult, hogy az ausztriai érték hatályát, azaz törvényes érték jellegét elvesztvén, az ezen időpont után keletkezett jogügyletek, ha meghatározott érték nincs megnevezve, úgy tekintendők, mintha koronaértékről szólnának, ha csak be nem bizonyítatik, hogy a jogügylet létesítésénél más szándék forgott fenn. (14. §.) Tehát 1900 január 1-től kezdve, ha fizetési kötelezettségek az érték megjelölése nélkül állapíttatnak meg, a törvényes vélelem a koronaérték mellett szól.

A koronaérték törvényes és kizárólagos voltának másik gyakorlati következménye az, hogy az 1900 január 1. előtt keletkezett jogalaphból származó s ausztriai értékekben teljesíthető fizetési kötelezettség ettől az időponttól kezdve a koronaértékben és pedig olyképp teljesítendő, hogy egy o. é. frt két koronával és egy o. é. krajcár két fillérrel számítandó. (15. §.) E szerint minden fizetési kötelezettség, tehát az olyan is, amely nem az új koronaértékben volt megállapítva, hanem a koronaértéket megelőző valamely belföldi (azaz ausztriai, bécsi értékre, pengőpénzre, egyes érmenemekre) vagy külföldi értékre szól, a koronaértékben teljesítendő. Ez a rendelkezés a magyar kereskedelmi törvény 326. §-ának első bekezdésével, — mely a kötelezettségek teljesítése tekintetében általános szabály gyanánt azt állítja fel, hogy kétség esetén az a pénzláb és pénznem irányadó és tekintetik szerződésszerűnek, amely a teljesítés helyén divatozik — ép úgy összhangban van, mint az ausztriai polgári törvénykönyv 1420. §-ával, amely szerint fizetések teljesítésénél a pénzrendszernek a fizetés helyén fennálló szabályozása döntő. De természetes, hogy a most említett általános szabály (1899: XXXVI. t.-c. 15. §-ának első bekezdése) nem zárja ki azt, hogy a törvénynél, szerződésnél, vagy más magán akaratnyilvánítás folytán határozottan kiköthető legyen, hogy a fizetésnek valósággal, tényleg (effective) valamely meghatározott érmenemben, vagy külföldi valutában kell történnie. (1899: XXXVI. t.-c. 15. §-ának utolsó

bekezdése.) Ez következik¹⁾ a magyar kereskedelmi törvény 326. §-ának második bekezdéséből és a váltótörvény 37. §-ának második bekezdéséből is; az osztrák polgári törvénykönyv 987. §-a ép így azt rendeli, hogy ha a hitelező a fizetést az általa szolgáltatott, meghatározott érmenemben kikötötte, a fizetés ugyanebben az érmenemben teljesítendő.²⁾ A koronaérték kötelező behozatala nem járhatott azzal a következménnyel, hogy a kötelezettségek természete és tartalma változást, módosulást szenvedjen.

Az 1900 január 1-je után keletkezett jogalpból származó oly fizetési kötelezettségek, amelyek valamely meghatározott érmenemben (tehát pl. körmöci aranyban) vagy külföldi értékben (tehát pl. effektív márkában, effektív font sterlingben, Napoleon d'or-ban) teljesítendők. (18. §.) Ez a valutapolitikai szempontból nagyjelentőségű rendelkezés annyiban elvi fontosságu, mert ezzel megengedi a törvény az u. n. aranyzáradékot (Goldclausel), vagyis azt, hogy a koronaérték aranyérméire szóló s valósággal ez érmékben teljesítendő ügyletek is köthetők. Az országos valuta hitelének adott körülmények közt nem szolgálhat javára, ha bizonyos jogügyletek kötésénél a fizetést effektív folyóérmékben (aranyban) kötik ki. De viszont egyes esetekben, így pl. nemzetközi természetű hitelműveleteknél, a meghatározott érmenemekben való fizetés elvállalása előnyökkel járhat. Ha pl. a belföldi valuta aranyérméit a törvény kizárta volna azon értékek sorából.

¹⁾ *Országgyűlés Képviselőházának Irományai. XV. kötet. 1898. (166. lapon); továbbá Gesetzentwürfe betr. die Einlösung der Staatsnoten . . . die Einführung der Kronenwährung als Landeswährung etc. Wien, 1898. (1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session. 1898. 77. és köv. lapokon).*

²⁾ Csakhogy az ausztriai pénzviszonyok ziláltsága mellett az optkv. 987. §-ának nem lehetett mindig érvényt szerezni. (L. *jelen munka* 8. lap, továbbá *Országgyűlés Képviselőházának Irományai. XV. kötet. 1898. 166. lap).*

amelyekre szóló ily kötelezettségek vállalhatók, a forgalom úgy segített volna magán, hogy külföldi valutákra szóló kötelezettségeket vállalt volna, ezért célszerű az 1899: XXXVI. t.-c. 18. §-ában foglalt intézkedés.¹⁾ Korlátozó jogszabályok ily esetekben sohasem jártak sikerrel. Az 1899: XXXVI. t.-c. 18. §-a értelmében tehát nemcsak a kereskedelmi jog terén, hanem a magánjog összes területén az (effectiv) aranyfizetés egy bizonyos érmenemben vagy valutában törvényes hatálylyal kiköthető.

Abban az esetben, ha ezüstérmékre szóló valamely fizetési kötelezettség értéke ezeknek az érméknek belértéke (fémértéke) alapján állapítandó meg, az értéknek a koronaértékben való megállapításánál alapul veendő az ezüstnek piaci ára abban az időpontban, amely az értékmegállapításra irányadó. (19. §. második bekezdés.) Ez az eset az, amidőn a fizetési kötelezettség ezüstre, de nem osztrák értékű ezüstpénzre szól és a kötelezettség koronaértékben teljesítendő és az ezüstre szóló kötelezettségnek értéke az ezüst anyagértéke alapján állapítandó meg. Minthogy a koronaérték aranyérték és törvényeink az arany és ezüst között semmiféle értékarányt nem állapítanak meg (épen ezért nem kettős a valutánk, dacára annak, hogy az ezüst egyforintos is értékérme), minthogy továbbá csak az értékérmét képező ezüst egyforintos egyenlő két koronával, a többi ezüstérmékre nézve törvényes értékarányt a koronaértékhez nem ösmernek törvényeink, ép ezért az ezüst piaci árát kellett alapul venni az ezüstérmékre szóló fizetési kötelezettség értékének megállapításánál. Hogy melyik időpont piaci ára irányadó, az a jogügylet tartalma alapján bírálendő el.

Az ausztriai érték helyébe lépett koronaérték kizárólagos törvényes értékjellege azzal a további gyakorlati következmény-

¹⁾ *Országgyűlési Irományok. XV. 1898. (168. lap); továbbá 1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. Wien, 1898. XV. Session 1898. (86. lap).*

nyel járt, hogy — az 1899: XXXVI. t.-c. 2. §-ában foglalt rendelkezésnek megfelelően — 1900 január 1-től kezdve az összes állami, törvényhatósági és községi bevételek és kiadások a koronaértékben voltak megállapítandók, ugyyszintén az összes közpénztárak és hivatalok számadásai ebben az értékben vezetendők. A közháztartások számvitelében tehát a koronaérték az összes bevételekre és kiadásokra, valamint az összes számadásokra alkalmazandó, még akkor is, ha oly bevételekről és kiadásokról van szó, amelyek valamely meghatározott érmenemre vagy értékre szólnak és valósággal abban teljesítendők.

Ugyancsak koronaértékben vezetendők 1900 január 1. óta a külön közhatósági felügyelet alatt álló vagy közcélokat szolgáló testületek, alapok, egyesületek, társaságok (pénz- és hitelintézetek), szövetkezetek és intézetek (közlekedési vállalatok stb.) könyvei és számadásai. (1899: XXXVI. t.-c. 3. §.) Az új értékrendszer meghonosítását ez a körülmény jelentékenyen előmozdította.

1900 január 1-től kezdve törvényekben, rendeletekben, szabályrendeletekben, közhatósági és közhivatali intézkedésekben, határozatokban és hirdetményekben pénzösszegek csak a koronaértékben állapítandók meg.

A kormány a pénzösszegeknek más, mint a koronaértékben való megállapítását külön engedélyezheti. (6. §.) Ez indokolt lehet értékpapírok kibocsátásánál, mert azoknak elhelyezését a külföldön gyakran előmozdítja az, ha a címletek nemcsak koronaértékre, hanem a koronaérték összegének megfelelő egyenértékű más valutára is szólnak.

A törvény eme rendelkezésével a koronaérték általános hivatalos használata a közigazgatás körében is biztosított.

A törvénykezés terén és a magánjogi tartalmu közokiratokban a koronaérték hivatalos használatáról a törvény 7. §-a gondoskodik, amidőn elrendeli, hogy 1900 január 1-től kezdve a bíróság vagy közjegyző előtt felvett, nemkülönben egyéb magánjogi

tartalmu közokiratban, amely pénzösszegről állittatik ki, ugy-szintén pénzösszegre elmarasztaló minden birói határozatban, a pénzösszegek koronaértékben fejezendők ki.

Az 1899: XXXVI. t.-c. 12. §-a felhatalmazza a kormányt, hogy általános, vagy a magyar korona országainak egyes részeire (a határforgalomban) szóló érvénynyel megtilthassa, hogy külföldi érmék, vagy más külföldi fizetési eszközök fizeteskép adassanak vagy elfogadtassanak. Aki ily tilalmat szokás- vagy üzletszerűen megszeg, kihágást követ el és az illetékes kir. járás-bíróság által 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Viszont a 13. §. felhatalmazása alapján a kormány megengedheti, hogy az összes vagy egyes közpénztárak a koronaérték helyett más belföldi vagy külföldi veretű érméket, nemkülönben más fizetési eszközöket (bankjegyeket, utalványokat, chequeket, stb.) fizetésül elfogadhassanak, az engedélyben kitüntetendő értékben, az u. n. pénztári árfolyamban. Annyival is inkább indokolt ily engedély megadása, mert egyrészt a magánforgalomban nincs semmi akadálya annak, hogy ily fizetési eszközöket a törvényesek helyett elfogadjanak, másrészt hasznos, sok esetben szükséges lehet, hogy az állami és egyéb közpénztáraknál a meghatározott törvényes fizetési eszközök helyett másokban teljesíthessenek fizetéseket.

A rendezett érmeforgalom fenntartásának követelménye, hogy annak tisztasága megóvassék; azaz, hogy oly idegen érmék vagy fizetési eszközök a belföldön fizetésekre ne használtathassanak, amelyek a közönség megkárosodására vezetnek. Tudjuk, hogy az állam anyagi áldozatot hoz az értékvesztett érmék bevonása és átolvasztása érdekében. (1892: XVII. t.-c. 7. és 20. §§.) Helyes tehát, ha az állam oly külföldi érméknek fizeteskép adását és elfogadását tiltja, amelyek veretése hiányos és szabálytalan, vagy amelyek súlyban megfogytak és az által, hogy a belföldi érmeforgalomban gyakrabban előfordulnak — amire a tilalom szokás- vagy üzletszerű megszegése vezet — egyrészt saját

érméinket a forgalomból kiszoríthatják, másrészt megkárosíthatják a közönséget.¹⁾ Ha az említett esetleges tilalom dacára ily fizetési eszközöket használnak pénz gyanánt, úgy ez a fizetés jogi tényével egyértelműnek nem tekinthető. A tiltott pénzzel vagy fizetési eszközökkel kötött jogügyletek a törvénynél fogva nem semmisek ugyan, hanem az illető kötelezettség az országos valuta alapján bírálendő el.²⁾

9. Az Osztrák-magyar bank és szerepe a valutareform terén.

A valuta rendezése terén, mint mindenütt, úgy nálunk is, jelentékeny szerep jutott a jegybanknak. A jegybank közreműködése a valuta rendezése és fenntartása, azaz pénzünk nemzetközi értékének állandósítása körül azonban fokozott jelentőségre emelkedett az osztrák-magyar monarchiában, ahol az ércalap megváltoztatásával keresztülvitt valutareform befejezését képező kötelező készfizetések megkezdésének tervszerű előkészítése, azok tényleges megkezdése, a tényleg megkezdett készfizetések fenntartása, vagyis a már rendezett valutaviszonyok megszilárdítása első sorban a jegybanknak képezi legkiválóbb feladatát.

Az Osztrák-magyar bank közreműködésével az államjegyek beváltása körül behatóan foglalkoztunk.³⁾

A bankjegyek szabályozása szintén részletes megvilágítást nyert.⁴⁾

Fejtegettük továbbá az 1892: XX. t.-c.-be foglalt és az Osztrák-magyar bank alapszabályai 87. cikkének az aranyvaluta

¹⁾ Országgyűlési Irományok. XV. 1898. 164. lap.

²⁾ Gesetzentwürfe betr. die gänzliche Einlösung der Staatsnoten, die Einführung der Kronenwährung als Landeswährung etc. Wien, 1898. (1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session. (74. lap).

³⁾ Jelen munka: „Az államjegyek“ c. fejezetében.

⁴⁾ „A bankjegyek“ c. fejezetben.

fenntartása szempontjából nagyjelentőségű rendelkezését, amely szerint: „A bank köteles törvényes aranyérméket névértéköknek s aranyrudakat a koronaértékbeli törvényes pénzlábnak megfelelően bankjegyekre bécsi és budapesti főintézeteinél kívánatra mindenkor beváltani. A bank jogositva van ily alkalmakkor az aranyrudakat az általa kijelölt műszaki közeg által a beszolgáltató költségére kémleltetni és válattatni és a kormányok által e tekintetben megállapított és közzétett verdedijakat levonni.“

A jegybank — miután az általa fizetendő verdedij csak 2 korona — köteles aranyrudakat a finomarany kilogrammja után számítandó 3278 koronáért bankjegyekre beváltani. A banknak ez a kötelezettsége az arany szabad befolyásának utat nyit, amennyiben megadja az eszközt arra, hogy aranyért mindenkor, bármely mennyiségben és veszteség nélkül bankjegyek, tehát úgy Ausztriában, mint Magyarországon törvényes fizetési eszközt képező pénzforgalmi eszközök legyenek szerezhetők;¹⁾ ez által válik lehetővé, hogy minden, bár csak pillanatnyilag is kedvező árfolyamalakulás mellett arbitrage által arany folyjék a monarchiába és a banknál jegyek ellen cseréltessek be. Ez az intézkedés nemcsak biztosítja a koronaértékre szóló aranyérmék teljes értékűségét és értékének állandóságát is, mert az arany ár-hullámozása csak a verdedij keretében ingadozhatik felfelé és lefelé,²⁾ hanem az aranyat a jegybankhoz tereli, mert az a jegybank útján előnyösebben és kényelmesebben értékesíthető.³⁾

A jegybank a valuta nemzetközi értékének fenntartása érdekében pedig a deviza-üzlet megfelelő szervezése által fejti ki tevékenységét, amelyet jelentékenyen előmozdít az aranyszolgálat

¹⁾ Indokolás „az osztrák-magyar bank alapszabályai 87-ik cikkének kiegészítéséről“ szóló törvényjavaslathoz. (Országgyűlés képviselőházának irományai. III. kötet. Budapest, 1892. 270.).

²⁾ L. *jelen munka* 119. lap.

³⁾ L. *jelen munka* 119. lap.

központosítása a jegybanknál. Erről behatóan később fogunk szólni.¹⁾

Miután az aranyérték behozatala után is az Osztrák-magyar banknak — alapszabályai 56. cikkének i) pontja értelmében — joga van vert vagy veretlen ezüstöt venni és eladni, 65. cikkének 1. pontja értelmében pedig zálogul is elfogadni, az Osztrák-magyar bank — 1892. május 23-án tartott rendkívüli közgyűlésén — kötelező nyilatkozatot tett az iránt, hogy ezüstrudakat érc-készletének megerősítésére, ezen érvényben lévő alapszabályszerű intézkedés dacára a jövőben vásárolni nem fog,²⁾ és ezt a kötelezettségét az alapszabályok is megrögzítik, a midőn az alapszabályok 65. cikkének utolsó bekezdésében foglalt rendelkezés szerint az Osztrák-magyar bank „a kölcsönnyújtást vert vagy veretlen ezüstre, valamint az ily ezüst vételét és eladását a bank csak a m. kir. és csász. kir. pénzügyminiszterek engedélyével gyakorolhatja”. A jegybank tehát az ezüstpolitika szabad gyakorlásában korlátozva van. A monarchia két állama egymással szemben is szerződésileg meg van kötve az ezüst beszerzése tekintetében, mert az 1892: XVIII. t.-c.-be foglalt érmeszerződés XII. cikke értelmében: „Egyáltalában minden pénzverési célokra szolgáló ezüstmennyiség beszerzési módjára nézve a két pénzügyminiszter meg egyezése szükséges”.

Ennek az intézkedésnek nagy jelentősége van az egyre nagyobb ezüst váltópénz-szükséglet fedezése és az ezüst-kuráns kérdésének megoldása szempontjából, mert az o. é. ezüstforintnak új szerepe van a kötelező készfizetések elrendelése után.³⁾

Az Osztrák-magyar bank — ugyancsak az 1892. évi május 23-án tartott rendkívüli közgyűlésén — kötelezettséget vállalt abban az irányban is, hogy azt a többletet, mely aranykészlet-

¹⁾ *L. jelen munka:* „Az Osztrák-magyar bank deviza-politikája és az aranszolgálat központosítása a jegybanknál” c. fejezetet.

²⁾ *Id. Országgyűlési irományok.* III. köt. Budapest, 1892. 270. lap.

³⁾ *L. jelen munka:* „Az ezüst-kurans kérdése” c. fejezetet.

nek mérlegszerű elszámolásában az ausztriai értékű forint aranyértékének a koronaérték megállapításáról szóló törvény által történt meghatározása folytán mutatkozni fog, nem fogja a jegyfedezetbe beszámítani, hanem ettől elválasztva, azt tartalékalapjában fogja kezelni.¹⁾ Ugyanis az 1892. évi valutatörvények hatályba lépésekor (1892 augusztus 11-én), a banknak birtokában volt aranykészlete és az aranyváltók 1:15½ értékarány (v. i. az arany és ezüst relatiója) alapján a koronaérték pénzlába szerint voltak könyvelendők. Ez a könyvelés 13,525.166 frt 55 kr. könyvbeli értéktöbbletet mutatott, mert az 1892 augusztus 10-én a banknak 79,392.613 frt 47 kr ércváltó- és aranykészlete — 1 kg finom aranyat az új valutatörvény szerint 1638 frt (3276 korona) értékben számítva — 92,917.780 frt 02 kr.-nak felelt meg.²⁾ E két összeg különbsége gyanánt mutatózó értéktöbblet, az u. n. árfolyamnyereség ércváltókban elhelyezett és a monarchia két államának pénzügyminiszterei és a bank között létrejött megállapodás szerint az 1897. év végén lejáró szabadalom megújításáig mint pénztárilag be nem folyt nyereség, a tartalékalap javára könyveltetett. Ez által elejét vették annak, hogy az adómentes jegyhatár ezzel a könyvelési többlettel felemeltessék, de egyuttal, minthogy a bank birtokában volt arany és aranyváltók mennyisége az átszámítás pusztá tényével nem változott, az essentialis jegyfedezet akkor ugyanezzel az összeggel kevesbedett.³⁾ Ennek az árfolyamnyereségnek a kérdését a törvényhozás az alapszabályok 114. cikkében véglegesen úgy oldotta meg, hogy az árfolyamnyereséget képező és a tartalékalap értékei közt kimutatott 13,525.166 frt 55 kr.-nyi külföldi piacokra szóló ércváltókat, a tartalékalapból ismét az érckészletbe helyezte át. Ezzel az intézkedéssel a jegyfedezet e része tekintetében az 1892. évi valuta-

) Id. Országgyűlési Irományok. III. köt. 1892. 270. lap.

²⁾ Spitzmüller id. m. 52. lap; továbbá 1 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XV. Session 1898. 145. lap.

³⁾ Országgyűlési Irományok. XV. kötet. 1898. 220. s. köv. lap.

törvények előtti állapot állott helyre azzal a különbséggel, hogy az adómentes jegyhatár **ugyanazzal** az összeggel emelkedett.

Az árfolyamnyereséget **képviselő** deviza-összegnek átvitele a tartalékalapból az érckészletbe annak **az u. n.** 80 milliós adósságnak rendezésében találja magyarázatát, **amellyel** Ausztria tartozik a banknak. Ennek az adósságnak törlesztéséhez, amelynek keletkezéséről és természetéről részletesen szoltunk¹⁾ — noha az tisztán Ausztria adósságát képezi, a magyar korona országai is hozzájárulnak, de e kötelezettséget nem a bankkal, hanem Ausztriával szemben vállalták az 1878: XXVI. t.-c.-ben. Az o. é. 80 millió frtnyi adósság törlesztésére a két államot a bank nyereségében való részesedéséből megillető összeg és a jegyadó fordítottatott, úgy hogy az Osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió o. é. frtot tévő államadósság az 1899. év végéig 74,145.555 o. é. frtra csökkent.

Ezt az összeget a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya 1900 január 1-én — az 1899: XXXVIII. t.-c.-be foglalt egyezmény 1. §-ának 1. cikke értelmében — 44,145.555 o. é. frttal 30 millió o. é. frtra szállította le, még pedig akkép, hogy a kölcsönnek részbeni törlesztése gyanánt és a bank aranykészletének megerősítése érdekében 30 millió o. é. frtot (60 millió koronát) a koronaérték aranyérméiben az Osztrák-magyar banknál lefizetett, a bank pedig 14,145.555 o. é. frtot a kölcsön további részleges törlesztéseképp annak álladékaiból leirt tartalékalapjának terhére, a mivel a fentemlitett árfolyamnyereség vita-kérdése a bank és a két kormány közt is megoldást nyert.

1910 december 31-ig a kölcsönnek törlesztetlenül maradt 30 millió o. é. frtnyi részére törlesztések nem történnek; vagyis a kölcsönnek 30 millió frtnyi maradványát a bank kamattalanul prolongálta.

A magyar korona országai az osztrák kormány által a köl-

¹⁾ L. *jelen munka* 13. és 23. lapon.

csön apasztására lefizetett 30 millió o. é. frtnyi törlesztéséhez úgy járulnak hozzá, hogy 50 egyenlő évi részletben kamat nélkül 9 millió o. é. frtot fizetnek a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok részére. Vagyis a 30 millió forintnak 30%-át = 9 millió o. é. frtot, évi 180.000 frtos részletben fizetik 50 év alatt. (1899:XXXVIII. t.-c. II. cikk).

Miután a jegybank tevékenységének súlypontja valutánk épségének fenntartása és nemzetközi értékállandóságának biztosítása érdekében szorosan összefügg a készfizetések kérdésével, amelyek eddig törvényesen elrendelve nincsenek, a jegybank helyzetéről, berendezéséről, valutapolitikai működéséről később, a készfizetések problémájával kapcsolatban lesz szó.

10. *A valutareform eddigi eredményeinek vázlata.*

A valutareform célja — amint arra fentebb utaltunk¹⁾ — pénzünk értékállandóságának biztosítása volt, vagyis az, hogy pénzünk értéke, viszonyítva más országok pénzének értékéhez, stabilizáltassék.

Ez a cél elértnek tekinthető már eddig is, noha a valutareform befejezve csak a kötelező készfizetések elrendelése után lesz. A korona — amint azt később részletesen kifejtjük²⁾ — értékállandóságát a nemzetközi forgalomban már évek óta megtartja. Ezzel pénzügyrendszerünkben eltűnt a kockázati elem és megszűntek azok a közgazdasági és állampénzügyi szempontból káros hatások, amelyek a rendezetlen valutával jártak és amelyekre részletesen rámutatni alkalmunk volt.

A koronaérték behozatala után az 1893. és 1894. évben keletkezett agio, amely az ércváltóárfolyam kedvezőtlen alakulásában jutott kifejezésre és 1893. novemberében 6½%-ig emelke-

¹⁾ L. *jelen munka* 72. s. köv. lapokon.

²⁾ L. *jelen munka*: „A külföldi váltóárfolyam“ c. fejezetet.

dett, muló jelenség volt és a kedvezőtlen körülmények egész sorának véletlen összetalálkozására vezethető vissza, nem pedig gazdasági helyzetünkben gyökerezett. A monarchia fizetési mérlegének átmeneti megromlása okozta az agiót.¹⁾

Eltekintve valutánk ezen epizódyszerű megromlásától, mondhatni, hogy a koronaérték állandósága évek óta megzavarva nincs; a váltóárfolyam csak normális ingadozásokat mutat.

A valutareform jelentékenyen megváltoztatta a monarchia mindkét állama pénzforgalmának minémüségét és összetételét. Kitűnik ez abból, ha szembeállítjuk a monarchia pénzforgalmát 1892 december 31-én, a monarchia 1909 december 31-iki pénzforgalmával.

1892 december 31-én a monarchia pénzforgalmának következő volt az összetétele: ²⁾

Aranyérmék	6,201.400 K összegben
Államjegyek	632,259.746 „ „
Bankjegyek	921,838.380 „ „
Ezüst forint	69,250.518 „ „
Ezüst váltópénzek	68,910.442 „ „
Réz váltópénzek	29,687.634 „ „
Összesen	1.728,148.120 K összegben.

Az Osztrák-magyar bank érckészlete 1892 december 31-én így alakult:

Arany	206,462.081 K összegben
Aranyváltók	33,939.966 „ „
Ezüst forint	337,908.890 „ „
Összesen	578,310.937 K összegben.

¹⁾ Spitzmüller id. m. 55. és 56. lap; továbbá: Dr. Ph. Kalkmann: „Die Entwertung der österreichischen Valuta im Jahre 1893 und ihre Ursachen.“ Freiburg i. B. 1899. 45. lap és passim.

²⁾ Az adatokra nézve lásd: *Tabellen zur Währungs-Statistik*. Dritte Ausgabe. 6. Heft. Wien, 1906. (644. lapon).

Ezzel szemben 1909 december 31-én a pénzforgalom a következő összetételt mutatja:

Aranyérmék	234,556.000 K összegben ¹⁾
Bankjegyek	2.188,040.520 „ „
Ezüst forint	30,000.000 „ „ ²⁾
Ezüst és bronz váltópénzek	405,008.677 „ „
Összesen	2.857,605.197 K összegben.

Az Osztrák-magyar bank érckészlete 1909 december 31-én pedig a következő volt:

Arany	1.354,027.273 K összegben
Aranyváltók	60,000.000 „ „
Ezüst forint	270,000.000 „ „
Váltópénz	28,991.322 „ „
Összesen	1.713,018.595 K összegben.

Egy pillantás e kimutatásokra mutatja, mily gyökeresen megváltoztatta a valutareform a monarchia pénzforgalmi eszközeit és mennyire módosult a pénzcirkuláció összetétele. Az állam teljesen lemondott a beválthatatlan, papírforgalmi eszközökről és azok helyét keménypénz és bankjegyek töltik be. A másik szembetűnő körülmény, hogy a monarchia aranykészlete mennyire megrősödött; 212·6 millió korona aranyállománya 1588 millióra szaporodott.

A valutareform a gazdasági élet minden ágára kiterjedő termékenyítő hatását teljesen csak a kötelező készfizetések megkezdése után fogja éreztetni. Ezért vizsgálni fogjuk, mit kell a kötelező készfizetések alatt érteni? Szükséges-e azokat elrendelni? Vajjon meg vannak-e a kötelező készfizetések megkezdésének előfeltételei? Fenntarthatók-e a már elrendelt készfizetések? Milyen hatás várható a kötelező készfizetésektől?

¹⁾ Az adatokra nézve lásd *jelen munka* 200. lap.

²⁾ Az adatokra nézve lásd: *Bericht des Budgetausschusses etc.* 791 der *Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XX. Session 1910.* 1. lap.

HARMADIK FEJEZET.

A KÉSZPÉNZFIZETÉSEK MEGKEZDÉSE.

1. *Mit értünk a készpénzfizetések megkezdése alatt?*

A valutareform megindításakor a törvényhozás — az 1892: XVII. t.-c. 23. §-ának első bekezdésében lerakott program szerint — előre három időszakot állapított meg e nagy művelet sikeres keresztülvitele érdekében. Az új érték megállapítása aranyérték gyanánt, volt az első intézkedés; ezzel a törvényhozás csak szabályozta a koronaértéket, de nem rendezte a valutaviszonyokat. A második — éveken át tartó és az 1899. évi valutatörvényekkel megoldásra került — feladat az új valuta keresztülviteléhez szükséges eszközök előteremtése és utak nyérése volt; vagyis az államjegyek fedezésével és bevonásával a papírpénzforgalom rendezése, a kényszerforgalmu államjegyek helyettesítése a forgalomban a koronaérték rendszerébe tartozó más fizetési eszközökkel, a koronaértékben való közkötelező számitás behozatala és az új értéknek a jogviszonyokra való alkalmazása, amely törvényhozási intézkedések alapján a valutaviszonyok tulajdonképeni rendezése biztosított.

Hátra van még és — immár több mint tizennyolc éve — megoldásra vár a valutarendezés nagy műveletének betetőzése: a készpénzfizetések megkezdése, vagy amint törvényeink állandóan nevezik, a készfizetések felvétele.¹⁾

¹⁾ Mi a „készfizetések felvétele“ kifejezés helyett, tekintettel arra, hogy az germanizmus (Aufnahme der Barzahlungen), a „készpénzfizetések megkezdése“ kifejezést használjuk.

Mit kell a készpénzfizetések megkezdése alatt érteni?

Az Osztrák-magyar bank-alapszabályainak 83. cikke szerint — köteles az általa kibocsátott jegyeket kívánatra azonnal magyar vagy ausztriai veretű törvényes ércpénzzel beváltani. Ez azt jelenti, hogy a jegybank az általa kibocsátott jegyekért bárki kívánságára azonnal köteles a bankjegyeken feltüntetett összeget törvényes ércpénzben, azaz — a bank saját belátása szerint — száz-, husz- és tizkoronás aranyérmékben, ezüst egyforintosokban vagy ezüst öt- és egykoronásokban, vagy nikeltől vert husz- és tizfilléreseken, vagy végül bronzból vert két- és egyfilléreseken lefizetni, azonban a törvény által az érmék tekintetében a magánforgalomra nézve megállapított fizetési erőkeretén belül. Másszóval a jegybank köteles törvényes ércpénzre beváltani jegyeit, de joga van a jegyekért az aranyértékpénzeken kívül, amelyeket mindenki korlátlanul tartozik fizetés gyanánt elfogadni, korlátlan mennyiségben (szintén kurans-pénzt képező) ezüstforintost is adni, továbbá a magánforgalomban korlátolt fizetési erővel bíró, de szintén törvényes ércpénzt képező váltópénzérmék közül ötkoronásokat 250 koronáig, egykoronásokat 50 koronáig, nikel-érméket 10 koronáig és bronz-érméket 1 koronáig. Ha valaki egy tizkoronás bankjegyet beváltásra praesentál az Osztrák-magyar banknál, ennek — a fennálló szabályok szerint — joga van csupa 20 és 10 fillérest is fizetni a bankjegyért. Joga van a bankjegyért az Osztrák-magyar banknak korlátlan összegben ezüstforintosokat is adni.

A német birodalmi bank 1910 január 1. óta többé nem válthatja be folyópénzre (kursföhiges deutsches Geld), tehát pl. birodalmi ezüsttallérra is jegyeit, hanem köteles német aranypénzt (deutsche Goldmünzen) fizetni a jegyekért.¹⁾ Mig a német Reichsbanknál a készpénzfizetés kötelező aranyfizetést jelent, addig az

¹⁾ Gesetz, betreffend Aenderung des Bankgesetzes. Vom 1. Juni 1909. (Reichs-Gesetzblatt. Nr. 34.) Artikel 4.

Osztrák-magyar banknál csak ércpénzfizetést. Azaz a kötelező készpénzfizetések megkezdése után sem lesz a jegybank jogilag kötelezve aranyat adni a bankjegyért, vagy ami ezzel egyre megy, a váltók benyújtása ellen, hanem adhat csupa ezüst forintot is, mert ez is — ép úgy, mint az arany tiz- és huszkoronás — értékpénzt képez és így korlátlan összegig fizetés gyanánt elfogadandó.

Az Osztrák-magyar bank ama kötelezettsége alól, hogy jegyeit törvényes ércpénzre tartozik beváltani, ez idő szerint fel van még mentve. A bank alapszabályainak 111. cikke szerint ugyanis, mindaddig, amig az államjegyek kényszerforgalma a monarchia mindkét államában meg nem szüntettetik, az Osztrák-magyar bank alapszabályainak azon fentemített határozmányai, melyek a bank jegyeinek magyar vagy ausztriai veretű törvényes ércpénzzel való beváltására vonatkoznak, fel vannak és maradnak függesztve. Ez a rendelkezés természetes és szükséges volt, mert a jegybankot nem lehetett kényszeríteni arra, hogy a kényszerforgalommal ellátott és érccel nem fedezett államjegyeket is, amelyek a bankjegyek mellett forgalomban voltak, törvényes ércpénzre beváltsa, ha pedig csak a bankjegyekre korlátoztatott volna a beváltási kötelezettség, a papírpénzforgalom nem lett volna kizárólag a banktechnikai alapokra fektetve. A jegybank beváltási kötelezettsége tehát csak az államjegyek kényszerforgalmának megszűnése mellett volt elrendelhető.

Tudjuk azonban,¹⁾ hogy az államjegyek kényszerforgalma, azaz az államjegyekre nézve fennállott az az általános kötelezettség, hogy fizetésképp elfogadandók, az 1903. év február 28-án megszűnt. Ezzel a készpénzfizetések megkezdésének jogi akadálya elháríthatott.

Ugyanis a magyar kormánynak a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormányával kötött és az 1899:

¹⁾ L. jelen munka 137. lap.

XXXI. t.-c.-be foglalt egyezmény XII. cikke értelmében megegyezés történt arra nézve, hogy „mihelyt a fennálló általános kötelezettség, hogy az o. é. ötforintos és ötvenforintos államjegyek fizetéskép elfogadandók, megszűnt, mindegyik minisztérium a törvényhozás külön elhatározását fogja a készfizetések felvételének törvényes elrendelése ügyében kieszközölni“. Ez az egyezmény azért szólt csak az o. é. öt- és ötvenforintos államjegyekről, mert az o. é. egyforintos államjegyek kényszerforgalma már 1895 december 31-én szűnt meg.

Az 1903. év február havának 28. napja óta — amikor az összes államjegyek kényszerforgalma megszűnt — az Osztrák-magyar bank alapszabályai 83. cikkében foglalt határozmányok a két állam törvényhozásai által hatályba helyezhetők. Azaz törvényesen elrendelhető, hogy a jegybank köteles az általa kibocsátott jegyeket törvényes ércpénzzel beváltani. Ez eddig nem történt meg. Az Osztrák-magyar bank tehát a jelenlegi jogállapot szerint nem készfizető. Jegyei ennél fogva kényszerfolyammal vannak felruházva (*cours forcé*).

Az alapszabályok 83. cikkében foglalt határozmányok felfüggesztésének tartama alatt a bank jogosítva van fizetéseket törvényes ércpénzben teljesíteni vagy belátása szerint bankjegyeket törvényes ércpénzzel beváltani. Jogosítva van, de nincs kötelezve. Ezt világosan mondja az alapszabályok 111. cikkének második bekezdése.

A „készfizetések felvétele“ fogalmilag azonban nem jelenti a banknak azt az alapszabályszerűleg biztosított jogát, hogy tetszése szerint bankjegyeket törvényes ércpénzre beválthasson: nem egyértelmű a fakultatív készpénzfizetések tényleges gyakorlásával, hanem jelenti a készpénzfizetések intézményes biztosítását, törvényes megkezdését, vagyis azt, hogy a jegybank — nem belátása szerint, hanem — a törvény rendelkezése alapján kötelezőleg gyakorolja az általa kibocsátott jegyeknek törvényes ércpénzzel való beváltását. Míg a fakultatív készpénzfizetések felfüggesztése egyszerűen a

banknak intézkedése, mely azt belátása szerint gyakorolja, addig a kötelező készpénzfizetést csak a törvényhozás — mely azt elrendeli — függesztheti fel.

A kötelező készpénzfizetések megkezdésének törvényes elrendelése tehát nem egyéb, mint az Osztrák-magyar bank alapszabályai felfüggesztett 83. cikkének életbe léptetése.

2. *A készpénzfizetések megkezdésének szükségessége.*

A készpénzfizetések kötelező megkezdése mindenekelőtt azért szükséges, mert általa megszűnik a bankjegyek kényszerfolyama (cours forcé).

A törvényes készpénzfizetések megkezdésével az Osztrák-magyar bank — szemben a jelenlegi jogállapottal, amidőn a jegybank fakultative, azaz belátása szerint készfizető — köteles törvényes ércpénzre beváltani jegyeit bárkinek kívánatára. Vagyis a törvényes készpénzfizetések megkezdésével az Osztrák-magyar bank jegyei többé nem lesznek kényszerfolyammal (cours forcé) ellátva. A kényszerfolyam megszüntetésével, azaz a kötelező készpénzfizetések megkezdésével válik csak elfogadhatóvá az alapszabályok 86. cikkében a bankjegyeknek biztosított az a kedvezmény, hogy a jegyek törvényes fizetési eszközt (cours légal, legal tender) képeznek, azaz mindenki köteles azokat koronaértékben teljesítendő olyan fizetésnél, mely nem teljesítendő ércpénzben, teljes névértékben elfogadni. A kötelező készpénzfizetések megkezdése előtt, a pénzforgalom biztonságának nagy elvével összeegyeztethetlen, hogy az Osztrák-magyar bank jegyei törvényes fizetési eszköz jellegével birjanak. Mert csak akkor lehet indokolni a bankjegyeknek törvényes fizetési erővel való felruházását, ha mindenkinek módja van a bank jegyeit — melyeket fizetésül elfogadni köteles (cours légal, legal tender) — bármikor, a banknál törvényes ércpénzre beváltani. Csak a jogilag és tényleg mindenkor beváltható bankjegyek ruházhatók fel a törvényes fizetési eszköz tulajdonsá-

gával; csak a készfizető bank jegyeinek adható meg a törvényes fizetési erő kedvezménye. De egy kulturállam pénzrendszerének követelményeivel össze nem egyeztethető, hogy amidőn a bank jegyei törvényes fizetési eszköz (cours légal, legal tender) jellegével vannak felruházva, — mint az Osztrák-magyar bank jegyei az alapszabályok 86. cikke értelmében, — akkor e bankjegyek kényszerfolyammal (cours forcé) is birjanak, mint nálunk, a készpénzfizetések megkezdése előtt.

Ezért mondtuk, hogy csak a készpénzfizetések törvényes megkezdésével lesz az alapszabályok 86. cikke legitimálva, mert a törvényes fizetési eszközt képező bankjegyek a kényszerfolyam megszűnése után bármikor törvényes ércpénzre lesznek beválthatók. Kényszerfolyammal bíró bankjegyek csak a pénzforgalom biztonságának és tisztaságának rovására képezhetnek törvényes fizetési eszközt.¹⁾ A kötelező készpénzfizetések megkezdése előtt az Osztrák-magyar bank jegyei kényszerfolyammal felruházott bankjegyek, amelyek bár fedezett, de jogilag beválthatatlan papírpénz, tehát oly fizetési eszközökké degradálódnak, amelyekből a pénzforgalmat megtisztítani a valutareformnak épen egyik főfeladatát képezte.

Németországban a birodalmi bank jegyei — amint említettük²⁾ — 1910. január 1-ig nem birtak törvényes fizetési eszköz tulajdonságával. De régóta megvolt a törekvés, hogy a bankjegyek legal tender tulajdonságával ruháztassanak fel, azonban egyidejűleg kívánták, hogy az 1875 március 18-i birodalmi banktörvény 18. §-a is — amely szerint a birodalmi bank köteles jegyeit a bemutatónak folyó német pénzre beváltani³⁾ — oly irányban módosíttassék, hogy a bank köteles legyen jegyeit kívánatra

¹⁾ L. e. kérdésről *jelen munka* 158. lap.

²⁾ L. *jelen munka* 157. lap 1. jegyzet.

³⁾ *Bankgesetz. Vom 14. März 1875. §. 18:* „Die Reichsbank ist verpflichtet, ihre Noten . . . dem Inhaber gegen kursfähiges deutsches Geld einzulösen.“

aranyra és nem folyópénzre beváltani, mert az ezüst tallér is folyópénz.¹⁾ Ezen állandó törekvés hatása alatt az 1909 június 1. birodalmi törvény a birodalmi bank jegyeit törvényes fizetési eszköznek jelentette ki (2. cikk), még pedig 1910 január 1-től kezdődő hatálylyal (8. cikk). De egyidejűleg a régi banktörvény 18. §-át is módosította és a birodalmi bankot arra kötelezte, hogy jegyeit „német aranyérmékre“ váltsa be, nem pedig csak folyópénzre (4. cikk).²⁾ Tehát 1910 január 1. óta a Reichsbank jegyei törvényes fizetési eszközt képeznek és a jegybank részéről csak aranyra válthatók be, nem pedig ezüst-tallérra is. Németországban annyira ügyelnek a pénzforgalom épségére és biztonságára, hogy a bankjegyeknek csak azzal a kikötéssel adták meg a törvényes fizetési eszköz tulajdonságát, ha egyidejűleg annak aranyra való beváltása is biztosítottatik. Nálunk pedig, a kötelező készpénzfizetések megkezdése előtt a törvényes fizetési eszközt képező bankjegyeket a bank nemcsak aranyra, hanem törvényes ércpénzre sem köteles beváltani. Bankjegyeink qualitását a készpénzfizetések kötelező megkezdése csak emelné.

A készpénzfizetések kötelező megkezdésének dekretálása tehát azért szükséges, mert ezzel megszűnik a bankjegyek kényszerforgalma (*cours forcé*) és legitimálva lesz a bankjegyeknek törvényes fizetési eszköz (*cours légal*, *legal tender*) jellegével való felruházása. Szükséges, mert a banktechnika szigorú alapelvei szerint csak akkor lesz papírpénzforgalmunk rendezve, ha bankjegyeink tényleges beválthatósága jogilag is biztosítottatik.

Mindaddig, a míg a bank jegyeit nem köteles ércpénzre beváltani, tehát arany tényleges forgalomba nem kerül, az arany jogilag csak értékmérő, de nem csereeszköz. Tehát csak a kötelező

¹⁾ *Bankenquôte* 1908. Stenographische Berichte. Berlin, 1909. 187., 210. és 211. lap.

²⁾ *Gesetz betreffend Änderung des Bankgesetzes. Vom 1. Juni 1909.* (Reichs-Gesetzblatt. Nr. 34.)

készpénzfizetések megkezdése adja meg az aranynek a pénzzelleget, mert csak ez által töltheti be az aranykorona a pénz kettős funkcióját: hogy ne csak értékmérő, hanem csereeszköz is legyen.

A készpénzfizetések kötelező megkezdése más, nem kevésbé fontos okból is szükséges. A jegybank minden rendezett valutával bíró országban a pénzforgalom egyedüli szabályozója, a valuta legfőbb védelmezője. Az Osztrák-magyar bank pénzünk értékét, viszonyítva más államok pénzének értékéhez úgy fogja állandóan fenntarthatni, pénzünk nemzetközi értékét megvédeni, ha — mint a valutának első sorban felelős öre — a bank aranypolitikájának szabad intézésében korlátozva semmi irányban nincsen. Már pedig a készpénzfizetések kötelező megkezdése előtt a jegybank nincs abban a helyzetben, hogy korlátlanul intéző szerve legyen az aranypolitikának, mert aranykészletének nagy része — az az 542,656.053·20 koronára rugó aránymennyiség,¹⁾ amelyet a magyar kir. kormány és az osztrák csász. kir. kormány az államjegyek bevonása alkalmával tett le a banknál — meg van kötve, amennyiben mindaddig, a míg a két állam törvényhozása a jegybank készfizető kötelezettségét életbe nem lépteti, a lefizetett aranyérmék a bank érckészletébe beszámíttatnak ugyan, de a nélkül, hogy a bank tulajdonát képeznék és annak teljesen szabad rendelkezésére állanának. (1899: XXXV. t.-c. II. cikk 2. pont; 1894: XXIV. t.-c. V. cikk 1. és 2. pontja; 1899: XXXIV. t.-c. III. cikk 1. és 4. pont). Sőt mindaddig, amíg a bank készpénzfizetési kötelezettsége be nem következik — az 1899: XXXV. t.-c. II. cikkének 4. pontja értelmében — a banknál lefizetett huszkoronásokat a két kormány visszavonhatja ezüstforint vagy bankjegyek ellenében, mert a bank az aranyért szintén korlátlan

¹⁾ Az Osztrák-magyar bank közgyűlésének XXX. rendes évi ülése 1908. évi február hó 3-án. Bécs, 1908. (5. lap). Meg van kötve úgy az 1894: XXIV. t.-c.-ben foglalt egyezmény értelmében a banknál letett, valamint a tizkoronás bankjegyek fundálására szolgáló és az ötkoronások veretésére szükséges ezüst megszerzése végett letett aranyérmék összesége.

fizetési erővel bíró fizetési eszközöket szolgáltatott ki és mert a banknak az aranyérmék alapján jegyei vannak forgalomban, amelyek fedezetére és beváltására alkalmas értékpénz locsátandó a bank rendelkezésére.

Attól a pillanattól fogva, amikor a bank készfizető kötelezettsége életbe lép, az államjegyek beváltása végett lefizetett aranyérmék a bank feltétlen és végleges tulajdonába mennek át. Még pedig azért, mert a bank a monarchia két állama által nála lefizetett aranyérmék ellenében kibocsátott bankjegyeket a készfizetések kötelező elrendelése esetében csak úgy képes ércpénzzel beváltani, ha e jegyek fedezeti alapját képező aranyat ki is adhatja.¹⁾ Ha az államok által a banknál lefizetett arany mennyiség a bank korlátlan tulajdonába megy át, ennek az a következménye lesz, hogy a jegybank ezeket az aranyérméket nem csak érckészletébe számíthatja, hanem azok a jegyforgalom összességének fedezetül szolgálódnak a bank alapszabályainak 84. cikke értelmében; tehát a 40%-os ércfedezet alapján megengedett jegyforgalom emelhető lesz, még akkor is, ha netán a forgalomban megfigyandó kis bankjegyek kibocsátására olyan különleges ércfedezet kívántatnék, amely a bank feltétlen tulajdonába átmenő arany mennyiséget teljesen igénybe nem veszi. E kérdésnek jelentősége természetesen elvész, ha a 20 és 10 koronás bankjegyek különleges ércfedezete pl. úgy szabályoztatnék, hogy e kis jegycimleteknek 400 millió korona összegig teljesen ércel kell fedezve lenniök, míg az ezt az összeget meghaladó forgalomnak ércfedezetére és bankszerű fedezetére nézve az alapszabályok 84. cikke (tehát a kétötöd-ércfedezet) irányadó. Elvész e kérdés jelentősége azért,

¹⁾ Részletes indokolás „a magyar korona országainak kormánya és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok kormánya között az Osztrák-magyar banknál a m. kir. pénzügyminiszterium és a cs. kir. pénzügyminiszterium által arany értékermékben teljesített, illetőleg teljesítendő lefizetések tárgyában kötendő egyezményről“ szóló törvényjavaslathoz. (*Országgyűlési Irományok*. 1898. XV. 150. lap).

mert ily módon abból a 401,305.000 K n. é. arany huszkoronásokból, amelyeket a két kormány az államjegyek beváltásából folyólag a banknál tett le és amely összeg erejéig teljesen arannyal fedezett bankjegyek kerültek a forgalomba, csak 1,305.000 korona lekötött arany mennyiség szabadul fel, amely alapon a megengedett jegyforgalom csupán 1,957.000 koronával volna emelhető a mai állapothoz képest.

A készpénzfizetések kötelező megkezdése ezek szerint főleg azért szükséges, mert a készfizetés törvényes megkezdésének pillanatában a bank korlátlan tulajdonába bocsátandó a két állam által megszerzett és a valutarendezési művelet során céltudatosan a banknál koncentrált aranykészlet. Ezzel a bank abba a helyzetbe kerül, hogy összes aranykészlete felett — a nélkül, hogy bármely irányban kötve lenne — szabadon és korlátlanul rendelkezhetik. A készfizetések megkezdése nyújt tehát csak módot az Osztrák-magyar banknak arra, hogy aranypolitikáját szabadon intézhesse, mert az állam aranyáról végleg csak a készpénzfizetések megkezdésének napjával mond le.¹⁾ Sehol, egy kulturálm jegybankjánál sem tapasztalható, hogy a jegybank aranykészletének harmadrésze le van kötve és kivonva a bank szabad rendelkezési jogköréből. A rendelkezés önmagában véve helyes volt, a míg a valuta rendezésére vonatkozó törvénytechnikai intézkedések folyamatban voltak; de ezek befejezése után feltétlenül megszüntetendő ezen aranytömeg lekötöttsége. Ez pedig csak a

¹⁾ A tizkoronás bankjegyekről szóló 1899: XXXIV. t.-c. III. cikkének 7. pontja szerint a tiz-koronás jegyek fedezésére lefizetett arany még a készpénzfizetések felvétele előtt is a bank végleges tulajdonába átutalható, ha a tiz-koronás jegyek egészben vagy részben más fizetési eszközök ellenében bevonatnak. Ez az eshetőség azonban kivételt képez az állami arany-lefizetések többi tételeinél alkalmazott rendezés alól. De ha ez az eshetőség be is állana, akkor sem rendelkeznek a jegybank az összes aranykészlete felett szabadon; ez csak a készfizetések törvényes megkezdésével fog beállni.

kötelező készpénzfizetések megkezdésével lévén jogilag keresztülvihető, már ezért is szükséges a kötelező készfizetések dekretálása.

A készpénzfizetések törvényes megkezdése után a jegybank az egész aranykészlete feletti korlátlan rendelkezésében csak annyiban van megszorítva, hogy a két állam jogosítva lesz — de csakis a teljesített lefizetéseknek és a bank készleteinek mérvéhez képest — az Osztrák-magyar banktól átváltáskép huszkoronás aranyérméket ezek névértékének ezüst értékpénzben (azaz o. é. ezüst egyforintosokban) való lefizetése ellenében — közös megállapodás alapján — igénybe venni. (1899: XXXV. t.-c. II. cikk 3. pont.).

A két állam részére biztosított ez a jog természetes folyománya annak, hogy a készpénzfizetések törvényes elrendelésével a készpénzfizetés kötelezettsége az állami pénztárakra nézve is életbe lép abban az értelemben, hogy az állami váltópénztárak köteleességévé válik — az 1892: XVII. t.-c. 19. §. második bekezdése értelmében — váltópénzt korlátlan mennyiségben értékpénz ellenében átváltani. Már pedig a váltópénztárak csak úgy felelhetnek meg eme törvényes kötelezettségüknek, ha az állami pénztárak állandékának pillanatnyi összetételétől függetlenül a szükséges arany értékpénz-mennyiséggel való ellátásuk biztosítva van. Ezért követelhet a két állam a jegybanktól a készpénzfizetések megkezdése után átváltáskép ezüst-kuráns ellen huszkoronás (standard) aranyérméket.

A készpénzfizetések megkezdésének elrendelése azért is szükséges, mert a forgalomban az, aki napi bevételeit kis pénzdarabokban kapja, azaz belértékénél nagyobb névértékű, tehát rosszabb minőségű váltópénzekben, kiadásait, nagyobb tartozásait viszont értékesebb aranypénzben kénytelen teljesíteni, megkárosodik, ha váltópénz-készletét nem válthatja át korlátlan mennyiségben arany-kuransokra. A váltópénztáraknak ez az átváltási kötelezettsége azonban csak a készpénzfizetések törvé-

nyes elrendelésével lép hatályba.¹⁾ A készpénzfizetések megkezdése előtt a váltópénztáraknak az a kötelezettsége, hogy váltópénzeket arany-értékpénz ellen átváltani tartoznak, csak elméleti jelentőségű.

Az 1899. év óta el van rendelve,²⁾ hogy a váltópénztárak váltópénzeket (öt- és egykoronásokat, nikkel- és bronzérméket) mindenkitől és minden összegben, tehát korlátlanul kötelesek más törvényes fizetési eszközökre (ezüst forintra, bankjegyekre) átváltani. Az átváltást az Osztrák-magyar bank is végzi a készpénzfizetések törvényes megkezdése előtt a jelzett korlátozás mellett, mert a váltópénztári szolgálat — a jegybankkal az alapszabályok 55. cikke alapján létesített megállapodások szerint — a bankra van bízva. A kötelező készpénzfizetések megkezdése előtt tehát azok, akik napi bevételeiket váltópénzekben kapják — és ezek képezik, ne felejtjük el, a lakosság tulnyomó részét, legalább négy ötödét — jogilag nem juthatnak — még körülményes és fáradságos átváltás útján sem — más korlátlan fizetési eszközökhöz, mint a bankjegyekhez és ezüstforintosokhoz. Aranyérméktől jogilag el vannak zárva. Ez pedig pénzrendszerünknek egy oly organikus hibája, amelyet csak a kötelező készpénzfizetések megkezdésével lehet kiküszöbölni. Kiküszöbölni pedig e hibát általános szociálpolitikai szempontból is szükséges, mert a nép legselesebb rétege kapja napi bevételeit rosszabb minőségű váltópénzekben és kénytelen nagyobb kiadásait és tartozásait esetleg értékesebb aranyban fedezni. Pénzrendszerünknek az az organikus hibája, hogy jogilag, törvényes rendelkezés szerint nem lehet aranyérmékhez jutni, nem oly sérelmes azokra, akik bevé-

¹⁾ Országgyűlési Irományok 1898. XV. kötet. (124. lap). Továbbá: *Törvényjavaslat, a készfizetések fölvétele tárgyában.* 1903. március 31. 369. szám (5. lap); ugy szintén: *Általános utasítás a koronaértékben való közkötelező számítás behozataláról stb.* 1899. november 18-án 89435. szám alatt. 44. §. (Pénzügyi Közlöny. 1899 november 20. 1981. lap).

²⁾ Id. *Általános utasítás* 65. §.

teleiket közvetlenül korlátlan fizetési erővel bíró pénzben kapják, mint azokra, akik csupa váltópénzben szedik jövedelmeiket. A kötelező készpénzfizetések nélkül a valutarendezés csak névleges, amelynél a forgalom által igényelt nemes fémkészleteket csak fémhelyettesítők pótolják.

De szükséges a kötelező készpénzfizetéseket törvényesen elrendelni azért is, mert a készpénzfizetések megkezdése közgazdasági és állampénzügyi tekintetben előnyökkel, számos kedvező hatással jár.

Mielőtt azonban a készpénzfizetések megkezdésének kedvező hatásait elemeznénk, meg kell vizsgálnunk, vajjon az Osztrák-magyar bank a valutareform nagy műveletének betetőzéséhez, vagy amint képletileg szeretik nevezni, megkoronázásához szükséges utolsó lépésre: a készpénzfizetések kötelező megkezdésére vonatkozó — ez idő szerint felfüggesztett — köteletségének teljesítésére képes-e? Más szóval a közgazdasági viszonyok számbavételével és a valutapolitikai szempontok mérlegelésével megvan-e a készpénzfizetések kötelező megkezdésére és fentartására az előfeltételek?

3. *A készpénzfizetések megkezdésének előfeltételei.*

A) Jogi előfeltételek.

A kötelező készpénzfizetések törvényes megkezdésének jogi és gazdasági előfeltételei vannak.

A jogi előfeltétel — amint azt fentebb említettük, — az, hogy az államjegyek kényszerforgalma megszűnjék, ami 1903 február 28-án már be is következett. A készpénzfizetések megkezdésének jogi akadályja nincs. A jogi akadály már évek óta elhárított. De kétségtelen az is, hogy miután a koronaértékben való közkötelező számítás már több, mint tiz esztendeje hatályban van; az összes fizetési eszközök — nem említve a törvényes for-

galomban maradt o. é. ezüst egyforintost — az új értékre szólnak; a papírpénzforgalom pedig — az államjegyek összes kategóriáinak bevonása és a forgalomban a koronaérték rendszerébe tartozó más fizetési eszközökkel történt helyettesítése után — kizárólag bankszerű alapon van szervezve: a készpénzfizetések megkezdését megelőzni hivatott mindama törvénytechnikai előfeltételek adva vannak, amelyek beállta esetére valutatörvényeink többszörösen utalnak (így az 1892: XVII. t.-c. 23. §.; 1892: XVIII. t.-c. XIX. cikk; 1899: XXXI. t.-c. XII. cikk; 1899: XXXIV. t.-c. III. cikk 10. pont; 1899: XXXV. t.-c. II. cikk 3. pont) a nagy reformművetet befejezését jelentő „készfizetések felvételé”-nek bekövetkezésére.

A jogi akadályok megszüntetése és a törvénytechnikai előfeltételek még oly tökéletes megteremtése egymagában nem indokolná az összes közgazdasági, állampénzügyi és hitelviszonyokra oly mélyen kiható intézkedést, mint amilyen a kötelező készpénzfizetések megkezdésének elrendelése, ha hiányoznának a kötelező készpénzfizetések megkezdésének és fentartásának gazdasági előfeltételei.

B) Gazdasági előfeltételek.

A készpénzfizetések megkezdésének gazdasági előfeltétele az, hogy az Osztrák-magyar bank képes legyen jegyeinek törvényes érepénzzel való beváltására vonatkozó kötelezettségének megfelelni és e kötelezettségét a jövőben tartósan teljesíteni.

Vizsgálunk kell tehát azt, hogy mindama gazdasági tényezők fennforognak-e, amelyek biztosítják az Osztrák-magyar bank készpénzfizetési kötelezettségének teljesítését.

Vajjon monetarius és gazdasági helyzetünk általában véve eléggé fejlett, eléggé érett-e a készpénzfizetések megkezdésére. Különösen pedig milyen a készpénzfizetések keresztülvitelére első sorban hivatott jegybank helyzete? Van-e elég érckészlete? Mi-

lyen a monarchia aranykészlete? Kedvező-e a váltóárfolyam alakulása? Milyen a nemzetközi fizetési mérleg természete és alakulása? A belföldi (helyi) forgalom lebonyolítására szükséges pénzeszközök elegendő mennyiségéről és az aranyszolgálat központosításáról kellően gondoskodva van-e? stb. Mind oly mozzanatok, amelyek a készpénzfizetések megkezdésének elhatározásához megbízható támpontot nyújtanak.

a) Az é r c k é s z l e t.

A kötelező készpénzfizetés megkezdésének legközvetlenebb előfeltétele, hogy a monarchia elegendő érckészlettel, első sorban arannyal rendelkezzen. A kérdés az, mit kell elegendő aranykészlet alatt érteni?

A birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országoknak, valamint a magyar szent korona országainak együttesen a valuta alapját képező nemes fémből annyinak kell birtokában lenni, amennyi a készpénzfizetéssel, azaz arannyal kiegyenlítendő nemzetközi értékgazdaság (azaz a monarchia és a vám- külföld között végbemenő gazdasági forgalom) ama részének lebonyolítására igényeltetik, amely compensatio útján vagy pénz-helyettesítők (váltó, cheque, szelvények, utalványok stb.) által nem teljesíthető; továbbá, amennyit a belföldi forgalom lekötve tart. De ezenfelül oly rendeltetéssel bíró aranykészletre is van szükség, amely a nemzetközi forgalomban koronkint előforduló valutahullámlás nyomában járó elkerülhetlen aranykiönlés fedezésére szolgál.

Lássuk már most, mennyi a monarchia aranykészlete. Tekintettel arra, hogy a jegybank nem készfizető, az összes aranykészlet túlnyomó része — sőt mondhatni csaknem kizárólag — az Osztrák-magyar banknál van központosítva.

Az Osztrák-magyar bank érckészlete a monarchia két államának a valutatörvények végrehajtása folyamán teljesített és

összesen 542,656.000 koronára rugó aranylefizetései, valamint az 1892. év óta több ízben igen tetemes összegekre rugó aranybe-
özlönls folytán felette tekintélyes magasságra emelkedett.

1909 december 31-én — amint az a jelen munkához csatolt III. kimutatásból látható — az Osztrák-magyar bank érckész-
lete 1.713,018.595 koronára rugott. Hogy a mi gazdasági visz-
onyainkhoz képest ez mennyire tekintélyes összeg, az abból lát-
ható, hogy az összes bankjegyforgalom ugyanakkor 2.188,040.520
korona volt, tehát az egész jegyforgalom 78·2 %-a érccel volt fe-
devezve.¹⁾ Ha a jegyforgalomhoz még a banknak azonnal lejáró
tartozásait is (azaz 215,434.657 K) hozzáadjuk, az ércfedezet
még mindig 71·2 %. Az ércfedezetből tisztán az 1.354,027.273 ko-
ronára rugó aranykészletet véve számításba, megállapíthatjuk,
hogy a jegyforgalom 64·6 %-a van aranynyal fedezve (arany-
nak vesszük az érckészletbe 60 millió koronáig beszámítható de-
vizákat is, mert aranyban fizetendők).

A jegyfedezetnek ez a kedvező aránya nem kivételes; évek
óta hasonló kedvező arányokat találunk. Így 1908 végén 72·6 %-a,
1907 végén 71·0 %-a, 1906 végén 73·3 %-a, 1905 végén 77·1 %-a,
1904 végén 86·0 %-a, 1903 végén 82·5 %-a a bankjegyforgalom-
nak volt érccel fedezve.

1910 október 15-én ²⁾ — amely hónapban a jegyforgalom
rendszerint a legnagyobb szokott lenni — az ércfedezet 75·4 %
volt, míg a bankjegyforgalom 62·4 %-a volt tisztán aranynyal fe-
devezve (beleértve az aranyra szóló és az ércfedezetbe számítható
60 milliónyi devizákat is).

Az érckészlet aránya és ebben az aranyfedezet aránya a
jegyforgalomhoz tehát állandóan igen kedvező és nemcsak tel-
jesen, sőt fényesen megállja az összehasonlítást az európai kész-

¹⁾ Az Osztrák-magyar bank közgyűlésének XXXII. rendes évi ülése
1910. évi február hó 3-án. Bécs, 1910. (6. iap).

²⁾ Budapesti Közlöny 1910. október 19. száma.

fizető-jegybankoknál tapasztalható fedezeti arányokkal, hanem azokét jórészt felül is mulja.

Igy a német birodalmi bank érckészlete 1909 december 31-én 915,180,254 márka volt.¹⁾ Az ugyanekkor 2,071,512,000 márkára rugó bankjegyforgalom tehát csak 44·1 % erejéig volt érccel fedezve (szemben a mi jegybankunk 78·2 %-os fedezeti arányával). Minthogy azonban 1909-ben éppen december 31-én volt a bankjegyforgalom a legnagyobb, vegyük az évi átlagot az összehasonlítás alapjául és ekkor azt találjuk, hogy 1909-ben 1,576,532,000 M átlagos bankjegyforgalommal szemben az átlagos ércfedezet 1,046,333,000 M volt, vagyis a forgalomban lévő bankjegyek 66·37 %-a volt érccel fedezve. A jegyforgalomhoz a banknak azonnal lejáró tartozásait is véve, az átlagos ércfedezet 45·51 % volt. (Nálunk 71·2 %). Az ércfedezetből tisztán az aranyat véve számításba, az átlagos jegyforgalom 50·5 %-a volt arannyal fedezve; 1909 végén ez az arány csak 32·8 %-ot tett (szemben a mi 64·6 %-os aranyfedezetünkkel). Az 1908. évben csaknem változatlanul ilyenek voltak az arányszámok.

Lássuk a Banque de France érckészletét és jegyfedezeti viszonyait. Ennek a leghatalmasabb jegybanknak átlagos érckészlete 1909-ben 4,524,200,000 frank volt (1909 december 31-én 4,360,200,000 frank); az átlagos bankjegyforgalom pedig 5,079,925,300 frankra rugott.²⁾ Tehát az egész átlagos jegyforgalom 89·06 %-a érccel volt fedezve. Már 1908-ban a jegyfedezet aránya csak 81·52 % volt.³⁾ Az ércfedezetből tisztán az aranyat véve számításba, megállapíthatjuk, hogy 1909 december 31-én

¹⁾ *Verwaltungsbericht der Reichsbank für das Jahr 1909*. Vorgelegt in der Generalversammlung am 4. März 1910. (3. és 7. lap).

²⁾ *Assemblée générale des actionnaires de la Banque de France du 27 Janvier 1910*. Sous la Présidence de M. Georges Pallain, Gouverneur. *Compte Rendu* au nom du Conseil général de la Banque et Rapport de M. M. les Censeurs. Paris, 1910. (13. és 18. lap).

³⁾ *U. ott* 18. lap.

a francia jegybank aranykészlete 3487 milliárd frankra rugott,¹⁾ úgy, hogy a jegyforgalom²⁾ (5.139,465.135 frank) 67·8 %-a van tisztán arannyal fedezve (nálunk 64·6% a bankjegyek arany fedezete).

A Bank of England jegyei évek óta átlagosan arannyal tul vannak fedezve; több az aranykészlet, mint a jegyforgalom összege. De az angol jegybank eltérő, sajátos szervezeténél fogva összehasonlítás alapjául nem szolgálhat.

Az Osztrák-magyar bank érckészlete, de ami ennél fontosabb, az érckészletben az aranyfedezet aránya a jegyforgalomhoz, kedvezőbb számokat mutat, nemcsak viszonylag, hanem absolute véve is, mint a német birodalmi banké. De a legnagyobb aranykészlettel rendelkező francia jegybanknál tapasztalható fedezeti arannyal is teljesen megállja az összehasonlítást.

Ennek a feltűnő körülménynek — amely elvégre még sem áll arányban egyfelől monarchiánk, másfelől a hatalmasabb Németbirodalom és ennél is tökeerősebb Franciaország gazdasági erőviszonyaival — az a magyarázata, hogy úgy a német Reichsbank, mint a Banque de France évtizedek óta készfizető jegybankok, tehát az illető országok forgalma is igen jelentékeny aranymennységeket tart lekötve; holott az osztrák-magyar monarchiának csaknem teljes aranykészlete a jegybanknál van összpontosítva, mert jegybankja még nem készfizető és évtizedek óta nem az. Az Osztrák-magyar bank aranykészlete a monarchia aranykészletét jóformán csaknem teljesen kimeríti, holott úgy a Németbirodalom, mint Franciaország aranykészlete nincs teljesen a jegybankoknál koncentrálva, mivel a forgalom arannyal van saturálva, telítve.

Megállapítható ez a világ monetarius nemesérc-készleté-

¹⁾ U. ott 13. lap.

²⁾ U. ott 17. lap.

nek statisztikájából is.¹⁾ A monetarius aranykészlet megállapítása igen bajos; az csak hozzávetőleges eredményre vezethet. A monetarius aranykészlet statisztikai felvétele egy adott időpontban azért nehéz, mert az aranyvalutás országokban az arany magánosok számlájára szabadon átverethető érmékké és az érmésített aranyat magánosok beolvasztás útján állandóan ipari és egyéb technikai célokra használják fel. Továbbá anélkül, hogy az köztudomásra jutna, az aranyérmék nagy része thesauratio (fémkészletgyűjtés) útján kerül ki a forgalomból és lappangó tartalék gyanánt jelentkezik.²⁾ Ennélfogva csak hozzávetőleg tudjuk megállapítani azt, hogy mennyi Franciaország és a Németbirodalom monetarius aranykészlete és ebből mennyi van a jegybanknál és mennyit tart a forgalom lekötve.

Franciaország monetarius aranykészlete — az 1908. év január 1-én — 4.801,370.600 frank volt;³⁾ ugyanekkor (1907 december 31-én) a Banque de France aranykészlete 2.676,100.000 frankra rugott.⁴⁾ Vagyis az összes aranykészletből 55-74% van forgalomban és 44-26% a jegybanknál.

A Németbirodalomban 1900 december 31-ére kimutatott monetarius aranykészlet 2.835,000.000 márka volt.⁵⁾ Hogy a mai állapotot kipuhathassuk, ehhez hozzáadandó az 1901. év óta évenként érmésített arany és levonandó az ipari célokra felhasznált, illetve beolvasztott aranyérme-mennyiség. 1901—1909 végéig összesen 969,629,460 márka aranyérmét vertek, bevontak 86,069,215 márka aranyérmét, forgalomba hoztak tehát tisztán

¹⁾ *Volkswirtschaftliche Chronik für das Jahr 1909.* (Conrad-féle Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik lenyomata.) Jena, 1910. 484—485. lap.

²⁾ *Ernst Biedermann: Die Statistik der Edelmetalle.* Berlin, 1904. 92. lap.

³⁾ 3,890.900.000 Márka (*Volkswirtschaftliche Chronik 1909.* 484. lap).

⁴⁾ *Id. Comptes Rendus* 1908. 16. lap.

⁵⁾ *Biedermann* id. m. 88. lap.

883,560.245 márka aranyérmét.¹⁾ Ebből levonandók az 1901—1909. év végéig évenként ipari célokra felhasznált, tehát beolvasztott aranyérmék; ipari célokra felhasználtak 1906-ban 48,225.000 márka, 1907-ben 51,397.000 márka értékű aranyérmét,²⁾ tehát átlag évenként 49,811.000 márkát. Vagyis 1901—1909 végéig 448,299.000 márkát, amit levonva a fenti 883,560.245 márkából, megtudjuk, hogy 1901—1909 végéig a monetarius aranykészlet 435,261.245 márkával gyarapodott. Vagyis a Németbirodalom monetarius aranykészlete (2·835 milliárd márka + 0·435 milliárd márka =) 3.270,261.245 márka. Ebből a birodalmi banknál volt 1909-ben 795,251.000 márka,³⁾ vagyis az összes aranykészletből 75·68 % van a forgalomban és 24·32 % a Reichsbanknál.

Az osztrák-magyar monarchia monetarius aranykészletéről az 1904. évre vonatkozólag hivatalos adataink vannak. E szerint⁴⁾ a monarchia tényleges készlete arany-kuránsérmékben 1904-ben 1.103,205.750 korona volt; ebből forgalomban volt 251,077.200 korona, az Osztrák-magyar bank érckészletében 837,787.780 korona, a többi 14,340.770 korona pedig közpénztárakban. Azóta megerősödött a monarchia aranykészlete érmékben. Mert az Osztrák-magyar bank aranykészlete 1909 december 31-én 1.354,027.273 koronára rugott; a forgalomban pedig — az amerikai érmeigazgatóság által 1908 január 1-én felvett statisztikai kimutatás szerint⁵⁾ — az osztrák-magyar monarchiában 379,425.000 korona arany volt. Ausztria és Magyarország monetarius aranykészlete tehát 1.733,452.273 koronára tehető; ebből 78·13 % van a jegybanknál, 21·87 % pedig a forgalomban.

1) *Volkswirtschaftliche Chronik* 1909. (1002. lap).

2) *U. ott* 985. lap.

3) *Id. Verwaltungsbericht für das Jahr 1909.* 7. lap.

4) *Tabellen zur Währungs-Statistik.* Verfasst im k. k. Finanz-Ministerium. Dritte Ausgabe, 6. Heft. Wien, 1906. 604. lap.

5) *Volkswirtschaftliche Chronik* 1909. (484. lap); 323 millió márka a 117·5 = 379·425 millió korona. („Annual Report of the Director of the Mint“ Washington 1908).

Vizsgálódásaink alapján tehát megállapíthatjuk, hogy míg Franciaországban, de főleg a Németbirodalomban — tekintettel arra, hogy a jegybankok évtizedek óta készfizetők — az arany tulnyomó részét a forgalom tartja lekötve, addig az osztrák-magyar monarchiában az arany a jegybanknál van összpontosítva és csak egy ötödrésze az aranynak van forgalomban.

Felmerülhet már most az az aggály, hogy a kötelező készpénzfizetés megkezdésével nem fog-e az Osztrák-magyar bank szilárd helyzete szenvedni azáltal, hogy az arany onnan a forgalom csatornáiba ömlik és a bank ércfedezete ezzel meggyengül. Ennek az aggálynak alaptalanságát — amint azt rögtön látni fogjuk — a tapasztalat bizonyítja.

b) A koronaértékre szóló aranyérmék forgalomba hozatala.

Az Osztrák-magyar bank, kiindulva abból a helyes felfogásból, hogy a készpénzfizetések törvényes megkezdését megfelelően elő kell készíteni, megkezdte kísérletképen az aranyérmék forgalomba hozatalát, a monarchia két államának pénzügyminiszteriumaival történt előzetes megállapodás után.

Ennek az intézkedésnek a kötelező készpénzfizetések szempontjából nagy jelentőségét alábecsülni nem szabad.

A koronaértékre szóló országos aranyérmék tömeges forgalomba hozatalát az Osztrák-magyar bank az 1901. év augusztus végén úgy kezdte meg, hogy az arany forgalomba hozatalával kapcsolatban az o. é. tízforintos és a huszkoronás bankjegyek forgalmát megfelelően apasztotta, hogy az aranyérmék forgalomban maradása — az egyenértékű fizetési eszközök csökkenése folytán — biztosítható.¹⁾

¹⁾ *A magyar királyi pénzügyminiszterium tíz évi működése. 1895—1905.* Lukács László pénzügyminiszter megbízásából kiadja a m. kir. pénzügyminiszterium. Budapest, 1905. (286. lap).

Hogy a jegybank az aranyat megfelelő mennyiségben hozhassa forgalomba, a magyar pénzügyminiszter a m. kir. központi állampénztár szabad aranykészletéből, — amely tehát nem volt a valutarendezés céljaira a monarchia két állama által törvénybe foglalt egyezményekkel kötve — részletekben kereken 70 millió koronát bocsátott 10 és 20 koronás arany értékermékben, a jegybank giroszámlájára történt befizetések útján, a bank rendelkezésére; ezen felül az állami pénztárakat is felhatalmazta a pénzügyminiszter, hogy fizetéseknél a rendelkezésükre bocsátott aranyérméket felhasználhassák. Ugyanígy járt el az osztrák pénzügyminiszterium is.

Szóval a fakultatív készpénzfizetést nagyobb mérvben megkezdtek. Ez a kísérlet — a készpénzfizetések kötelező megkezdésének elrendelése előtt, — mint az ezt előkészítő egyik leglényegesebb intézkedés, szükséges volt, egyrészt, hogy szemmel láthatóvá váljék a valutarendezés nagy művelete és a lakosság megismerkedjék az aranyértékermék kezelésével, tehát, hogy az aranyvaluta népszerűsítették, másrészt, hogy tájékozás legyen nyerhető a forgalom szükségletéről aranyérmékben és tapasztalatokat lehessen szerezni a thesaurálási szükséglet körül is és ez alapon megítélhessük az Osztrák-magyar bank aranykészletének jelentőségét.¹⁾

A koronaértékű aranyérmék tömeges forgalomba hozatalával, azaz a fakultatív készpénzfizetések megkezdésével szerzett tapasztalatok nemcsak jelentékenyen előmozdították a kötelező készpénzfizetések elrendelésének lehetőségét, hanem a legközvetlenebb biztosítékát nyújtják a kötelező készpénzfizetések sikeres keresztülvitelének.

1901 augusztus végétől 1904 december végéig, tehát közel

¹⁾ Spitzmüller id. m. 63. lap; továbbá: „Az Osztrák-magyar bank közgyűlésének XXIV. rendes évi ülése 1902. évi február hó 3-án. Bécs, 1902. XI. lap.

három és fél év alatt, — amely időre nézve hivatalos adatok általánosan rendelkezésünkre¹⁾ — 20 és 10 koronás aranyból összesen 671,781.660 koronát hozott a bank forgalomba, amelyből ebben az időben 210,382.010 K maradt a forgalom által lekötve: a többi 461,399.650 K visszafolyt a bankba.²⁾ Az aranynak kifolyása a külföldre nem volt észlelhető.³⁾

A jegybank 1901 augusztus végétől 1910 október végéig, tehát kilenc év alatt 20 és 10 koronás aranyból összesen 2,002.159.000 koronát hozott forgalomba, amelyből 234,556.000 K maradt a forgalom által lekötve, a többi 1,767.603.000 K visszafolyt a bankba. A 20 és 10 koronás aranyaknak a forgalomba hozataláról és a bankhoz történt visszafolyásáról 1901-től 1910 október 31-ig a következő kimutatás ad számot:

Az arany forgalomba bocsátásának helye	Kibocsátatott		Visszafolyt		Egyenleg	
	20 koronás	10 koronás	20 koronás	10 koronás	20 koronás	10 koronás
	m i l l i ó k o r o n á k b a n					
Bécs	395·755	195·031	323·987	100·351	+71·768	+94·676
Oszták bankfiókok	608·113	385·410	572·114	344·855	+35·999	+40·555
Budapest	77·550	81·347	98·483	44·529	—20·933	+36·818
Magyar bankfiókok	161·350	97·032	161·491	121·087	— 0·141	—24·055
Sarajevo	0·473	0·094	0·396	0·308	— 0·077	— 0·214
Összesen	1243·243	758·916	1156·472	611·131	+86·771	+ 147·755

¹⁾ Tabellen zur Währungs-Statistik. Dritte Ausgabe. 6. Heft. Wien, 1906. (644. lap).

²⁾ Az 1904. év végén a forgalomban 251.077.200 K aranyat mutat ki a hivatalos statisztika. Ennek az a magyarázata, hogy a jegybankon felül az osztrák és magyar állami pénztárak is (utóbbiak több, mint 12 millió koronára rugó) aranyat hoztak forgalomba, továbbá magánosok számlájára vert aranyak is forgalomba kerültek. (Id. Währungs-Statistik 644. lap és id. Pénzügyminiszterium tíz évi működése stb. 286. lap).

³⁾ Dr. Ignaz Gruber: „Bericht betreffend eine Statistik der internationalen Zahlungsbilanz.“ London, 1905. 9. lap.

A jegybank e kimutatás szerint 1910 október végéig több mint 2 milliárd koronára rugó 20 és 10 koronás aranyat bocsátott a forgalomba. Ebből a belforgalomban 234 millió korona maradt tartósan lekötve, amely összeg hetenként módosul; minden hónap utolsó hetében az illetmény- és bérfizetések szükséglete következtében emelkedik, a hónap három első hetében ellenben csökken. De a forgalomba hozott aranyból több mint 1·767 milliárd visszaözönlik a jegybankba fizetések és átváltások után.

Mit mutat ez a tapasztalat? Első sorban azt, hogy a forgalomba bocsátott aranyat a kis bankjegyek aránylagos bevonásával, tehát még mesterséges intézkedés után és annak dacára sem sikerült forgalomban tartani, hogy az Osztrák-magyar bank az aranyérmék használatát a pelföld fizetési forgalmában minden eszközzel előmozdítani törekedett; az aranyérmék túlnyomó részben visszafolytak a bankba, mert az évtizedeken át folytatott kényszerforgalmu papirgazdálkodás mellett közönségünk a kis jegyekhez szokott és ezeket az arany értékérméknél jobban kedveli. Tehát a forgalom szükséglete aranyérmékben csekély. De az aranyérméknek fokozatos forgalomba bocsátása óta lefolyt időszak azt is bizonyítja, hogy a monarchia forgalma — a közönségnek az aranyérmékkel szemben tanusított idegenkedése folytán — arannyal saturáltnak tekinthető. Monarchiánk forgalmának arannyal való telítésére nemcsak absolute vége, de viszonylag is sokkal kevesebb aranyra van szükség, mint bármely más, nálunk gazdaságilag erősebb és fejlettebb forgalommal bíró országban, mert a forgalom a bankjegyet az arannyal szemben praeferálja. Nálunk tehát a belforgalomban az arany mellett mindig viszonylag több bankjegy lesz, mint a külföldi, saturált aranyforgalommal rendelkező országokban. Mig az aranyvalutának erős hátrévdje: — Németországban és Franciaországban — a nagy aranyforgalom, addig monarchiánkban, mivel a forgalom az aranyat nagy mérvben felszívni nem fogja, a jegybanknak relative szilár-

dabb monetarius helyezete képezi az aranyvaluta fentartásának egyik legfőbb biztosítékát. Az pedig, hogy a külföldi országokban a jegybank aranykészletét többszörösen meghaladja az aranyforgalom, nálunk pedig fordítva, az aranyforgalmat a jegybank aranykészlete, ez nemcsak hogy nem hátrányos a készpénzfizetés megkezdése szempontjából, hanem annak egyik kívánatos feltétele, sőt fentartásának egyik biztosítója.

Az Osztrák-magyar bank monetarius helyezete az aranyérmék tömeges forgalomba hozásával nem gyengült. 1901 augusztus végén — az aranyérmék forgalomba hozásának megkezdésekor — a bank effektív aranykészlete (devizák nélkül) 1116·1 millió koronára rugott és 1904. év végén, tehát három és fél év alatt, — dacára annak, hogy a bank által forgalomba bocsátott aranyérmékből több, mint 210 millió korona nem fojrt vissza — az effektív aranykészlet nemcsak, hogy nem csökkent, de 1153 millió koronára emelkedett. Az Osztrák-magyar bank ércfedezeti viszonyai — a kifejtettek szerint — nemcsak hogy nem maradnak a leghatalmasabb jegybankoknál tapasztalható viszonyok mögött, de részben még túl is szárnyalják azokat.

Az aranyérméknek kísérletképen történt forgalomba hozatala és a forgalom ereinek arannyal eszközölt telítése után a nem készfizető Osztrák-magyar bank aranykészletének a készfizető jegybankok aranykészletével való összehasonlítása ellen észrevétel nem tehető és annak az ellenvetésnek, hogy az Osztrák-magyar bank ércfedezeti viszonyai azért mutatnak az európai jegybankokkal való összehasonlítás után igen kedvező képet, mert a monarchia jegybankja nem készfizető: a tapasztalat szerint gyakorlati jelentőség nem tulajdonítható. A gyakorlatból meritett tapasztalat alapján ugyanis nincs okunk feltételezni azt, hogy a kötelező készpénzfizetések törvényes elrendelése esetén a belföldi forgalom lényegesen több aranyat fog lekötni, mint amennyi az

aranyértékermék kísérletkép történt forgalomba kerülése óta a forgalomban megmaradt.

A forgalom által szükségelt arany mennyiség cirkulációban maradt és a forgalom arannyal viszonylagosan telítettnek tekinthető.

Mert, ha a készpénzfizetések kötelező megkezdésének elrendelésével egyidejűleg a kis bankjegyek továbbra is forgalomban hagyatnak — ami kívánatos — úgy a helyzet a belforgalomban lényegesebb változást mutatni nem fog. A forgalom azt az arany-mennyiséget, amelyre szüksége van, lekötve tartja az aranyak kibocsátása, azaz az 1901. év óta; a közönség thesaurálási vágya pedig — a tapasztalat szerint — egyáltalán nem számbajövő.

A jegybank aranykészlete telít a kötelező készpénzfizetések megkezdése után gyengülni nem fog és — az európai hatalmas jegybankokkal való összehasonlítás alapján is — megállapítható, hogy a jegyfedezeti arányszámok oly kedvezőek, jegybankunk monetarius helyzete pedig annyira szilárd, hogy a jegybank — az ércfedezet szempontjából — már évek óta képes a kötelező készpénzfizetések megkezdésére.¹⁾

Ezt a konklúziókat nem változtatja meg az sem, ha a kötelező készpénzfizetések megkezdése után — minden tapasztalat dacára és várakozás ellenére — a közönség a keménypénzcirkulációtól nem fog idegenkedni és a belforgalom több aranyat fog lekötni, mint jelenleg. A jegybank helyzetét ez sem fogja gyengíteni. Mert ebben az esetben a belforgalomban az aranyak a bankjegyek helyét fogják elfoglalni és részben pótolni, úgy hogy az Osztrák-magyar bank — caeteris paribus — kevesebb jegyet hozna forgalomba, a csökkent érckészlettel tehát kisebb jegyforgalom is állván szemben, a jegyfedezeti arány számbajövő mérv-

¹⁾ Ezt egyébiránt az osztrák ipartanács is elösmerte. *Verhandlungen und Beschlüsse des Industrierates. 9. Heft. Die Aufnahme der Barzahlungen.* Wien, 1905. (10. lap).

ben nem szenvedne. És ebben az esetben az aranynak nem kizárólag a jegybank, hanem a belforgalom is gyűjtőmedencéje lenne.

A tapasztalatok alapján azonban tényként megállapíthatjuk, hogy a belforgalom az általa szükségelt arany mennyiséget már lekötve tartja és a kötelező készpénzfizetések elrendelése és megkezdése után sem fog lényegesen több arany a forgalomban maradni, mint amennyit ez idő szerint az lekötve tart, mert a hosszú évtizedeken át kis jegyekhez szokott közönség a papírpénzt jobban kedveli, mint az aranyérmeket; a közönségnek ez a szokása, — mely hosszas gyakorlat után szinte második természetévé vált — a belforgalom szükségletét egészen átalakította. A mi belforgalmunknak nem sok aranya, hanem főleg bankjegyekre van szüksége.

A kötelező készpénzfizetések elrendelésének az az előfeltétele, hogy a forgalom arannyal már a kötelező készpénzfizetések megkezdése előtt bizonyos mérvben telítve legyen, szintén megvan.

A közönségnek idegenkedését a belforgalomban az arannyal szemben, közgazdasági és illetve állampénzügyi szempontból előnyösnek kell tekintenünk. Még pedig azért, mert ha a nép széles rétege vonakodik a szokatlan aranyértékméket fizetési eszközül elfogadni, a jegybank és az állam pedig — ahelyett, hogy mesterségesen szoktatná a közönséget az aranyhoz, az által, hogy (az aranyérméssel egyenértékű) más fizetési eszközt nem bocsát a forgalom rendelkezésére — sőt inkább arról gondoskodik, hogy az aranyakat pótló kis bankjegyek kellő mennyiségben kerüljenek forgalomba: úgy a belföldi forgalom lebonyolítására nem kell arany, mivel ennek a célnak ép úgy megfelelnek a korlátlan fizetési erővel felruházott bankjegyek is. Ha pedig az aranyérméket a belföldi forgalomban — a közönség idegenkedése folytán — csak elvétve használják fizetési eszközül, úgy az aranyérmék a jegybanknál összpontosulnak. Ennek pedig kettős előnye van. Először, az arany nem kopik; ami általános közgazdasági és

illetve — tekintettel arra, hogy az 1892: XVII. t.-c. 7. §-a értelmében a forgalomban rendes kopás folytán megfogyott aranyérméket az állam saját költségén beolvasztja és teljes súlyuakkal pótolja — állampénzügyi szempontból haszon, mert megtakarítást jelent. De előnyös az aranyérmék koncentrációja a jegybanknál azért is, mert a készpénzfizetések fentartására első sorban hivatott jegybank aranytartáléka ez által nemcsak kimélve van, hanem tulajdonképeni rendeltetésének megfelelően készenléiben tartható valutánk paritásának megvédésére kifelé és célszerűtlen fényűzés gyanánt nincs ok nélkül aranynyal megtöltve a forgalomnak az a része, amely más fizetési eszközökkel ép úgy lebonolyitható.¹⁾

A kötelező készpénzfizetések megkezdése szempontjából megnyugtató tehát, hogy a belforgalom az általa szükségelt arannyal viszonylag telítve van és hogy a koronaértékre szóló aranyérmék előreláthatólag ép úgy a jegybanknál maradnak összpontosítva, mint a készpénzfizetések elrendelése előtt. A belforgalomnak a kötelező készpénzfizetések megkezdése után az aranyérmékre nincs szüksége, mert azokat minden tekintetben pótolják a törvényes fizetési eszközt képező és ércpénzre mindenkor beváltható bankjegyek, amelyekkel korlátlanul teljesíthető fizetés. A belforgalom igényei által egyáltalán nincs veszélyeztetve a jegybank érckészlete.

A kötelező készpénzfizetések megkezdése a belforgalom szempontjából — vizsgálódásaink eredménye szerint — nem veszélyezteti a jegybank aranykészletét, nem gyengíti annak pozícióját.

A jegybank érckészlete veszélyeztetve csak a nemzetközi értékforgalom révén képzelhető.

A kötelező készpénzfizetések törvényes megkezdésének problémájánál tehát élesen megkülönböztetendő az aranycirkulációnak az a része, amely a belforgalomban alakul ki, attól, amely a

¹⁾ Dr. Ludwig Calligaris: „Zur Aufnahme der Barzahlung in Oesterreich-Ungarn.“ (Bank-Archiv. 1907. Január 1. 92. lap).

nemzetközi gazdasági összeköttetések révén a bel- és külföld között indul meg.

Hatása a kötelező készfizetések törvényes elrendelésének csakis az arany belföldi cirkulációjára lehet. A belforgalomban ugyanis nem az aranyérmék alkotják szükségképen a tényleges, korlátlan fizetési erővel felruházott fizetési eszközöket, hanem — a törvény erejénél fogva — az arany helyett, úgy mint nálunk, a bankjegyek és ezüstforintosok is szerepelhetnek ténylegesen korlátlan fizetési erővel bíró fizetési eszközök gyanánt.

Ha már most a kötelező készpénzfizetés megkezdődik, úgy adva van a lehetőség, hogy a jegybank által kibocsátott arany a forgalom csatornáiba, szétágazó ereibe ömlik és a fizetési eszközök strukturáját módosítja, amennyiben a bankjegyek és ezüstforintosok helyét részben pótolja. Vizsgálódásaink alapján azonban arra az eredményre jutottunk, hogy — a nyert tapasztalatok szerint — ez a lehetőség csak elméleti, mely gyakorlatilag bekövetkezni nem fog, mert a kötelező készpénzfizetések megkezdésének a hatása a belforgalomban már akkor érvényesült, amikor az aranyakat a jegybank több éven át kísérletkép hozta forgalomba és telítette a cirkulációt annyi arannyal, amennyit az, a szükséglet jeléül, lekötve megtartott.

A kötelező készpénzfizetések megkezdése, — amely tehát csak a belforgalomban éreztetheti hatását — aggályra nem adhat okot, mert — amint részletesen kifejtettük — nemcsak hogy a jegybank monetarius helyzete meggyengülni nem fog, de sőt az érckészlet elhelyezkedésében sem lesz számbajövő változás, mert az — a forgalomnak szükségletehez mért, azaz viszonylagos telítettségénél fogva — a jegybanknál marad.

A bel- és külföld között végbemenő ércforgalomra a készpénzfizetések törvényes megkezdése azonban semmi hatással nem lehet. A nemzetközi aranyforgalom változatlanul, egyféleképpen bonyolódik le, akár dekretálva van a kötelező készpénzfizetés,

akár nincs. Mert hiszen a nemzetközi aranyforgalom lebonyolításának módja nem állami törvényektől, hanem ezeknél sokkal erősebb kénysztörvényektől: a gazdasági törvényektől függ, amelyek egyformán uralkodnak, akár van kötelező készfizetés, akár nincs.

A kötelező készpénzfizetések elrendelése tehát tulajdonképen csak a belföldi pénzforgalomra vonatkozhatik, mert kifelé, azaz a nemzetközi pénzforgalomban — minden államtörvényi rendelkezéstől függetlenül — ugy is csak kötelező készfizetés képzelhető, azaz végelemzésben aranyfizetés.

Nilvánvaló e szerint, hogy merő tévedés azt hinni, hogy a monarchia aranytartaléka más országok aranyáramlatával a készpénzfizetések megkezdésével kerül kapcsolatba.¹⁾ Ez a kapcsolat a külföld aranyforgalmával meg van a készfizetések előtt is. Csak a belföld pénzkezelése kerül a készfizetések megkezdésével kapcsolatba az aranytartalékkal.

Az aranyforgalom a monarchia és a vámkülföld között a monarchia nemzetközi fizetési mérlegének alakulásától és bizonyos határig a nemzetközi fizetések lebonyolítására szolgáló organizációtól függ. A nemzetközi aranyforgalom tehát nem szenvedhet semmiféle változást a kötelező készpénzfizetések elrendelése esetén sem. Az állam parancsszava az ország határain túl elnémul. Az államhatalom a belforgalomban szabályozhatja a fizetési eszközöket, de a nemzetközi forgalomban — akár készfizető a jegybank, akár nem — végeredményben az arany a fizetési eszköz, tehát nem az államtól függ, hogy fizetési eszközül mit használ a forgalom, nem az állam határozza meg a fizetési eszközöket. A nemzetközi aranyforgalmat nem állami, hanem gazdasági törvények szabályozzák, irányítják.

Hogy az Osztrák-magyar bank, sőt a monarchia arany-

¹⁾ *Verhandlungen und Beschlüsse des Industrierrates. 9. Heft. Die Aufnahme der Barzahlungen. Wien, 1905. (5. lap).*

készlete megmarad-e vagy nem, arra nézve merőben közömbös, hogy a jegybank készfizető-e vagy nem az. A kötelező készfizetés csak a monarchia határain belül, azaz a belforgalomban gyakorolhat hatást, még pedig abban az irányban, hogy a jegybank érckészletének egy része forgalomba kerülhet. Az érckészletben részleges helycsere állhat be, megoszlik a jegybank és a cirkuláció között; de azért az a monarchiában marad.

Hogy az érckészlet a monarchiából a vámkülföldre kerül-e, az — akár köteles a jegybank jegyeit érepcénzre beváltani, akár nem, ami merőben belső ügye a monarchiának — kizárólag a kiegyenlítendő nemzetközi tartozások és követelések mindenkori alakulásától és némi korlátokon belül attól az organizációtól függ, amely a nemzetközi fizetéseknek bizonyos mérvben irányítható lebonyolítására szolgál. Az arany a nem készfizető jegybankkal rendelkező országból ép úgy kifolyik, ha a gazdasági előfeltételek erre adva vannak, mint ha a kötelező készfizetés dekretálva van. A nemzetközi aranymozgalmat előidéző gazdasági törvények egyformán hatnak mindenütt, akár van egy államban kötelező készfizetés, akár nincs. Ha e kérlelhetetlen gazdasági törvények hatása alatt az aranykiszivárgás olyan mérveket ölt, hogy a jegybank érckészlete annyira megeszappan, hogy beváltási kötelezettségének többé megfelelni nem képes, úgy a készfizetéseket fel fogja függeszteni, de csak a belforgalomban.¹⁾ Az arannak kiáramlását az országból semmiféle törvényes rendelkezéssel megakadályozni nem lehet. Ez az aranykiszivárgás oly méreteket is ölthet, hogy a belföldön a fizetési eszközök annyira megeszappannak, hogy papírpénz kreálásával kell

¹⁾ Ezzel szemben *Földes* azt tanítja, hogy nincs oly állam, amely passzív fizetési mérleg által elveszítette volna a nemesérepcénzét és kénytelen lett volna helyette a papírpénz-kibocsátáshoz nyulni. *Földes Béla*: „A valutarendezés kérdéséhez.“ (*Közgazdasági Értekezések*. II. kötet. Budapest, 1902. 280. lap).

segíteni a fizetési eszközök hiányán, ami természetesen a valuta teljes megromlásával jár.

A valuta megromlása azonban a készpénzfizetések megkezdésével összefüggésben nincs. Az arany nem fog erősebben kiáramlani, ha a készpénzfizetéseket a monarchia megkezdi, sem pedig nem marad a jegybanknál lekötve, ha nincs kötelező készpénzfizetés. A készpénzfizetés és a nemzetközi aranymozgalom közt összefüggés nincs.

Csak annyiban, hogy nem érdemes elrendelni a készpénzfizetést, ha az aranykiszivárgás folytán azt előreláthatólag újra fel kellene függeszteni.

Elrendelni a kötelező készpénzfizetéseket tehát csak azzal az előfeltétellel szabad, ha azoknak fenttartása biztosítottnak jelentkezik, más szóval, ha az aranynek külföldre özönlésétől nem kell tartani. Aranykiszivárgás nem állhat be, ha a monarchia fizetési mérlege aktív alakul. A fizetési mérleg alakulása, illetve a nemzetközi fizetések egyenlegének aktív vagy passzív állása a külföldi váltóárfolyam állásából állapítható meg. Ha tehát a monarchia külföldi váltóárfolyama éveken át kedvező alakulást mutat, úgy ez — amint azt rögtön látni fogjuk — annak a biztosítéka, hogy nincs olyan méretű aranykiszivárgás, amely a monarchia aranyállagát csökkenti vagy veszélyezteti. A kedvező váltóárfolyam tehát a kötelező készpénzfizetések elrendelésének egyik előfeltétele.

c) A külföldi váltóárfolyam.

A nemzetközi értékatruházás legfőbb alakja a váltó; mert a külföldi értékforgalomban az egyes országok között a követelések és tartozások főleg váltók útján egyenlítettnek ki.¹⁾ E váltók

¹⁾ L. e. kérdésről részletesebben: *Fellner Frigyes*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.” Budapest, 1908. (28. lap); továbbá *Földes Bélának* már idézett „Papirvaluta és ágió” című művének 129. és köv. lapja.

idegen országra, külföldi piacokra szólnak és mivel a nemzetközi fizetések mindenkor nemesércértékben teljesítendőek, ezen aranyban fizetendő külföldi váltókat: ércváltóknak (Devisen) nevezik. Az ércváltó tárgyát oly adósság képezi, amelyet egy külföldi kontrahált, s amely ezen külföldinek hazájában fizetendő. Az ércváltók árukivitelből, hitelügyletekből, kölcsönműveletekből, értékpapíreladásokból, kamatszelvevénybeváltásokból, fuvarozási üzletből származó nyereség-elszámolásokból, utazási forgalomból stb., szóval a nemzetközi értékforgalom legkülönbözőbb viszonyai-
ból keletkeznek. Mindezek a váltók, amelyek nem leszámítolásnak, hanem adásvételnek tárgyát képezik, legkülönbözőbb appointsekben, milliókra menő darabokban kerülnek a forgalomba.

A devisák adás-vételét a bankok közvetítik; veszik olyanoktól, akiknek követelésük van idegen (német, angol, francia stb.) piacokon és eladják azoknak, akiknek viszont ugyane helyeken fizetéseket kell teljesíteniök. A belföldi adós az általa vásárolt ércváltót kiküldi külföldi hitelezőjének, aki a váltónak ottani beváltása útján nyer kielégítést, a belföldi hitelező pedig ki lett elégitve, amikor az ő külföldi adósa által kiállított váltót eladta a banknak. A nemzetközi tartozások ily módon a honfitársak egymás közötti fizetéseivel nyernek kiegyenlítést anélkül, hogy e célból egy darab arany vétetett volna is igénybe. Hogy monarchiánkban a nemzetközi értékforgalomból származó követelések és tartozások milyen tömege rendeztetik ércváltókkal, mutatja pl. az Osztrák-magyar bank devisa-üzletének forgalma, amely 1907-ben 1,129.836.599-76 koronára, 1908-ban 1,115.450.161-01 koronára, 1909. évben 1,372.689.220-98 koronára rugott.

A külföldre szóló ércváltók tömegesen képezik adás-vétel tárgyát. E váltók vételára egyszer magasabb, másszor alacsonyabb a váltó névértékénél, vagyis annál a pénzüsszeegnél, amely a beváltásnál fizetendő, de néha ezzel azonos is. Az a pénzüsszeg, amelyet valamely helyen (pl. Bécsben vagy Budapesten) egy más

országgra, illetve külföldi piacra (teszem Berlinre vagy Párisra) szóló váltóért fizetnek: a váltóárfolyam. Nincs állami parancs, mely mondhatná, hogy pl. egy 1000 márkáról szóló devisát az osztrák-magyar monarchiában 1175 koronáért kell elfogadni. Egyszerűen azért, mert a törvénynek és rendeleteknek csak az államon belül van ható ereje.¹⁾

A látra szóló, hitelre legérdemesebb, elsőrangú külföldi váltók árfolyama is változik napról-napra, a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonyának ingadozása szerint. Ha pl. az osztrák-magyar monarchiának összes évi követelése a vámkülföldtől (árúkitelből, kamatokból, nemzetközi fuvarozásból, vándormozgalomból stb.) 2260 millió korona volna, míg tartozása a vámkülfölddel szemben (árubehozatal, kamatok és tőketörlesztés, külföldre folyó osztalékok stb. címén) csak 2200 millió korona lenne évenként, úgy bizonyos, hogy külföldi tartozásról szóló, osztrák és magyar kézben lévő váltót bőségesen fognak kínálni, mert összesen 2260 millió korona áll belőlük rendelkezésre, holott az értékgörögalom kiegyenlítésére csak 2200 millió korona kell. Tehát a devisa-birtokosok, hogy túladjanak váltóikon, azok összegéből engedményekre is készek, úgy hogy egy 5000 márkás Berlinre szóló váltót átengednek 4990, sőt 4985 márkáért. A váltó árfolyama pari alá száll. Ha ellenben a monarchiának tartozása a vámkülfölddel szemben nagyobb, mint a követelése, úgy annyi külföldi tartozásról szóló osztrák és magyar kézben lévő váltó, mint amennyire a monarchia külföldi tartozásainak kiegyenlítésére szükség van, nem lesz található. Mindazok tehát, akiknek ily ércváltókra azért van szükségük, hogy azoknak kiküldésével külföldön kiegyenlítsék tartozásaikat, e papirok megszerzése végett versenyre kelnek, ajánlati többlettel lépnek fel és a külföldre szóló váltó árfolyamának emelkedő irányzata lesz. A váltóárfolyam

¹⁾ Knapp: „Staatliche Theorie des Geldes.“ Leipzig, 1905. (204. lap). Knapp a nemzetközi váltóárfolyamot „intervalutarischer Kurs“-nak nevezi.

parin felül fog állani. Ha a vámkülfölddel szemben fennálló követelések és tartozások összege egymásnak megfelel, úgy a váltók iránt mutatkozó kereslettel a kínálat egyensúlyban marad és a váltóárfolyam parin lesz. A fizetési mérlegnek tehát a külföldi váltóárfolyamokra közvetlen hatása van, amennyiben a fizetési mérleg tételei esedékesek és kiegyenlítés tárgyát képezik.¹⁾

Ha pl. a márka-váltót a budapesti vagy bécsi tőzsdén parin felül jegyzik, ez a nemzetközi fizetések pillanatnyi passiv egyenlegének symptomája, azt jelenti tehát, hogy a pillanatilag esedékes nemzetközi fizetések a belföld terhére tartozási többlettel zárulnak. A parin felüli álló váltóárfolyamról mondják, hogy az „kedvezőtlen“, mert annak jele, hogy a belföldi piac nélküli az illető devisákat és így külföldre szóló fizetési kötelezettségeit nem teljesítheti váltóküldéssel, hanem effektív arannyal. A „kedvezőtlen“ váltóárfolyam azonban nem jár szükségképen aranykiszivárgással, mert hiszen a fizetési mérleg tartozási egyenlege újabb adósságok kontrahálásával (tehát újabb váltóanyag kreálásával, értékpapírkivitellel stb.) is rendezhető, amely esetben nemes-ére nem folyik a külföldre.

A monarchia fizetési mérlegének nem összes tételei gyakorolnak hatást a váltóárfolyam alakulására, hanem csak azok, amelyek esedékesek. Mert csak az esedékes tartozások, tehát a tényleg teljesítendő fizetések támasztanak keresletet és az esedékes követelések kínálatot az ércváltók iránt.

A devisák árfolyamának ingadozása — normális gazdasági viszonyok mellett — bizonyos határok között mozog, melyet a koronaértékű aranyérméink szállítási költségeinek és a fizetési helyen használatos külföldi pénzzé való átveretési költségeinek magassága szab meg.

A márka-váltó kedvezőtlen árfolyamalakulásával egyidejű-

¹⁾ A. Sartorius Freiherr von Waltershausen: „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalanlage im Auslande.“ Berlin, 1907. (76. lap).

leg a frank-váltó árfolyama kedvező lehet. Ennélfogva az összes idegen váltók árfolyamainak átlagából alakul ki a mi valutánk évi átlagos árfolyama, amely a monarchia valutájának értékét a külföldi valuták értékéhez viszonyítva mutatja, tehát a koronaérték paritásának, agiojának, illetve disagiojának fokát jelzi.

A berlini, párisi és londoni bankpiacokra szóló ércváltók évi átlagos pénzárfolyama a bécsi tőzsdén a következőképpen alakult 1901—1909-ig:¹⁾

év	— pari alatt + pari felett
1901	— 0·096
1902	— 0·163
1903	— 0·191
1904	— 0·153
1905	+ 0·005
1906	+ 0·082
1907	+ 0·252
1908	— 0·101
1909	— 0·070
átlag 1901—1909	— 0·048

Az ércváltók árfolyama a nyugoteurópai, kizárólag mérvadó piacokkal szemben igen csekély és ritka ingadozást mutat az ércparitás körül. Az eltérések és az ingadozások olyanok, mint aminők a kereskedelmi forgalomban rendszeresek és amilyeneket a formailag is teljesen rendezett valutával bíró, azaz készfizető országokban tapasztalunk.

Az ércváltók árfolyama 1901—1909. évig hat éven át ma-

¹⁾ Az adatokra nézve lásd: „Die Devisenpolitik der Oesterreichisch-ungarischen Bank“ c. igen becses cikket a *Frankfurter Zeitung* 1908. május 17-i második reggeli lapjában; az 1908. és 1909. évi adatokat az *Osztrák-magyar bank évi jelentéseinek táblázataiból* számítottuk ki.

radt átlagszámítás szerint pari alatt és csak három éven át emelkedett pari fölé, úgy hogy az utolsó kilenc évben, főátlagot véve, az ércváltókat Bécsben 0.048 árfolyamon (kerek $\frac{1}{2}$ pro mille) pari alatt jegyezték. Mit jelent ez?

Tudvalevő,¹⁾ hogy az osztrák érték és a koronaérték közötti relatio úgy döntetett el, hogy miután egy kilogramm finom aranyra 3280 korona esik, egy korona tehát 0.304878 gramm finom aranyhoz felel meg, az ezüst egyforintos pedig két koronával egyenlősítettett, ennél fogva a két koronában képviselt 0.609756 gramm arany úgy aránylik az aranyforintban foglalt 0.72580 gramm aranyhoz, mint 100:119.032-höz. A relatióban tehát az osztrák érték és arany koronaérték között 19 százalékos agio stabilizáltatott. Azaz 1 o. é. frt. = 84 arany krajcár = 2 korona = 2 frank 10 centime = 85 német pfennig.

A korona szerves kapcsolatba került a világpiac aranyérméivel és így az aranyérmé érték hullámzásának vált részesévé.

A valutatörvények által megállapított ércparitás, amint az a pénzünk nemzetközi értékelésének mérője gyanánt jelentkező devisák árfolyamából látható, nemcsak állandósítottnak tekinthető, pénzünk nemzetközi értéke, relatioja nemcsak megtartotta azt a szintet, amelyre azt az 1892. évi valutatörvény emelte, hanem miután az utolsó évtizedben a váltóárfolyamok főátlagja 0.048%-kal pari alatt maradt, tehát kedvezően alakult, ez azt bizonyítja, hogy az osztrák-magyar monarchia és a vám-külföld között az esedékes fizetések a belföld javára követelési többlettel zárultak. Más szóval, tekintettel arra, hogy a váltóárfolyamok reánk nézve kedvezően alakultak, ez azt bizonyítja, hogy a fizetési mérleg javunkra billent és arany áramlott a monarchiába. A váltóárfolyam barométer gyanánt jelentkezik, amelyről leolvasható a fizetési mérleg állása.²⁾ Gyakorlati kifejezést a ked-

¹⁾ L. *jelen munka* 83. lap.

²⁾ L. erről a kérdéssel még: „Bericht des Valutaausschusses über die

vező váltóárfolyam-alakulás a monarchia aranykészletének szaporodásában, illetve a devisaállomány növekedésében nyert.

A kedvező váltóárfolyam annak a bizonyítéka, hogy több külföldi váltó van a monarchiában forgalomban, mint amennyi osztrák és magyar váltó van vámkülföldiek kezében. Ennélfogva a kompenzáció tárgyát nem képező külföldi váltók kínálata lenyomja a devisák árfolyamát pari alá, addig a pontig, amelynél már érdekesebb a külföldről az aranyat belföldre hozatni, mert kevesebb költséggel jár, mint amennyit a váltónak pari alatti értékesítéséből származó veszteség kitenne. Az osztrák és magyar kézben levő devisák pari alatti állása tehát nemcsak kizárja azt, hogy az arany külföldre folyjék, hanem aranyimportra is vezethet, mert mindaddig, amig devisákkal teljesíthető fizetés, nem kerül sor a költségesebb aranyikivitellel eszközölt fizetésre. Már pedig a devisák pari alatti állása azt jelenti, hogy nagyobb devisa-készlet van, mint amennyit keresnek. A devisabirtokosok versengése, hogy tudjanak a devisáikon, annyira lenyomhatja a devisák árát, hogy kevesebb áldozatot jelent a devisa külföldre küldésénél az aranyat természetben hazahozatni.

A devisáknak állandóan kedvező árfolyam-alakulása annak a biztosítéka, hogy a nemzetközi értékgöringezés kiegyenlítése per saldo nem jár aranykiszivárgással, tehát a készpénzfizetések elrendelése esetén nem kell attól tartani, hogy azok előbb-utóbb újra felfüggesztendők. Annál kevésbé, mert pénzürtékünk árfolyama oly időszakokban is a paritás körül maradt, amelyekben gyenge volt a termés, értékpapírjaink külföldi elhelyezése megakadt, ipari pangás és vállalkozások szünetelése volt tapasztalható; közben pedig a monarchia mindkét állama a váltóárfolyamokra való minden káros visszahatás nélkül milliárdokra rugó

Gesetzentwürfe, betreffend die Regelung der Valuta und die Convertirung einiger Kategorien der Staatsschuld (436 der Beilagen).“ (491 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XI. Session 1892. 20. lap).

konverzionális műveleteket hajtott végre; sőt a váltóárfolyamok kedvező alakulása akkor sem változott, amidőn az átlagos kamatláb oly fontos külföldi piacokon, mint Berlin és London, magasabb volt, mint nálunk.¹⁾ Vagyis hosszú éveken át, kedvező és kedvezőtlen időszakban sikerült a váltóárfolyamok ingadozásait megfelelő határok közé szorítani, sőt annak tartósan kedvező alakulását biztosítani.

d) A z a r a n y t e r m e l é s a l a k u l á s a.

A készpénzfizetések törvényes elrendelése előtt, a világ aranytermelési viszonyainak kilátásai is számba veendők, noha a világ aranytermelésének mikénti alakulása minden, formailag is teljesen rendezett aranyvalutás országot egyformán érdekel. A kötelező készpénzfizetések megkezdésének annyiban mégis előfeltétele a sárga fém termelésének kedvező alakulása, mert igazolja azt a feltevést, hogy a világnak ellátása ezzel a valutafémmel belátható jövőn keresztül biztosítva van.

Az összes aranytermelés váratlanul kedvező fejlődést mutat. Bizonyítják ezt a valutánk rendezése óta a világ aranytermelésének mennyiségére és értékére vonatkozó következő adatok:²⁾

¹⁾ *Törvényjavaslat, a készfizetések felvétele tárgyában.* 1903. március 31. 369. szám. (6. lap); *Gesetzentwürfe betr. die Aufnahme der Barzahlungen etc.* (1718 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XVII. Session 1903. 11. lap).

²⁾ Az adatokra nézve lásd: *Arthur Raffalovich: „Le marché financier.”* Dixneuvième volume. Paris, 1910. (576. lap); továbbá *Spitzmüller* id. m. 93. lap. Az átszámításnál 1 dollár = 4934 korona.

Év	Termelt arany		
	Mennyisége finom uncia	Értéke millió dollár	korona
1891—1895			
átlag	—	—	804.353.744
1896—1900			
átlag	—	—	1,271.334,560
1901	12.894,856	266·5	1,314.911,000
1902	14.437,669	298·4	1,472.305,600
1903	15.778,016	326·1	1,608.977,400
1904	16.739,448	346·0	1,707.164,000
1905	18.290,567	378·0	1,865.052,000
1901—1905			
átlag	—	—	1,593.682,000
1906	19.370,658	400·4	1,975.573,600
1907	19.950,623	412·4	2,034.781,600
1908	21.506,718	444·5	2,193.163,000
1909	22.154,034	457·9	2,259.278,600
1906—1909			
átlag	—	—	2,115.699,200

Az aranytermelés értéke évről-évre emelkedik. 1891-ben — a koronaérték behozatalát megelőző évben — a világ aranytermelése 644.802,080 K volt, 1909-ben — évenként szakadatlanul fokozatos emelkedés után — már 2,259.278,600 koronára rugott. Tehát az évi aranytermelés ma majdnem négyszerese a koronaérték behozatalakor volt évi aranytermelésnek. Hiszen, ha az aranytermelési viszonyok a világon így fejlődnek továbbra is, akkor az arany egymaga elegendő lesz arra, hogy kizárólag töltsse be az értékpénz szerepét és az ezüst-értékpénz helyett — váltópénz előállítására lesz hova-tovább mindenütt használható.

Az aranyvalutás országoknak küzdelme az aranyért teljesen megszűnni nem fog ugyan, de mivel az arany iránt fokozódó szükséglettel a termelés állandóan lépést tart, aranyhiányból származó válságoktól tartani egyáltalában nem kell.

A monetarius célokra szükséges arany mennyiség beszerzése ma már sehol gondot nem okoz, dacára annak, hogy a papir- és ezüst-valutás országoknak áttérésével az aranyvalutára számolni

kell. A „rövid aranytakaró“ ma már csak történelmi nevezetességű szállóige, amelynek gyakorlati jelentősége nincs.¹⁾

A készpénzfizetések megkezdésének az az előfeltétele is megvan, hogy a világ ellátása arannyal belátható időn belül biztosítottnak tekinthető. Nem kell tehát attól tartani, hogy a már elrendelt készfizetések fentartása aranyhiányból fog nehézségekbe ütközni.

4. A készpénzfizetések megkezdésének technikai keresztülvitele.

Minthogy valutapolitikai helyzetünk bebizonyítottan teljesen konszolidált és biztosított — mert érckészletünk fényesen megállja az összehasonlítást a mérvadó külföldi országok érckészletével; jegyfedezeti viszonyaink a legmesszebbmenő követelményeknek is megfelelnek; a forgalom a szükséglethez mérten telítve van arannyal; a váltóárfolyam alakulása évek óta, a legnehezebb viszonyok mellett is, állandóan kedvező; aranyhiánytól pedig tartani nem kell — ennél fogva a készpénzfizetés megkezdésének előfeltételei adva vannak.

A kötelező készpénzfizetések megkezdésének technikai keresztülvitelénél kívánatos, hogy az általában kedvező körülmények között, tehát oly időben foganatosítsassék, amidőn a nemzetközi béke megzavarva nincsen és megvan a bizalom is annak tartós biztosításában.

De kívánatos, hogy a monarchia és olyan idegen állam között, amelylyel külkereskedelmi áruforgalmunk jelentékeny része bonyolódik le, vámháboru ne legyen. Önként értetődik, hogy a magyar szent korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyok szerződésileg kell, hogy szabályozva legyenek a kötelező készfizetések keresztülvitelénél, azaz csak ha a

¹⁾ Spitzmüller id. m. 93. lap.

monarchia két államának gazdasági viszonyai rendezettek, lehet a kötelező készfizetéseket elrendelni.

A monarchia két államának háztartásai is egyensúlyt mutatnának a kötelező készpénzfizetések technikai keresztülvitelénél. Nincs az az európai állam, amelynek államháztartásában pénzügyi hiány be nem állhatna. Ezt semmiféle emberi előrelátás meg nem akadályozhatja. Elegendő tehát, ha a készpénzfizetések törvényes elrendelése idejében a fokozódó szükségletekkel számoló költségvetés nem zárul hiánnyal.

A kötelező készfizetéseket technikailag oly időben tanácsos keresztülvinni, amidőn a monarchia a vámkülföldtől jelentékenyebb összegek beözlönését várja. Így pl. különösen kedvező időnek tekintendő, ha akár Ausztria, akár Magyarország államkölcsönt helyez el a vámkülföldön. Mert a külföld mindaddig, amíg a kölcsön igénybe véve, tényleg felvéve nincs, adósa a kölcsönvevő országnak, ez pedig annak hitelezője, mert a kölcsönt nyújtó ország tartozik a kölcsönösszeget szolgáltatni.¹⁾ Minden oly kölcsön, amelyet akár Ausztria, akár Magyarország a vámkülföldön vesz fel, abban az esztendőben, amikor a kölcsönkötvények ellenértéke a monarchiába befolyik, javítja pillanatilag a fizetési mérleget, noha emeli külföldi eladósodottságunkat és az ezzel kapcsolatos periodikus kamatterhet, tehát tartós hatását tekintve, rontja a fizetési mérleget. Ha a monarchia egyik állama pl. Németországban helyezi el kölcsönkötvényeit, úgy ezeknek ellenértéke a monarchiába befolyik és átmenetileg javítja a monarchia fizetési mérlegét. A hitelügylet megkötésekor a kölcsön a monarchiára kivitel, a hitelező Németországra behozatal gyanánt hat. A monarchia Németországgal szemben a kivitt államkötvények összege erejéig követeléseket szerez. Tehát az arany kiözlésének veszélye nem forog fenn, a külföld, az által, hogy a jegyfedezet nem csökken, nem lesz bizalmatlan és nem fog követelésének

¹⁾ *Fellner* id. m. 16. lap.

behajtásához nyulni, ami esetleg veszélyes lehet a monarchiára nézve, amelynek sok belföldön kibocsátott kötvénye van a vám-külföldön elhelyezve, a kötvények pedig, minden más követelés-nél gyorsabban hajthatók be az által, hogy a piacra hozatván, az adós ország által felvételnek. Ha a jegybank a kötelező készfizetéseket olyan időben kezdi meg, amikor az államköcsönkötvények ellenértéke a vámkülföldről az országba befolyik, úgy a külkereskedelmi mérleg passiv egyenlege is fedezhető, tehát a devizák árfolyamának megromlásától és arany-draintől tartani nem kell. Passiv külkereskedelmi mérleg mellett is lehet tehát alkalmas az időpont a készpénzfizetések törvényes dekretálására, ha pl. a vámkülföldön elhelyezett államkötvények elhelyezéséből a monarchia követeléseket szerez és fizetési mérlege ennél fogva aktive alakul. De mindenestre hiba volna a külkereskedelmi mérleg passivitásából — amely csak egyik eleme a fizetési mérlegnek — elbírálni a készfizetések megkezdésének alkalmosságát.

Nem szenved kétséget az sem, hogy a készfizetések technikai keresztülvitelére alkalmasabb időpont az, amikor a kamatlábviszonyok a világpiacon normálisak, mint hogyha a pénz kölcsöndíja a rendes kamatláb-standardot meghaladja. Mert az ércparitást és aranykészletet biztosabban és jelentékenyebb áldozatok nélkül védhetjük meg alacsony kamatláb mellett, mint akkor, ha a magasabb bankkamatlábbal kapcsolatosan a jegybank fokozott mérvben van igénybe véve. Más szóval, a kötelező készpénzfizetéseket ajánlatos minél alacsonyabb jegyforgalom mellett megkezdeni.¹⁾ Ezzel távolról sem akarjuk azt mondani, hogy mesterséges kontrakció, azaz a pénzforgalmi eszközök esetleges korlátozása révén idéztessék elő az érckészlet kedvező aránya a jegyforgalomhoz, mert ez hitelmegszorításokra, egyes gazdaságok fi-

¹⁾ Ezt már *Lucam*, az Osztrák Nemzeti Bank érdemes vezértitkára is hangsúlyozta. (*Wilhelm Ritter v. Lucam*: „Die oesterreichische Nationalbank während der Dauer des dritten Privilegiums.“ Wien, 1876. 4. és 8. lap).

zetésképtelenségére, árhanyatlásra vezetne s így zavarokat és káros hatásokat szülne a hitelforgalom és termelés terén.

A kötelező készpénzfizetések megkezdése után az Osztrák-magyar bankra hárul a feladat — az alapszabályok 1. cikke értelmében — a készpénzfizetések fentartását biztosítani, más szóval: aranykészletünket a belföldi forgalom számára megóvni.

Elemezni fogjuk tehát azokat a tényezőket, amelyekről a készpénzfizetések fentartása, a valuta rendezésével elért eredmények maradandó konszolidálása függ.

5. A készpénzfizetések fentartásának feltételei.

a) Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének alakulása.

A készpénzfizetések fenntartására, vagy ami ezzel egyértelmű, az aranykészletnek a belföldi forgalom számára való megtartására döntő fontosságú az osztrák-magyar monarchia nemzetközi fizetési mérlegének alakulása, vagyis a monarchiának, mint gazdasági egységnek, a vámkülfölddel szemben fennálló összes követelése és tartozása között lévő viszony.¹⁾ A fizetési mérleg a monarchia nemzetközi fizetési kötelezettségeit és követeléseit tükrözi vissza: feltünteti a vámbelföld és a vámkülföld között végbemenő külső gazdasági forgalomból származó kölcsönös kötelezettségeket. E kölcsönös kötelezettségek aktív és passzív tételekben nyernek pénzürtékben kifejezést és ha a monarchia fizetési mérlegének az aktív és passzív tételek egybevetése után mutatkozó egyenlege tartozást mutat, úgy Ausztria és Magyarország, mint

¹⁾ L. e. kérdésről részletesen: *Dr. Fellner Frigyes*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon“ Budapest, 1908; továbbá: *Dr. Gruber Ignác*: „Bericht betreffend eine Statistik der internationalen Zahlungsbilanz“ (*Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome XV. 2. 1906.*).

gazdasági egység, a külföldnek adósa, ha követeléssel zárul a mérleg, ugy hitelezője.

Mig a magánforgalomban a kölcsönös követelések és tartozások a folyószámlán láthatók és évenként vagy félévenként elszámoltatnak, úgy, hogy az egyenleget kiegyenlítik vagy új számlára viszik át: addig a nemzetközi forgalomban a monarchia és a vámkülföld között napról-napra esedékesek kölcsönös kötelezettségek, amelyek rendezendők. Milliók és milliók röpködnek az ország határain keresztül ide-oda, váltók, chequek, utalványok, szelvények alakjában; milliók és milliók cikáznak a távirathuzalokon és távbeszélővonalakon, a bel- és külföld között, amely tömeges és folytonos nemzetközi értékátruházások residuuma a fizetési mérlegben rakódik le.¹⁾

Minthogy a monarchia és a vámkülföld között végbemenő nemzetközi gazdasági forgalom állandóan változik, ennél fogva a fizetési mérleg egyenlege is évről-évre változó.

Az osztrák-magyar monarchia nemzetközi fizetési mérlegének főbb tételeit az osztrák cs. kir. pénzügyminiszterium a kötelező készfizetések előkészítése végett *lovag dr. Gruber* Ignác egyetemi tanár és akkori osztályfőnöknek, az Osztrák-magyar bank jelenlegi alkormányzójának szakszerű és körültekintő vezetése mellett összeállította az 1892—1901. évekre vonatkozólag.²⁾ Ez az úttörő statisztikai felvétel végeredményben nem tünteti ugyan fel a monarchia fizetési mérlegét a maga teljességében, mert a meglévő statisztikai anyag elégtelensége folytán egynémely, a nemzetközi fizetések kiegyenlítése szempontjából fontos

¹⁾ *Freiherr von Waltershausen* id. m. 75. és 76. lap; *Alfred Ostersetzer*: „Die Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn.“ Wien, 1903. (8. és 9. lap).

²⁾ *Fellner* id. m. 42. és köv. lap, továbbá 179. lap. A munkálat eredményeit: *Tabellen zur Währungs-Statistik. Zweite Ausgabe. Zweiter Theil. 3. Heft. Dreizehnter Abschnitt: „Daten zur Zahlungsbilanz.“* Wien, 1904. c. munka foglalja magában.

tényezőre nézve csak egyoldalú adatok (aktív vagy passzív tételek, de nem ezek szembeállításából nyert egyenlegek) voltak szerkeszthetők: mindazonáltal azonban a gyűjtött adatok alapján megállapítható, hogy a monarchia fizetési mérlegének alakulására a nemzetközi értékforgalom mely jelenségei gyakorolnak döntő hatást. És miután az adatok tíz egymás után következő évre vonatkoznak, a nyert eredmények megbízhatósága fokozottabb.)

Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének főbb aktív tételei évenként per saldo 407 millió koronára rugnak, míg a passzív tételek 361 millió koronát tesznek ki.¹⁾ Az egyenleg e szerint 1892–1901-ig évenként átlag 46 millió korona aktívumot tüntet fel. Ha ehhez még a nemzetközi nemesércforgalom 63 milliónyi aktív saldóját vesszük, úgy az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlege a megelőző évtizedben átlag évenként 109 millió korona aktív egyenleggel zárult.

De miután a nemzetközi nemesércforgalom csak annyiban tekinthető a fizetési mérleg alkotó elemének, amennyiben mint áru szerepel, azaz mint nyersanyag ipari feldolgozásra szolgál, de nem állítható be a fizetési mérlegbe a nemesércforgalom egyenlege önálló tétel gyanánt, ha az mint fizetési eszköz képezi a forgalom tárgyát, mert hiszen ekkor a fizetési mérleg egyenlegének rendezésére szolgáló egyik tétel gyanánt szerepel, nem pedig alkotó eleme a fizetési mérlegnek;²⁾ ennél fogva a nemesérc-forgalom aktív egyenlegét nem tekintjük a fizetési mérleg elemének.

A monarchia és a vámkülföld közt lebonyolódó értékpapírmozgalomból a monarchiának 77 millió korona követelése (kiviteli többlete) származott. Ha itt is abból a szempontból indulunk ki, hogy ez az értékpapírkivitel a monarchia fizetési mérlege tartozási egyenlegének kiegyenlítésére szolgált, vagyis újabb adósság

¹⁾ *Tabellen zur Währungs-Statistik.* Verfasst im k. k. Finanz-Ministerium. Zweite Ausgabe. Zweiter Theil. 3. Heft. Dreizehnter Abschnitt: „*Daten zur Zahlungsbilanz.*“ Wien, 1904. (844. és 845. lap).

²⁾ *Fellner* id. m. 158. és köv. lap.

kontrahálásával törlesztetett a monarchia fizetési mérlegének passivuma, akkor az értékpapírmozgalomból származó ezt a 77 millió koronányi kiviteli többletet le kell vonni a fizetési mérleg követelési rovatából és akkor a 46 millió korona aktiv egyenleg helyett 31 millió korona passiv egyenleggel zárult a monarchia fizetési mérlege.

A statisztikai eredményeknek ilyen rigorozus felállítása az 1892—1901-ig terjedő decenniumra vonatkozik. A monarchia ezen idő óta gazdaságilag kétségtelenül folytatólagosan megerősödött; úgy, hogy minden kétséget kizáróan állítható, hogy a monarchia fizetési mérlege a folyó évvel lezáruló évtizedben, ha nem is aktiv egyenleggel zárult, de legalább is egyensúlyban volt. Annyival is inkább, mert a vándormozgalom által előidézett nemzetközi fizetések aktiv egyenlege 21 millió koronával van a monarchia kilencvenes évekre vonatkozó fizetési mérlegébe beállítva, holt tudjuk, hogy ma már több száz millióra rug az az összeg, amely e címen a monarchiába befolyik és a külkereskedelmi mérlegnek az utolsó években passiv saldoját is jelentékenyen tulhadjá. Hiszen egyedül Magyarországra 1906-ban 169,519.713 korona pénzküldemény érkezett az amerikai kivándorlóktól.¹⁾ A kivándoroltak száma pedig 1901—1905. évig átlag évenként 110.187 volt, míg 1906—1909-ig átlag évenként már 141.510-re rugott.²⁾

Hogy a nemzetközi fizetési mérleg mennyire előnyösen alakult a monarchia javára, mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy a váltóárfolyam — amint említettük — ez években oly kedvezően alakult, hogy az ércparitás körüli oscillatio —

¹⁾ *Fellner F.* id. m. 104. lap.

²⁾ *A m. kir. kormány 1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyve.* Budapest, 1910. (65. lap).

főátlagot vonva — 0.048%-kal, vagyis közel $\frac{1}{2}$ pro mille-lel maradt pari alatt. Vagyis a monarchiának devisákban inkorporálva több követelése volt a vámkülfölddel szemben, mint tartozása. Ez pedig aktív fizetési mérlegre vall.

A puszta váltóárfolyam a fizetési mérleg alapos megítélésére nem nyújt támpontot, még kevésbbé ad felvilágosítást arra nézve, hogy a kedvező váltóárfolyam okai esetlegesekek és pillanatiak-e, vagy a közgazdasági viszonyok egészséges fejlődésében gyökereznek. Mert nagy különbség közgazdaságilag, hogy a vámkülföld a monarchiának oda kivitt árukért, vagy pedig ott felvett kölcsönért teljesít fizetéseket, holott a váltóárfolyam pillanatilag egyformán kedvezően alakul a kétféle fizetés hatása alatt. Az áru-export a fizetési mérlegre egyszer s mindenkorra kedvezően hat, holott az értékpapírkivitel pillanatilag és átmenetileg — amíg az értékpapírok ellenértéke a monarchiába folyik — a fizetési mérleget kedvezően befolyásolja, de tartós hatását tekintve, a fizetési mérleget megrontja, mivel a külföld a monarchiával szemben a kivitt értékpapírok összege erejéig periodikus szolgáltatásokkal összekötött követeléseket szerzett.

Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegében kétségtelenül a legsúlyosabb passiv tételt a vámkülföldön elhelyezett osztrák és magyar államadóssági kötvények, záloglevelek, községi kötvények, vasuti címletek, különféle részvények, szóval a fix kamatozású és osztalékos értékpapírok kamatoztatásából és törlesztéséből származó évi kötelezettségek képezik.

A vámkülföld birtokában lévő osztrák értékpapírok állománya a következő volt:¹⁾

¹⁾ Tabellen zur Währungs-Statistik. „Daten zur Zahlungsbilanz.“ Wien, 1904. 764. lap.

államadóssági címletek	2.698 millió korona
közkölcson-kötvények	82 „ „
hitelintézeti és iparvállalati záloglevelek és kötvények	94 „ „
közlekedési intézetek kötvényei	3,104 „ „
hitelintézeti és iparvállalati részvények . .	263 „ „
közlekedési intézetek részvényei	610 „ „
sorsjegyek	8 „ „
összesen	6,859 millió korona.

Mig a vámkülföld birtokában lévő magyar értékpapírok állománya:¹⁾

államadóssági címletek	2.037,576.660 korona
helyi érdekű vasutak prioritásai	260,551.900 „
társasági fővasutak részvényei és kötvényei	385,236.700 „
záloglevelek és községi kötvények	587,868.323 „
hitelintézeti és iparvállalati részvények .	76,120.241 „
összesen	3.347,353.824 korona.

A vámkülföld birtokában lévő osztrák és magyar értékpapírok összege a 10-206 milliárd koronát meghaladja. Ezzel szemben a monarchia birtokában lévő idegen értékpapírok összege 706,607.918 koronára tehető. Még pedig Ausztria birtokában volt.²⁾

idegen részvények, járadékok, kötvények 457,641.416 K értékben
külföldi sorsjegyek és nyeremény-

kötvények	233,766.502 K értékben
	691,407.918 K.

Magyarországon volt:³⁾

¹⁾ Fellner F.: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.“ Budapest, 1908. (73., 78., 79., 82. és 86. lapokon).

²⁾ Id. *Tabellen* etc. 769., 770. és 771. lapon.

³⁾ A m. kir. kormány 1909. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és Statisztikai Évkönyv. Budapest, 1910. (298. lap).

idegen államadóssági kötvények	3,243.000 K értékben
idegen záloglevelek	3,851.000 „ „
egyéb értékpapírok	8,102.000 „ „
	15,196.000 K.

Vagyis a vámkülföld követelése értékpapírokban a monarchiával szemben per saldo 9·5 milliárd korona.

Ez annak a jele, hogy a monarchiának, mint gazdasági egységnek, saját hatalmas tőkekészlete elégtelen a termelés folytatásához, állam- és közgazdasági feladatainak teljesítéséhez. A külföldi tőkének nagyarányú befektetése a monarchia vállalataiba a vámbelföldi nagy kamatmegterhelésével jár; de a monarchiára közgazdaságilag hasznos, mert többet termel a külföldi tőkével, mint amennyi kamatot fizet utána. Ezt a kamatterhet tehát a monarchia az idegen és saját tőkéjének gazdaságos felhasználásával elért termelési többletből nemcsak fedezte, de a vámkülföldön elhelyezett értékpapirjainak fokozatos visszavásárlásával és repatriálásával külföldi értékpapírállományát is nem csekélv mérvben csökkentette; főleg a vámkülföldön elhelyezett magyar értékek kerültek Ausztriába. Ami által ugyan Magyarország fizetési mérlege nem javult, de javult Ausztriáé és ezzel a monarchiáé. Úgy hogy a monarchia a vámkülföldön elhelyezett értékpapirjai után kamatok, osztalékok és törlesztési hányadok címén bizonyára kevesebbet fizet ma már annál a 335 millió koronánál, amely a fizetési mérlegbe passiv tétel gyanánt lett a múlt évtizedben felvéve.

Igy például a magyar korona országainak államkölesonállományából, mely 1906-ban 5,104,598.900 koronára rugott, összesen 3,324,114.804 korona, vagyis 65·12% volt a monarchiában elhelyezve, míg 1909 végén 5,441,712.901 korona államadóssági összállományból 3,729,205.851 korona, azaz 68·53%-ot tett a monarchia birtokában lévő államadóssági cimletek összege.¹⁾ Más

¹⁾ Az adatokat a pénzügyminisztérium szives közlésének köszönjük.

szóval a magyar államadósság az utolsó négy évben 337,114.001 koronával nőtt, az államadósságnak a monarchiában elhelyezett része pedig 405,091.047 koronával gyarapodott. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az egész szaporulat a monarchiában talált elhelyezést, de egy része a vámkülföldön elhelyezett államadóssági címleteknek repatriálódott, illetve a vámbelföldre került.

A monarchia a külföldi tőkétől évről-évre függetlenebb lesz. A vámkülföldtől nem kényszerkölcsönöket veszünk fel, hanem oly tőkéket, amelyeket hasznos beruházásokra fordítunk.

A monarchia külkereskedelmi mérlege 1907-ig jelentékeny kiviteli többlettel zárult. 1901—1905-ig átlag évenként még 163·5 millió korona a kiviteli felesleg, 1906-ban még 38·9 millió koronával aktív a külkereskedelmi mérleg, de már 1907-ben 44·7 millióval passivvá alakult és a behozatali többlet 1908-ban 142·8 millió koronára, 1909-ben 427·4 millió koronára rugott.¹⁾ A külkereskedelmi mérleg alakulására első sorban döntő a termés, amely oly kedvező volt az 1910. évben, hogy a monarchia előreláthatólag ismét jelentékenyebb kiviteli felesleggel fogja külkereskedelmi mérlegét lezárni.

A monarchia külkereskedelmi mérlegének passiv egyenlege bőséges fedezetet nyert azokból a külföldi követelésekből, amelyeket a monarchia az Amerikába kivándorló magyar és osztrák honosok által haza küldött pénzüsszegekből szerzett.

Hogy a fizetési mérleg a külkereskedelmi mérleg megromlása dacára nem volt passiv, azt a váltóárfolyamoknak 1908 és 1909-ben is pari alatti kedvező alakulása bizonyítja.²⁾

De évről-évre fokozatos emelkedést mutatott már az előző évtizedben is az idegenforgalomból a monarchiára származó bevétel is, amely átlag évenként 47 millió koronával javította a mon-

¹⁾ *U. ott* 210. lap.

²⁾ *L. jelen munka* 213. lap.

archia fizetési mérlegét.¹⁾ Ugy, hogy az idegenforgalom emelkedett hozadéka és a nemzetközi vasuti és hajózási forgalomból eredő és átlag évenként már egy évtizeddel ezelőtt 38 millió koronával felvett, de a forgalom jelentékeny emelkedésével e címen is megnövekedett aktív egyenleg a monarchia fizetési mérlegét egyen-súlyban levőnek tünteti fel.

Tehát nemcsak a váltóárfolyamok kedvező alakulásából következve, de a monarchia fizetési mérlege egyes tényezőinek elemzéséből közvetlenül is azt a meggyőződést merithetjük, hogy az osztrák-magyar monarchia nemzetközi gazdasági kötelezettségeinek mindenkor teljesen megfelelni képes.

Az osztrák-magyar monarchia nemzetközi fizetési mérlegének alakulásától függ első sorban és legfőképen a készpénzfizetések fenntartása, más szóval a monarchia aranykészletének megtartása a belgazdaságban. Az aranykészletek megóvásának természetesen és egyuttal leghatalmasabb eszköze az aktív fizetési mérleg. Minthogy a monarchia fizetési mérlege nem passív, ez képezi annak legfőbb biztosítékát, hogy a valuta-rende-zés céljaira beszerzett arany megtartható lesz. Mindaddig, a míg a monarchia fizetési mérlege aktív, tehát több a követelése, mint a tartozása, a vámkülfölddel szemben, az aranykészlet csökkenést nem szenvedhet. Sőt ellenkezőleg, az aranyállomány gyarapodni fog, esetleg a külföld idegen vagy saját értékpapirokat küld haza a monarchiába. Mert a nemzetközi értékgazdaságban a kölcsönös követelések és tartozások rendszerint ércváltók felhasználásával, kompenzáció útján egyenlítődnek ki és csak a monarchia javára mutató követelési többlet igényel rendezést. Ez a rendezés vagy aranyküldéssel megy végbe, ami a monarchia aranykészletét gyarapítja, vagy pedig a külföld prolongálja, állandósítja fizetési kötelezettségét, vagy újabb adósságok felvételével törleszti a régi tar-

¹⁾ *Tabellen zur Währungs-Statistik. „Daten zur Zahlungsbilanz.“* Wien, 1904. (845. lap).

tozását, pl. cimleteket ad el a monarchiának, ami által a monarchia követelésekre tesz szert és javítja fizetési mérlegét, vagy a monarchiának régi értékpapirjait küldi haza és így tartozásának csökkentésével javul a monarchia fizetési mérlege. Szóval, ha a monarchia fizetési mérlege aktív egyenleggel zárul, az aranykészlet nem csökkenhet és a jegybank zavartalanul felelhet meg jegy-beváltási kötelezettségének.

Ugyanez áll akkor is, ha a monarchia fizetési mérlege egyensúlyban van. Mert a monarchia hatalmas aranykészlete intakt marad. A külfölddel szemben fennálló tartozások a követelésekkel egyenlítődnek ki, arany igénybe vétele nélkül.

Ha ellenben a monarchia fizetési mérlege passiv egyenleggel zárulna, és ennek következtében a monarchia deviza-készletének teljes feláldozása után még fennmaradó külföldi követelési többlet rendezése nem történhetnék oly módon, hogy a vámkülföld a monarchia esedékes tartozásait prolongálja, továbbá ha utóbbi értékpapir-kivitellel sem rendezhetné adósságait, mert a vámkülföld nem hajlandó a monarchia vállalataiba és értékpapirjaiba fektetni követeléseit, úgy a külföld követelése nemes érben, azaz a nemzetközi forgalomban arannyal volna kielégítendő. Ha a fizetési mérleg — ami a monarchia mai gazdasági konstrukciója, tőkeereje és fejlettsége mellett kizártnak tekinthető — állandóan és visszatérőleg jelentékeny passiv-egyenleggel zárulna, úgy az aranykiözlés olyan arányokat ölthetne, hogy a monarchiának a készfizetésre szükségelt aranykészlete annyira megfogyna, hogy a jegybank beváltási kötelezettségének megfelelni képes nem lenne és így a készpénzfizetési kötelezettségét fel kellene függeszteni, esetleg a megcsappant érckészlet folytán a megengedett bankjegyforgalom elégtelensége fedezetlen államjegykibocsátásra is kényszeríthet a szükséges pénzforgalmi eszközök előteremtése érdekében.¹⁾

¹⁾ Olaszország aranykészletét passiv fizetési mérlege következtében

Maga az a körülmény, hogy a monarchia aranykészletét elvesztheti, nem jelentene a közgazdaságra nézve effektív kárt, nem volna *damnum emergens*, mert hiszen a külföldre folyó arany helyébe a belföldön annak ellenértéke lépne, mivel az aranykészletet minden ellenszolgáltatás nélkül elveszteni nem lehet: az arany értékének megfelelő összeggel lenne tartozásunk kisebb és ehhez képest javulna monarchiánk fizetési mérlege.

Az egész valutaművelet sikertelensége esetén beálló kár legfeljebb az aranykészlet után fizetett kamatok egy részének elvesztésében nyilvánulna.¹⁾

Ez a — amint rögtön beigazoljuk — gyakorlatilag alig képzelhető folyamat természetesen ép úgy beállhat a kötelező készpénzfizetések mellett, mint a bankjegyek kényszerfolyama esetén. Ha azonban a jegybank nem készfizető, úgy az ilyen nagymérvű aranykiszivárgás esetén nem feltűnő, ha a jegybank nem váltja be jegyeit ércpénzre, mert hiszen erre jogilag kötelezve nincs, de ha ki van mondva a kötelező készfizetés, úgy a banknak a jegyek beváltására vonatkozó kötelezettsége kifejezetten felfüggesztendő és a bankjegyek kifejezetten kényszerfolyammal ruházandók fel, ami nagy bizalmatlanságot ébreszt.

Az az eshetőség, hogy a monarchia aranykészletét elvesztheti, semmi összefüggésben a bank jegyeire vonatkozó beváltási kötelezettséggel nincsen; az bekövetkezhetik a kötelező készfizetés mellett ép úgy, mint annak felfüggesztése esetén. A monarchia aranykészletének állása kizárólag a fizetési mérleg alakulásától függ. Ha a fizetési mérleg csekély aktív vagy passív egyenleggel zárul, azaz, ha majdnem egyensúlyban van, úgy az aranykészlet állásában számottevő változás bekövetkezni nem fog. A monar-

vesztette el. Lásd: *Ludwig Sachs*: „Die italienische Valutaregulierung.“ (Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik. 1892., 835. s. köv. lap); *Pap Dávid*: „Az olasz valuta története.“ (Közgazdasági Szemle 1894.)

¹⁾ Id. Bericht des Valutaausschusses etc. (491 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XI. Session 1892. 25. lap).

chia csekély követelési többletét nem szükségképen arannyal egyenlíti ki a külföld, hanem értékpapírral is fedezheti azt, a tartozási többlet viszont nem okvetetlenül von aranykiszivárgást maga után, hanem értékpapir-kivitellel is kiegyenlíthető.

A monarchia aranykészlete oly erős, hogy ha a fizetési mérleg egy valamely évben passiv egyenleggel zárulna is és ez arany-exporttal volna kiegyenlítendő, akkor sem vonná az aranykiszivárgás a fizetési eszközök olyan mérvű kontrakcióját maga után, amely a belföldi forgalomban hitelmegszorításokra, árhanyatlásra és egyéb zavarokra vezetne.¹⁾ A monarchia fizetési mérlegének konstrukciója szerint, annak aktivitását csakis a vámkülföldön elhelyezett osztrák és magyar kibocsátású értékpapírok nagyobb mérvű hazaküldése veszélyeztetheti.

A vámkülföld birtokában lévő osztrák és magyar értékpapírok állománya, amint fentebb láttuk, a 10·206 milliárd koronát meghaladja. Nagy része a külföldi elhelyezéseknek érdekcsoportok (syndikátusok, consortiumok) kezeiben van, így a részvények, vasúti kötvények tulnyomó hányada; de a fix kamatozású papírok nagy része is jogilag kötött módon van külföldön elhelyezve. Ehhez járul, hogy a külföldi tőkések egy nagy csoportja konservatív hajlamu és nem hajlandó a konjunktura minden változását követni és papírjait minduntalan cserélni. Gyakorlatilag (tehát) ki van zárva, hogy a külföld, a birtokában lévő összes értékpapírt egyszerre piacra hozza. A piacra kerülő viszonylag csekélyebb mennyiséget a monarchia — a nélkül, hogy erre kényszeríthető volna — mindig felveszi. Felveszi azért, hogy papírjainak kedvező árfolyamát fenntartsa és a vámkülföldön élvezett hitelének épségét kibocsátványai javára mindenkor biztosítsa.²⁾ Az ilyen

¹⁾ L. a több tekintetben még ma is helyes észrevételeket *dr. Theodor Hertzka*: „Die österreichische Währungsfrage.“ Wien, 1877. (345. és köv. lapokon).

²⁾ L. e kérdésről *Fellner* id. m. 175. és 176. lap; továbbá *F. Wieser*: „Die Währungsfrage und die Zukunft der österreichisch-ungarischen Valuta-

kényszerfelvételeknek a monarchia felvevő képességében van a háttára. A monarchia eddig — még olyan válságos időszakban is, mint 1907-ben — a tömegesen haza küldött papirokat simán felvette és ezzel cimleteinek árfolyamát nagyobb hanyatlástól megvédte, úgy, hogy a monarchia hitelezői még válságok idején sem szenvedtek veszteséget. Ennek a tömeges értékpapír-felvételnek sima lebonyolítását jelentékenyen megkönnyíti az, hogy a monarchia birtokában viszont 706-603 millió korona értékű külföldi értékpapír van, amelynek a vámkülföldön eszközölt eladásával szerzett követeléseivel a monarchia ugyanennyi értékű hazai papírt felvehet anélkül, hogy aranyat kellene a külföldre exportálnia. Vagyis, ha a vámkülföld 706 millió korona értékű osztrák és magyar papírt a piacra dob, úgy ezt az értékpapírmennyiséget a monarchia importálhatja aranykivitel nélkül az által, hogy a saját készletében lévő 706 milliónyi külföldi értékpapírt exportálja és ezzel egyenlíti ki tartozását. Az egész transactionnak tehát csak az értékpapírok elhelyezkedésére volna hatása; a külföldi papírok helyét a monarchiában hazai papírok foglalnék el. Nemzetközi aranymozgalomra nem is kerülne sor. Ily hatalmas vagyontömegek nemzetközi helycseréje a hitelforgalom mai berendezése mellett — tekintettel már az ily műveletekkel kapcsolatos kamatlábeltolódásokra és az értékpapírok árfolyamingadozásaira is, melyek elhelyezést kereső újabb tőkékre gyakorolnak vonzerőt — gyakorlatilag alig képzelhető.¹⁾ Nem helytálló tehát az az aggodá-

reform.“ Wien, 1894. (24. lap); *Benedikt Mórítz* élelméjü fejtegetéseit az osztrák valuta-szaktanácskozáson. (*Stenographische Protokolle über die . . . Sitzungen der . . . Währung-Enquête-Commission*. Wien, 1892. 21. és köv. lap).

¹⁾ *Dr. Josef Fort*, aki a monarchia fizetési mérlegét Ausztria és Magyarország nagy tőke-eladósodottsága miatt igen pessimistikusan ítéli meg, épen azt a döntő körülményt hagyta figyelmen kívül, hogy a monarchia a külföld értékpapír-eladását a saját állományában lévő, több mint 700 millió koronányi idegen értékpapír hazaküldésével ellensúlyozhatja. Tehát a ren-

lom, hogy a monarchia nagy értékpapir-eladósodottsága a vám-külfölddel szemben veszélyezteti az aranykészletet és ezzel a kész-fizetések fenntartását. A vámkülföldnek 700 millió korona értéket túlhaladó papírt kellene a piacra hoznia, hogy a monarchia az ennek fedezetére szolgáló saját birtokában lévő idegen papir-állományának eladás útján való kimerítése után, a 700 millió koronán felül piacra kerülő kibocsátványai ellenértékéül esetleg már aranyat legyen kénytelen ide adni. De az aranykiszivárgásnak elejét veheti még ez esetben is a kamatlábemelés és az értékpapirok tömeges kínálata folytán azoknak árfolyamcsökkenése, mert az elhelyezést kereső idegen tőkék előnyös gyümölcsöztetésére kedvező alkalmat nyújtanak.

Az arany megtartás szempontjából kedvezően hat és a nemzetközi fizetések kiegyenlítésénél igen fontos és közgazdaságilag hasznos szerepet játszik a külföldi tőke időleges elhelyezése is.

A kereskedővilág az egyes országok között mutatkozó kamatkülönbözeteket szereti kihasználni és hiteligényeit az alacsonyabb kamatviszonyokkal rendelkező országokban törekszik kielégíteni. Rendszerint Franciaországban van mindig a legalacsonyabb kamatláb, egész Európa a francia piacra küldi váltóit u. n. pensioba. A váltópensionálás egyik legfőbb alakja az idegen tőkék átmeneti bevonásának. Az a bank vagy kereskedő cég, amely a külföldön hitelt vesz igénybe, kiküldi rendesen három havi lejáratu váltóit, amelyek azonban nem leszámítolásnak képezik tárgyát, hanem egyszerűen letétbe (pension) helyeztetnek és azok ellenértéke készpénzben a váltókat exportáló adós rendelkezésére

des nemzetközi értékforgalmon felül, 1400 milliónyi rendkívüli értékforgalom bonyolítható le nemesérckivitel mellőzésével és ezzel az éreparitás veszélyeztetése nélkül. (*Gutachten über die Fortführung der Valuta-Reform in Oesterreich*. Wien, 1896. 49. és köv. lapon). Ugyanez áll *Gustav Ritter von Mauthner* és *Ostersetzer* aggályaira is. (*U. ott* 149. és 192. lap), továbbá: *Ostersetzer*: „Die Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn. Wien, 1903. (32. lap.)

áll, aki a külföldön ily módon szerzett követelése felett rendesen chequekkel disponál. A pensioban lévő váltókat az adós lejáratkor kifizeti vagy ujjakkal való kicserélés útján prolongálja. A pensioba küldött váltókkal a belföld a külfölddel szemben követelésekre tesz szert, amelyek a fizetési mérleg passzív egyenlegének kiegyenlítése körül jó szolgáltatásokat tesznek.¹⁾ A visszafizetésnél a váltók rentják a fizetési mérleget. A monarchiának főleg Franciaországban jelentékeny mérvben van pensioban lévő váltója.

Az ilyen átmeneti elhelyezést kereső nemzetközi flottans tőkék a monarchia fizetési mérlegének aktív oldalán állandóan ható és kisegítő elemnek természetesen nem tekinthetők,²⁾ mert a fizetési mérlegnek nem normális tényezői.

A monarchia nemzetközi fizetési mérlegének alakulása nemcsak az aranynak megtartására van befolyással, hanem — amint arra már a külföldi váltóárfolyamok alakulásának vizsgálatánál utaltunk — a relatio paritásának fenntartására is. Mert ha a monarchiának több a tartozása a vámkülfölddel szemben, mint a követelése, akkor a belföldön a külföldi váltók iránt mutatkozó egyre fokozódó és ki nem elégített kereslet azok árfolyamát felhajtja és az ércparitás fölé emeli, ez pedig azt jelenti, hogy a belföldi valutapénzből többet kell adni az idegen valutáért, mint amennyi a paritásnak, azaz a nemesérc tartalomnak megfelel. Más szóval a belföldi valuta elértéktelenedik a külföldivel szemben, azaz disagiót mutat; vagyis, ami ezzel egyértelmű, a külföldi valutának agioja van a belföldi valutával szemben. Az agio fokát kifejezi az a többlet, az a felpénz, amennyit a külföldi valutáért belföldi valutában kell adni.

¹⁾ Dr. Leon Ritter von Bilinski: „Über internationale Zahlungen.“ (Vortrag in der Festsitzung des IV. polnischen Juristen- und Volkswirtetages zu Krakau am 2. Oktober 1906. (2. lap).

²⁾ Spitzmüller id. m. 100. lap; Ostersetzer: „Die Aufnahme der Barzahlungen in Österreich-Ungarn.“ Wien, 1903. (18. lap).

Az Osztrák-magyar bank folytathatja jegyeinek beváltását aranyra magas agio mellett is és a belföldi valuta mégis megromolhatik. Mi következik ebből? Az, hogy a valuta jósága és értékének állandósága a külföldi valutával szemben, nem a bankjegyeknek aranyra való beválthatóságától függ, ami az országnak tisztán belső ügye, hanem a monarchiának a vámkülfölddel szemben mutatkozó követeléseinek és tartozásainak állásától, a fizetési mérleg alakulásától. Más szóval a monarchia fizetési mérlege és az országos pénz értéke közt kölesönös vonatkozások állanak fenn.¹⁾ Ha a monarchia fizetési mérlege aktív — és itt teljesen közömbös, hogy az aktivitás értékpapírkivitellel lesz elérve — úgy elegendő deviza áll rendelkezésre és azok folytonos eladásával az árfolyamemelkedés megelőzhető, úgy hogy agio nem állhat be.²⁾ A valutával kapcsolatos összes jelenségek ma kizárólag a nemzetközi fizetési mérleg alakulásával függnek össze, Tehát az agio is a legbensőbb okozati összefüggésben áll a fizetési mérleggel.³⁾

Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének kedvező alakulása az utolsó évtizedben nemcsak biztosította valutánk értékének állandóságát, hanem a koronaértékkel szemben a külföldi valuták még némi disagiot is mutatnak. A valutatörvények az aranyagiot 19032%-ban állandósították. Az évi átlagos arany-

¹⁾ L. Spitzmüller id. m. 101. lap; továbbá Bamberger: „Reichsgold.“ Leipzig, 1876. (132. lap) és Paul Steller: „Nationale Bankpolitik“ Berlin, 1907. (42. lap).

²⁾ Dr. Ludwig von Mises: „Die wirtschaftspolitischen Motive der österreichischen Valutaregulierung.“ (Zeitschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung. Wien und Leipzig, 1907. 572. l.)

³⁾ Spanyolországban is a peseta elértéktelenedése a fizetési mérleg megromlásának volt a következménye. (Lásd: A. Hennicke: „Die Entwicklung der spanischen Währung von 1868—1906.“ Stuttgart, 1907. 18. és 63. lap; továbbá Otto Heyn: „Kritische Erörterung des Projekts der Beseitigung des Goldagios in Spanien“ Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik, 1903. 731. lap).

árfolyam állandóan a 19·032%-os aranyagio alapján megállapított ércparitás fölé emelkedett, amint az a következő adatokból látható:¹⁾

1901 évben	119·40%	1905 évben	119·65%
1902 „	119·37%	1906 „	119·74%
1903 „	119·38%	1907 „	119·89%
1904 „	119·29%	1908 „	119·68%
	1909 évben	119·50%	

1901—1909. évig átlag évenként 119·64% volt az aranyárfolyam. A koronaérték tehát a 119·032%-kal kifejezett ércparitással szemben nemcsak, hogy nem devalválódott, hanem értékállandósága megszilárdult, sőt az aranykorona értékelése az aranyagio stabilizálásakor némileg alacsonyynak is bizonyult, mert a korona értéke emelkedő.

Összefoglalva a mondottakat, állíthatjuk, hogy az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének alakulása olyan — amint ez a külföldi váltóárfolyamnak állandóan kedvező állásából is beigazolást nyer — hogy az aranynak megtartását a belforgalom számára és ezzel az Osztrák-magyar bankra nézve a kötelező készpénzfizetések fenntartását még akkor is lehetővé teszi, ha átmenetileg a fizetési mérleg megromlik és a normális kereteken túl kell nemzetközi fizetéseket a külföld javára teljesíteni. A monarchia fizetési mérlegének a konstrukciója, nemzetközi értékforgalma a vámkülfölddel mennyiség, minőség és állandóság tekintetében olyan, hogy vámviszályok és háborus bonyodalmak esetén sem állhat be abban oly arányu zavar, amely a koronaértékre erősebb devalváló hatást gyakorolhat, mert az egyedüli veszély, amely a fizetési mérlegben nagyobb zavarok előidézésére alkalmas, a vámkülföldön elhelyezett értékpapírok tömeges piacra hozatala, jelentőségét elveszti, mivel a monarchia nem kényszeríthető a pa-

¹⁾ Id. *Kormányjelentés és statisztikai évkönyv. 1910.* 285. lap.

pirok felvételére, a kényszerfelvételektől való tartózkodás háborus bonyodalmak között pedig nem érinti egy ország hitelképességét.

Az Osztrák-magyar bank érckészlete teljesen elegendő és elég erős arra, hogy a monarchia fizetési mérlegének alakulásából kifolyólag minden aranyszükségletet a kivitelre tetszés szerinti mennyiségben jegyek beváltása ellen kielégíthessen. Ezt több, mint tíz évi tapasztalat bizonyítja. Ha pedig a jegybank a fizetési mérleg megromlásával kapcsolatos kedvezőtlen váltóárfolyam mellett jegyek ellen aranyat minden kívánt mennyiségben pari értékben kivitelre ide ad, hogy a devisa-árfolyamot legalább az aranypontra tartsa fenn, a kiözönlő és tényleg szükségelhető arany mennyiség nem lehet oly jelentékeny, hogy a készfizetések fenntartását még csak távolról is veszélyeztetheti.¹⁾

b) Az Osztrák-magyar bank devisa-politikája és az aranyszolgálat központosítása a jegybanknál.

(Habár a készpénzfizetések fenntartásának természetes és egyuttal leghatásosabb eszköze a monarchia fizetési mérlegének kedvező alakulása, kétségtelen, hogy banktechnikai és érmepolitikai intézkedések jelentékeny szolgálatot tehetnek a monarchia aranykészletének megtartása és a belföldi forgalom számára lendítő biztosítása érdekében.

A monarchia fizetési mérlegének megromlásából a valutaügyben beállható zavarok lényegesen korlátozhatók, sőt esetleg meg is előzhetők a jegybank rendelkezésére álló banktechnikai eszközök segítségével és ezeknek a gazdasági élet csak is jogosult szükségletét szem előtt tartó, szigorúan következetes alkalmazá-

¹⁾ Lásd *Lexis* véleményét is. (*Gutachten über die Fortführung der Valuta-Reform in Oesterreich*. Wien, 1896. 141. lap).

sával, ha az állam a jegybanknak a valuta fenntartására irányuló törekvéseit megfelelő érmepolitikával hathatósan támogatja.

A jegybank — noha az aranymozgalom nem tőle, hanem a fizetési mérleg alakulásától függ — az arany kiszivárgását a monarchiából korlátozhatja és beözönlését előmozdithatja megfelelő devisa- és kamatláb-politika alkalmazásával; az állam viszont észszerű és a gazdasági viszonyokhoz alkalmazkodó érmepolitikával gyakorolhat közvetve és bizonyos határok között befolyást az aranymozgalom irányítására. Vizsgáljuk első sorban, hogy a jegybank devisa-politikája milyen hatással lehet a nemzetközi aranymozgalomra és mennyiben alkalmas a készfizetéseknek a jegybank feladatát képező fenntartásához hozzájárulni?

A fizetési mérleg passiv egyenlegét az adós ország, amint tudjuk, rendszerint külföldi váltókkal, u. n. devizákkal, vagy arannyal egyenliti ki. Az Osztrák-magyar bank a nemzetközi fizetéseket úgy szervezte, azoknak olyan alakjait rendszeresítette, amelyek az aranyfizetéseket sikerrel pótolták és gyakran elejét vették az aranykivitelnek.

Az Osztrák-magyar bank a nemzetközi fizetéseket az 1900. évben szervezte ujja.¹⁾ Az 1900 január 1-től kezdve életbe léptetett új alapszabályok az Osztrák-magyar banknak olyan technikai eszközöket bocsátottak rendelkezésére, amelyeknek körütekintő, ügyes és tervszerű alkalmazásával a jegybank a deviza-piacon uralkodó befolyást biztosított magának.

Az Osztrák-magyar bank alapszabályainak 56. cikkének k) pontja értelmében jogosítva van külföldi piacokra szóló váltókat és chequeket, nemkülönben külföldi jegyeket, továbbá az osztrák-magyar monarchia területén belül fizetendő, nem a koronaértékre szóló váltókat a bel- és külföldön venni és eladni, ugymint külföldi piacokra szóló chequeket és utalványokat adni, a kül-

¹⁾ Dr. Leon Ritter von Bilinski: „Über internationale Zahlungen.“ Id. ért. 3. lap.

földön pénzbeszedést (incasso) eszközölni s idegen számlára fizetéseket teljesíteni és ez üzletágak vitelére szükséges követeléseket a külföldön tartani; az alapszabályok 65. cikkének 4. pontja értelmében a banknak jogában áll legfeljebb hat hónapi lejáratú idővel bíró külföldi piacokra szóló váltóknak kézi zálogul való lekötése ellen, három hónapot meg nem haladó időre kölcsönöket nyújtani; a 84. cikk d) pontja értelmében az érccel nem fedezett jegyforgalom bankszerű fedezetül külföldi piacokra szóló váltók és külföldi jegyek is szolgálhatnak; az alapszabályok 111. cikke értelmében pedig a bank jogosítva van a birtokában lévő, külföldi piacokra szóló, legfeljebb három hó alatt fizetendő és legalább két fizetéképesnek ismert kötelezett aláírásával ellátott váltókat és külföldi jegyeket, ha azok aranyban, vagy arannyal egyenértékű valóságos ércértékben fizetendők, legfeljebb 60 millió korona erejéig érckészletébe beszámítani. Végül ugyancsak a 111. cikk (második bekezdése) értelmében, a bank alapszabályszerű üzletei gyakorlásánál meghatározott érmenemeket vagy készpénzt valamely külföldi értékhez tartozó jegyekben vagy érmékben azzal a kötelezettséggel fogadhat el, hogy a visszafizetést az illető meghatározott érme- vagy pénznemben teljesíti. Ezzel a rendelkezéssel az alapszabályok az effektív aranyban teljesítendő ügyletek üzemét előmozdítják és a szabad forgalomból az idegen fizetési eszközöket a bankhoz terelik.

Az alapszabályok imént említett rendelkezései a jegybanknak ércváltókkal és valutákkal, általában a külföldre szóló fizetési eszközökkel folytatott üzletének lehető kiterjesztését célozzák és módot nyújtanak a jegybanknak arra nézve, hogy aranykészletét a lehetőséghez képest állandóan erősítse és a nemzetközi fizetések teljesítésénél első sorban minden olyan egyéb eszközt használhasson fel és merítsen ki, amelyek az aranyállomány igénybe vételét feleslegessé teszik és ezzel megkímélik.

1901 augusztus végétől 1906 végéig, tehát öt éven át —

amint említettük — a jegybank több mint 1250 millió korona aranyérmét hozott forgalomba, de ebből 1 milliárd mindig visszafolyt a bankba és a belforgalom állandóan csak mintegy 250 millió koronát tart lekötve; az új teljes súlyú aranyérmék tehát, a helyett, hogy azokat nemzetközi fizetésekre használták volna fel, a bank érckészletébe folytak vissza. Ez bizonyítja, hogy a jegybank organizációja a nemzetközi fizetések terén mily kiváló szolgáltatásokat tesz az arany megtartás érdekében. Ez pedig a dekretálandó kötelező készfizetések fenntartásának is egyik lényeges biztosítója.

Vizsgáljuk meg tehát közelebbről, hogy miben áll tulajdonképpen az Osztrák-magyar banknak mintaszerű és világszerte méltán híres deviza-politikája,¹⁾ amely a készfizetések fenntartását is van hivatva hathatósan előmozdítani.

Az Osztrák-magyar banknak már régóta van ércváltó-osztálya (Devisenabteilung), amelynek létesítését a bank ama joga indokolta, hogy 60 millió korona erejéig a birtokában lévő külföldre szóló váltókat érckészletébe, tehát jegyfedezetül, beszámíthatja.²⁾ Kezdetben a deviza-osztály tevékenysége szerény keretekben mozgott. Mikor azonban a monarchia két állama 1901 október 1-én aranykészleteit a jegybankra bízta³⁾ és ezzel a jegybank aranyállománya jelentékenyen megnövekedett, az egész arany-szolgálat az Osztrák-magyar banknál központosult. A deviza-osztály működése a kormányok és a nagyközönség szükségleteit a nemzetközi fizetési eszközökben egyaránt kielégíteni hivatván, közszolgálat jellegét öltötte magára.

A monarchia két államának kormányai aranykészleteiket,

¹⁾ Anton Freiherr von Niebauer: „Der Golddienst der Oesterreichisch-Ungarischen Bank“ (*Bank-Archiv*. 1. April 1908. 1907. lap).

²⁾ L. von Bilinski id. ért. 5. lap.

³⁾ „Die Devisenpolitik der Oesterreichisch-Ungarischen Bank.“ *Zweites Morgenblatt der Frankfurter Zeitung*. 17. Mai 1908. Ez az igen figyelemre-méltó cikk sok tanulságos adatot tartalmaz.

amelyek túlnyomóan vámbevételekből származnak és összes egyéb (a nemzetközi vasuti-, posta- és távirdaforgalomból stb. eredő aranybevételeiket 1901 október 1. óta az Osztrák-magyar banknak adják át kezelésre és a jegybank által végeztetik nemzetközi fizetéseiket. A jegybank az állami aranykészleteket kamatoztatni és kezelni köteles. A kormányok részére teljesítendő fizetéseknél a jegybank nemcsak a kezelésre átvett állami aranykészleteket használja fel, hanem a kormányok megbízásából bankjegyek ellen idegen valutákat is vásárol, ha a kormányoknak meghatározott érme- vagy pénznemben kell fizetést teljesíteni, ami leginkább az aranyban kamatozó államköölcsönök szelvényeinek és cimleteinek beváltásánál fordul elő. Főleg a magyar kormány ad gyakran valutavételekre megbízást a jegybanknak, mert ezekély a vámbevétele.¹⁾ A jegybank a vasuti-, posta- és távirdaforgalom terén is jelentékeny nemzetközi fizetéseket teljesít.

Az aranyszolgáltatnak, a jegybanknál keresztülvitt koncentrációja óta, az Osztrák-magyar bank szinte monopolizálja a nemzetközi fizetéseket, de ez vezetett — az egyébként is kedvező konjunktúrák mellett — az érckészletnek oly hatalmas megnövekedésére, hogy arra támaszkodva, a jegybank a pénz- és devizapiacra elfoglalt helyzetének súlyánál fogva mérvadó befolyást nyert a deviza-árfolyamok menetére és ezzel teljes erejével megvédheti a korona értékének állandóságát a többi idegen valutával szemben.

A jegybank sokoldalú tevékenységet fejt ki, hogy a valuta fenntartása érdekében a nemzetközi fizetések körüli feladatát eredményesen teljesíthesse.

Az összes külföldi piacokon tartósan biztos követeléseket tart fenn minden nagyobb banknál és bankháznál; napról-napra szakadatlanul gondja van arra, hogy a deviza-forgalmat az adott időpontban kívánatos irányban ápolja.²⁾ A piac mindenkor al-

¹⁾ Von Bilinski id. ért. 5. lap.

²⁾ Von Bilinski id. ért. 6. lap.

kulásának megfelelően, a valuta állásához és a közönség szükségletéhez képest saját bankjegyei, illetve a külföldi követeléseire szóló chequek ellen ércváltókat vesz, vagy ismét elad, bankjegyek, külföldi chequek, idegen bankjegyek vagy külföldi arany ellen. Esedékes devizákat bevon, vagy hosszabb lejáratuak ellen becserél; a felek kívánatára ércváltókat vagy idegen bankjegyeket, esetleg a szükségelt idegen aranyérméket kölcsön adja. Külföldi követeléseinek kiegészítése végett átutal ércváltókat vagy egyéb követeléseket. Állami fizetések céljaira készleteket gyűjt a kívánt határidőre devizákban, amelyek a kormányok által megjelölt piacokon szükségesek; de olyan külföldi aranyérme-készletről is gondoskodik a jegybank, amelyekre a kormányoknak a járadék-szelvények kifizetésénél, a nemzetközi vasuti- és postaforgalomból származó elszámolásoknál mutatkozó egyenlegek kiegyenlítésénél, külföldi dohánybeszerzéseknél és egyéb külföldi fizetéseknel szükségük van és amely érmenemek a monarchiában rendszeren hiányoznak.

Ilyen sokoldalú tevékenységet sikeresen a bank csakis a deviza-arbitrage legmesszebbmenő kifejtésével fejthetett ki. Ha kell, Kopenhágában szerez német váltót és azt Amsterdamban Párisra szóló devizára cseréli be.¹⁾ Közérdekből saját kereseti érdeke ellen is köt deviza-ügyleteket.

Viszont más intézetekkel szemben megkönnyíti tevékenységét az, hogy bankjegyek kibocsátása által kamatmentesen szerzi meg a devizák vásárlásához az eszközöket.

Az aranyat pótolni hivatott fizetési eszközök a vámaranyutalványok is. A külföldi árut terhelő vámot rendszerint a bel-földi vevő fizeti. A vám az 1878: XXI. t.-c. és az 1882: XVI. t.-c. értelmében, illetve az osztrák-magyar vámterület autonóm vámtarifájáról szóló, a m. kir. miniszterium 1906. évi 863/M. E.

¹⁾ *Frankfurter Zeitung*. 17. Mai 1908. Id. cikk; továbbá *Spitzmüller* id. m. 57. lap.

számu rendeletének 17. cikke szerint aranyban fizetendő.¹⁾ Az Osztrák-magyar bank 1900 december 15. óta a központi állami pénztárakra szóló vámaranyutalványokat bocsát ki, amelyeket a felek a vámilletékek fizetésénél arany helyett használhatnak, tekintettel arra, hogy a kormányok a vámfizetésnél beszédett aranyat úgy is a jegybanknál helyezik el. A helyett tehát, hogy a fél a jegybanknál aranyat szerezne és azt az állampénztárnál lefizetné, utóbbi pedig az így bevett aranyat ismét a jegybanknál deponálná, az állam egyszerűen vámaranyutalványt kap a féltől és ezzel követelési jogot szerez a banknál lévő, a vámutalványnak megfelelő aranyösszeg erejéig. A fél — a valuta állása szerint — a legolcsóbb aranyérmét fogja felhasználni és a jegybanknál azonnal tájékoztat nyerhet arról, hogy a fizetés idejében melyik valutában teljesítheti legelőnyösebben a fizetést.²⁾

Az Osztrák-magyar bank deviza-szolgálatára úgy van szervezve, hogy ott mindenkor a legkedvezőbb feltételek mellett lehet a világ minden piacára szóló éreváltót és valutát venni és eladni. A közönség nemzetközi fizetéseit az Osztrák-magyar bank igénybe vételével állandóan a legelőnyösebben teljesítheti. Azzal, hogy a bank mindenkor törekszik az éreváltók iránt mutatkozó, tisztán üzleti szükségletből fakadó keresletet kielégíteni, elejét veszi azok nagyobb áringadozásának és ezzel a váltóárfolyamok állandóságát biztosítja.³⁾ Az osztrák-magyar monarchiában a külföldi fize-

¹⁾ Az osztrák-magyar vámterület vámtarifája az ahhoz fűzött magyarázatokkal. Kiadja a magyar királyi pénzügyminiszterium. Budapest, 1906. (8. lap).

²⁾ Von Bilinski id. ért. 9. lap. Oroszországban is a vám aranyban fizetendő; amely intézkedésnek rejtett vámemelés volt a célja. (K. Golowin: „Die finanzielle Politik Russlands und die neue Goldwährung.“ Berlin, 1900. 20. és köv. lap).

³⁾ Spitzmüller id. m. 57. lap; továbbá F. Gaertner: „Der österreichisch-ungarische Ausgleich.“ (Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen, 1907. 417. lap).

tések teljesítéséhez lehetőleg és első sorban ércváltókat használnak és oly gyakran, a hányszor csak lehet, a nemzetközi fizetéseket kölcsönös beszámítások (kompenzáció) útján teljesítik. Ha a bank a tárcájában lévő devizák egy részét piacra hozza és a devizák iránt mutatkozó kereslettel a kínálat lépést tart, a váltóárfolyam nem emelkedik és így az aranypontot el nem érvén, az aranyexport veszélye elháríttatik.¹⁾ A bank aranykészlete ily módon lehetőleg kimélve van, az jóformán érintetlen és a nemzetközi értékmozgalom nagy arányai dacára is, a belföldi valuta értéke a külföldihez viszonyítva kedvezőtlen változásnak kitéve nincs, más szóval, nagyobb agio keletkezése elkerülhető, még pedig a bank kamatlábának minden emelése nélkül.

Természetes, hogy az Osztrák-magyar banknak még oly tökéletes banktechnikai berendezése és az aranyat pótolni hivatott nemzetközi fizetési módzatok legügyesebb kihasználása a bank aranykészletének csorbitatlan fenntartását nem biztosíthatná, ha a monarchia fizetési mérlegének alakulása nem volna kedvező, vagy a monarchia és a külföld kölcsönös követelései és tartozásai nem volnának legalább megközelítőleg egyensúlyban.

Mert az Osztrák-magyar bank csak addig adhat devizákat, amíg ilyenekkel rendelkezik, vagy amíg ilyeneket — még ha áldozatokkal is — szerezni képes.²⁾ Ha a devizák elfogynak és az egyéb nemzetközi fizetési eszközök is kimerültek, akkor még is csak az aranyhoz kell nyulni, hogy a külföld esedékes követelése kiegyenlítettessék. Ha a nemzetközi fizetési mérleg kedvezőtlen, ak-

¹⁾ Dr. Julius Landmann: „Das schweizerische Bankgesetz“ Zürich, 1905. (51. lap); továbbá Otto Heyn: „Kritische Erörterung des Projekts der Beseitigung des Goldagios in Spanien.“ (*Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik*, 1903. 768. s. köv. lap).

²⁾ Walther Lotz: „G. F. Knapps neue Geldtheorie.“ (*Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft*, 1906. 1242. lap); Ludwig v. Mises: „Die wirtschaftlichen Motive der österreichischen Valutaregulierung.“ (*Zeitschrift f. Volkswirtschaft, Sozialpolitik u. Verwaltung*, 1907. 571. lap).

kor a külföldnek több követelése, azaz devizája van a monarchiával szemben, mint a monarchiának a külföldtől és így a monarchia, illetve — miután az egész deviza-szolgálat jóformán az Osztrák-magyar banknál központosul — a jegybank egész deviza-állománya kimerült, a mikor a külföld még kiegyenlítettlen követelésekkel rendelkezik. Ha a jegybank több devizát nem adhat ide, kénytelen az aranyhoz nyulni. A legjobban folytatott deviza-politika dacára is megcsappanhat a jegybank aranykészlete, ha a nemzetközi fizetési mérleg állandóan és erősen kedvezőtlenül alakul, mert csak aktív fizetési mérleg mellett termelhet a monarchia elegendő mennyiségű deviza-készletet, amely nem más, mint a külfölddel szemben fennálló követelések megtestesítője.

Az Osztrák-magyar bank deviza-politikájának nagy jelentősége abban van, hogy lehetővé teszi és biztosítja az aranynak megtartását a belforgalom számára akkor, amidőn a nemzetközi fizetések teljesítésére egyéb eszközök használhatók fel. Rendet teremt a nemzetközi fizetések terén. Első sorban devizákkal, külföldi piacokra szóló chequekkel, külföldi jegyekkel, utalványokkal, belföldi tartozások és külföldi követelések kompenzációjával rendezi a monarchia tartozásait és csak ha mindezen aranypótló fizetési eszközöket és módokat kimerítette, ad ide aranyat. He-lyesen szervezett deviza-üzlet mellett tehát a nemzetközi fizetések teljesítésénél utóljára kerül sor az aranyra és csak annyi aranyat lehet az országból a kiviteli révén elvonni, amennyi a fizetési mérleg mindenkor passiv egyenlegének kiegyenlítésére és a reláció-paritás fenntartásának érdekében szükséges.¹⁾ Ennélfogva, ha a fizetési mérleg kedvezően alakul, akkor a jegybanknak alig kell aranyhoz nyulnia, mert nem meríti ki a belföldi tartozások kiegyenlítésénél a rendelkezésére álló aranypótló fizetési eszközöket, sőt per saldo aranykészlete szaporodni fog, vagy külföldi kö-

¹⁾ *Spitzmüller* id. m. 103. lap.

vetelése gyarapodik, amely mint tartalék a fizetési mérleg megrosszabbodásakor jó szolgálatot tesz.)

Ahol a deviza-üzlet nincs megfelelően szervezve és az aranyszolgálat koncentrálva, ott a nemzetközi fizetések rendszeretlenül folynak, aranyfizetések teljesíttetnek akkor is, a midőn egyéb módon és előnyösebben is egyenlíthetők ki a nemzetközi tartozások. Az arany kiözönlik akkor is, a midőn arra szükség nem volna.

Az Osztrák-magyar bank aranykészletének, ércváltó-állományának és külföldi követeléseinek állandó gyarapodása nemcsak a monarchia fizetési mérlegének kedvező alakulása mellett szól, hanem annak is bizonyítéka, hogy a jegybank, — amely kereseti érdekeinek háttérbe állításával, sőt nem egyszer valóságos anyagi áldozathozatallal teljesíti a reábizott arany-szolgálatot és folytatja a devizaüzletet — a nemzetközi fizetések lebonyolításánál feladata magaslatán áll.

Tekintettel arra a jelentékeny szolgálatra, amelyet egy minél erősebb deviza-készlet az Osztrák-magyar bank birtokában, a valuta értékállandóságának biztosítása, továbbá az arany-megtartás és ezzel kapcsolatban a készfizetések fentartása érdekében teljesít: kíváncsi, hogy a jegybanknak a kötelező készfizetések megkezdése után is joga legyen deviza-állományának egy részét érckészletébe beszámítani és ezzel ez az eredetileg átmenetinek tervezett intézkedés véglegesíttessék. A jegybank annál tekintélyesebb mennyiségű ércváltót tarthat tárcájában, minél nagyobb hányadát számíthatja be érckészletébe. Minél nagyobb pedig a jegybank devisa-állománya, annál könnyebben és biztosabban konszolidálhatja a valutarendezés eddigi eredményeit, ami a készfizetések megkezdésének is célja.

Tekintettel arra, hogy a jegybank a deviza-üzletet a valuta nemzetközi értékének állandósítása érdekében gyakran kereseti érdekének kikapcsolásával kénytelen folytatni, méltányos, hogy

deviza-készletének egy részét az érckészletbe beszámíthassa, ami által érckészletének ez a hányada kamatot is hoz. Anélkül, hogy a jegyfedezet bonitása iránt a bizalom megingásától tartani kel-
lene, elrendelendő volna, hogy a készpénzfizetések kötelező meg-
kezdésétől kezdve, a jegybank érckészletébe, az eddigi fix összeg-
ben megállapított hatvan millió korona helyett, aranykészletének
tiz százaléka erejéig számíthatja be devizáit. Ugyanis kifelé, a
nemzetközi értékgorgalomban a deviza nemcsak egyenrangu fize-
tési eszköz az arannyal, hanem azt még sorrendben meg is előzi,
mert az aranyra csak akkor kerül sor, ha a deviza-állomány
már kiapadt. Anélkül tehát, hogy a valuta épségét legtávolabbról
is érintené a deviza-készlet beszámítási hányadának emelése, a
jegybanknak némi rekompenciációt biztosít.

A bankjegyek beválthatóságát pedig azért nem veszélyez-
teti az érckészletnek ilyenén összetétele, mert a devizákért a jegy-
bank mindig könnyen szerezhet aranyat, a belforgalomban pedig
a jegyekért arany helyett korlátlan összegben ezüstforintot is ad-
hat a bank, amely a deviza-beszámítás alapjául nem szolgál.

c) A jegybank kamatláb-politikája.

Az Osztrák-magyar bank deviza-politikája mellett jelenté-
keny szolgálatot tehet az aranynek a belforgalom számára való
megtartása és ezzel a készfizetések fentartása érdekében a jegy-
bank megfelelően alkalmazott kamatláb-politikája.

A kamatláb-politika kiegészíti a deviza-politikát. Ha kül-
földi követelések tömegesen válnak esedékesekké és a monarchia
kereslete a külföldi váltók árfolyamát felfelé hajtja, úgy hogy a
váltóárfolyam az aranypontra felé kezd közeledni (amelynél már
kisebb áldozattal jár az aranynek a külföldre vitele, mint a de-
viza megvétele) és sem elegendő deviza-anyag nem áll rendelkez-
zésre, sem pedig értékpapir-kivitellel vagy egyéb módon nem
rendezhető a külföldi követelés: akkor az aranykivitel kezdetét

veszi. Az aranykivitel belföldi aranyérmékben, a hitelező ország, vagy egy harmadik állam aranyérméiben, végül aranyrudakban történhetik.

Az aranykiözlés megelőzésére hivatott banktechnikai eszköz: a kamatláb-emelés, amire tehát akkor kerül a sor, ha a deviza-politika már kimerítette eszközeit és az aranykiszivárgást megakadályozni nem képes. Mindaddig tehát, amíg a deviza-politika rendelkezésére álló banktechnikai eszközök sikerrel alkalmazhatók, a kamatláb-emelés mellőzhető. A helyesen és ügyesen alkalmazott deviza-politika a jegybank kamatláb-politikáját lényegesen enyhítheti és igen gyakran elkerülhetővé teszi a kamatláb-emelést, ami a termelésre hátrányosan hat.

Ha az arany az országból kiszivárogni kezd, vagy a kiszivárgás veszélyétől tartani lehet, a jegybank felemeli kamatlábát. Ennek kettős hatása van. A tőkéket a belföldről nem viszik ki, mert az ország határain belül is előnyösebb hamatozásra nyílik alkalom; ugyanakkor a külföldről is megindul az elhelyezést kereső disponiblis tőkék (az angolok által u. n. floating money) beözönlése, mert a nagyobb kamat azokra vonzó erőt gyakorol. A tőkebeözönléssel kapcsolatban pedig megint deviza-készletre tesz szert a belföld és piacán a deviza-árfolyam ismét hanyatlani kezd. A jegybank eszerint a nemzetközi fizetések mozgalmára kamatláb-emelés útján — az aranykivitel megakadályozása végett — befolyást szokott gyakorolni.¹⁾

A kamatláb-emelés a tőkemozgalomra, némi korlátok közt, — a fizetési mérlegtől függetlenül — mechanikusan hat, mert a pénz — egyenlő biztonság mellett — oda vonul, ahol több ka-

¹⁾ Von Bilinski id. ért. 2. lap; Arthur Feiler: „Die Probleme der Bankenquete.“ Jena, 1908. 20. lap; W. Lotz: „G. F. Knapps neue Geldtheorie.“ id. h. 1241. lap.)

matót kínálnak érte.¹⁾ Ebből azonban — amint tudjuk — korántsem következik, hogy rögtön készpénzmozgalom indul meg.

Ott, ahol a deviza-politika nincs megfelelően szervezve, hamarabb kerül sor az aranyvédelemre hivatott kamatláb-emelésre. Ez pedig közgazdasági érdekből lehetőleg elkerülendő.

Az Osztrák-magyar bank deviza-politikája lehetővé teszi, hogy a legitim kereslet az arany iránt különválasztassék az illegitimtől és ezzel lehetővé váljék, — amint a múlt tapasztalatai bizonyítják — a bankkamatlábát akkor is alacsonyabban tartani, amikor az Berlinben és Londonban magasabb.²⁾

A külföldre szóló váltóknak kellő időben való értékesítése és a bankkamatláb emelése fontos banktechnikai eszközök az aranykivitel csökkentésére vagy megelőzésére, sőt esetleg aranybehozat előidézésére, amennyiben az aranyexportra vezető kedvezőtlen váltóárfolyamok nem tartósan és erősen megromlott fizetési mérlegnek kifejezői.³⁾

Ha az Osztrák-magyar bank a kamatlábát emeli, úgy ez az itt elhelyezett külföldi tartozásoknak visszafizetésére vagy csökkentésére fogja indítani az idegen adósokat, mert a tartozási egyenleg után magasabb kamattal lesznek terhelve. A visszafizetés a deviza-állomány növekedésére vezet. Ugyanekkor, mivel a bankkamatláb emelése nem egyéb, mint a tőke kölcsöndijának emelése, idegen tőkék is elhelyezést keresnek a legkülönbözőbb alakban a monarchiában, ami ismét az aranyexport csökkentésére vezet.

A magas kamatláb a belföldi üzérkedést a birtokában lévő,

¹⁾ *Ernst Seyd*: „Die wahren Grundsätze des Banknotenwesens“ etc. Leipzig, 1875. (31. lap).

²⁾ *L. v. Mises* id. ért. 571. lap.

³⁾ *Dr. Franz Richter*: „Studien über die Diskontpolitik der Zentralnotenbanken unter näherer Berücksichtigung der Bank von England, Bank von Frankreich und Reichsbank.“ (*Annalen des Deutschen Reichs*. 1901. 518. lap).

főleg fix kamatozású papírok eladására indítja, hogy terheesebb kötelezettségeitől szabaduljon; a tömeges kínálat az értékpapírok árfolyamát csökkenti. Ezt az alkalmat a külföld felhasználja, hogy kedvező áron vásároljon papírokat. A papírok ellenértéke az országba folyik.

A magas kamatláb a külföldet arra is indítja, hogy a lejárt követeléseinek nagy részét állva hagyja, azaz prolongálja.

Mindez a váltóárfolyamok hanyatlására vezet és azokat az ércparitás felé tereli; az aranykivitel mindinkább előnytelen lesz, sőt nyereségessé kezd válni az aranybehozatal. A fizetési mérleg tartozási egyenlege, — mely a váltóárfolyam megromlását előidézte — csekélyebb lesz és fokozatosan aktívva válik.

A bankkamatláb emelése, a jegybank érckészletének megvédelése érdekében, végső eszközt képezzen. Minden más banktechnikai eszköz lehető kimerítése után fog egy jól működő jegybank a bankszávarhoz nyulni.

Mert a magas kamatláb, — ha gyakori jelenség — a közgazdaságra károsan hat. Az a gyáros, az a nagyiparos, magas kamatláb mellett nem fog beruházásokat eszközölni, gépeket vásárolni, mert a pénz drágasága a kiadások korlátozására ösztönzi; néha üzemkorlátozásra és hitelmegvonásokra is vezet a kamatláb-emelés. A termelő közép-osztálynak a magas kamatláb azért okoz gondot, mert attól tart, hogy a bank váltóját visszautasítja vagy nem prolongálja. Tehát fedezetről gondoskodik; a kereskedő olcsóbban adja oda áruát, hogy pénzre tegyen szert; az iparos nem lát pénzt, mert ha drága a pénz, rendszerint tovább maradnak adósok a számlával, holott a nyersanyagért neki fizetnie kell.¹⁾ A magas kamatláb hatása alatt panganak az üzemek és

¹⁾ *Verhandlungen und Beschlüsse des Industrierrates. 9. Heft. Die Aufnahme der Barzahlungen.* Wien, 1905. (6. lap); a magas kamatlábviszonyokról általában lásd még *Dr. Eugen von Philippovich: „Grundriss der politischen Oekonomie.“* Erster Band, Tübingen, 1909. (271. lap).

szenvednek a gazdaságilag gyengébbek; a nagytőkésekre és vagyonosokra ellenben a magas kamatláb hasznos, mert több kamatélvezetben van részük és olcsóbban vásárolhatnak, mert pénzsűke idején is pénzzel rendelkeznek.

A kötelező készfizetések elrendelésének ellenzői legfőképen azzal érvelnek, hogy az Osztrák-magyar bank az arany megvédeése érdekében sokkal többször lesz kénytelen a kamatlábat felemelni, mint azt eddig, amíg nem volt kötelező a készfizetés, tette, más szóval, a jegybanknak a közgazdaságra eddig üdvös kamatlábpolitikája a kötelező készfizetések elrendelése után a valutapolitika szolgálatába lesz hajtva és megzavarva. És bizonyosságul arra hivatkoznak, hogy a monarchiánál sokkal nagyobb aranykészlettel rendelkező országokban szerzett tapasztalatok szerint, az aranykiözlést csak magas kamatláb által képesek feltartóztatni; nálunk tehát — a kötelező készfizetések ellenzőinek érvelése szerint — ugyancsak gyakran fog előfordulni, hogy a jegybank kamatláb-politikával fog valuta-politikát csinálni, azaz az aranykiözlést gyakran lesz kénytelen a monarchia kereskedelmére, kézmű- és gyári-iparára, szóval egész közgazdaságára károsan ható kamatláb-emeléssel korlátozni és ezzel az eszközzel a váltóárfolyamok éreparitását fentartani, ami a kedvezőtlenebb viszonyok közt termelő monarchiára nézve, a külfölddel szemben, kétszeresen hátrányos.¹⁾

Ez az állítás merőben téves. Az kétségtelen, hogy a kamatláb-emelés gyakorisága káros a közgazdaságra, ha tehát a kötelező készfizetések megkezdésének a kamatláb-standard emelkedése volna a következménye, nem lenne kívánatos a valutareform befejezése.

A kötelező készfizetéseknek a kamatláb-politikára azonban semmi befolyása nincs, azaz az Osztrák-magyar bank semmiben

¹⁾ Id *Verhandlungen und Beschlüsse des Industrierates*. (5., 6., 13. és 25. lap).

sem fogja megváltoztatni a kötelező készfizetések után diskontopolitikáját, amelyet kötelező és fakultatív készfizetések esetén egyformán érvényesülő, tehát azonos gazdasági törvények hatása alatt gyakorol. A mezőgazdaság, ipar és kereskedelem ép úgy ki van téve a kamatláb-emelés veszélyének ma, mint lesz a kötelező készfizetések után.¹⁾ Még pedig azon egyszerű oknál fogva, mert — amint azt már láttuk — az aranymozgalom végeredményben a fizetési mérleg alakulásától függ, tehát gazdasági törvények szerint igazodik.

Akár készfizető a jegybank, akár nem, a kamatlábat az aranyvédelem érdekében akkor fogja emelni, ha deviza-politikájával már nem boldogul, azaz, ha aranypótló fizetési eszközök kellő mennyiségben nem állnak többé rendelkezésére. Ha a jegybank deviza-politikájának szolgálatában álló eszközök kimerültek, — ami egyforma feltételek mellett áll be, úgy kötelező, mint fakultatív készfizetés és kényszerforgalom mellett — akkor emeli a bank a kamatlábat, hogy a kamatláb-emelés tőkéket tereljen az országba, ami ismét a deviza-készlet gyarapodását és a külfölddel szemben követelések szerzését vonja maga után.

Az a körülmény, hogy a bank jegyei kényszerfolyammal birnak-e, vagy ércre beváltandók, tehát hogy a készfizetés dekretálva van-e, vagy nincs, merőben közömbös az aranymozgalomra és ennek következtében az aranymozgalmat irányítani hivatott kamatláb-emelésre. A kamatláb-politikát a valuta-politika egyformán befolyásolja, akár készfizető a jegybank, akár nem az.

A kötelező készfizetések ellenesei abban tévednek, hogy — véleményük és hitük szerint — a monarchia aranytartánya a kötelező készfizetések megkezdésével nyílik meg és kerül összekötetésbe más országok aranyáramlatával.²⁾ Holott a belföld aranykészletét a külföld aranykészletétől elzárni semmi hatalom nem képes, tehát a készfizetések felfüggesztése sem. Azaz, ma, amikor

¹⁾ Von Bilinski id. ért. 3. lap.

²⁾ Id. *Verhandlungen . . . des Industriates* 5. lap.

a kötelező készfizetések elrendelve nincsenek, a monarchia aranykészlete ép úgy be van kapcsolva a külföld arany-áramlatába, mint lesz a kötelező készfizetések megkezdése után, még pedig azért, mert a nemzetközi forgalomban, végelemzésben az arany a fizetési eszköz, akár kötelezően készfizető a belforgalomban a jegybank, akár nem az. Hiába függesztik fel az állam törvényei a jegybank beváltási kötelezettségét, hiába rendelkeznek úgy, hogy a jegybank nem köteles a jegyek bemutatójának aranyat adni fizetéskép, hiába vonja el a jegybank a belforgalomtól az aranyat, amire annak különben szüksége sincs; a nemzetközi forgalom által szükségelt aranyat a jegybank kénytelen ide adni, még pedig nemcsak a készfizetések hatálya alatt, hanem ép úgy annak felfüggesztése idején is, ha a valuta épségét fenn akarja tartani. Az Osztrák-magyar bank 1907-ben, — amikor külföldön a kamatláb-viszonyok magasak voltak és igen megnehezedett a monarchia nemzetközi fizetési kötelezettségeinek kiegyenlítése, mert nem lehetett tőkéket, amelyek a külföldön is magas kamatot élveztek, ide vonni, — a jegybank első sorban ércváltó-birtokának tetemes részét volt kénytelen értékesíteni, mikor pedig már tavasszal az árukivitel, a vámterület későbbre várt fizetési kötelezettségeivel szemben elégtelennek mutatkozott, habozás nélkül adott a jegybank nagyobb mennyiségű aranyat devizák ellen, mi által elérte azt, hogy a honi termelés javára az alacsonyabb kamatláb előnyét még tovább fentarhatta. Csak június vége felé kellett valutánk védelmére a kamatláb segélyét is igénybe venni és a leszámítolási kamattételt felemelni $4\frac{1}{2}\%$ -ról 5% -ra. Később, november közepe táján, midőn a nagy amerikai pénzválság tetőpontját érte el, az Osztrák-magyar bank is kénytelen volt 6% -ra emelni a kamatlábat, de a külföldi nagy jegybankoknál lényegesen magasabb tételek voltak érvényben.¹⁾

¹⁾ Az Osztrák-magyar bank közgyűlésének XXX. rendes évi ülése 1908. évi február hó 3-án. Bécs, 1908. XVIII. lap.

A bankkamatláb emelése az aranyvédelem szolgálatában tehát egyformán ható gazdasági törvények alatt történik, úgy a kötelező készfizetések, mint annak felfüggesztése idejében.

Mondhatná azonban valaki, hogy a kötelező készfizetések megkezdése után bárki, bármikor aranyat követelhet az Osztrák-magyar banktól és azt a külföldre exportálhatja, holott most a jegybank megtagadhatja a jegyeknek beváltását ércpénzre, ennél fogva a készfizetések elrendelése után az ily módon könnyebben igénybe vehető és csökkenthető aranykészlet megvédése érdekében a jegybank többször lesz kénytelen a kamatlábat emelni.

Ez az aggály azért nem alapos, mert senki sem fog akkor aranyat kivitel céljaira a jegybanktól elvonni, ha devizákkal vagy egyéb aranyat pótló fizetési eszközökkel előnyösebben teljesítheti a nemzetközi fizetéseket. A kötelező készfizetések esetén — noha erre a lehetőség adva van — ép úgy nem fog senki a drágább fizetési eszközt képező aranyhoz nyulni, mint ma, amikor a jegybank nem köteles aranyat ide adni.

A kötelező készfizetések megkezdése után is csak akkor fog a nemzetközi fizetéseknél az aranyra kerülni a sor, ha az Osztrák-magyar bank nem tud előnyösebb, azaz olcsóbb nemzetközi fizetési eszközöket a piac rendelkezésére bocsátani.

Következik az előadottakból, hogy az Osztrák-magyar bank nem azért volt képes a kamatlábat a berlini és londoni bankrátáknál is alacsonyabban tartani, mert a Reichsbank és a Bank of England, mint készfizető bankok, az arany-kiszivárgást kénytelenek voltak kamatláb-emeléssel megakadályozni, míg a monarchia jegybankja, mint nem készfizető bank, nem volt kénytelen a kamatesavarhoz folyamodni: hanem a monarchiánkban tapasztalható volt alacsonyabb kamatláb-viszonyoknak az a magyarázata, hogy a mi jegybankunknak sokkal jobb a deviza-politikája, jobban van szervezve az ércváltó-üzlete és általában a nemzetközi fizetések berendezése. Alacsonyabban tarthatta a kamatlábat,

mert az egyéb banktechnikai eszközökkel is képes volt kijönni és nem került sor az aranyvédelem utolsó eszközére, a kamatláb-emelésre.

A Bank of England nem rendelkezik terjedelmes devizátárcával, a Banque de France-nak pedig hosszú időn át egyáltalán nem volt ércváltó-készlete,¹⁾ csak ujabban folytat szintén deviza-politikát.²⁾

Ma, amikor a jegybank nem kötelezőleg készfizető, ép úgy felemeli szükség esetén a bankkamatlábát az aranyvédelem érdekében, mintha a kötelező készfizetés már dekretálva volna. Azért, hogy az Osztrák-magyar bank kötelezően készfizető lesz, arany-készlete semmivel sem fog — a mai állapottal szemben — erősebben igénybe vétetni, mert az aranymozgalom, — amint kifejtettük — változatlan gazdasági törvények hatása alatt alakul és — bár a lehetőség adva lesz — senki sem fog a jegybanktól aranyat elvonni, ha nemzetközi fizetéseit az arannyal szemben más fizetési eszközökkel olcsóbban lesz képes teljesíteni.

A kötelező készfizetések után is — ép úgy mint ma — csak akkor fog arany a monarchiából szükségképen kiszivárogni, ha a váltóárfolyam az aranyponthoz emelkedik, tehát ha az arany-export kezd nyereséges lenni.³⁾

A jegybank kamatláb-politikáját a kötelező készfizetések ténye nem módosítja. Különösen nem szolgáltat okot a készfizetések megkezdése ezen banktechnikai eszköz gyakoribb alkalmazására. Ennélfogva a monarchiában a kamatláb-viszonyok — a kötelező készfizetések után — feltéve, hogy az Osztrák-magyar bank változatlan elvek szerint fogja mintaszerű deviza-politikáját folytatni — rosszabbodni nem fognak és nemcsak hogy gyakran

¹⁾ Richter id. ért. 517. lap.

²⁾ Dr. Rosendorff: „Die „neue Richtung“ in der Goldpolitik der Bank von Frankreich.“ (Bank-Archiv. 1907. Dezember 1. 76. lap).

³⁾ Fellner F.: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon.“ Budapest, 1908. (38. lap).

változó és állandóan magasabb kamatlábbal számolni nem kell, — amint azt a kötelező készfizetések ellenzői kimutatott tarthatatlan érveikkel hirdetik, — hanem, amint azt kifejtteni alkalmunk lesz, kedvezőbb kamatviszonyok bekövetkezését lehet várni.¹⁾

d) A jegybank egyéb aranyvédelmi eszközei.

A deviza- és kamatláb-politika megfelelő alkalmazása mellett a jegybanknak egyéb eszközök is állanak rendelkezésére, amelyek az arany megvédésére és ezzel a készfizetések fentartásának előmozdítására vannak hivatva. Ezek az eszközök és intézkedések, amelyek a legfinomabb és legszövevényesebb utakat kereső aranyban a jegybankhoz terelését és lekötését célozzák, szintén szolgálatot tehetnek a jegybank aranypolitikájának, de inkább csak kiegészítik és pótolják a deviza- és kamatláb-politikát.

Az o. é. ezüstforint, — amint tudjuk — az 1892: XVII. t.-c. 10. §-a értelmében értékpénzt képez és fizetéseknél korlátlan összegben elfogadandó. A jegybank a kötelező készfizetések elrendelése után, jogosítva van jegyeiért — miután beváltási kötelezettsége nem aranyra, hanem törvényes ércpénzre szól — csupa ezüstforintot is adni. Tehát a kötelező készfizetések megkezdése után is módja van a jegybanknak az aranykiszolgáltatást elkerülni, amit a kötelező készfizetések ellenesei a mai állapot nagy előnye gyanánt állítanak oda. E jogával a jegybank akkor fog élni, ha valutapolitikai tekintetek azt megkövetelik. A jegybank a kötelező készfizetések megkezdése után — saját belátása szerint — még azt is teheti, hogy az aranya után praemiumot szed. Aki a jegybanknál beváltásra praesentálja jegyeit, annak az Osztrák-magyar bank csupa ezüstforintot is adhat, de ha ezzel a törvényadta jogával nem él és aranyat ad jegyeiért, úgy annak egyenér-

¹⁾ L. jelen munkának: „A készpénzfizetés hatása“ c. részét.

tékeül vagy ellenszolgáltatásául, a kiszolgáltatott aranymennysé-
ségért praemiumot szedhet. Vagyis a jegybank törvényadta jogát,
hogy jegyeit nemcsak aranyra, de ezüstre is beválthatja, felhasz-
nálhatja praemium szedésére. Ezzel nemcsak megnehezíti az arany
elvonását, hanem módja van az aranyat nagyobb mértékben ma-
gához is vonni, mert a szedett praemiumból viszont az arany be-
szolgáltatásánál bizonyos előnyöket nyújthat. Tekintettel arra,
hogy az Osztrák-magyar bank nem rendelkezik már oly nagy-
mennységű ezüstforinttal, hogy annak segélyével nagyobb arányu
praemium-politikát folytathatna, nem kell attól tartani, hogy a
kötelező készpénzfizetés nem lesz nálunk aranyfizetés. Csak az
tény, hogy az aranyat megvédeni az aranykiszolgáltatás megta-
gadásával, adott körülmények között, a kötelező készfizetések meg-
kezdése után is ép úgy lehet, mint ma.¹⁾ Az ezüstforint esetenként
jó szolgálatot tehet.

A praemium-politikának egy másik, nem ilyen szembe-
tűnő alakja, ha a jegybank fiókjai a jegyek bemutatóját a főintézethez
utasítják, az alapszabályok 83. cikkének utolsó bekezdésére való
hivatkozással, hogy a jegyek beváltását a fiók készlete és pénz-

¹⁾ A Banque de France 1898 óta nem szed aranya után praemiumot
(Loewenherz id. ért. 200. lap); dr. Rosendorff: „Die „neue Richtung“ in
der Goldpolitik der Bank von Frankreich“ (Bank-Archiv. 1907. Dez. 1. 76.
lap). Ezt Georges Pallain a Banque de France kormányzója 1908 szeptember
26-án ki is jelentette: „La Banque de France ne peut, il va de soi, renoncer
à la faculté, qu'elle a de rembourser ses billets en or ou en argent, puisque
les pièces d'or et les écus de 5 francs sont également monnaies légales en
France; mais elle n'use de cette faculté qu'avec discernement, et dans la
mesure qui lui paraît nécessaire pour prévenir un affaiblissement injustifié
de ses réserves. En aucun cas, d'ailleurs, quoi qu'on en ait dit, nous n'avons
prélevé sur les remboursements en or national une prime quelconque.“ *Banque
de France. — Entretien de M. le Sénateur Aldrich, Président et des Membres
de la Commission Nationale Monétaire des États-Unis, avec M. Georges Pallain,
Gouverneur*, 26. Septembre 1908. (34. lap).

szükséglete nem engedi. Ezzel a jegybank elkerüli azt, hogy viselje a jegyek bemutatói helyett az aranynak szállítási költségeit a vidékre, ami akkor merülne fel, ha készlettel látná el a vidéki fiókokat.

Ugyancsak a praemium-politikának egyik eszköze, ha a jegybank, első sorban a rendes forgalom folytán megfogyott, azaz kopott, használt érméket ad ide, ami azért helyeselhető, mert ezek leghamarabb folynak megint vissza a külföldről, mivel külföldi beolvasztásuk, ha tömegesen történik, már számbajövő súlyvesztést okozna.

A praemium-politikának a jegybankhoz már kevésbé méltó alakja az, amely a jegyek bemutatóját idő- és kamatvesztés okozásával törekszik az arany beváltásától visszatartani, amidőn a jegyek ellenértékét pengő értékben, darabot-darabra kézhez olvasva fizeti ki, ahelyett, hogy lemért zacskókban vagy tekercsekben kerek összegeket számítva történnék a jegyek beváltása.

Az arany kiszolgáltatását megnehezítő intézkedésekkel szemben a jegybanknak rendelkezésére állanak az aranybehozatalt előmozdítani célzó eszközök is. Így, ha a kincstár — mint nálunk — a jegybanktól alacsony verdedíjat szed,¹⁾ amely a finomarany kilogrammja után 2 korona; vagy ha a külföldi érme vétele és eladása váltakozó áron történik; ha kamatmentes előleget ad a hosszú utból származó kamatvesztés megtakarítása végett utban lévő arany-importra.²⁾ Mindez intézkedések javítják az arany vételárát az arany megszerzéseért folytatott versenyben és a sárga fémet a jegybankhoz terelik.

Az aranypraemiumok szedése természetesen nem képes az aranykivitt megakadályozni, az apró kedvezmények nyújtása pedig az aranybehozatalt lényegesen előmozdítani, mert az arany-

¹⁾ L. *jelen munka* 117. lap.

²⁾ Id. *Entretien de Aldrich-Pallain* 31. lap. Ezt a Banque de France is teszi.

mozgalmat, — amint bőven kifejtettük — minden intézkedésnél erősebben ható gazdasági törvények irányítják. Ezek az apró eszközök tehát az esetleg szükségessé váló kamatláb-emelést sem képesek megakadályozni.¹⁾

Az aranypraemium hatása egyébiránt a váltóárfolyamban jut kifejezésre, amennyiben az aranykivitel költsége a jegybank által az arany kiszolgáltatásánál szedett praemium összegével nagyobbodik, tehát a váltóárfolyam a praemiumnak megfelelő százaléktétellel emelkedhetik, anélkül, hogy aranykivitelre kerülne a sor. Más szóval az aranykiviteli pont magasabbra helyezkedik. Annyiban, hogy az arany kivitelét megdrágítja, hatásában azonos a kamatláb-emeléssel, mert a kamat felemelt tételével drágábban szerezhető meg a jegybanknál az arany. Mig azonban a kamatláb-emelés kedvező hatása a praemium-politikánál nem áll be, mert nem von egyidejűleg új tőkéket a jegybankhoz, addig a praemium-politika hátránya ugyanaz, nevezetesen megdrágítja az árakat, mert ha az aranykivitel a praemiummal költségesebb, ezt a költségtöbbletet azok viselik, akik árukat hoznak be a külföldről.

A Banque de France, — melynek jelentései 1897 óta az aranyvédelem érdekében szedett praemiumról nem tesznek említést — aranypolitikájában legujabban ugyanazt az utat követi, mint az Osztrák-magyar bank, nevezetesen erős deviza-készletet gyűjt, hogy annak segítségével, az aranyvédelem terén legjobb szolgáltatást tévő deviza-politikát folytathasson.

¹⁾ Franciaországban sem a praemium-politikának köszönhető a Banque de France alacsony kamatlába, hanem a tökebőségnek. (Rosendorff id. ért. 72. lap; továbbá: „Die Goldprämiapolitik der Banque de France und ihre deutschen Lobredner.“ *Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik.* 1901. 632. lap).

e) A kis bankjegyek kérdésének rendezése.

Az Osztrák-magyar bank alapszabályainak 82. cikke szerint a bankjegyek nem szólhatnak 50 koronánál kisebb összegről. Ezzel a rendelkezéssel az alapszabályok annak az elvi követelménynek kívántak megfelelni, hogy a legkisebb bankjegy névértéke nagyobb legyen, mint amennyire a pénzrendszer alapértéke szól, vagyis 20 koronánál. Ez által a valutapénz nem versenyez a forgalomban a bankjeggyel, hanem azt kiegészíti.¹⁾

Ezt az elvi rendelkezést ideiglenesen áttörte az alapszabályok 111. cikke, amely a készfizetések megkezdéseig a forgalomban hiányzó húszkoronás aranyérmék pótlásául huszkoronás bankjegyek kibocsátását engedte meg, a két pénzügyminiszter által megállapítandó mennyiségben. De áttörte az említett elvi rendelkezést az 1899: XXXIV. t.-cikkbe foglalt egyezmény is, amely a jegybank köteletségévé tette tizkoronás bankjegyek kibocsátását kontingentált mennyiségben, ami az 5 frtos államjegyek bevonása folytán általános szükségletnek felelt meg. E kis bankjegyek nem részben érccel, részben bankszerűen, hanem teljesen arannyal vannak fedezve. Tehát arany-certifikátumok jellegével bírnak.

A kötelező készfizetések elrendelésével egyidejűleg dönteni kell az ideiglenes pénzeszközök gyanánt szabályozott kis bankjegyek kérdésében is.

Véleményünk szerint úgy a tizkoronás bankjegyek — amelyeknek átvitele a kötelező készfizetések korszakába az eredeti terv szerint sem volt kizárva — valamint a huszkoronás ideiglenes minőségű bankjegyek a kötelező készfizetések idejében is — amelynek megkezdésekor az azok fedezésére szolgáló arany a bank korlátlan tulajdonába megy át — a forgalomban meghagyandók.

Tudjuk, hogy a közönség az általa megszokott kis jegyeket

¹⁾ L. jelen munka 159. lap.

jobban kedveli az aranyérméknél, amely utóbbi pénzeszközöknek tulajdonképpen nem is a belforgalom lebonyolítása képezi első sorban rendeltetését, hanem főképpen a nemzetközi értékforgalom rendezésének biztosítására szolgálnak. A forgalomnak ama részéhez, amely bankjegyek segítségével bonyolítható le, meddő dolog ok nélkül aranyat használni. A belforgalom nem tartja nálunk lekötve az aranyat. Legalább nem kopik. A jegybanknál az arany — azáltal, hogy jegykibocsátás alapjául szolgál — produktívebben használható fel, mintha a forgalomban paragon marad.

Ha már most a kis bankjegyek forgalma a kötelező készfizetések elrendelése után megszüntetnének, úgy mesterségesen kényszerítené az arany a forgalomra, mert apró pénzjegyekre multhatatlanul szükség van. Akarva-nemakarva is kénytelen lenne a forgalom a nálunk nem kedvelt keménypénz-cirkulációhoz szokni. Erre pedig szükség nincs. Sőt ez káros is volna. Mert ha a forgalom sok aranyat köt le, a jegybanknál a bankjegyfedezet csökken, ezt pedig az ország bizonyos körülmények között magasabb kamatlábbal kénytelen megfizetni.¹⁾

Nézetünk szerint a kis bankjegyeket speciális fedezettel ellátni felesleges.²⁾ Valutánk jósága nem a bankjegyek fedezetétől, beválthatóságától függ, amelyet a bankjegyek fedezetére vonatkozó normális szabályok megtartása teljesen biztosít, hanem annak értékállandóságától a nemzetközi forgalomban. De káros is a kis bankjegyek teljes fedezése arannyal, mert — eltekintve

¹⁾ Dr. R. Koch: „Die Ausgabe kleiner Banknoten seitens der Reichsbank. (Bank-Archiv. 1905. 1. Oktober. 2. lap.)

²⁾ Az 1903 március 31-én benyújtott, de törvényerőre nem emelkedett „törvényjavaslat a készfizetések fölvétele tárgyában“ specialis ércfedezetet állapított meg a kis bankjegyekre, amidőn elrendelte, hogy a 10 és 20 koronás bankjegyeknek 400 millió korona összegig teljesen érceel kell fedezve lenniük, míg az ezt az összeget meghaladó forgalom a többi bankjegyekre nézve megállapított normal-szabályok szerint fedezendő.

a fedezet alapjául szolgáló aranyból származó kamatveszteségtől — a speciális fedezet megkülönböztetné minőségileg a bankjegykategóriákat és a kis jegyek magasabbrendű, értékesebb bankjegyek gyanánt jelentkeznén, válságos időkben, ha az érckiáramlás nagyobb arányokat öltene, a kis jegyek beválthatóságának nagyobb foka, ezeknél, a többi nagyobb jegykategóriákkal szemben, agiora vezetne. Azaz, a normálisan fedezett nagyobb bankjegyeknek disagioja volna a speciálisan fedezett kis jegyekkel szemben.

A kis bankjegyek és a nagyobb bankjegykategóriák forgalma egyenlő szabályok szerint rendezendő.

A kis bankjegyeket — miután a forgalomnak apróbb pénzjegyekre nélkülözhetetlen szüksége van — a forgalom sokkal inkább tartja lekötve, mint a nagyobb jegyeket. A kis bankjegy demokratikusabb pénz, azaz a nép sokkal szélesebb rétegeinél található, mint a nagy bankjegy. Bizonyos mennyiségű kis bankjegyet mindig tartunk magunknál; nagy bankjegyet sokkal kevesebb mennyiségben és rövidebb ideig. Nemcsak azért, mert kevés azoknak a száma, akik ily gazdasági helyzetben vannak, hanem mert a kamatveszteséget elkerülni mindenkinek törekvése. A nagy bankjegyek tehát állandóbban kerülnek vissza a bankhoz, mint a forgalom által lekötöttebb kis jegyek.

Ha a készfizetések megkezdése után, a két kormány által, az Osztrák-magyar banknál letett és ennek érckészletébe beszámítható arany mennyiség¹⁾ a jegybank tulajdonába megy át és a kis bankjegyek különleges fedezet nélkül lesznek kibocsáthatók, úgy a jegybank jegykibocsátási joga jelentékenyen gyarapodik, mert a kis bankjegyek teljes fedezésére szolgáló aranyérmék, a megengedett jegyforgalom emelésére lesznek fordíthatók. Ha ehhez a jegybank adómentes jegykontingensének felemelése is járul, úgy a jegybank teljesen meg fog felelhetni a forgalom fokozott igényei által táplált követelményeknek.

¹⁾ L. *jelen m.* 161. lap.

A kis bankjegyek forgalomban hagyása előmozdítja az arany koncentrálását a jegybanknál, ami a kötelező készfizetések fentartása szempontjából kívánatos.

f) Az ezüst-kurans kérdése.

Az ezüst-forintosok — amint tudjuk¹⁾ — az 1892: XVII. t.-c. 10. §-a értelmében törvényes forgalomban maradtak és — mint értékpénzt — fizetés gyanánt korlátlan mértékben kell elfogadni. Érmerendszerünkben az o. é. ezüst-forint épen úgy törvényes és korlátlan fizetési eszköz, v. i. kurans-pénz szerepét tölti be, mint az arany husz- és tizkoronás.

Az o. é. ezüst-forintot a koronaértékre szóló érmerendszerben főleg azért kellett meghagyni, mert a nagymennyiségű ezüstkészletet értékesíteni csak nagy veszteséggel lehetett volna.

Az a problema, amely az aranyérték behozatalakor az ezüst értékesítése körül felmerült, ma már meg van oldva, amennyiben a rendelkezésre álló ezüstmennyiség, a monarchia népességének szaporodásával megsokszorozódott forgalom részére szükséges ezüst váltópénzek veretése által, hamarosan absorbealtatni fog.

Az o. é. ezüstforintosokat tehát igen jól lehetne fokozatosan átveretni két-koronásokká és egyéb váltópénzekké, ami által nemcsak, hogy érmerendszerünk kizárólag korona-értékre szóló érmékből állana, hanem lassanként eltűnnék érmerendszerünkben az ezüst kuranspénz is és sánta aranyvalutánk tiszta aranyvalutává alakulna át. Az o. é. ezüst egyforintosok demonetizálását és fokozatos átveretését kétkoronás és egykoronás váltópénzérmékké az is indokolja, hogy a koronaértékben való számítás meghonosodását a forgalomban lévő o. é. egyforintosok megnehezítik.

¹⁾ L. *jelen m.* 107. lap.

Az Osztrák-magyar bank megkísérelte az ezüst egyforintosok kivonását a forgalomból oly módon, hogy az állami- és bankpénztárakhoz befolyt ezüstforintosokat visszatartotta és érc-készletébe helyezte; de ez tartósan nem volt keresztülvihető, mert az ezüstpénzben érezhető hiány állott be, az egy- és ötkoronások készlete nem elégítette ki e fizetési eszközökben mutatkozó szükségletet. Ujra forgalomba kellett bocsátani az egyforintosokat.¹⁾ Az ezüst forintosokat a forgalomból kivonni csakis azoknak ezüst váltópénzekkel való egyidejű helyettesítésével lehet, az ezüstanyagot pedig az ezüstforintosok aránylagos átveretésével, tehát demonetizálásával nyernék.

Ha mindazáltal nem javasoljuk az ezüstforintosok átveretését váltópénzekké, tesszük ezt azért, mert az ezüstforint kuranspénz minőségében — mely szerint az korlátlan mértékben elfogadandó fizetés gyanánt — jó szolgálatot tehet praemium-politikai szén pontból és így azt a kötelező készfizetések fentartásának előmozdítása érdekében egyelőre meghagyandónak tartjuk érrendszerünkben.

Az ezüstforint szerepéről a praemium-politika terén már részletesebben megemlékeztünk.²⁾

6. A valuta- és bankközösség Ausztriával és a készfizetések kérdése.

A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fenforgó közös érdekű viszonyok-

¹⁾ „Regierungsvorlage. Gesetz . . . wodurch das Ministerium der im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder ermächtigt wird, mit dem Ministerium der Länder der heiligen ungarischen Krone einen Additionalvertrag zum Münz- und Währungsvertrage in betreff der Ausprägung von Zweikronenstücken und der weiteren Ausprägung von Einkronenstücken abzuschliessen.“ (19 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XX. Session 1909. 7. lap). E javaslatból nem lett törvény.

²⁾ L. jelen munka 257. és köv. lapok.

ról s ezek elintézésének módjáról szóló 1867: XII. t.-cz. 66. §-a értelmében nemcsak kívánatos, hanem szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb Magyarországon és Ausztriában egyenlő legyen és azok megváltoztatása kölcsönös egyetértéssel történjék.

Ennek következtében a koronaérték behozatala a monarchia mindkét államiában nemcsak azonos elvi rendelkezések alapján szabályoztatott, hanem szerződészerű megállapodás tárgyát is képezte.

Az 1892. évi valutatörvényekkel létesített új érme- és pénzrendszer azonossága és a valutaviszonyok fennállása a két állam kormányai között kötött és az 1892: XVIII. t.-c.-be (a birodalmi tanácsban képviselt királyságokban és országokban az 1892. évi augusztus 2. törvénybe, R.-G.-Bl. Nr. 127.) foglalt szerződéssel biztosított. A valutarendezés további folyamán is az ezen alapszerződést kiegészítő pótszerződésekkel és egyezményekkel biztosított a valutaviszonyok azonossága és fentartása.

A koronaérték aranyérméit mindkét kormány az illető állam pénzverdéiben vereti és a mennyiség tekintetében ennek a veretésnek nincsen korlát szabva. (1892: XVIII. t.-c. V. cikk). A koronaértékre szóló ezüst-, nikkel- és bronzérmék veretése — amint tudjuk — mindkét államban korlátozva van a szerződésileg megállapított kontingensen belül. A saját veretű érmék átveretéséről mindegyik állam maga gondoskodik. Az egyik államban forgalomba hozott aranyérmék a másik államban is névérték szerint, tehát teljes súlyúakként fizetés gyanánt elfogadandók (1892: XVIII. t.-c. VI. cikk); a mindkét állam által vert egykoronásokat, ötkoronásokat és a koronaértékre szóló nikkel- és bronzérméket az összes állami és egyéb közpénztáraknál névérték szerint fizeteskép elfogadja mindkét kormány, még pedig az öt- és egykoronásokat korlátlanul, a nikkel- és bronzérméket tíz koronáig terjedő összegekben. (1892: XVIII. t.-c. XI. cikk és 1899.

évi XXXIII. t.-c. IV. cikk). A monarchia két állama által kibocsátott érmék elfogadása a magánforgalomban, mindkét állam területén, a fizetési erő tekintetében megállapított korlátokon belül, kötelező.

A két állam veretése a két főkémlentézetben kölcsönösen megvizsgálatnak. (XV. cikk).

Az érme- és pénzrendszer iránt Ausztriával kötött szerződés hatálya bezárólag 1910 végéig tart. Ha a szerződést az egyik fél felmondaná, annak lejártá előtt egy évvel, úgy az Ausztriában és Magyarországon vert érmék még legkevesebb két évig mindkét államban elfogadandók. Egyuttal köteles a két kormány ezen időn belül a szerződéses pénzláb és érmerendszer szerinti koronaértéket föntartani. A jelzett időtartam lejártá után mindegyik szerződő fél köteles az ő veretével ellátott s a másik fél területén forgalomban lévő egykoronásokat, ötkoronásokat s a koronaértékre szóló nikkell- és bronzérméket törvényes értékpénz (tehát arany-koronások és ezüstforint) ellenében visszaváltani. Az igény erre a visszaváltásra egy további év lejártával megszűnik.

A törvényhozó az ezüstforint kérdését itt nyitva hagyta; pedig szükséges lett volna szabályozni azt, hogy az ugyancsak értékpénzt képező ezüstforint, mindaddig, amíg demonetizálva nincs, mennyiben használható fel a két állam között a visszaváltásnál, tekintettel arra, hogy a szerződő felek mindegyikének érdeke értékpénz fejében aranykoronások helyett minél több ezüstforintot adni a másik félnek.

Ha az érme- és pénzrendszer iránti szerződést annak lejártá előtt egy évvel, a két szerződő fél egyike sem mondaná fel, az egészében további tíz évre érvényben marad. Ebben az esetben a szerződés meghosszabbított tartamának lejáratára nézve a most említett határozmányok lépnek hatályba. (1892: XVIII. t.-c. XX. cikk).

A magyar szent korona országai és a birodalmi tanácsban

képviselt királyságok és országok között a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyok szabályozásáról szóló szerződés aláírása alkalmával 1907. évi október hó 8-án felvett zárjegyzőkönyvbe I. különleges határozmány gyanánt megállapított,¹⁾ hogy „ha az Osztrák-magyar bank szabadalma nem lesz meghosszabbítva és ennél fogva az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag az 1892. évben kötött szerződés érvényét veszítené, a kölcsönös állampénzügyi szolgáltatások és kötelezettségek akként teljesítendők, illetve számolandók le, hogy az 1892. évi XVII. t.-cikkben (1892. évi augusztus 2-iki osztrák törvény R.-G.-Bl. 126. sz.) megállapított pénzegység, vagyis a 0.304.878 gramm finom súlyu aranykorona lesz mint értékmérő alapul veendő. Ez az alapelv alkalmazandó azon állami jövedékeknél és egyéb az állammal szemben teljesítendő szolgáltatásoknál is, amelyekre vonatkozólag a két állam között szerződéses szabályozás áll fenn.“

Mielőtt ennek a különleges határozmánynak jelentőségét a magyar korona országaira nézve kifejténénk, a monarchia két állama között fennálló valuta- és érmeközösség szempontjából arra óhajtunk röviden rámutatni, hogy annak fentartása első sorban a magyar korona országainak érdeke.

Magyarország, mint önálló állam, valutáját önmagában, Ausztria nélkül tartósan nem rendezhette volna; illetve, valutájának értékállandóságát — ha nagy áldozatokkal rendezné is pénzürtékét — fenn nem tarthatná.

Ugyanis Magyarország nemzeti termelése viszonylag gyenge és értékében — viszonyítva Ausztriához — csekély. A nemzetközi értékgorgalomban főképen mint olcsó nyersanyagot exportáló ország szerepel. A nyugateurópai kultúr államok, népességüknek

¹⁾ *Törvényjavaslat a kölcsönös kereskedelmi és forgalmi viszonyoknak az ő Felsége uralkodása alatt álló többi országokkal való szabályozása tárgyában Budapesten, 1907. évi október hó 8-án kötött szerződés becikkelyezéséről.* Melléklet 4. lap.

szaporodásával, lassankint más országok nyerstermékeinek váltak fogyasztóivá és maguk inkább értékesebb üzemek folytatásához fogtak. Az osztrák-magyar monarchia, mint egységes gazdasági terület, a nyersanyag előállításától (szintén annak feldolgozására, tehát értékesebb üzemekre tért át és amily mérvben ipari állammá alakul, oly arányban eszközöl megtakarításokat, vagyonosodik és válik más népek hitelezőivé. A magyar korona országai, önmagukban, agrár-államot alkotnak és a külfölddel szemben, mint adós ország jelentkeznek; a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok, mint ipar-állam, a külföldnek hitelezői. Magyarország, mint az osztrák-magyar monarchia egyik állama, részesévé válik mindama előnyöknek, amelyek a valuta fentartása tekintetében a hitelező országok sajátjai.

Magyarország nemzetközi fizetési mérlege a külfölddel szemben 176514 millió koronával passiv;¹⁾ míg Ausztria fizetési mérlege a külfölddel szemben 146 millió korona követeléssel zárul.²⁾ Mindaddig, amíg Magyarország és Ausztria közös vámterületet képeznek és a vámkülfölddel szemben egységes gazdasági terület gyanánt jelentkeznek, tehát érme- és pénzrendszerük közös és egységes, addig csak a monarchia nemzetközi fizetési mérlegének alakulása a vámkülfölddel szemben irányadó a valuta fentartására, azaz a korona értékének állandóságára. Mihelyt azonban bekövetkeznék a monarchia két államának gazdasági különválása és ezzel az érme-és pénzrendszer közösségének is megszűnése, egyszersmind a közös jegybanknak helyettesítése két, egymástól teljesen független és különálló jegyintézettel, úgy Magyarországnak és Ausztriának nemzetközi fizetési mérlege elkülönítve éreztetné hatását mindegyik állam önállóvá vált valutájára. A nemzetközi értékgazdaságban Magyarország — mint mezőgazdasági állam — adós

¹⁾ Lásd *Fellner F.*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyarországon“ Budapest, 1908. (171. lap).

²⁾ *U. ott* 179. lap.

ország helyét tölténé be, a tőkeerős Ausztria — mint iparállam — hitelező ország gyanánt jelentkeznek.¹⁾

Fentebb részletesen kifejtettük, hogy a készfizetések fentartása első sorban és legfőképen a nemzetközi fizetési mérleg alakulásától függ.²⁾ Magyarország — külön jegybank felállítása esetén — a kötelező készfizetéseket tartósan fentartani nem volna képes, mert passzív fizetési mérlege következtében — állandóan nem rendezhetvén újabb adósságok kontrahálásával a külfölddel szemben évenként mutatkozó tartozási egyenlegét — nem vehetné elejét az aranykiszivárgásnak. Az aranykiözlés pedig az önálló magyar jegybank érckészletét előbb-utóbb annyira csökkentené, hogy a kötelező készfizetések felfüggesztése elmaradhatatlan volna.

Az arany feltartóztathatatlan kiözlése folytán, az érckészlet rohamos csökkenése következtében, a jegybank, megfelelő ércfedezet hiányában, a forgalom által igényelt mérvben nem bocsáthatván ki jegyeit, a pénzforgalmi eszközök hiányán államjegyek kibocsátásával kellene segíteni, úgy, hogy az ország érckészletével arányban nem álló papírpénz-inflatio a pénzrendszer teljes megromlásával járna és az 1892. év előtti, rendezetlen valutaviszonyok visszatérését jelentené, mindazokkal a közgazdasági és állampénzügyi bajokkal, amelyekre részletesen rámutattunk³⁾

Ha pedig az önálló magyar jegybank az aranykiözlésnek elejét veendő, aranykészletének megóvása végett nem rendelné el a kötelező készfizetéseket, ami ezen új intézmény iránt nemcsak a belföld, de a külföld bizalmát már előre teljes mértékben megingatná, úgy — noha bankjegyforgalmát épségben fentarthatná és az államjegykibocsátás veszélyét elkerülhetné — a jegybank

¹⁾ Von Waltershausen id. m. 108. lap.

²⁾ Lásd *jelen munka*: Harmadik Fejezet, 5. a) Az osztrák-magyar monarchia fizetési mérlegének alakulása c. szakaszt.

³⁾ L. *jelen munka*: Első Fejezet, 3. b) A rendezetlen valuta hatása c. szakaszt.

által a nemzetközi forgalom lebonyolításához szükséges arany-
nak megtagadása, a bankjegyek értékének devalválására, a ma-
gyar valuta értékének hanyatlására vezetne, ami a magyar jegy-
bank jegyeinek disagiójában jutna kifejezésre. Az aranykiszol-
gáltatás megtagadása azért devalválja a bankjegyek értékét, mert
aranyat, — ha a jegybank nem ad — külföldről kell beszerezni,
még pedig áldozathozatallal, amennyiben ugyanoly mennyiségű
aranyért bankjegyekben többet kell adni.

Magyarország tehát a kötelező készfizetést és valutájának
értékállandóságát csakis a tőkeerős Ausztria segítségével képes
fentartani.

Az érme- és pénzrendszer közössége Ausztriával biztosítja
a nemzetközi értékgorgalomban a magyar korona országai ja-
vára a külföldi váltóárfolyam kedvező alakulását, amely a ko-
rona értékállandóságára vezet. Tudjuk, hogy Magyarország fize-
tési mérlege kizárólag Ausztriával szemben véve passiver, mint
általában.¹⁾ Magyarország adósságainak legnagyobb része Ausz-
triában van. Az általa eszközölt kamatfizetések a vámbelföldön
teljesítendők, ahol — mindaddig, amíg az érme- és pénzrend-
szer közös — a valuta azonos. E fizetések tehát nem aranyban,
hanem egyszerűen akár koronaértékben (tehát bankjegyekben is),
akár ezüstforintban teljesítendők.²⁾ Magyarország eladósodottsá-
gának az a része ennél fogva, amely Ausztriával szemben áll fenn,
nem nyomja a váltóárfolyamot.³⁾ Ha az érme- és pénzrendszer
közössége megszűnik, Magyarország összes külföldi kötelezettsé-

¹⁾ *Fellner F.*: „A nemzetközi fizetési mérleg és alakulása Magyaror-
szágon.“ Budapest, 1908. (177. lap). Kimutattuk, hogy Ausztriával szemben
fizetési mérlegünk 305·225 millió koronával passiv.

²⁾ *Lánczy Leo válasza az önálló magyar jegybank ügyében a magyar
országgyűlés képviselőházának bank-bizottsága részéről hozzá intézett kérdő-
pontokra.* 4. lap.

³⁾ *Friedrich Gaertner*: „Der österreichisch-ungarische Ausgleich“
(Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen, 1907. 429. lap).

geit — tehát fizetési mérlegének Ausztriával szemben fennálló passiv tételeit is — aranyban tartozik kiegyenliteni. Ausztria aktív fizetési mérlegének köszönhető a koronaérték állandóságának biztosítása, a valuta fentartása, amely Magyarországnak is ép úgy javára szolgál. Ausztria nagyobb tőkeereje biztosítja a magyar korona országainak az olcsóbb kamatláb élvezetét is.¹⁾ mert a kamatláb egységes a monarchia két államában a jegybank közösségénél fogva.

Az érme- és pénzrendszer közösségének fentartása — noha első sorban és legfőképen a magyar korona országainak érdeke — Ausztria érdekei szempontjából is multhatlanul szükséges. Mert nem szenved kétséget, hogy a magyar valuta előrelátható disagiója Ausztriában is súlyos gazdasági és pénzügyi zavarokat idézne elő az osztrák és magyar közgazdaság szoros benső kapcsolatánál és Ausztriának milliárdokra rugó érdekelttségénél fogva.²⁾ De azért is érdeke Ausztriának az érme- és pénzrendszer közösségének fentartása, mert az osztrák közgazdaság a valuta- és bankközösség hatálya alatt fokozott mérvben és nagyobb biztonsággal értékesítheti tőkekészleteit.

Az érme- és pénzrendszer közösségének megszűnése, Ausztriában és Magyarországon — a fent kifejtettek szerint — a pénzérték különbözőségére vezetne, amely a magyar valutának az osztrák valutával szemben való devalvációjában, a magyar valuta disagiójában jutna kifejezésre és úgy Magyarországon, mint Ausztriában éreztetné hátrányos hatásait.

A magyar valuta disagiója Magyarország nyerstermékeinek kivitelét előmozdítaná, de csak átmenetileg. Ugyanis a gazda

¹⁾ Gaertner id. ért. 428. lap; gróf Wickenburg Márk: „A bankkérdéshez.” (Budapesti Szemle. 1907 december. (338. és 341. lap); Lánczy Leo id. válasza 14. lap.

²⁾ Bericht des Ausgleichsausschusses etc. Vom 2. Dezember 1907. (567 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XVIII. Session. 1907. 22. lap).

termékeit külföldön (tehát gazdasági különválás esetén Ausztriában is) teljes értékű pénzben fizetik, a külföldi valutáért pedig itthon, az értékvesztett pénzből a disagiónak megfelelően többet kapna kézhez, amely rosszabb pénzzel ép úgy fedezhetné itthon szükségleteit, mint az érme- és pénzrendszer közössége idején a teljes értékű pénzzel; a magyar valuta disagiójának, értékcsökkenésének erejéig a gazda tehát mintegy kiviteli jutalmat élvezne, ami a belföldi gabonatermelésre kedvezően hatna, az osztrák mezőgazdaságot pedig károsítaná.¹⁾

Ez a kedvező hatás azonban csak átmenetileg érvényesülne. Ugyanis a rosszabbodott valuta általános áremelkedésre vezet, ami viszont a munkabérek emelkedését, általában a termelési költségek megrágulását vonja maga után, úgy hogy a gazdák hasznát a termelés megrágulása (munkabérek, adók, jelzálogkölcsönkamatok stb. emelkedése) és saját szükségleteik (gépek, félégyártmányok stb.) költségesebb fedezése ellensúlyozná.

A disagió, amely a kivitelre előmozdítólag hat, egyuttal megnehezítené a behozatalt is, mivel a külföldről behozott cikkeket Magyarországon értékvesztett pénzzel fizetnék és így a külföldről importált áruk utáni haszon a disagió összegével csökkenne. Valutánk elértéktelenedése tehát kifelé védvám gyanánt hatna ugyan, de csak átmenetileg, míg a belföldön a disagió következtében beálló általános áremelkedés a behozatal akadályát meg nem szünteti. A disagiónak megfelelő áremelkedésében kárpótlást talál a külföld a valutavesztéséért és a behozatálnak nem lesz akadálya.

De a közgazdaságra háramló átmeneti hasznot is jelentékenyen csökkentené az a káros hatás, amely az Ausztriától függetlenül képződő és kialakuló kamatláb-viszonyokból származnék és magasabb kamatláb-standardban jutna kifejezésre, amely súlyosan nehezednék a magyar közgazdaságra.

¹⁾ Lásd a disagio hatásáról a mezőgazdaságra, *jelen munka* 53. s köv. lapon.

Ausztriát, a gazdasági különválás és a pénz- és érmerendszer közösségének megszűnése esetére, csak részben védi meg a magyar valuta előrelátható disagiója folytán károsodástól az 1907 október 8-án felvett és fentebb említett zárgjegyzőkönyvbe foglalt I. különleges határozmány, mert ez csak az állampénzügyi szolgáltatásokra vonatkozik, tehát csak az osztrák államkincstár érdekeit tartja szem előtt, amidőn az esetleges disagió terhének viselését a nyilvánjellegű szolgáltatásokkal kapcsolatban a magyar kincstárra hárítja, de nem érinti a milliárdokra rugó magánjogi jellegű gazdasági kötelezettségeket, amelyek a magyar koronaérték alapul vételével lesznek elszámolandók, tehát a netáni disagiót a hitelező tartozik viselni.

A pénzürték megváltozása az állami pénzszolgáltatások anyagi tartalmát is módosítja, ezért biztosította az osztrák államkincstár a maga számára az állampénzügyi szolgáltatások teljesítését aranyban, a bank- és valutaközösség megszűnése esetére.

A valuta- és bankközösség fentartására kétségtelenül erősen konserváló hatása van az I. különleges határozmánynak.¹⁾

Mert a magyar korona országai csak abban az esetben válhatnak az érme- és pénzrendszer közösségének megszűnésével járó következményeket, ha külön jegybankjuk a készfizetéseket fentartani és ezzel a valuta értékállandóságát biztosítani képes, azaz, ha Magyarországnak a külfölddel szemben fennálló követelése meghaladják tartozásait, más szóval, ha nemzetközi fizetési mérlege aktiv.

Ha ellenben — mint ez idő szerint — Magyarország fizetési mérlege jelentékeny passzív egyenleggel zárul, úgy a magyar korona országainak a fentebb részletezett okokból elsőrendű érdeke az érme- és pénzrendszer közösségének fentartása Ausztriával és gazdasági szempontból célszerűtlen volna, ha a külön jegybank felállítására vonatkozó jogával élne.

¹⁾ Dr. Alexander Spitzmüller: „Die staatsfinanziellen Vereinbarungen im österreichisch-ungarischen Ausgleich“. Wien und Leipzig, 1908. (22. lap).

A monarchia két államának kormányai által 1910 december 1-én benyújtott törvényjavaslat¹⁾ törvényerőre válása esetén — az V. fejezet 8. §-a értelmében — a magyar szent korona országai és a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országok között az érme- és pénzrendszerre vonatkozólag az 1892: XVIII. t.-c. alapján megkötött és a két kormány által 1910. év végére felmondott szerződés és az ahhoz tartozó pótszerződések hatálya bezárólag 1917 végéig tart és — ugyancsak e törvényjavaslat I. Fejezetének 1. §-a értelmében — az Osztrák-magyar banknak 1910 december 31-én lejáró szabadalma 1917 december 31-ig terjedő időre ismét meghosszabbíttatik.

6. *A készpénzfizetések hatása.*

Említettük már, hogy a készpénzfizetéseket törvényesen elrendelni azért is szükséges, mert a kötelező készfizetések közgazdasági és állampénzügyi tekintetben előnyökkel, több tekintetben kedvező hatással járnak.

A törvényes készfizetések megkezdésének első sorban az az előnye, hogy annak hatása alatt a relatió megszilárdulása még jobban biztosíttatik. Az egész valutareform célja a koronaérték aranyparitásának fenntartása, tehát az volt, hogy az új valuta értéke a többi, aranyvalutával bíró országok pénzértékéhez viszonyítva állandósuljon.

Nos, az Osztrák-magyar banknak sikerült a koronaérték állandóságát fenntartani, mert tényleg készfizető, a nélkül, hogy erre jogilag köteles volna. Az ércparitás megvédése érdekében — ha szükségesnek látta — mindenkor habozás nélkül adott érc-készletéből aranyat. Ez tényként megállapítható. Ha azonban elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a valutareform célja az aranyparitás fenntartása, úgy intézményesen kell

¹⁾ *Törvényjavaslat az Osztrák-magyar bank szabadalmának és az érme- és pénzrendszerre vonatkozó szerződésnek meghosszabbításáról, valamint az ezekkel kapcsolatos ügyek rendezéséről.* Budapest, 1910.

megteremtenünk azokat a feltételeket, amelyek a jegybank magatartásától függetlenül biztosítják valutánk értékállandóságát. Mi a különbség tehát a mai állapot és a kötelező készpénzfizetés elrendelése utáni állapot között? Ha a kötelező készfizetés dekretálva nincs, tehát a mai állapot szerint, a jegybanknak joga van az aranykiszolgáltatást megtagadni; a tényleges jogállapot szerint adva van tehát annak a lehetősége, hogy a jegybank magatartásával adott esetben a valuta értékállandóságát — noha annak gazdasági előfeltételei adva vannak — veszélyeztetheti. Törvényesen elrendelt készpénzfizetésnél ellenben, tehát a kötelező készfizetés utáni állapot szerint, köteles a jegybank aranyat ide adni, tehát jogilag is biztosítva van a valuta értékállandósága, feltéve természetesen, hogy annak gazdasági előfeltételei is adva vannak. A kötelező készfizetések megkezdése az által, hogy a jegybank az aranykiszolgáltatását meg nem tagadhatja, bizonyos körülmények között a valuta konszolidálásának fontos eszközévé válhatik.¹⁾

Az Osztrák-magyar bank legteljesebb biztosítékát nyújtja valutánk fenntartásának. De ha jegybankunk tekintélyét, befolyását az arany- és ércváltó-piacon, általában elősmert ügyességét, amelylyel a piacot uralja, még jogi biztosítékok is erősítik, ez a koronaértéknek további megszilárdulását előmozdítani alkalmas.

Tehát a kötelező készfizetések intézménye még jobban biztosítja valutánk épségét, még inkább megszilárdul annak hatása alatt a relatió. Ez pedig a monarchia két államának egyformán érdeke.

A kötelező készfizetéseknek nagy a jelentősége a relatió paritásának fenntartása szempontjából.

Ugyanis, ha a fizetési mérlegben akut zavarok állnak be, ami hirtelen beálló rendkívül erős értékpapirbehozatal által idézhető elő, úgy oly élénk kereslet támadhat külföldre szóló fizetési eszközök iránt, hogy a váltóárfolyamok az aranykiviteli pontot túllépik.

¹⁾ *Spitzmüller* id. m. 103. lap.

Ha kötelező készfizetés nincs és ennél fogva beáll az aggodalom, hogy a szükséges arany a jegybanknál bankjegyek ellen al pari meg nem kapható, úgy ez az aggodalom az aragnál felpénzt, v. i. agiót idéz elő.¹⁾ Mutatják ezt a monarchiában az 1893. és 1894. években mutatkozott valutaingadozások. Ha nincs kötelező készfizetés, a banknak joga van a bankjegyek beváltását aranyra megtagadni. Akinek aranyra szüksége van, kénytelen nagy kamatáldozattal külföldről beszerezni a tőkéjét; a ki nem elégitett aranykereslet adott esetben a deviza árfolyamának emelkedésére és agio keletkezésére vezethet. A váltóárfolyam legerősebb ingadozásnak akkor van kitéve, ha a jegybank egyáltalán nem ad aranyat.²⁾ Kötelező készfizetés esetében a jegybank nem tagadhatja meg az aranyat a bankjegyek bemutatójának, a jegybanktól mindig függetlenül bekövetkező aranyexport pedig megelőzi a váltóárfolyam megromlását.

A kötelező készfizetés tényében jogi biztosítéka van az ércparitás megszilárdulásának.

De valutánk értékállandóságának további megszilárdulását a kötelező készfizetések megkezdése azért is alkalmas előmozdítani, mert a külföldnek eddig is meglévő bizalmát jelentékenyen fokozni fogja az a tudat, hogy a kötelező készfizetések elrendelésében az eddiginél is nagyobb biztosítéka van annak, hogy a jegybanknál bármikor kap effektív aranyat és a jegybank az arany kiszolgáltatását meg nem tagadhatja. A külföld akkor küldi csak aranyát az ország határain túl, ha bizton számíthat arra, hogy azt bármi-

¹⁾ *Tabellen zur Währungs-Statistik.* Verfasst im k. k. Finanzministerium. Dritte Ausgabe. 5. Heft. Achter Abschnitt: Discont, Valuten- und Devisencourse. Wien, 1905. (575. lap); továbbá: *Dr. Ph. Kalkmann:* „Die Entwärtung der österreichischen Valuta im Jahre 1893 und ihre Ursachen.“ Freiburg i. B. 5. és 9. lap.

²⁾ *John R. Loewenherz:* „Wie können Prämienpolitik und Discontopolitik auf den Wechselkurs einwirken?“ (*Bank-Archiv.* 1909. April 1. 201. lap).

kor ismét visszakaphatja. Az osztrák-magyar monarchia a kötelező készfizetések elrendelése előtt csak gazdasági biztosítékát nyújtja a külföldnek arra nézve, hogy aranyát mindenkor visszakaphatja, de erre a külföldnek jogi biztosítéka nincs, mert a jegybank megtagadhatja az arany kiszolgáltatását. A kötelező készfizetésnél a jegybank akkor is kénytelen aranyat ide adni, ha reá nézve előnyösebb volna annak megtagadása.

A külföld tehát — a készfizetések dekretálása után — annak tudatában, hogy nemcsak a jegybank készfizető képessége, hanem készfizető kötelezettsége is biztosítja azt, hogy a monarchiába küldött aranyát bármikor visszakaphatja effektíve, fokozott bizalommal fogja pénztét itt elhelyezni. A külföld bizalmának növekedése és az ezzel kapcsolatos nagyobb tőkebeáramlás viszont kedvezően hat a váltóárfolyamra és devizánk értékét emeli, ami annak megszilárdulásában jut gyakorlati kifejezésre.

A kötelező készfizetések tehát valutánk értékállandóságát fokozzák, szilárdítják.

Ha a váltóárfolyam további szilárdulásának, azaz az ércparitás fenntartásának, a kötelező készfizetésekben a fenti alapon további biztosítékát látja a külföld, úgy bizalma megint fokozódik, mert még biztosabban számíthat arra, hogy a határon túl küldött pénztét minden valutaveszteség nélkül bármikor ismét visszakaphatja.¹⁾ Szóval emelkedik a monarchia hitele.

A kötelező készfizetések tehát — a külföld fokozott bizalmánál és a váltóárfolyamok további megszilárdulásánál fogva — a külföldi tőkének beáramlását a monarchiába előmozdítani alkalmasak. A kötelező aranyfizetés megkezdése után az idegen tőke az eddiginél nagyobb arányban fog a monarchiában gyümölcsöző elhelyezést keresni. Ebben nyilvánul a kötelező készfizetések elrendelésének egy további nagyjelentőségű, kedvező hatása.

A külföldi tőkeimport előmozdítása ép ugy érdekében áll

¹⁾ Feiler id. ért. 20. lap; Heyn id. ért. 766. lap.

Ausztriának, mint Magyarországnak. Mert a monarchia mindkét állama gazdasági feladatait kizárólag honi tőkével megvalósítani nem képes. A magyar korona országai — tekintettel tökeszegénységükre — még inkább vannak a külföldi tőkére utalva, mint Ausztria. Ausztriának saját hatalmas tőkekészletét egyre jobban igénybe veszik saját szükségletei, Magyarország fokozódó tőkeszükségletével ennél fogva mindjobban van a vámkülföldre utalva.

Innen van, hogy a monarchia két államának egyaránt érdekében álló kötelező készfizetések elrendelése, amely a külföldi tőkebeözönlést előmozdítja, Magyarországra nézve sürgősebb szükséglet gyanánt jelentkezik. Ausztria — bármennyire tekintélyes tőkemegtakarításokkal rendelkezik is — nem képes a monarchia tőkeszükségletét egymaga fedezni; a Magyarországon befektetett idegen tőke több mint $\frac{3}{5}$ része (64·31%-a) osztrák eredetű,¹⁾ ha tehát a vámkülföldről, a kötelező készfizetések hatása alatt erősebb lesz a tőke beözönlése a monarchiába és Magyarország tőkeszükségletének az eddiginél nagyobb hányadát fedezi a vámkülföldön, úgy Ausztria a Magyarország által igénybe nem vett tőkemegtakarításait saját belföldi vállalataiba vagy a vámkülföldön lévő 6·859 milliárd koronára rugó értékpapirjainak fokozatos repatrializálására fogja fordíthatni, ami Ausztria és ezzel a monarchia fizetési mérlegének javítására vezet.

A kötelező készfizetések hatása alatt a monarchia külföldi értékpapír-állományában bizonyos eltolódás fog beállni, amennyiben az osztrák értékpapírok egy része — önkényes repatrializálás folytán — Ausztriában fog elhelyezkedni és helyét a vámkülföldön részben magyar papírok foglalják el. A monarchia fizetési mérlege lényegében ezzel nem szenved változást, tehát valutapolitikai hátrány ebből nem származik.

A külföldi tőke fokozott beözönlése a monarchiába, annak

¹⁾ *Fellner* id. m. 93. lap

vagyonosodását előmozdítja, mert az idegen tőke után fizetett kamatterhet túlhaladja az annak segélyével folytatott belföldi termelés eredménye. A termelés kiterjesztése, a kereseti és munkalkalmak szaporítása és ezzel a kivándorlás csökkenése, a monarchia összes gazdasági erejének teljesebb kifejtése és hasznosítása, a forgalom emelkedése minden téren, az idegen tőke nagyo**l**bmérvű beözönlésével jár.

Ha az idegen tőke a kötelező készfizetések elrendelése után — amint kimutattuk — nagyobb arányban özönlök a monarchiába, úgy ennek szükségképeni következménye a kamatláb csökkenése. Mert a kamatláb mérve elsősorban a tökebőségtől függ. Épen az ellenkezője áll tehát annak, amit a kötelező készfizetések ellenesei hirdetnek, nevezetesen, hogy a kamatláb, az aranyvédelem szolgáltatában, magasabb lesz, amely állítás tarthatatlanságát és szakszerűtlenségét behatóan kifejtettük¹⁾ és kimutattuk, hogy a kamatlábemelés szükségessége az arany megvédése érdekében ép úgy és ép annyiszor beállhat a kötelező készfizetések előtt, mint annak elrendelése után. Minthogy az Osztrák-magyar bank aranykincse tekintetében ma ép oly defenzív állást kénytelen elfoglalni, mint a kötelező készfizetésnél, mert a nemzetközi fizetések lebonyolítására azonos gazdasági törvények hatnak úgy a kötelező készfizetés előtt, mint után: ennél fogva a kötelező készfizetések a jegybank kamatlábpolitikájában változást elő nem idéznek, a kamatláb magasságára befolyást csak a tökebőség mérve fog gyakorolni, tehát a külföldi tőke nagyobb beáramlásától a kamatláb-standard hanyatlása várható.

A kötelező készfizetések alatt még inkább elő fog fordulni, hogy a monarchia alacsonyabb kamatlábat tud fentartani akkor, amidőn a berlini és londoni bankráta magasabb, mert az Osztrák-magyar bank deviza-politikája — amelynek az állandó jellegű és alacsony kamatláb-standard monarchiánkban első sorban

¹⁾ L. *jelen m.* 252. lap.

köszönhető — erős támaszt fog találni a fokozott tőke-beáramlásban. És még egy okból.

Ha már ugyanis, az aranyvédelem érdekében a kamatlábemeléshez lesz kénytelen nyulni a jegybank — ami ma is előfordulhat — úgy a kötelező készfizetések elrendelése után átlag rövidebb ideig fog tartani a kamatlábemelés, mint ma, mert az az osztrák bankár hamarabb adja oda devizáját és megelégszik csekélyebb nyereséggel, ha biztosan tudja és számíthat arra, hogy bármikor megint kap aranyat a jegybanknál, mintha a jegybank nem köteles aranyat ideadni. Ha tehát a jegybank könnyebb szerrel jut ércváltókhoz, tovább képes a nemzetközi fizetési forgalmat devizákkal lebonyolítani és csak talán két héttel később kerül a sor az aranyra és így ennek védelme érdekében a kamatlábemelésre.

A kamatláb csökkenése első sorban a monarchia átmeneti tőkeszükségletének kielégítésénél lesz érezhető. A kötelező készfizetések elrendelése után az átmeneti elhelyezést kereső, rövid lejáratu kölcsöntőkék erősebb beáramlása várható (váltópenziók, report stb.) alakjában, úgy hogy a monarchia fizetési mérlegében a flottáns tőkék forgalma állandóbb jellegű tételt fog képezni. Az ilyen elhelyezést kereső rövid lejáratu tőkék jó szolgálatot fognak tenni a jegybank devizapolitikájának, amely enyhíteni alkalmas a valutavédelemre szükséges kamatlábpolitikát. Tehát az ediginél is nagyobb biztosítéka lesz annak, hogy a jegybank nem fog a kamatlábemeléshez nyulni az aranyvédelem érdekében.

A kötelező készfizetések elrendelésétől a bankkamatlábstandard csökkenése várható, ami a monarchia mindkét államának kereskedelme és ipara érdekében áll.

A külföldi tőke azonban nemcsak ideiglenes, hanem tartós elhelyezést is erősebb mérvben fog a monarchiában keresni, amelynek hitelét, valutánknak a kötelező készfizetések által jobban biztosított értékállandóságába vetett bizalom fokozódása, lényegesen emeli.

A kötelező készfizetések — mindaddig, amíg a monarchia nagy részben idegen tőke igénybevételével fog termelni — az értékpapírok kamatlábtípusának leszállítására vezetni nem fognak. Csak nagyobb keresletnek fogják a külföld részéről tárgyát képezni, ami a befektetési papírok árfolyamának emelkedését fogja maga után vonni. Ez pedig közvetve szintén a monarchia kamatterhének enyhítését jelenti, mert az értékpapírok értékesítésénél nagyobb árt ér el, a nagyobb vételár után pedig ugyanazt a fix kamatot fizeti a külföldnek, mint a nyomott árfolyamon elért kisebb vételár esetében fizetne.

Ennek pedig a valuta fentartása szempontjából is nagy jelentősége van. Mert ha a monarchia járadékaiért, kötvényeiért, zálogleveleiért azok értékesítésénél magasabb árt ér el, úgy könnyebben képes azokat — ha tömegesen piacra kerülnek — viszszaadni és papírjainak árfolyamát fentartani, mintha nyomott áron értékesítvén azokat, csak áldozattal képes, kényszerfelvételek útján, az árfolyamok erősebb hanyatlását megvédeni. Ha a monarchia hitelezőit a papírok értékesítésénél veszteség soha nem éri — amire a papíroknak jó árfolyamon való eladása fokozott biztosítékot nyújt — úgy azoknak kelendősége állandóan biztosítottnak tekinthető.

A kötelező készfizetésekkel válnak kötvényeink tulajdonképpen aranycimletekké,¹⁾ ami kötvényeink értékelésénél szintén számba jövő tényező. Mert mindaddig, amíg az adós állam nem fizet kötelezően aranyban, a hitelező nem tudhatja, hogy mennyi márkát, frankot, font sterlinget stb. fog azokért a koronákért, amelyeket az adós kamat gyanánt biztosított, kapni. Ezért a nem készfizető államok kötvényeinek átvételénél a hitelező kockázati jutalékot követel, ami rendszerint a kötvények nagyobb kamatozásában vagy alacsonyabb átvételi árfolyamban fog kifejezésre jutni. A kötelező aranyfizetésnél ilyen kockázati

¹⁾ *Spitzmüller* id. m. 110. lap; *Gaertner* id. ért. 426. lap.

praemiumnak tulajdonképen helye nem lehet, mert a korona értéke az ércparításban adva van.

Mindazáltal nem hiszszük, hogy értékpapirjaink külföldi elhelyezésénél a kötelező készfizetések elrendelésével az ugynevezett aranyklausula a jövőben tárgytalanná válik.

Jóllehet, hogy valutánk hitelének adott körülmények között nem szolgálhat javára, ha bizonyos jogügyletek kötésénél a fizetést effektív aranyban kötik ki, az 1899: XXXVI. t.-c. 18. §-a mégis megengedi, hogy az effektív aranyfizetés egy bizonyos érmenemben vagy valutában törvényes hatálylyal kiköthető legyen.¹⁾ Ez a törvényes rendelkezés helyes és véleményünk szerint a kötelező készfizetések elrendelése után sem veszti el gyakorlati jelentőségét.

Ha egy ország külföldi tőkére van utalva, úgy nem kényszerítheti hitelezőjét arra, hogy ez az adós ország valutáját egyenértékűnek tekintse azzal a valutával, amelyben a hitelezés történt. A kötelező készfizetés elrendelése után a koronát — noha az effektív aranyat fog jelenteni — mégsem fogják a nemzetközi forgalomban, mint aranyértéket, ép úgy becsülni, mint a frankot vagy a márkát. Egyszerűen azért nem, mert Franciaország és a Németbirodalom gazdagabb, mint az osztrák-magyar monarchia és ennél fogva több biztosítékot nyújt arra nézve, hogy valutájának értéke állandó marad.

Elkerülhetetlen lesz ennél fogva, hogy az állami járadékok, valamint a magánintézetek által kibocsátott kötvények a kötelező készfizetések hatálya alatt is, adott esetben, a koronaérték mellett egyuttal külföldi értékekre (frankra, márkára, font sterlingre) is kiállítva bocsáttassanak ki.²⁾ Mert a kötelező készfize-

¹⁾ L. *jelen m.* 165. lap.

²⁾ Lásd a címletelhelyezések módjáról kapcsolatban a készfizetések kérdésével báró Madarassy-Beck Gyula dr.: „A készpénzfizetések felvétele.” Budapest, 1910. 11. lap.

tések fel is függeszthetők; ha tehát csak koronaértékre szól a kötvény, a hitelező mást, mint koronát nem követelhet a tőkevissza-fizetésnél és kamatozásnál, tehát viseli a korona esetleges elér-téktelenedésének kockázatát; ha ellenben idegen valutára is szól a kötvény, úgy az a külföldi hitelező, a korona netáni elértékte-lenedése esetén birói ítélettel is követelheti a kötvény alapján a tőke- és kamatfizetést idegen valutában vagy koronaértékben ugyan, de az aranyagiónak megfelelően nagyobb összegben.

Az aranyklauzula kikötése a kötelező készfizetések után — noha annak jele lesz is, hogy a mi országos értékünket a gazda-ság nemzetközi vonatkozásaiban nem tekintik a márkával, frankkal vagy font-sterlinggel egyenlő becsü értéknek — a mon-archiára kevesebb kockázatot jelent, mint a készfizetések előtt, mert nagyobb a valutánk — értékingadozásoktól ment — fentar-tásának biztosítéka.

Végül a kötelező készfizetések elleneseinek még egy érvére kell kitérnünk, nevezetesen arra, hogy az arany tömeges forga-lomba hozásával veszteség éri a monarchiát, mert a forgalomba vont aranyérmék állagukban folytonos kopásnak lesznek kitéve. A kötelező készfizetések tehát ebből a szempontból is károsan hatnak.

Ez az érv tarthatatlan. Részletesen foglalkoztunk azzal, hogy a kötelező készfizetések megkezdése után alig lesz a forga-lomban több arany, mint amennyit az ma lekötve tart. $1\frac{1}{4}$ mil-liárd koronából 1 milliárd visszaözlött a bankba, mert a for-galom a papírpénzt, a bankjegyeket jobban kedveli. Ha a kis bankjegyeket az aranyérmék helyettesítésére a kötelező készfizetések után továbbra is forgalomba hagyjuk, úgy a kötelező kész-fizetések idejében a belforgalomban a pénzeszközök összetétele nem fog számbajövő változást mutatni a mai állapottal szemben. A monarchia aranykészlete tehát egyáltalán nagyobb kopási há-nyadot felmutatni nem fog, ha a kötelező készfizetéseket elren-

delik, mert az továbbra is az Osztrák-magyar banknál marad tulajdonképpen koncentrálna. Közgazdasági és valutatechnikai szempontból pedig ez előnyös, mert bankjegy-kibocsátás alapjául szolgálhat és a hitel közvetítésével a termelést előmozdítja, továbbá a monarchia aranykészlete mindig áttekinthetőbb. (Ellenben a bel-földi forgalomban lévő arany parlagon hever és valutatechnikai szempontból sem lehet annyira hasznát venni.

A kifejtettek alapján tehát a kötelező készfizetések elrendelése a monarchia közös érdekű szükségletei közé tartozik és sem jogi, sem közgazdasági akadály annak nincsen, hogy az dekretáltassék.

8. Függelék.

A monarchia két államának pénzügyminiszterei 1910 december 1-én, a magyar országgyűlés képviselőháza, illetve az osztrák birodalmi tanács elé terjesztették „az osztrák-magyar bank szabadalmának és az érme- és pénzrendszerre vonatkozó szerződésnek meghosszabbításáról, valamint az ezekkel kapcsolatos ügyek rendezéséről” szóló törvényjavaslatot.¹⁾

E törvényjavaslat jogerőre emelkedése után a jegybank szabadalma 1917. évi december 31-ig tart; ugyanaddig az időpontig tart a monarchia két állama között kötött és az 1892: XVIII. t.-c.-be foglalt érme- és pénzrendszerre vonatkozó szerződés és az ezt kiegészítő pótszerződések hatálya.

Az Osztrák-magyar bank jogositva lesz, még pedig úgy a kötelező készfizetések megkezdése előtt, mint az ezt követő időben 10 és 20 koronás bankjegyeket — tehát ötven koronánál kisebb

¹⁾ Az osztrák javaslat: „Gesetz vom . . . betreffend die Verlängerung des Privilegiums der Oesterreichisch-ungarischen Bank und des Münz- und Währungsvertrages, sowie die Ordnung der damit im Zusammenhange stehenden Angelegenheiten.“ (1043 der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. XX. Session 1910.)

összegekről szóló jegyeket — is kiadni, a két állam pénzügyminiszterei által egyetértőleg megállapítandó legmagasabb összeg erejéig (alapszabályok 82. cikk). Ez intézkedés szükségességéről részletesen szólottunk.¹⁾

Azok a korlátozások, amelyek aranyérméknek a monarchia két államának kormányai által az Osztrák-magyar banknál törént lefizetése tárgyában kötött egyezményben, ezeknek az érméknek a bank érckészletébe való beszámítására vonatkozólag megállapítottak, hatályukat veszítik. (III. Fejezet, 6. §. I. pont). Tehát a kis bankjegyek különleges fedezete megszűnik, aminek szükségességére volt alkalmunk rámutatni.²⁾ Ellenben hatályban marad az az intézkedés, amely szerint a szóban lévő aranyérmék a kötelező készfizetések megkezdése napján az Osztrák-magyar bank tulajdonába mennek át. Ennek a kérdésnek jelentőségét is behatóan fejtegettük.³⁾

A jegybank továbbá a kötelező készfizetések megkezdése után is jogosítva lesz a birtokában lévő, külföldi piacokra szóló váltókat és külföldi jegyeket legfeljebb 60 millió korona erejéig érckészletébe beszámítani. Erre nézve utaltunk arra, hogy még messzebb menő engedmény is indokolt.⁴⁾

Az Osztrák-magyar bank módosított alapszabályainak 1. cikke a bank köteleességévé teszi „minden rendelkezésére álló eszközzel gondoskodni arról, hogy jegyeinek a külföldi váltók árfolyamában kifejezésre jutó értéke a koronaérték törvényes pénzlába paritásának megfelelően állandóan biztosítva maradjon.” Kiegészíti az 1. cikket a 111. cikk, amely szerint, ha az Osztrák-magyar bank a kötelező készfizetések megkezdéseig nem felel meg az 1. cikkben körülírt kötelezettségének, ez a szabadsalom

¹⁾ Lásd *jelen munka*: Harmadik Rész. 5. e) szakasz.

²⁾ L. *jelen munka* 262. és 263. lap.

³⁾ L. *jelen munka* 186. s köv. lapon.

⁴⁾ L. *jelen munka* 247. és 248. lap.

elvesztését vonja maga után, ha csak erőhatalom (vis major) által előidézett s mindkét kormány által elismert közvetlen akadályoztatás esete nem forog fenn.¹⁾

Végül megemlítjük, hogy a jegyforgalom után az adókötelezettség a jövőben akkor állandó be, ha a forgalomban levő bankjegyek összege az érckészletet 600 millió koronán túlmenő összeggel haladja meg. Az adómentes bankjegy-kontingens 400 millió koronáról 600 millióra emeltetett fel. (84. cikk.)²⁾

Az Osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető, eredetileg 80 millió o. é. forintot tévő kölcsönnek még törlesztetlen, 60 millió koronát tévő maradványára az Osztrák-magyar bank meghozszabított szabadalmának tartama alatt, tehát 1917 december 31-éig törlesztés nem történik. (IV. Fejezet, 7. §. II.)

¹⁾ E rendelkezés jelentősége kiviláglik a *jelen munka* 275. s köv. lapokon foglalt fejtegetésekből.

²⁾ L. e. kérdésről *jelen munka*: Második Fejezet. 7. c) „A bankjegyek“ c. fejezetet.

Az o. é. ezüstforint árfolyama a bécsi tőzsdén és az arany és ezüst relatioja :

Év	Az o. é. ezüst forint			Az arany és ezüst relatioja
	legalacsonyabb	legmagasabb	átlagos	
	á r f o l y a m a			
1848	101	117	109.36	15.85
1849	105	127	113.85	15.76
1850	111	150	119.85	15.44
1851	116.75	134	126.05	15.46
1852	110	125	119.45	15.58
1853	107.75	116.75	110.57	15.33
1854	114.75	146.50	127.85	15.33
1855	109.12	129.25	120.90	15.38
1856	101.25	113.50	104.64	15.38
1857	103.87	109.37	105.50	15.27
1858	100.25	106.75	104.11	15.38
1859	100.25	153.20	122.16	15.19
1860	124.65	144.30	132.32	15.29
1861	135.62	150.03	141.25	15.51
1862	117.19	138.67	128.07	15.34
1863	110.16	118.84	113.79	15.36
1864	113.39	119.82	115.72	15.36
1865	105.39	114.28	108.32	15.44
1866	101.75	129.75	119.76	15.41
1867	118.75	130	123.95	15.57
1868	111.25	118.75	114.43	15.58
1869	118.06	122.38	121.02	15.59
1870	118.48	125.40	121.89	15.57
1871	116.57	122.55	120.38	15.58
1872	107.09	113.75	109.27	15.63
1873	106.24	110.81	108.14	15.93
1874	103.56	107.04	105.25	16.16
1875	100.94	105.64	103.40	16.64
1876	100.90	118.24	104.60	17.75
1877	103.95	117.70	109.36	17.20
1878	99.85	112.50	103.15	17.92
1879	—	—	—	18.39
1880	—	—	—	18.05
1881	—	—	—	18.25
1882	—	—	—	18.50
1883	—	—	—	18.64
1884	—	—	—	18.61
1885	—	—	—	19.41
1886	—	—	—	20.78
1887	—	—	—	21.10
1888	—	—	—	22.00
1889	—	—	—	22.10
1890	—	—	—	19.75
1891	—	—	—	20.92
1892	—	—	—	23.72
1893	—	—	—	26.49
1894	—	—	—	32.56
1895	—	—	—	31.60
1896	—	—	—	30.59
1897	—	—	—	34.20
1898	—	—	—	35.03
1899	—	—	—	34.36
1900	—	—	—	33.33
1901	—	—	—	34.68
1902	—	—	—	39.15
1903	—	—	—	38.10
1904	—	—	—	35.70
1905	—	—	—	33.87
1906	—	—	—	31.54
1907	—	—	—	31.24
1908	—	—	—	38.67
1909	—	—	—	39.71

1879 február 17 óta az ezüstforint árfolyamát a bécsi tőzsdén nem jegyzik.

Az első három hasámban foglalt adatokra nézve lásd Menger: „Die Valutaregulierung in Oesterreich-Ungarn“. (Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik. 1892, 496. lap); továbbá: Dr. Ignaz Gruber: Statistische Beiträge zur Frage der Währung der österreichisch-ungarischen Monarchie.“ Heft I. Jena, 1890. (23—25. lap). Az arany és ezüst relatiojára vonatkozó adatokra nézve lásd Dr. Karl Helfferich: „Das Geld“. 2. Auflage. Leipzig 1910. 120 és 121. oldal.

A korona-értékre szóló érmék veretése 1892–1909. évig.

Év	A r a n y é r m é k											
	20 koronás arany			10 koronás arany			100 koronás arany					
							jubiláris verettel			rendes verettel		
	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték K
1892	1.779.327	12.055.0609	35.586.540	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1893	5.088.822	34.477.1138	101.776.440	1.086.806	3.681.5921	10.868.060	—	—	—	—	—	—
1894	2.525.708	17.111.8430	50.514.160	985.510	3.338.4480	9.855.100	—	—	—	—	—	—
1895	1.935.250	13.114.4490	38.705.000	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1896	1.022.740	6.929.1330	20.454.800	31.890	108.0285	318.900	—	—	—	—	—	—
1897	1.818.671	12.321.6100	36.373.420	258.891	877.0025	2.588.910	—	—	—	—	—	—
1898	1.281.373	8.681.3890	25.627.460	217.506	736.8090	2.175.060	—	—	—	—	—	—
1899	711.502	4.820.4750	14.230.040	230.574	781.0775	2.305.740	—	—	—	—	—	—
1900	434.731	2.945.3320	8.694.620	227.572	770.9085	2.275.720	—	—	—	—	—	—
1901	509.651	3.452.9190	10.193.020	230.329	780.2475	2.303.290	—	—	—	—	—	—
1902	522.598	3.540.6365	10.451.960	242.732	822.2625	2.427.320	—	—	—	—	—	—
1903	505.374	3.423.9430	10.107.480	227.674	771.2530	2.276.740	—	—	—	—	—	—
1904	572.085	3.875.9150	11.441.700	1.530.735	5.185.4165	15.307.350	—	—	—	—	—	—
1905	516.195	3.565.0065	10.323.900	868.624	2.942.4930	8.686.240	—	—	—	—	—	—
1906	352.585	2.388.7865	7.051.700	747.606	2.532.5400	7.476.060	—	—	—	—	—	—
1907	194.026	1.314.5390	3.880.520	752.217	2.548.1610	7.522.170	1.079	36.5510	107.900	1.088	36.8565	108.800
1908	138.484	938.2385	2.769.680	508.981	1.724.1905	5.089.810	9.818	332.5880	981.800	4.038	136.7885	403.800
1909	458.743	3.108.0150	9.174.860	573.816	1.943.8215	5.738.160	—	—	—	—	—	—
	20.367.865	138.064.4047	407.357.300	8.721.463	29.544.2516	87.214.630	10.897	369.1390	1.089.700	5.126	173.6450	512.600

Év	E z ü s t é r m é k								
	5 koronás ezüst						1 koronás ezüst		
	jubiláris verettel			rendes verettel			rendes verettel		
	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték K
1892	—	—	—	—	—	—	15.000	75.0000	15.000
1893	—	—	—	—	—	—	24.385.503	121.927.5150	24.385.503
1894	—	—	—	—	—	—	12.077.290	60.386.4500	12.077.290
1895	—	—	—	—	—	—	18.544.465	92.722.3250	18.544.465
1896	—	—	—	—	—	—	4.977.742	24.888.7100	4.977.742
1897	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1898	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1899	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1900	—	—	—	3.840.000	92.160.0000	19.200.000	4.752	23.7600	4.752
1901	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1902	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1903	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1904	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1905	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1906	—	—	—	1.263	30.3120	6.315	32.578	162.8900	32.578
1907	100.006	2.400.1440	500.030	500.221	12.005.3040	2.501.105	1.853	9.2650	1.853
1908	200.026	4.800.6240	1.000.130	1.742.452	41.818.8480	8.712.260	3.404	17.0200	3.404
1909	—	—	—	1.058.362	25.400.6880	5.291.810	3.156	15.7800	3.156
	300.032	7.200.7680	1.500.160	7.142.298	171.385.1520	35.711.490	60.045.743	300.228.7150	60.045.743

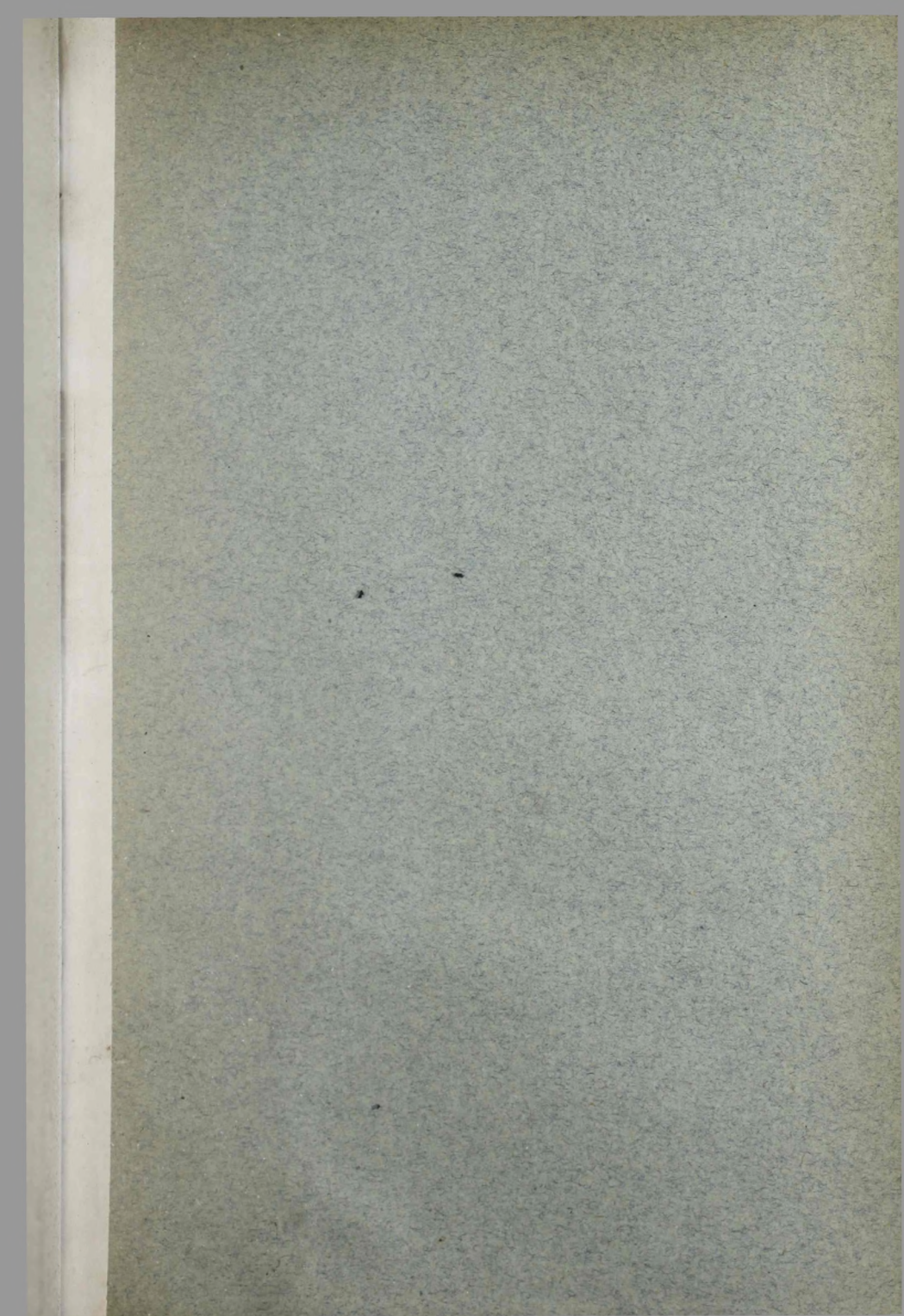
Év	N i k k e l é r m é k						B r o n z é r m é k					
	20 filléres nikkel			10 filléres nikkel			2 filléres bronz			1 filléres bronz		
	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték	darab	súly kg.	érték K	darab	súly kg.	érték K
1892	695.598	2.782.3920	139.119.60	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1893	27.187.060	108.748.2400	5.437.412.00	15.733.070	47.246.4260	1.573.307.00	17.176.179	57.253.9300	343.523.58	8.152.507	13.587.5116	81.525.07
1894	26.117.324	104.458.7540	5.223.464.80	39.463.387	118.471.1020	3.946.338.70	39.150.321	130.625.5970	783.006.42	8.641.784	14.392.8030	86.417.84
1895	—	—	—	16.803.543	50.498.5970	1.680.354.30	65.016.511	216.298.6390	1.300.330.22	9.121.315	15.188.6300	91.213.15
1896	—	—	—	—	—	—	53.715.725	179.047.3130	1.074.314.50	5.396.972	8.985.3070	53.969.72
1897	—	—	—	—	—	—	37.296.844	124.253.8000	745.936.88	5.156.580	8.604.7570	51.565.80
1898	—	—	—	—	—	—	14.972.860	50.006.4140	299.457.20	1.419.348	2.348.7070	14.193.48
1899	—	—	—	—	—	—	21.569.648	72.008.1910	431.392.96	5.065.896	8.442.2800	50.658.96
1900	—	—	—	—	—	—	584.449	1.956.1910	11.688.98	10.461.111	17.335.8450	104.611.11
1901	—	—	—	—	—	—	25.805.472	86.017.4920	516.109.44	5.993.930	11.011.1280	59.939.30
1902	—	—	—	—	—	—	6.936.691	23.120.2420	138.733.82	16.299.391	27.177.7570	162.993.91
1903	—	—	—	—	—	—	4.052.403	13.500.9950	81.048.06	2.291.166	3.819.7260	22.911.66
1904	—	—	—	—	—	—	4.203.139	14.006.3250	84.062.78	—	—	—
1905	—	—	—	—	—	—	9.334.866	31.122.6200	186.697.32	—	—	—
1906	55.443	221.8920	11.088.60	51.117	153.5900	5.111.70	9.443.458	31.479.2900	188.869.16	39.408	65.6760	394.08
1907	1.247.694	4.999.3750	249.538.80	5.096	15.3050	509.60	3.140.445	10.464.8550	62.808.90	2.742	4.5700	27.42
1908	16.770.033	67.242.4250	3.354.006.60	6.818.747	20.516.6280	681.874.70	16.486.377	54.945.4600	329.727.54	12.496	20.8250	124.96
1909	11.505	46.0200	2.301.00	17.204.205	51.785.3360	1.720.420.50	19.074.802	63.562.5500	381.496.04	6.600	10.9950	66.00
	72.084.657	288.499.0980	14.416.931.40	96.079.165	288.686.9840	9.657.916.50	347.960.190	1.159.669.9040	6.959.203.80	78.061.246	130.996.5176	780.612.46

Az Osztrák-magyar bank ércészlete 1892-től 1910-ig.

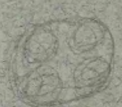
Év	A r a n y				E g y ü t t				Ezüst érték- pénz, ille ve 1903 óta ezüst értékpénz és váltópénz együtt	Összesen
	Érmékben és rudokban	Külföldi pénzokra szóló arany- ban fizető en- dő váltók 1/	Külföldi jegyek 1/	k	o	r	o	n	a	
1892. december 31.	206.462.080	33.939.966	—	33.939.966	240.402.046	—	337.908.890	578.310.936		
1893. " 31.	203.660.535	28.844.175	—	28.844.175	232.504.710	—	323.964.384	556.469.094		
1894. " 31.	310.641.972	24.970.302	—	24.970.302	335.612.274	—	278.398.484	614.010.758		
1895. " 31.	488.183.054	13.654.496	—	13.654.496	501.837.550	—	253.205.142	755.042.692		
1896. " 31.	604.279.183	40.786.022	—	40.786.022	645.065.205	—	251.488.676	896.553.881		
1897. " 31.	727.578.227	37.736.352	—	37.736.352	765.314.579	—	246.682.776	1.011.997.355		
1898. " 31.	718.801.632	13.487.015	—	13.487.015	732.288.647	—	247.887.936	980.176.583		
1899. " 31.	786.009.272	20.190.324	—	20.190.324	806.199.596	—	212.157.748	1.018.357.344		
1900. " 31.	919.606.551	59.901.315	91.095	59.901.315	979.598.961	91.095	230.507.108	1.210.106.069		
1901. " 31.	1.116.133.855	59.002.893	993.939	59.002.893	1.176.130.687	993.939	250.138.030	1.426.268.707		
1902. " 31.	1.107.354.004	59.214.335	780.567	59.214.335	1.167.348.906	780.567	263.523.810	1.430.872.716		
1903. " 31.	1.109.589.285	60.000.000	—	60.000.000	1.169.589.285	—	292.821.865	1.462.411.151		
1904. " 31.	1.153.015.782	60.000.000	—	60.000.000	1.213.015.782	—	294.544.510	1.507.560.293		
1905. " 31.	1.074.125.394	60.000.000	—	60.000.000	1.134.125.394	—	290.949.036	1.425.069.451		
1906. " 31.	1.112.263.245	60.000.000	—	60.000.000	1.172.263.245	—	282.055.904	1.454.319.149		
1907. " 31.	1.099.393.421	60.000.000	—	60.000.000	1.159.393.421	—	281.485.199	1.440.878.620		
1908. " 31.	1.182.372.278	60.000.000	—	60.000.000	1.242.372.278	—	293.413.662	1.535.785.940		
1909. " 31.	1.354.027.273	60.000.000	—	60.000.000	1.414.027.273	—	298.991.322	1.713.018.595		
1910. október 15.	1.331.042.604	60.000.000	—	60.000.000	1.391.042.604	—	289.401.502	1.680.444.107		

1) Az 1899. évi alapszabályok III. cikke szerint az Osztrák-magyar banknak joga van a készletének felvételéig külföldi pénzre szóló váltóit és külföldi jegyeit, ha ezek aranyban vagy arannyal egyenértékű valóságos ércértékkel fizetendők, 60.000,000 K maximumis összeg erejéig ércészletébe számítani.

290

1a

1.2. o.e. Alson

1a

1.5. o.e. m. f. g.

80

